

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 4(28)

Чернігів 2021

УДК 330(066)

П78

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)

Друкується за рішенням вченої ради Національного університету «Чернігівська політехніка» (протокол № 11 від 30.11.2021). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Національний університет «Чернігівська політехніка». – Чернігів : Національний університет «Чернігівська політехніка», 2021. – № 4(28). – 240 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 330(066)

Головний редактор:

М. В. Дубина, доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

М. П. Бутко, доктор економічних наук, професор;

Н. М. Вдовенко, доктор економічних наук, професор;

Т. А. Гоголь, доктор економічних наук, професор;

О. І. Гонга, доктор економічних наук, професор;

Ж. В. Дерій, доктор економічних наук, професор;

А. В. Жаворонок, кандидат економічних наук, доцент;

М. М. Забаштанський, доктор економічних наук, професор;

В. П. Ільчук, доктор економічних наук, професор;

В. Г. Маргасова, доктор економічних наук, професор;

Є. А. Поліщук, доктор економічних наук, професор;

О. В. Попело, доктор економічних наук, доцент;

М. П. Сагайдак, доктор економічних наук, професор;

Н. В. Ткаленко, доктор економічних наук, професор;

Н. І. Холяк, доктор економічних наук, доцент;

К. С. Шапошников, доктор економічних наук, професор;

І. Г. Брітченко, доктор економічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад імені професора Станіслава Тарновського (м. Тарнобжег, Польща);

Гросу Вероніка, доктор економічних наук, професор, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Солонюк Маріан, кандидат економічних наук, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

К. Г. Космулес, кандидат економічних наук, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Густаво Барресі, професор Мессінського університету (м. Мессіна, Італія);

Стефано Аццалі, Університет Парми (м. Парма, Італія).

Відповідальний секретар:

Дубина Максим Вікторович

мобільний телефон: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV POLYTECHNIC NATIONAL UNIVERSITY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS
AND MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 4(28)

Chernihiv 2021

UDC 330(066)

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv Polytechnic National University (protocol № 11 від 30.11.2021). Scientific journal «Problems and prospects of economics and management» is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 07, 2019 № 612, according to which magazine is assigned a category «B».

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv Polytechnic National University. – Chernihiv : Chernihiv Polytechnic National University, 2021. – № 4(28). – 240 p.

The articles on theoretical problems of the national economy development, sectorial aspect development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region have been published in this issue of the scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

«Problems and prospects of economics and management» will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)

Chief Editor:

Dubyna M. V., Doctor of Economics, Associate Professor.

Members of the Editorial Board:

Butko M. P., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S. M., Doctor of Economics, Professor;

Hohol T. A., Doctor of Economics, Professor;

Honta O. I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh. V., Doctor of Economics, Professor;

Zhavoronok A. V., PhD in Economics, Associate Professor;

Zabashkanskyi M. M., Doctor of Economics, Professor;

Ilchuk V. P., Doctor of Economics, Professor;

Marhasova V. G., Doctor of Economics, Professor;

Polishchuk Ye. A., Doctor of Economics, Professor;

Popelo O. V., Doctor of Economics, Associate Professor;

Sahaidak M. P., Doctor of Economics, Professor;

Tkalenko N. V., Doctor of Economics, Professor;

Kholiavko N. I., Doctor of Economics, Professor;

Shaposhnykov K. S., Doctor of Economics, Associate Professor;

Britchenko I. G., Doctor of Economics, Professor, State Higher Educational Institution named prof. Stanislaus Tarnowski (Tarnobrzeg, Poland);

Grosu Veronica, Doctor of Economics, Professor; Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Socoliuc Marian, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Cosmulese Cristina Gabriela, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Gustavo Barresi, Professor, Università degli Studi di Messina (Messina, Italia);

Stefano Azzali, Università degli Studi di Parma (Parma PR, Italia).

Responsible Secretary:

Dubyna Maksym

cellphone: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Тополь О., Сушицька Н.</i> Соціальні виплати, компенсації та пільги як напрями соціального забезпечення населення України	7
<i>Вербівська Л.</i> Сутність та особливості розвитку цифрового бізнесу	17
<i>Жаворонок А.</i> Теоретичні основи дослідження класифікації економічних циклів	26
<i>Котелевець Д.</i> Системний підхід до пізнання сутності державного регулювання інфраструктури цифрової економіки	35
<i>Лозиченко О.</i> Державне регулювання національної економіки: сутність та особливості реалізації	43
<i>Повна С., Рудяк М.</i> Соціально-економічний розвиток України як визначальний фактор міграційних тенденцій	52
<i>Самійленко Г.</i> Сутнісна та структурна характеристика креативного кластера	61
<i>Шевчук Н.</i> Світовий досвід розвитку індустріальних парків та їхні переваги для розвитку економіки України	68
<i>Якушко І.</i> Сутність цифрової трансформації та її вплив на розвиток національної економіки	75
<i>Білязе О.</i> Інтеграційна складова в забезпеченні розвитку національної економіки в умовах глобальних викликів	83

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Дерій Ж., Шадура-Никипорець Н., Юрченко М.</i> Сучасні проблеми водокористування в контексті парадигми сталого розвитку	92
<i>Крилов Д., Філатова О.</i> Проблеми та перспективи розвитку харчової промисловості та її інвестиційна привабливість в Україні	102
<i>Чуб А.</i> Державне регулювання та формування державної аграрної політики в Україні	112
<i>Єфременкова Н., Бабіна Н.</i> Екологічний підхід у дизайні продукції	121
<i>Зеленська О., Алєшугіна Н., Зеленський В., Леоненко А.</i> SWOT-аналіз та оцінка фінансування кадрового забезпечення туристичної сфери Чернігівської області за рахунок місцевих бюджетів	128
<i>Хатім Е.</i> Вплив якості продукції на міжнародну конкурентоспроможність вітчизняних компаній фармацевтичної галузі	136

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Гонта О., Федоряка В.</i> Регіональні аспекти розвитку кінематографічного туризму	143
<i>Забаштанська Т., Попело О., Нікітенко М.</i> Маркетингові засади розвитку системи планування інновацій на підприємствах в умовах цифровізації	153
<i>Ткаченко Т.</i> Оцінювання ефективності системи економічної безпеки промислового підприємства в конкурентних умовах	163
<i>Ханін С., Дергалюк М.</i> Організаційно-економічні засади активізації детермінант інтелектуально-інноваційного розвитку регіонів в умовах цифровізації	170

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Коваленко Ю., Гулей А., Унінець-Ходаківська В., Рябокіль М.</i> Сек'юритизація фінансових активів: сутність та причини поширення в економічних процесах	177
<i>Абрамова А.</i> Системи ризиків діяльності комерційних банків в умовах цифровізації	186
<i>Панченко О., Холякко Н., Колоток М.</i> Страхова грамотність населення як ключова умова розвитку страхового ринку	194
<i>Стельмах Н.</i> Інформаційне забезпечення судово-бухгалтерської експертизи	203
<i>Парубець О., Забаштанський М.</i> Використання інструментів фінансового інжинірингу як основи розвитку територіальних громад	210
<i>Косач І.</i> Інноваційно-інвестиційна система АПК: концептуальні засади	217

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	227
---	-----

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Topol O., Sukhytska N.</i> Social payments, compensations and benefits as a range of social welfare of the population in Ukraine	7
<i>Verbivska L.</i> Essence and peculiarities of the digital business development	17
<i>Zhavoronok A.</i> Theoretical fundamentals of the study of economic cycles classification.....	26
<i>Kotelevets D.</i> A systematic approach to knowledge of the essence of state regulation of the digital economy infrastructure	35
<i>Lozychenko O.</i> State regulation of the national economy: essence and features of implementation.....	43
<i>Povna S., Rudyak M.</i> Social and economic development of Ukraine as the primary factor of migration trends.....	52
<i>Samiilenko H.</i> Essential and structural characteristics of the creative cluster.....	61
<i>Shevchuk N.</i> World experience of industrial parks development and their benefits for the development of Ukraine's economy	68
<i>Yakushko I.</i> Essence and peculiarities of digital transformation.....	75
<i>Bilyaze O.</i> Integration component in supporting the development of the national economy in the conditions of global challenges	83

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Derii Zh., Shadura-Nykytorets N., Yurchenko M.</i> Modern problems of water use in the context of the sustainable development paradigm	92
<i>Krylov D., Filatova O.</i> Problems and prospects of food industry development and its investment attractiveness in Ukraine.....	102
<i>Chub A.</i> State regulation and formation of state agricultural policy in Ukraine.....	112
<i>Iefremenkova N., Babina N.</i> Environmental approach in product design	121
<i>Zelenska O., Aleshugina N., Zelenskyi V., Leonenko A.</i> Swot-analysis and assessment of financing of the staffing supply of the tourist sphere of the Chernihiv region from local budgets	128
<i>Hatim E.</i> Influence of product quality on international competitiveness of domestic pharmaceutical companies	136

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

<i>Gonta O., Fedoriaka V.</i> Regional aspects of the cinematic tourism development.....	143
<i>Zabashanska T., Popelo O., Nikitenko M.</i> Marketing principles development of innovation planning system at enterprises in the conditions of digitalization	153
<i>Tkachenko T.</i> Evaluation of the efficiency of the system of economic security of industrial enterprise in competitive conditions	163
<i>Khanin S., Derhaliuk M.</i> Organizational and economic principles of activation of determinant of intellectual and innovative development of regions in the conditions of digitalization.....	170

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Kovalenko Yu., Guley A., Unynets-Khodakivska V., Riabokin M.</i> Securitization of financial assets: essence and reasons of distribution in economic processes	177
<i>Abramova A.</i> System of risks of activity of commercial banks in the conditions of digitalization.....	186
<i>Panchenko O., Kholiavko N., Kolotok M.</i> Insurance literacy of the population as a key condition for the development of the insurance market	194
<i>Stelmakh N.</i> Information provision of forensic accounting.....	203
<i>Parubets O., Zabashanskyi M.</i> Use of financial engineering tools as a basis for the development of territorial communities.....	210
<i>Kosach I.</i> Innovation and investment system of AIC: conceptual basis	217

BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES.....	227
---	------------

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-7-16

УДК 364.3

JEL Classification: H55

Ольга Тополь

доктор філософських наук, професор, професор кафедри економіки та економіки освіти
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)

E-mail: topololga@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4442-6885>

ResearcherID: [H-4752-2014](https://orcid.org/0000-0002-4442-6885)

Наталія Сухицька

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної політики
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)

E-mail: nata_s@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6830-3708>

**СОЦІАЛЬНІ ВИПЛАТИ, КОМПЕНСАЦІЇ ТА ПІЛЬГИ
ЯК НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ**

У статті подане теоретичне обґрунтування та емпірична верифікація ефективності надання соціальних виплат, компенсацій і пільг в Україні як напрямів соціального забезпечення. Проведено аналіз соціальної допомоги сім'ям із дітьми. Зазначені шляхи вдосконалення соціального забезпечення: юридичний, фінансовий, кадровий, соціальний, освітній, прогностичний, організаційний, інформаційно-технологічний, інформаційно-рекламний, управлінський. Розроблено рекомендації, серед інших, запропоновано: створити на основі нормативно-правових документів України «Єдину інформаційну базу соціальних допомог, послуг та пільг», які надаються населенню із зазначенням джерел фінансування (держбюджетні кошти, кошти недержавних установ, територіальних громад), а також «Єдиний реєстр отримувачів допомоги в Україні», які у спільній обробці даних дадуть можливість порівняти: інформацію щодо обсягів фінансування видів допомоги та потреби споживачів у цій допомозі.

Ключові слова: соціальне забезпечення; соціальний захист; соціальні виплати; допомога; компенсації; пільги.

Бібл.: 9.

Постановка проблеми. Реальність сьогодення: тривала війна на Сході України, пандемія COVID-19 послаблюють економічну та соціальну безпеку громадян. За таких умов держава як гарант безпеки громадян змушена збільшувати обсяги соціальних видатків. Соціальне забезпечення в Україні сьогодні характеризується величезною кількістю різноманітних допомог, пільг, компенсацій, чверть державного бюджету йде на соціальну підтримку громадян, проте її масштабність не є запорукою ефективної роботи. Неструктурованість надання допомоги, нераціональне використання та розпорошення бюджетних коштів свідчить про те, що соціальне забезпечення здійснюється в умовах перевантаження і збій будь-якої його ланки негативно позначається на системі соціального захисту громадян загалом. Законодавством передбачені близько 150 соціальних пільг для понад 200 категорій населення. Соціальне забезпечення характеризується несумативністю його складових, тобто окремо взяті допомоги та пільги не дають комплексного результату в підвищенні соціальної захищеності громадян вразливих категорій.

До основних проблем сфери соціального захисту належать: недостатність державного ресурсу для забезпечення збільшених обсягів соціальних видатків; відсутність законодавчо обґрунтованої національної стратегії соціального забезпечення населення; наявність розходжень між зобов'язаннями держави щодо соціального захисту громадян, які закріплені нормативно-правовими документами, державними стандартами та можливостями держави їх зреалізувати; неефективність системи соціальних допомог через складність і розпорошеність законодавчої бази; відсутність економічно обґрунтованого планування різноманітних соціальних виплат та пільг, і тому обсяги фінансування менші за потреби населення.

Нові умови кидають виклик державній соціальній політиці, вимагають реформування системи соціального захисту населення та соціально-економічного забезпечення громадян. Система соціального захисту має відповідати міжнародним фінансовим

стандартам та стандартам якості надання послуг; бути мобільною та швидко реагувати на задоволення потреб населення в умовах підвищеної вітальної та соціальної небезпеки; бути різноаспектною, передбачати можливість обирати надавачів-суб'єктів та види соціальної допомоги.

Під час пандемії великого значення набуває система надання соціальних послуг за місцем проживання отримувачів, що підвищує вимоги до вироблення ефективного механізму надання допомоги в об'єднаних територіальних громадах, розробки нових форм роботи і виявляє потребу поглибленої підготовки фахівців сфери соціального забезпечення, діяльність яких пов'язана з наданням соціальних послуг і значною мірою впливає на ефективність та якість їх надання в умовах надзвичайних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з бібліографічною базою даних Google Scholar, питанням управління системою соціального забезпечення, надання соціальних послуг присвячені праці: К. Дубич [4], О. Кравченко [6], Т. Корецької [5], О. Білик [1], С. Бондаренк і Н. Бугас [2], І. Буряк та О. Болотової [3] та ін.

Економічні аспекти соціальної підтримки розкривають: Р. Підлипна [7], А. Реут [8], В. Савченко і О. Маклюк [9] та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Аналіз інформаційних джерел дозволяє констатувати наявність великої кількості дисертаційних досліджень, монографій, статей, які розкривають різні аспекти соціального захисту та соціального забезпечення в дискурсі державного управління, економіки, соціології, що створює потужну науково-методологічну базу досліджуваної проблеми. Проте в умовах погіршення медико-демографічної та соціально-економічної ситуації та інших соціальних і вітальних небезпек сьогодення більш ґрунтовного вивчення вимагає проблема соціальних виплат, компенсацій та пільг в Україні. Вимагає удосконалення система соціального захисту та надання соціальних послуг на рівні держави та громади, тому необхідним є виявлення новітніх форм та методів, насамперед цифрових, надання соціальної допомоги вразливим категоріям населення.

Мета статті. Теоретичне обґрунтування та емпірична верифікація ефективності соціального забезпечення (соціальних виплат, компенсацій і пільг) в Україні, надання рекомендацій щодо його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Сфера соціального захисту має такі основні складові: соціальне забезпечення (соціальні виплати за рахунок коштів державного бюджету), соціальна допомога (виплати одноразові чи періодичні, пільги, компенсації), соціальне страхування (виплати за рахунок коштів позабюджетних фондів обов'язкового соціального страхування, які отримані у вигляді страхових внесків – єдиного соціального податку).

Фінансування соціальних виплат здійснюється за рахунок бюджетних коштів, позабюджетних коштів фондів місцевих органів влади, територіальних громад, благодійних фондів тощо. Найбільш поширеним, масштабним, яке охоплює всі категорії населення, є фінансування з Державного бюджету України. Це кошти цільового призначення, які виділені державою на програми матеріальної підтримки громадян. Причинами виділення державних соціальних асигнувань може бути: певний вік, інвалідність, втрата годувальника, непрацездатність тимчасова або постійна, опікування дітьми або людьми з інвалідністю, низькі трудові заробітки, дохід менший за прожитковий мінімум тощо. З коштів державного фінансування надаються виплати, субсидії, створюється система пільг.

Соціальна допомога як виключно грошова виплата (одноразова чи періодична), субсидії, пільги надаються окремим громадянам у законодавчо визначеному порядку й розмірах, коли наявний кризовий випадок, який не охоплюється програмами страхового або держбюджетного фінансування.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Фінансовий процес сфери соціального забезпечення включає етапи: накопичення ресурсів та розподілення. Накопичення ресурсів сфери соціального забезпечення відбувається з таких джерел: бюджетних (державного бюджету, місцевих бюджетів та державних цільових фондів); позабюджетних (кошти державних цільових страхових фондів; позабюджетні ресурси регіонів; кошти недержавних фондів, громад, некомерційних неурядових організацій; кредитні кошти; власні кошти громадян); зовнішні (допомога міжнародних організацій у наданні кредитів, позик, гуманітарної допомоги). Розподілення ресурсів: внутрішнє (матеріальна допомога в межах родинних зав'язків), зовнішнє (кошти бюджетного фінансування; соціального страхування; кошти підприємств, установ, організацій, об'єднань, громад), кредитування за рахунок бюджетних коштів (наприклад, для надання житла військовослужбовцям, учасникам бойових дій) передбачає пільгові умови надання та погашення кредиту.

У сучасних умовах децентралізації влади й надання більших повноважень територіальним громадам, фінансування сфери соціального забезпечення залежить від наповненості місцевих бюджетів, ресурсів громади та розподілення ресурсів у межах громади. Останнім часом фінансування програм соціального захисту населення з місцевих бюджетів удвічі перевищує фінансування з державного бюджету, хоча й бюджетне фінансування збільшилося. Основна частина видатків місцевого бюджету виділяється на програми соціального забезпечення сім'ї, дітей та молоді, пенсійні виплати, надання субсидій та компенсацій, сплатення пільг.

Фінансування сфери соціального забезпечення загалом залежить від суми ВВП, розмір якого на душу населення в Україні значно нижчий, ніж у країнах Європейського Союзу. Звідси й впливає недостатність коштів на програми соціального забезпечення населення відповідно до європейських стандартів. Тобто міжнародні зобов'язання задекларовані, а фінансових можливостей у країні не вистачає через низький розмір ВВП.

У регіонах депресивних, з низьким рівнем економічного розвитку, таких як Волинська, Закарпатська, Чернігівська області та ін., навантаження на фінансову сферу місцевих громад збільшується, і ці громади самотужки не в змозі задовольнити потреби мешканців регіону, що потребує більшої підтримки фінансування з державного бюджету на програми соціального забезпечення.

Для емпіричної перевірки ефективності соціальних виплат, компенсацій та пільг нами була визначена одна з категорій населення, яка отримує найбільшу кількість різноманітних допомог – сім'ї з дітьми (загалом понад 50 видів допомог, пільг та соціальних послуг). Допомогою охоплені всі особи до 18 років; діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; безхатченки; діти з інвалідністю; діти сімей військовослужбовців; діти тимчасово переселених/біженців; діти з неповних сімей; діти з багатодітних сімей; діти з малозабезпечених сімей; діти з прийомних сімей; діти з дитячих будинків сімейного типу; діти, що виховуються в інтернатних закладах; діти, що постраждали від Чорнобильської катастрофи.

Надання соціальних послуг сім'ям із дітьми здійснюється територіальними громадами в таких напрямках: кризового втручання (надання місця для тимчасового перебування); заходів допомоги у кризових обставинах (соціальний: супровід, адаптація, інтеграція, реінтеграція; допомога натурпродуктами; медіація тощо); профілактичних заходів; для дітей з інвалідністю (створення реабілітаційних центрів, класів та закладів інклюзивного навчання); для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки (допомога у влаштуванні до інтернатних закладів, ДБСТ та прийомної сім'ї).

Розглянемо фінансування основних видів державної допомоги сім'ям із дітьми в Україні. Проаналізуємо розміри виплат по вагітності та пологах, при народженні дитини, усиновленні, опіці, тяжких захворюваннях.

Надання матеріальної допомоги сім'ї з дітьми формується на законодавчій базі, що налічує 3 кодекси, понад 10 законів України та 34 постанови Кабінету Міністрів України. Усі види допомоги на дітей і малозабезпеченим сім'ям розраховуються на основі базового прожиткового мінімуму, який закладається в Державному бюджеті на рік. Прожитковий мінімум на одну особу за останні три роки зріс на 15,3 %, хоча залишається значно заниженим і не відповідає реальному рівню життя.

У 2021 р. прожитковий мінімум на одну особу становив 2393 грн, на дітей віком до 6 років – 2100 грн, на дітей віком від 6 до 18 років – 2618 грн, на працездатних осіб – 2481 грн, на осіб, які втратили працездатність – 1934 грн. Рівень мінімальної зарплати за останні три роки зріс на 36 % і у 2021 р. становив 6,5 тис. грн.

Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям щомісячно надається у випадку, коли середньомісячний сукупний дохід нижчий, ніж прожитковий мінімум. Розмір допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2021 р. (у відсотковому співвідношенні) становить: для працездатних осіб – 35 % (868,35 грн); для осіб, які втратили працездатність, та осіб з інвалідністю – 100 % (1934 грн); для дітей – 130 % відповідного прожиткового мінімуму: до 6 років – 2730 грн, 6-18 років – 3403,4 грн, 18-23 (за умови навчання) – 3225 грн.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами має розмір 100 % від середнього значення місячного доходу (грошового забезпечення, стипендії, допомоги по безробіттю тощо) жінки, але не може бути меншою ніж 25 % від розміру встановленого законом прожиткового мінімуму для працездатної особи. Таким чином, у 2021 р. розмір допомоги становив 620,25 грн. Загальна допомога при народженні дитини становить 41 280 грн, виплата одноразовою сумою – 10 320 грн, щомісячно – 860 грн. Ця державна допомога сплачується протягом декількох років.

Матерям-одиначкам розмір допомоги вираховується як різниця між 100 % прожиткового мінімуму для дитини певного віку та середнім доходом сім'ї на одну особу за попередні пів року. Так, у 2021 році допомога становила на дитину до 6 років – 2100 грн, 6-18 років – 2618 грн, 18-23 років – 2481 грн.

Багатодітні сім'ї (трьох і більше дітей) мають 50%-пільги: в оплаті житла, комунальних послуг, палива, користування стаціонарним телефоном; 100%-пільги (безкоштовне): отримання ліків за рецептами лікарів, право на медичні обстеження, стаціонарне лікування в державних закладах охорони здоров'я; безоплатний проїзд усіма видами громадського транспорту.

Діти-сироти/діти, позбавлені батьківського піклування повністю забезпечуються державою. Позитивною є динаміка збільшення виплат на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. У 2020 р. збільшився розмір допомоги з 2 до 2,5 прожиткових мінімумів, а на дітей з інвалідністю – з 2 до 3,5 прожиткових мінімумів. Сума допомоги вираховується як різниця між 2,5/3,5 прожитковими мінімумами та сумою державної допомоги (пенсії, стипендії тощо). Отже, у 2021 р. сума допомоги дорівнює: на дитину/дитину з інвалідністю до 6 років – 5250/7350 грн, 6-18 років – 6545/9163 грн. Патронатний вихователь отримує 5 прожиткових мінімумів, що у 2021 р. становило 11 965 грн.

Діти, які мають інвалідність, отримують державну виплату, яка становить 70 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. На опікування дитиною з інвалідністю державою встановлена надбавка в розмірі від 50-100 % прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку. Передбачена державна допомога опікуну хворої дитини у сумі 1934 грн, а також допомога по догляду за особою з інвалідністю (психічних розладів) I чи II групи. Розмір такої допомоги вираховується шляхом віднімання від суми трьох прожиткових мінімумів на одного члена родини, суми середнього сукупного доходу за місяць усіх членів родини за попередні півроку. Розмір допомоги не може становити більше ніж один місячний прожитковий мінімум на одного. Таким чином, розмір допомоги у 2021 р. становив 2393 грн.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Соціальний захист та матеріальне забезпечення особи (дорослого або дитини) з інвалідністю з дитинства надається згідно з пенсійним забезпеченням. У 2021 р. сума державної допомоги особам з інвалідністю з дитинства I гр. підгрупи А/Б з надбавкою на догляд становила відповідно 5280,8/3868 грн; II гр./II гр. одиноким – 1934/2997,7; III гр./III гр. одиноким – 1934/2610,9; на дітей до 6 років/підгрупи А з надбавкою на догляд становила відповідно 2404,8/4503,8 грн; 6-18 років/підгрупи А – 2662,8/5280,8 грн; на дітей з інвалідністю по Чорнобильській катастрофі до 6 років /підгрупи А – 3080,7/5180,7 грн; 6-18 років/підгрупи А – 3339,7/5957,7 грн.

Відмінністю видатків державного бюджету 2021 року порівняно з минулими роками є виділення коштів на заходи, пов'язані з COVID-19 (вакцинація, запобігання поширення, боротьба з наслідками). Наприклад, на заходи, пов'язані з COVID-19, ЗСО отримали субвенцію у розмірі 1 млн грн, на вакцинацію населення виділено 2,6 млн грн державного бюджету, 459 537,1 тис. грн – передано Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, що є важливим для підтримки сім'ї з дітьми.

Уряд надав одноразові грошові допомоги в розмірі 1 тис. грн окремим одержувачам соціальної допомоги дітям з інвалідністю. Внесені зміни до надання субсидій на період карантину. У разі смерті від COVID-19 одного з батьків, медпрацівника, дитина має отримати допомогу в сумі 750 прожиткових мінімумів, що у 2021 році становила 1 794 750 грн.

Проведений аналіз соціальної допомоги сім'ям з дітьми дозволив виявити такі недоліки.

1. Стимулювання народжуваності відбувається шляхом законодавчо закріплених виплат на дитину. На першу дитину – 30 прожиткових мінімумів, на другу – 60, на третю і кожну наступну дитину – 120. При народженні дитини одноразова виплата є високою і становить чверть усієї суми, решта виплачується на першу дитину 2 роки, на другу – 4 роки, на третю – 6 років. Такий розподіл виплат приховує певні небезпеки, а саме. По-перше, соціальна допомога при народженні не враховує рівень доходу сім'ї і не може вважатися цільовою за своєю суттю як така державна допомога, що спрямована на підтримку сім'ї. По-друге, надання допомоги, розмір якої не диференційований, однаковий для всіх, призводить до того, що її отримують сім'ї, які не потребують державної підтримки. По-третє, недосконалістю механізму розподілу коштів часто користуються неблагополучні родини, матері-відмовниці, які народжують дитину, отримують першу велику сумарну виплату, надалі відмовляються від дитини. По-четверте, подальші виплати на дитину є мізерними, тобто родина з маленькою дитиною часто потрапляє в складну життєву ситуацію саме через матеріальну неспроможність утримувати дитину. Ця допомога, що сплачується багато років поспіль, в умовах нестабільної економічної ситуації, перестає задовольняти об'єктивному рівню життя. Наприклад, одинокі матері, залежно від віку дитини, будуть отримувати близько 2,1-2,4 тис. грн, матері заміжні – 860 грн.

2. В Україні поширені декілька традиційних та альтернативних форм прийняття дитини на виховання в сім'ю, серед яких – усиновлення, встановлення опікунства, прийомна родина, дитячий будинок сімейного типу. Сім'я, що всиновлює дитину, отримує одноразову виплату як при народженні дитини, а в подальшому, прирівнюючись у правах до біологічної родини, буде отримувати значно менше виплат, ніж сім'я, що оформила опікунство. Сім'я опікуна, ДБСТ буде отримувати допомогу мінімум до 18 років щомісячно в розмірі 2,5-3,5 прожиткові мінімуми.

3. Різні схожі виплати на сім'ю можуть мати різне матеріальне наповнення, так при смерті годувальника з якоїсь причини, сім'я отримає в 7 разів менше, ніж при втраті годувальника-медика від COVID-19 (1,7 млн грн). Така ситуація породжує багато спеку-

ляції на смерті медичних працівників. Контроль покладений на медичні заклади по встановленню місця зараження (виплата надається лише у разі зараження під час виконання професійних обов'язків). Якщо тест, який виявив вірус, наприклад, був зроблений у вихідні дні – допомога не надається.

4. Усі допомоги розраховуються, відштовхуючись від базового прожиткового мінімуму для певного віку дітей. По-перше, він є заниженим і не відповідає об'єктивному рівню, по-друге, він утричі менше мінімальної заробітної плати. Якщо мати з маленькою дитиною буде отримувати мінімальну заробітну плату, допомога надаватися не буде. Усе це може породжувати ситуацію приховання заробітків.

5. Останніми роками популярним видом пільг є житлові субсидії, які надаються малозабезпеченим сім'ям. Приблизно 8 із 10 сімей малозабезпечених родин користуються цим правом. Хоча для того, щоб отримати субсидію, родина має мати певний невеликий дохід. Тому, якщо мати з маленькою дитиною не працює і не має цього мінімального доходу, вона не зможе отримати субсидію.

Проведене емпіричне дослідження дає підстави зробити такі узагальнення.

Соціальні виплати, послуги, пільги мають надаватися за диференційованим підходом, у кожному клієнтському випадку індивідуально визначаючи потребу в державній підтримці та її розмірі, з огляду на реальне фінансове становище, стан здоров'я, а не відповідно до формального статусу, за яким ця допомога має надаватися. Наприклад, багатодітні сім'ї часто мають достатній дохід та не потребують великої кількості пільг, що передбачені державою.

Для отримувачів постійної державної матеріальної підтримки (наприклад, осіб з інвалідністю), на основі підходу «гроші ходять за людиною», враховуючи конкурентність ринку соціальних послуг, може бути запропонований більш широкий спектр допомог, вищої якості. Можливо, варто передбачити компенсації членам родини, які доглядають за своїми родичами, які визнані недієздатними або мають інвалідність; узагальнити кількість доплат та надбавок пенсійної допомоги.

Треба скасовувати такі види допомог, які є не актуальними, мізерними й не можуть впливати на покращення фінансового стану сім'ї або окремої особи, допомогти вийти з кризових обставин. У випадках, коли особа чи сім'я має право на отримання декількох видів соціальної допомоги, пільг, компенсацій, об'єднувати їх в одну виплату, на користь більш ефективної підтримки. Проводити постійний моніторинг потреби родини в державній допомозі.

Види й розміри соціальної допомоги мають бути уніфіковані (бути приблизно однаковими для громадян, що перебувають у подібній кризовій ситуації). Наприклад, смерть годувальника сім'ї з дітьми, що сталася під час виконання професійної діяльності, має передбачати приблизно рівну компенсацію незалежно від причин смерті, чи то військово-вослужбовець загинув у воєнних діях, чи то лікар, що інфікувався.

Стимулюванням збільшення народжуваності має бути незначна одноразова виплата при народженні, а постійна державна допомога на дитину. Необхідно розширити стимули збільшення народжуваності (наприклад, сім'я з дитиною має отримати пільги на придбання житла, можливості працевлаштування на спеціальних умовах неповної зайнятості зі збереженням повної заробітної плати тощо).

Державне фінансове утримання сімей та дітей часто формує їхню споживацьку позицію. Соціальні служби часто відзначають негативні випадки, коли народження дітей або оформлення опікунства використовується батьками як засіб отримання державної допомоги. Тому має бути змінений підхід до надання соціальної допомоги сім'ям у кризових обставинах, насамперед як забезпечення умов для їхнього самостійного розвитку та самозабезпечення.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Отже, економіка України має величезний фінансовий тиск унаслідок збільшення обсягів соціальних допомог і виплат. Обмеженість державних ресурсів не дає змоги задовольняти всі потреби в допомозі. Вимагає модернізації модель соціальної політики, в якій акцент має бути змінений від політики забезпечення «соціальних витрат» до політики «соціальних інвестицій». Йдеться про те, що паралельно з матеріальною підтримкою і компенсаціями вразливим верствам населення, державна політика має стимулювати збільшення трудових доходів працездатного населення. Актуальним є модернізація системи зайнятості, оплати праці, створення нових робочих місць, високотехнологічних виробництв, покращення умов праці тощо. Політика «соціальних інвестицій» за принципом соціальної справедливості орієнтована не на рівний перерозподіл державних ресурсів, а на рівні можливості досягнення високого рівня життя і заробітків.

Проблеми впорядкування системи соціального забезпечення в Україні, пов'язані не лише з відсутністю оптимальних моделей розподілу бюджетних коштів, а передусім з недостатністю державних ресурсів, які мають витратитися на соціальні допомоги, пільги, компенсації. Тому основним завданням соціально-економічної політики держави має стати налагодження дієвих механізмів поповнювання фінансових ресурсів, використання організаційних ресурсів, врегулювання податкової системи та соціального страхування.

Таким чином, вимагає зміни парадигма соціального забезпечення, ключовими моментами в якій мають бути:

- висока державна захищеність населення на основі впровадження соціальних стандартів, які відповідають стандартам розвинених країн;
- викорінення бідності, матеріальної диференціації шляхом удосконалення системи державного перерозподілу, у напрямку цільового використання державних ресурсів і цільових допомог;
- побудова єдиної системи надання соціальних пільг, допомог, послуг, субсидій і збільшення її ефективності за рахунок цілеспрямованого використання та адресності;
- залучення до надання допомоги коштів громади, що своєю чергою вимагає перегляду місцевих податків та зборів, оптимізації системи їх управління у територіальних громадах тощо.

Висновки і пропозиції. За результатами проведеного дослідження визначені шляхи удосконалення системи соціального забезпечення.

1. Юридичний: впорядкувати нормативно-правову базу соціального забезпечення в Україні, а саме, зменшити кількість розрізаних законодавчих актів, збільшити конкретизацію та синхронізацію документів; законодавчо узагальнити види допомоги, усунути дублювання соціальних послуг, компенсацій; скоротити пільги; надання допомоги зробити більш цільовим і адресним; підвищити прожитковий мінімум до рівня мінімальної заробітної плати.

2. Фінансовий: передбачити фінансування соціального забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України як окремої статті соціальних видатків, проводити аудит ефективності використання бюджетних видатків на соціальні допомоги; законодавчо передбачити можливості трансферу бюджетних коштів недержавним суб'єктам надання допомоги; розробити механізми прямого державного фінансування соціальних програм у сфері соціального забезпечення; надати державні гарантії в забезпеченні певних категорій населення безоплатними соціальними послугами за їх видами.

3. Кадровий: підвищити заробітну плату фахівців сфери соціального захисту до рівня оплати праці фахівців інших галузей рівноцінного освітньо-кваліфікаційного рівня, встановити доплати за складність (відповідальність) та обсяги виконуваної діяльності; стимулювати фахівців, що працюють у соціальних службах, до підвищення кваліфікації шляхом отримання другої вищої освіти в галузі соціальної роботи або підвищення професійної компетенції шляхом курсової підготовки.

4. Соціальний: підвищити престиж професії шляхом надання соціальних гарантій фахівцю сфери соціального захисту; здійснювати аудит виконуваної професійної діяльності та атестацію кадрів за стандартами якості надання соціальної допомоги.

5. Освітній: побудувати та впровадити на державному рівні уніфіковані моделі фахової підготовки фахівців галузі соціальної роботи відповідно до спеціалізації, єдиних стандартів ліцензування/акредитації спеціальності, організувати підвищення кваліфікації, перепідготовку кадрів без відриву від основної діяльності та з урахуванням виконуваних обов'язків.

6. Прогностичний: запровадити постійний моніторинг потреб соціальних служб у кваліфікованих кадрах; передбачити державне замовлення за кошти держбюджету та територіальних громад на підготовку кадрів для системи соціального забезпечення різних освітньо-кваліфікаційних рівнів (молодший спеціаліст, бакалавр, магістр) з подальшим їх працевлаштуванням.

7. Організаційний: налагодити ефективну взаємодію між установами Міністерства соціальної політики та іншими відомствами, суб'єктами надання соціальної допомоги, пільг та компенсацій, територіальними органами соціального захисту, освітянами, представниками міжнародних організацій з питань удосконалення соціального забезпечення населення.

8. Інформаційно-технологічний: забезпечити вільний та технічно зручний доступ населення до інформації про соціальні допомоги, послуги, пільги, суб'єктів територіальної розміщеності, що їх надають; створити єдиний реєстр потенційних та актуальних отримувачів і надавачів соціальних допомог; технічно забезпечити акумулювання інформації в єдиній системі обробки даних щодо потреби населення в соціальній допомозі та реально наданих соціальних виплатах, пільгах, компенсаціях.

9. Інформаційно-рекламний: впровадити такі інструменти інформування населення про соціальну допомогу, послуги, як вебсторінки, сайти, «особисті електронні кабінети», телефонні «гарячі»/консультаційні лінії, онлайн- і офлайн-консультування, теле/радіоінформування, друковані інформаційні матеріали, зовнішня реклама тощо. На рівні головного суб'єкта системи соціального захисту створити єдину електронну систему інформування населення про соціальні допомоги, послуги, пільги.

10. Управлінський: надання соціальних допомог/пільг, їх нарахування/призначення, контроль виплат тощо має бути зосереджене в повноваженнях одного центрального суб'єкта надання допомоги (наприклад, Міністерства соціальної політики) з метою уникнення дублювання в роботі різних відомств; надання допомоги, послуг, їх адміністрування мають бути покладені на територіальні представництва головного суб'єкта.

За результатами дослідження можна надати такі *пропозиції*.

Створити на основі нормативно-правових документів України «Єдину інформаційну базу соціальних допомог, послуг та пільг» (далі – Інформаційна база), які надаються населенню із зазначенням джерел фінансування (держбюджетні кошти, кошти недержавних установ, територіальних громад тощо); Інформаційна база має бути у вільному доступі для громадян.

Створити «Єдиний реєстр отримувачів допомоги в Україні» (далі Реєстр), надати можливість потенційним Споживачам самостійно зареєструватися та подати заяву з відповідними документами про потребу в тій чи іншій послугі, допомозі тощо, з дотриманням права захисту персональних даних.

Інформаційна база та реєстр у спільній обробці даних, дадуть можливість порівняти: інформацію щодо обсягу державного та недержавного фінансування видів допомоги та потреби споживачів у цій допомозі.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Реєстр дозволить зробити допомогу більш адресною, визначити, хто є реальним отримувачем соціальних допомог, чи має він потребу в наданні соціальної підтримки з урахуванням доходів, стану здоров'я тощо, чи не повторюються виплати, пільги надані одній особі. Реєстр дасть можливість цілеспрямовано працювати з громадянами, які перебувають у складних життєвих обставинах і отримують державну підтримку з метою допомоги виходу з кризової ситуації повернення до продуктивного життя та відмови в допомозі в майбутньому. Це можуть бути профконсультаційні, психологічні, педагогічні та інші заходи.

Список використаних джерел

1. Білик О. І. Побудова системи оцінення рівня соціального забезпечення населення / О. І. Білик // Публічне управління та митне адміністрування. – 2020. – № 4 (27). – С. 21-25.
2. Бондаренко С. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку [Електронний ресурс] / С. Бондаренко, Н. Бугас // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2021. – № 2. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1981>.
3. Буряк І. В. Основні проблеми в реформуванні соціальної сфери України / І. В. Буряк, О. О. Болотова // Причорноморські економічні студії. – 2020. – Вип. 50. – С. 179–183.
4. Дубич К. В. Механізми державного управління системою надання соціальних послуг : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / К. В. Дубич. – К., 2015. – 460 с.
5. Корецька Т. К. Механізми виконання регіональних програм соціального захисту населення : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Т. К. Корецька. – Львів, 2020. – 243 с.
6. Кравченко О. О. Соціальне обслуговування і соціальне забезпечення як основні форми надання соціальних послуг / О. О. Кравченко // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. – 2018. – № 1 (11). – С. 67-72.
7. Підлипна Р. П. Загострення соціальних проблем в Україні у світлі карантинних обмежень [Електронний ресурс] / Р. П. Підлипна // Вісник ЛТЕУ. Економічні науки. – 2020. – № 59. – С. 12-19. – Режим доступу: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/11125>.
8. Реут А. Г. Соціальна підтримка населення України: оцінювання та напрями реформування : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / А. Г. Реут. – К., 2019. – 263 с.
9. Савченко В. Ф. Інноваційні підходи до розвитку соціальної сфери України [Електронний ресурс] / В. Ф. Савченко, О. В. Маклюк // Економічний форум. – 2021. – № 1(2). – С. 154-163. – Режим доступу: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2021-2-20>.

References

1. Bilyk, O. (2020). Pobudova systemy otsinennia rivnia socialnoho zabezpechennia naseleennia [Building a system for assessing the level of social security]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia – Public administration and customs administration*, (4(27)), 21-25.
2. Bondarenko, S., & Buhas, N. (2021). Socialna polityka derzhavy yak osnova zabezpechennia socialnoho rozvytku [Social policy of the state as a basis for social development]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, (2). <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1981>.
3. Buryak, I., & Bolotova, O. (2020). Osnovni problemy v reformuvanni socialnoi sfery Ukrainy [The main problems in reforming the social sphere of Ukraine]. *Prychornomorski ekonomichni studiyi – Black Sea Economic Studies*, 50, 179-183.
4. Dubych, K. (2015). *Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia systemoiu nadannia sostialnykh posluh [Mechanisms of Public Administration in Social Services Delivery System]* [PhD dissertation. National Academy for Public Administration under the President of Ukraine].
5. Koretskaya, T. (2018). *Mekhanizmy vykonannia rehionalnykh prohram sostialnoho zakhystu naseleennia [Mechanisms for ensuring the effectiveness of implementation of programs of social protection of the population of the region]* [PhD dissertation. Lviv Regional Institute of Public Administration at the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine].

6. Kravchenko, O. (2018). Socialne obsluhovuvannia i socialne zabezpechennia yak osnovi formy nadannia socialnykh posluh [Social services and social security as the basis of the form of social services]. *Problemy socialnoi roboty: filosofiia, psykholohiia, sociolohiia – Problems of social work: philosophy, psychology, sociology*, (1(11)), 67-72.

7. Pidlypna, R. (2020). Zahostrennia sotsialnykh problem v Ukraini u svitli karantynnykh obmezhen [Exacerbation of social problems in Ukraine in the light of quarantine restrictions]. *Visnyk LTEU. Ekonomichni nauky – Herald of Lviv University of Trade and Economics. Economic Sciences*, (59), 12-19. <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/11125>.

8. Reut, A. (2019). *Sotsialna pidtrymka naseleння Ukrainy: otsiniuvannia ta napriamy reformuvannia [The system of social support of Ukraine: evaluation and directions of reform]* [PhD dissertation. Institute for Demography and Social Studies M. V. Studs of NASU].

9. Savchenko, V., & Maklyuk, O. (2021). Innovatsiini pidkhody do rozvytku socialnoi sfery Ukrainy [Innovative approaches to the development of the social sphere of Ukraine]. *Ekonomichnyi forum – Economic Forum*, (1(2)), 154-163. <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2021-2-20>.

Отримано 27.11.2021

UDC 364.3

Olga Topol

Doctor of Philosophy, Professor, Professor of the Department of Economics and Education Economics
National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

E-mail: topololga@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4442-6885>

ResearcherID: [H-4752-2014](https://orcid.org/0000-0002-4442-6885)

Nataliia Sukhytska

PhD in Law, Associate Professor of the Social Policy Department
National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

E-mail: nata_s@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6830-3708>

SOCIAL PAYMENTS, COMPENSATIONS AND BENEFITS AS A RANGE OF SOCIAL WELFARE OF THE POPULATION IN UKRAINE

The article presents a theoretical justification and empirical verification of the effectiveness of social payments, compensations, and benefits in Ukraine as ranges of social welfare. An analysis of social assistance to families with children performs. The ways of improving the social welfare system indicated: legal (streamline the regulatory framework of social security in Ukraine, generalize the types of assistance, compensation and benefits, eliminate duplication); financial (to provide funding from the State Budget of Ukraine as a separate item of social expenditures, to audit the effectiveness of the use of budget expenditures; to provide for the possibility of transferring budget funds to non-state actors, etc.); personnel (increase salaries of specialists, set surcharges for complexity (responsibility) and scope of activities; social (increase the prestige of the profession, audit and certification of personnel according to quality standards of social assistance); educational (introduce unified models of professional training, retraining and advanced training) specialists in the field of social work in accordance with the specialization), prognostic (provide a targeted order for training with their subsequent employment), organizational (establish effective interaction between social assistance entities, educators, representatives of international organizations), information technology (provide free and technically convenient access of the population to information on social benefits, services, benefits, entities that provide them), information and advertising (use web pages, websites, "personal e-offices", telephone "hot" / consultation lines, on-online and offline consul etc.); management (granting, appointment and control of payments to concentrate in the powers of one central entity; providing assistance to the territorial offices of the main entity).

The developed recommendations, among others, are proposed: to create based on legal documents of Ukraine "Unified information base of social assistances, services, and benefits" provided to the population indicating sources of funding (state budget funds, funds of non-governmental organizations, local communities), and "Unified Register of Beneficiaries in Ukraine" which in joint data processing, will provide an opportunity to compare: information on the amount of funding for assistance and the needs of consumers in this aid.

Keywords: social welfare; social protection; social payments; assistance; compensations; benefits.

References: 9.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-17-25

УДК 334.722:004

JEL Classification: M21; M13; O14

Людмила Вербівська

кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна).

E-mail: l.verbivska@chnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-2768-9157>

ResearcherID: [S-3318-2016](https://orcid.org/0000-0002-2768-9157). **Scopus Author ID:** [57210597185](https://orcid.org/0000-0002-2768-9157)

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО БІЗНЕСУ

У статті проаналізовано сутність цифрового бізнесу та визначено особливості його функціонування. Для цього було проведено загальний аналіз змісту цифрової економіки, досліджено окремі концепції трактування сутності цифрової економіки. Аналіз представлених підходів дозволив виокремити сукупність базових особливостей цифрової економіки, що дає можливість констатувати всепроникність цифрових технологій у всі сфери економічних відносин, їх позитивний та негативний вплив на розвиток національного господарства. Виокремлення специфічних рис цифрової економіки також дало можливість провести аналіз природи цифрового бізнесу та конкретизувати його сутність. У статті виокремлено різні можливі варіанти розгляду сутності такого бізнесу.

Ключові слова: *бізнес; електронний бізнес; цифровий бізнес; цифрова економіка; цифрова трансформація; інформаційно-комунікаційні технології.*

Рис.: 1. Бібл.: 22.

Постановка проблеми. Цифровізація сьогодні є базовим трендом розвитку господарських відносин. Впровадження цифрових технологій у діяльність суб'єктів підприємницької діяльності вже є частиною процесу забезпечення їхньої конкурентоспроможності, необхідною умовою їх подальшого розвитку. Саме активний розвиток зазначених технологій і сприяв формуванню нового типу економіки – цифрової економіки, у якій інформаційно-комунікаційні технології відіграють провідну роль у забезпеченні ефективності основних господарських процесів, а саме виробництва, розподілу, обміну та споживання.

Цифрові технології вже сьогодні відіграють важливу роль у розвитку бізнесу, дозволяють забезпечити підвищення якості надання послуг, оптимізувати бізнес-процеси, підвищити ефективність роботи підприємств, сприяти раціональному використанню сировини [6; 20, с. 420]. Таким чином зазначені технології частково змінюють середовище, у якому розвиваються підприємства, уже проникли фактично в усі сфери та галузі національного господарства. Саме така вагома роль цих технологій у розвитку економічних відносин підвищує інтерес науковців до проведення нових досліджень у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку цифрової економіки та особливостей її розвитку розглядаються в роботах таких науковців: В. Апалькова, Л. Боденчук, А. Бортнік, Н. Буркіна, В. Дергачова, Л. Дюбохимець, А. Жаворонок, Г. Карчева, В. Козлов, В. Краліч, Н. Краус, Л. Лазебник, Г. Мельничук, Г. Назарова, О. Овсієнко, П. Пуцентейло, І. Струтинська, Л. Фролова, Г. Чмерук, К. Шапошников, Є. Шпуляр, Т. Штець та ін.

Обґрунтування сутності цифрового бізнесу та особливостей трансформації підприємницької діяльності в умовах цифровізації господарських відносин досліджували такі вчені: І. Більо, А. Бортнік, М. Дубина, Н. Іванченко, Г. Калач, Ж. Кудрицька, М. Кулинич, Ю. Нікітін, С. Обіход, О. Омеляненко, О. Сенишин, І. Струтинська, В. Ткачук, С. Урба, С. Шкарлет, Л. Шостак та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри наявність наукових робіт у сфері становлення та розвитку цифрового бізнесу, його ролі в розвитку національної економіки, окреслені питання залишаються недостатньо обґрунтованими. Додаткового дослідження потребують питання поглиблення теоретичних положень функціонування та розвитку цифрового бізнесу, а саме пізнання його сутності, особливостей функціонування в сучасних умовах становлення цифрової економіки.

Метою статті є розширення наукових положень про сутність цифрового бізнесу, особливості його функціонування.

Виклад основного матеріалу. Дослідження розпочнемо з обґрунтування сутності категорії «цифрова економіка» та опису впливу цифрових технологій на трансформацію бізнес-середовища, у якому функціонують суб'єкти підприємницької діяльності [4].

Конкретизувати зміст цифрової економіки є одночасно досить як простим, так і складним завданням. З одного боку, можливо чітко зафіксувати, що цифрова економіка - це економіка, у якій провідну роль відіграють цифрові технології в розвитку економічних систем. З іншого боку, окреслене визначення є досить поверховим, оскільки виникає питання щодо природи процесів цифровізації, які технології варто вважати цифровими, коли саме почала формуватися цифрова економіка. У межах цієї статті більшу увагу сфокусуємо на поглибленні розуміння сутності цифрової економіки та її основних специфічних рис, які впливають як на трансформацію, так і на розвиток підприємницької діяльності.

Сьогодні в науковій літературі існує значна кількість різних трактувань сутності цифрової економіки. На рис. 1 представлені окремі з них. Зауважимо, що наукові напрацювання в цьому напрямку вже тривають з 90-х років ХХ ст.

Таким чином, враховуючи окреслені підходи щодо розгляду сутності категорії «цифрова економіка», можливо виокремити такі її риси:

- 1) функціонує та розвивається насамперед на основі розробки, удосконалення інформаційно-комунікаційних технологій;
- 2) основними засобами (факторами) виробництва в межах такого виду економіки є цифрові дані;
- 3) у переважній більшості випадків економічні відносини між основними суб'єктами відбуваються за допомогою цифрових технологій, наявність віртуального середовища для спілкування;
- 4) формування значних обсягів цифрової інформації у сферах національної економіки;
- 5) значний розвиток нематеріального виробництва, зростання ролі інтелектуальних ресурсів у формування стабільних умов функціонування економіки;
- 6) виникнення та розвиток нових галузей і сфер національного господарства, які стосуються розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, зберігання, обробки та аналізу управлінської та інших видів інформації, активна розбудова електронної промисловості та галузі телекомунікації;
- 7) кардинальні зміни на ринку праці, виникнення нових професій, поступове зникнення вже наявних, зростання безробіття у короткостроковому періоді;
- 8) розвиток моделі роботи працівників в режимі онлайн, що впливає на зміну підходів до організації робочого місця працівників;
- 9) поступова трансформація систем освіти, охорони здоров'я, культури і т.д. на основі впровадження цифрових технологій;
- 10) складні трансформації на рівні суб'єктів підприємницької діяльності, зміна не лише бізнес-моделей розвитку, але й мислення підприємців і власників компаній;
- 11) виникнення потреби в нових компетенціях, що формує нові вимоги до сфери освіти;
- 12) підвищення рівня конкуренції між продавцями, оскільки для всіх покупців доступним стає світовий ринок товарів та послуг, активне впровадження концепцій клієнтоорієнтованості;
- 13) значний розвиток сфери послуг, цифровізація фінансових послуг, підвищення якості надання послуг;
- 14) підвищення рівня співпраці між компаніями з різних країн;
- 15) персоналізація на споживчому ринку, зміна моделі продажу товарів та послуг, впровадження систем цифрового маркетингу в роботу торговельних, виробничих підприємств та ін. [21; 22].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Рис. 1. Наукові концепції розгляду сутності категорії «цифрова економіка»
Джерело: складено авторкою.

Відповідно, з розвитком цифрових технологій трансформуються фактично всі економічні системи, поступово впроваджуються такі технології в усі виробничі процеси, змінюється і бізнес-середовище, у якому працюють суб'єкти підприємницької діяльності та розвивається цифровий бізнес. Таким чином, можна однозначно стверджувати, що цифровізація змінює підходи до ведення бізнесу та використання інформаційних технологій у різних сферах життєдіяльності суб'єктів господарювання економіки [5, с. 215]. Розглянемо сутність цифрового бізнесу та передумови його зародження в сучасному економічному світі.

Насамперед варто зазначити, що в науковій літературі питання конкретизації сутності цифрового бізнесу не розглядаються вичерпано. Більшість авторів під час дослідження впливу процесів цифровізації на розвиток суб'єктів підприємницької діяльності акцентує увагу на тих трансформаціях, які відбуваються в межах підприємств при впровадженні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій [2; 12; 16]. Таких змін дійсно багато, а враховуючи складність процесу цифровізації, різні темпи його впровадження на окремих підприємствах, специфіку використання інформаційно-комунікаційних технологій, що обумовлюється сферами та галузями, у яких такі суб'єкти господарювання функціонують, то досліджувати такі зміни вкрай складно.

Проте, сьогодні серед науковців є чітка узгодженість поглядів щодо наступних аспектів процесу цифровізації бізнесу:

- 1) процеси цифровізації є об'єктивними і будуть відбуватися у суспільстві незалежно від бажання окремих економічних суб'єктів;
- 2) для збереження конкурентоспроможності підприємства повинні використовувати можливості інформаційно-комунікаційних для власного розвитку;
- 3) процес цифровізації є складним, а тому його вплив на трансформацію окремих підприємств є довгостроковим та багатоаспектним;
- 4) для кожного підприємства притаманна своя модель цифрової трансформації, яка повинна бути збалансованою, гармонійною, враховувати поточний стан функціонування підприємства, наявний його цифровий потенціал та можливості впровадження цифрових технологій.

Зупинимося на розгляді сутності цифрового бізнесу, розкрити зміст якого є складним завданням, оскільки процеси цифровізації, цифрової трансформації за своєю природою є багатоаспектними та всеохоплюючими. З однією сторони, доцільно стверджувати, що цифровий бізнес це підприємницька діяльність, яка будується на використанні цифрових технологій. Проте такий підхід, на наш погляд, є досить спрощеним, оскільки сьогодні значна частина суб'єктів підприємницької діяльності вже використовує сучасні інформаційно-комунікаційні технології в різних галузях економіки і констатувати, що такий бізнес є цифровим недоречно.

Отже, можна виокремити декілька можливих варіантів розгляду сутності цифрового бізнесу:

- 1) цифровий бізнес – діяльність, яка спрямована на продукування нових технологій та інформаційно-комунікаційних інновацій для розвитку інших підприємств;
- 2) цифровий бізнес – характеристика для підприємницької діяльності, в межах реалізації якої використовуються цифрові технології;
- 3) цифровий бізнес – діяльність, у межах якої за допомогою використання цифрових технологій здійснюється операційна діяльність і отримується основна частина доходу компанії.

Зазначимо, що поняття цифрового бізнесу корелює з поняттям електронного бізнесу. Історично склалося, що електронний бізнес почав свій активний розвиток у 90-х роках ХХ ст., коли і виникали перші наукові праці у сфері цифрової економіки, проте моделі такої економіки не існувало в жодній країні світу. Сутність електронного бізнесу у спрощеному вигляді можна охарактеризувати як економічну діяльність, яка здійснюється передусім за

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

допомогою використання сучасних інформаційних технологій з метою отримання прибутку [3, с. 61]. Отже, можна констатувати, що цифровий бізнес є складовою електронного бізнесу, або більш якісним етапом його розвитку. Різниця між електронним та цифровим бізнесом загалом полягає в технологіях, які використовуються для здійснення підприємницької діяльності. Цифрові технології за своєю природою є більш складними електронними технологіями і базуються на зборі та опрацюванні значної кількості інформації, створенні алгоритмів для їх аналізу, впровадженні систем автоматизації та штучного інтелекту. Для електронного бізнесу на початку його зародження притаманними були простіші системи збору інформації, відсутні були складні системи її систематизації та обробки.

Таким чином *цифровий бізнес – це нова форма електронного бізнесу, який полягає у використанні цифрових технологій для здійснення основної діяльності підприємства, яка приносить йому найбільший обсяг доходу.*

Зазначимо, що в сучасних умовах становлення цифрової економіки, яка будується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій, відбувається на основі використання насамперед електронних технологій. Саме це позитивно впливає на розвиток всієї електронної індустрії в усьому світі. Проте у своєму розвитку цифрові технології базуються більше на використанні можливостей віртуального інформаційного простору, автоматизації процесів створення нових інформаційних інновацій. Також варто розуміти, що сьогодні електронний бізнес, який розвивається протягом вже тридцяти років, досяг у своєму розвитку значних масштабів у всьому світі. Проте цифровий бізнес не є характерним для значної кількості підприємств, які займаються електронним бізнесом, багато з них лише починають поступово впроваджувати елементи цифровізації у власній бізнес-моделі, а деякі не вбачають доцільності у використанні цифрових технологій для власного бізнесу. Процеси цифровізації бізнесу є досить суб'єктивними та індивідуальними, оскільки вимагають здійснення власниками підприємств додаткових витрат і тому вимагають обґрунтування доцільності їх впровадження.

Висновки і пропозиції. Отже, у статті проаналізовано сутність цифрового бізнесу та визначено особливості його функціонування. Для цього було проведено загальний аналіз сутності цифрової економіки, яка поступово сьогодні впроваджується у всьому світі. Результати дослідження дозволяють констатувати значний інтерес науковців до пізнання природи цифровізації, впливу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток національної економіки. Відповідно було досліджено зміст окремих концепцій трактування сутності цифрової економіки та встановлено, що у спрощеному варіанті такий тип економіки у більшості випадків вчені розглядають як сукупність економічних відносин, які розвиваються на основі широкого використання цифрових технологій. На основі аналізу представлених підходів було виокремлено сукупність базових особливостей цифрової економіки, що дозволяє констатувати всепроникність таких технологій у всі сфери економічних відносин, їхній позитивний та негативний вплив на розвиток національного господарства.

Виокремлення специфічних рис цифрової економіки також дало можливість провести аналіз природи цифрового бізнесу та конкретизувати його сутність. Результати дослідження дозволяють констатувати, що окреслені питання залишаються недостатньо вивченими і поняття цифрового бізнесу не набуло широкого використання в науковій літературі. Однак уже існує значна кількість наукових досліджень змін бізнес-моделей розвитку підприємств у результаті впливу цифрових технологій на їхню діяльність.

У статті використано різні можливі варіанти розгляду сутності цифрового бізнесу. Проте проведені дослідження дозволило визначити, що цифровий бізнес є новою формою, новим етапом розвитку електронного бізнесу. Відповідно запропоновано розглядати такий вид бізнесу як нову форму електронного бізнесу, який полягає у використанні цифрових технологій для здійснення основної діяльності підприємства, яка приносить йому найбільший обсяг доходу.

Список використаних джерел

1. Апалькова В. В. Концепція розвитку цифрової економіки в Євросоюзі та перспективи України [Електронний ресурс] / В. В. Апалькова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Менеджмент інновацій. – 2015. – Т. 23, вип. 4. – С. 9-18. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FLA=&2_S21STR=vdumi_2015_23_4_4.
2. Бортнік А. М. Цифрова трансформація бізнес-моделі підприємства [Електронний ресурс] / А. М. Бортнік // Стратегія економічного розвитку України : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана ; [редкол.: О. М. Гребешкова (голов. ред.) та ін.]. – К. : КНЕУ, 2020. – Вип. 47. – С. 16–31. – Режим доступу: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/34922?show=full>.
3. Вербівська Л. Концептуальні засади обґрунтування сутності електронного бізнесу / Л. Вербівська // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 2(26). – С. 57-64.
4. Дубина М. В. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі в розвитку сучасного суспільства / М. В. Дубина, О. М. Козляченко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 3 (19). – С. 21-32.
5. Дюбохимець Л. С. Цифрова трансформація національної економіки: сучасний стан та тренди майбутнього / Л. С. Дюбохимець, Є. М. Шпуляр // Вісник Хмельницького національного університету. – 2019. – № 4. – С. 213-217.
6. Жаворонок А. Теоретичні основи розвитку інноваційного підприємництва у національній економіці / А. Жаворонок, А. Марич // Економічний дискурс. – 2020. – Вип. 4. – С. 104-110.
7. Карчева Г. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки [Електронний ресурс] / Г. Карчева, Д. Огородня, В. Опенько // Фінансовий простір. – 2017. – № 3 (27). – С. 13-21. – Режим доступу: <https://ofp.cibs.ubs.edu.ua/files/1703/17kgttme.pdf>.
8. Козлов В. В. Цифрова економіка: передумови, загрози та перспективи [Електронний ресурс] / В. В. Козлов, Т. В. Томашевська // Статистика України. – 2021. – № 2. – С. 58-66.
9. Кузнєцова А. Я. Теоретичні підходи до визначення цифрової економіки [Електронний ресурс] / А. Я. Кузнєцова, Г. Г. Чмерук // Проблеми системного підходу в економіці. – 2019. – Вип. 6(74). – С. 34-41. – Режим доступу: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/6_74_1_2019_ukr/5.pdf.
10. Лазебник Л. Л. Сутність, особливості та параметри цифрової економіки [Електронний ресурс] / Л. Л. Лазебник, В. О. Войтенка // Економічний вісник. – 2020. – № 1. – С. 22-29. – Режим доступу: https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/1/EV20201_022-029.pdf.
11. Назарова Г. В. Цифрова економіка: етимологія та інституційна структура [Електронний ресурс] / Г. В. Назарова, В. О. Руденко // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 19 листопада 2021 р. – Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2021. – С. 406-410.
12. Омеляненко О. М. Стратегічні вектори трансформації бізнес-моделей підвищення економічної ефективності діяльності сфери послуг [Електронний ресурс] : дис. ... д-ра філософії / Омеляненко О. М.; Сумський державний педагогічний університет. – Суми, 2021. – 302 с. – Режим доступу: https://sspu.edu.ua/images/2021/docs/dis/disertaciya_omelyanenkoom_cc833.pdf.
13. Онищенко Ю. І. Еволюція теоретичних підходів до визначення сутності дефініції «цифрова економіка» [Електронний ресурс] / Ю. І. Онищенко // Бізнес-навігатор. – 2018. – Вип. 6. – С. 9-13.
14. Пуцентейло П. Р. Цифрова економіка як новітній вектор реконструкції традиційної економіки / П. Р. Пуцентейло, О. О. Гуменюк // Інноваційна економіка. – 2018. – № 5-6. – С. 131-143.
15. Сірко А. В. Реалії цифрової економіки: нові можливості та виклики для суспільства і держави [Електронний ресурс] / А. В. Сірко // Ефективна економіка. – 2020. – № 11. – Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/11_2020/17.pdf.
16. Струтинська І. В. Цифрова трансформація як імператив інноваційного розвитку бізнес-структур [Електронний ресурс] : дис. ... д-ра екон. наук / Струтинська І. В. ; Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. – Тернопіль – Запоріжжя, 2020. – 487 с. – Режим доступу: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/08_2020/Strutynska_dis.pdf.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

17. Фролова Л. В. Трансформація підприємництва в умовах цифрової економіки [Електронний ресурс] / Л. В. Фролова, І. М. Бойко // Економіка: реалії часу. – 2021. – № 2 (54). – С. 47-56. – Режим доступу: <https://economics.net.ua/files/archive/2021/No2/47.pdf>.

18. Чмерук Г. Г. Цифрова економіка як окремий сектор національної економіки держави [Електронний ресурс] / Г. Г. Чмерук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2019. – Вип. 27, ч. 2. – С. 92-97.

19. Штець Т. Ф. Державне регулювання розвитку сектора цифрової економіки України [Електронний ресурс] : дис. ... д-ра філос. / Т. Ф. Штець; Львівський торговельно-економічний університет. – Львів, 2021. – 240 с. – Режим доступу: http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Aspirantura/Rady/Spec_vchena_rada/Anotaciji/SHtec_Disertacija.pdf.

20. Shkarlet S. Transformation of the Paradigm of the Economic Entities Development in Digital Economy / S. Shkarlet, M. Dubyna, K. Shtyrhun // WSEAS TRANSACTIONS on ENVIRONMENT and Development. – 2020. – Vol. 16. – Pp. 413-422.

21. Shkarlet S. M. Basic descriptors of the information economy development / S. M. Shkarlet, M. V. Dubyna, A. V. Tarasenko // Науковий вісник Полісся. – 2017. – № 3 (11), ч. 1. – С. 8-15.

22. The ICT sector in economic development of the countries of Eastern Europe: a comparative analysis / Dubyna M., Kholiavko N., Zhavoronok A., Safonov Yu., Krylov D., Tochylyna Yu. // WSEAS Transactions on Business and Economics. – 2022. – Vol. 19. – Pp. 169-185.

References

1. Apalkova, V.V. (2015). Kontsepsiia rozvytku tsyfrovoy ekonomiky v Yevrosoiuzi ta perspektyvy Ukrainy [The concept of digital economy in the European Union and prospects of Ukraine]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya : Menedzhment innovatsii –Visnyk of Dnipropetrovsk University. Series: Innovation Management*, 23(4), 9-18. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=vdumi_2015_23_4_4.

2. Bortnik, A.M. (2020). Tsyfrova transformatsiia biznes-modeli pidpriemstva [Digital transformation of business model of enterprise]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: zb. nauk. pr. – Strategy of economic development of Ukraine: a collection of scientific papers* (pp. 16–31, vol. 47). <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/34922?show=full>.

3. Verbivska, L. (2021). Kontseptualni zasady obgruntuvannia sutnosti elektronnoho biznesu [Conceptual principles of substantiation of the essence of e-business]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2(26)), 57-64.

4. Dubyna, M.V., & Kozlianchenko, O.M. (2019). Kontseptualni aspekty doslidzhennia sutnosti didzhytalizatsii ta yii roli v rozvytku suchasnoho suspilstva [Conceptual aspects of the study of the essence of digitalization and its role in the development of modern society]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(19)), 21-32.

5. Diubokhymets, L.S., & Shpuliar, Ye.M. (2019). Tsyfrova transformatsiia natsionalnoi ekonomiky: suchasnyi stan ta trendy maibutnoho [Digital transformation of the national economy: current status and trends of the future]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Visnyk of Khmelnytsky National University*, (4), 213-217.

6. Zhavoronok, A., & Marych A. (2020). Teoretychni osnovy rozvytku innovatsiinoho pidpriemnytstva u natsionalnii ekonomitsi [Theoretical foundations of innovative entrepreneurship in the national economy]. *Ekonomichnyi dyskurs – Economic Discourse*, (4), 104-110.

7. Karcheva, H., Ohorodnia, D., & Openko, V. (2017). Tsyfrova ekonomika ta yii vplyv na rozvytok natsionalnoi ta mizhnarodnoi ekonomiky [Digital economy and its impact on the development of national and international economy]. *Finansovyi prostir – Financial space*, (3(27)), 13-21. <https://ofp.cibs.ubs.edu.ua/files/1703/17kgttme.pdf>.

8. Kozlov, V.V., & Tomashevska, T.V. (2021). Tsyfrova ekonomika: peredumovy, zahrozy ta perspektyvy [Digital economy: preconditions, threats and prospects]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, (2), 58-66.

9. Kuznietsova, A.Ya., & Chmeruk, H.H. (2019). Teoretychni pidkhody do vyznachennia tsyfrovoy ekonomiky [Theoretical approaches to the definition of digital economy]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of system approach in economics*, 6(74), 34-41. http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/6_74_1_2019_ukr/5.pdf.
10. Lazebnyk, L.L., & Voitenka, V.O. (2020). Sutnist, osoblyvosti ta parametry tsyfrovoy ekonomiky [The essence, features and parameters of the digital economy]. *Ekonomichnyi visnyk – Economic Bulletin*, (1), 22-29. https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/1/EV20201_022-029.pdf.
11. Nazarova, H.V., & Rudenko, V.O. (2021). Tsyfrova ekonomika: etymolohiia ta instytutsiina struktura [Digital economy: etymology and institutional structure]. *Konkurentospromozhnist ta innovatsii: problemy nauky ta praktyky: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii – Competitiveness and innovation: problems of science and practice: materials of the International scientific-practical Internet conference* (pp. 406-410). FOP Liburkina L. M.
12. Omelianenko, O.M. (2021). *Stratehichni vektory transformatsii biznes-modelei pidvyshchennia ekonomichnoi efektyvnosti diialnosti sfery posluh [Strategic vectors of transformation of business models of increasing the economic efficiency of the service sector]* [Dissertation of doctor of philosophy; Sumskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet]. https://sspu.edu.ua/images/2021/docs/dis/disertaciya_omelyanenkoom_cc833.pdf.
13. Onyshchenko, Yu. I. (2018). Evoliutsiia teoretychnykh pidkhodiv do vyznachennia sutnosti definitsii «tsyfrova ekonomika» [Evolution of theoretical approaches to determining the essence of the definition of “digital economy”]. *Biznes-navihator – Business Navigator*, 6, 9-13.
14. Putsenteilo, P.R., & Humeniuk, O.O. (2018). Tsyfrova ekonomika yak novitnii vektor rekonstruktsii tradytsiinoi ekonomiky [Digital economy as the latest vector of reconstruction of the traditional economy]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, (5-6), 131-143.
15. Sirko, A.V. (2020). Realii tsyfrovoy ekonomiky: novi mozhyvosti ta vyklyky dlia suspilstva i derzhavy [Realities of digital economy: new opportunities and challenges for society and the state]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (11). http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/17.pdf.
16. Strutynska, I.V. (2020). *Tsyfrova transformatsiia yak imperatyv innovatsiinoho rozvytku biznes-struktur [Digital transformation as an imperative of innovative development of business structures]* [PhD dissertation ; Ternopilskyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet imeni Ivana Puliuiia]. http://phd.znu.edu.ua/page/dis/08_2020/Strutynska_dis.pdf.
17. Frolova, L.V., & Boiko, I.M. (2021). Transformatsiia pidpriemnytstva v umovakh tsyfrovoy ekonomiky [transformation of entrepreneurship in a digital economy]. *Ekonomika: realii chasu – Economics: the realities of time*, (2(54)), 47-56. <https://economics.net.ua/files/archive/2021/No2/47.pdf>.
18. Chmeruk, H.H. (2019). Tsyfrova ekonomika yak okremyi sektor natsionalnoi ekonomiky derzhavy [Digital economy as a separate sector of the national economy of the state]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, 2(27), 92-97.
19. Shtets, T.F. (2021). *Derzhavne rehuliuвання rozvytku sektora tsyfrovoy ekonomiky Ukrainy [State regulation of the development of the digital economy of Ukraine]* [Dissertation of doctor of philosophy; Lvivskyi torhovelno-ekonomichnyi universytet]. http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Aspirantura/Rady/Spec_vchena_rada/Anotacii/SHtec_Disertacija.pdf.
20. Shkarlet, S., Dubyna, M., Shtyrhun, K. (2020). Transformation of the Paradigm of the Economic Entities Development in Digital Economy. *WSEAS TRANSACTIONS on ENVIRONMENT and Development*, 16, 413-422.
21. Shkarlet, S.M., Dubyna, M.V., & Tarasenko, A.V. (2017). Basic descriptors of the information economy development. *Scientific Bulletin of Polissya*, 1(3(11)), 8-15.
22. Dubyna, M., Kholiavko, N., Zhavoronok, A., Safonov, Yu., Krylov, D., & Tochylyna, Yu. (2022). The ICT sector in economic development of the countries of Eastern Europe: a comparative analysis. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, 19, 169-185.

Отримано 28.11.2021

UDC 334.722:004

Liudmyla Verbivska

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship,
Trade and Exchange Activities,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine)
E-mail: l.verbivska@chnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-2768-9157>
Scopus Author ID: [57210597185](https://orcid.org/57210597185)

ESSENCE AND PECULIARITIES OF THE DIGITAL BUSINESS DEVELOPMENT

Today, digitalization is a basic trend in the development of economic relations. The introduction of digital technologies in the activities of business entities is already part of the process of ensuring their competitiveness, a necessary condition for their further development. These technologies partially change the environment in which enterprises are developing, they have already virtually penetrated all areas and sectors of the national economy. It is such an important role of these technologies in the development of economic relations that increases the interest of scientists in conducting new research in this direction.

Within the article, the essence of digital business is analyzed, and the features of its operation are identified. To do this, a general analysis of the content of digital economy was carried out. Some concepts of the interpretation of the digital economy essence are investigated, and it is established that in the simplified variant this type of economy is considered by scientists as a set of economic relations, which is developed on the basis of wide use of digital technologies. Analysis of the presented approaches allowed to single out a set of the basic features of digital economy, which made it possible to state the permeability of such technologies in all spheres of economic relations, their positive and negative impact on the national economy development.

Highlighting the specific features of digital economy also provided for the analysis of the digital business nature and its nature specification. In the article, various possible options for considering the essence of this business are highlighted. However, the study revealed that digital business is a new form, a new stage in the e-business development. Accordingly, it is proposed to consider this type of business as a new form of e-business, which consists in the use of digital technologies to carry out the main activities of the enterprise, bringing it the largest amount of income.

Keywords: *business; e-business; digital business; digital economy; digital transformation; information-communication technologies.*

Fig.: 1. References: 22.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-26-34

УДК 330.33.012

JEL Classification: G10

Артур Жаворонок

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)E-mail: artur.zhavoronok@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9274-8240>Scopus ID: [57208127961](https://scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208127961). ResearcherID: [M-7792-2019](https://orcid.org/0000-0001-9274-8240)

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ЦИКЛІВ

У статті досліджено основні теоретичні концепції щодо визначення та класифікації видів економічних циклів. Для цього було проаналізовано різні класифікаційні ознаки, які виділяють різноманітні види економічних циклів, які базуються на основі їхнього походження залежно від причин їх виникнення, умов функціонування та тривалості. Це дало можливість дозволило систематизувати та розширити їхні види за ознакою тривалості економічних циклів, оскільки в наявній літературі немає розгорнутого поділу за цією ознакою економічних циклів. Таким чином, правильний підбір класифікаційних ознак дослідження економічної циклічності та набору макроекономічних параметрів, що використовуються в ньому, дуже важливий для визначення структури та механізму формування економічних циклів, що виявляються.

Ключові слова: економічні цикли; фази економічних циклів; причини економічних коливань; види економічних циклів; макроекономічна рівновага.

Бібл.: 20.

Постановка проблеми. Сьогодення кожної держави відзначається пошуком шляхів досягнення макроекономічної рівноваги, яка є винятком на сучасному етапі, оскільки ринкова економіка постійно розвивається та має нестабільний характер функціонування. Економічна теорія останніх двох століть демонструє нам багато прикладів такої нестабільності. Завжди, закономірно, після періоду успішного промислового розвитку та загального економічного піднесення наставали періоди спаду, які неминуче супроводжувалися падінням виробництва та безробіттям.

Починаючи з настання перших глобальних кризових явищ, які датуються першою половиною XIX століття, економісти намагалися знайти причину виведення з рівноваги економіки та намагалися пояснити чому саме так відбувається через часову призму або через виділення економічних циклів.

В економічній літературі реальний ВВП визначає економічний цикл як періодичне коливання рівня ділової активності, яке має певний період між двома однаковими складовими ринковими кон'юнктури. Досліджуючи економіку за певний період, можна визначити, що, незважаючи на економічні коливання, підйоми та падіння, які чергуються через рівні проміжки часу, країна має певну тенденцію економічного розвитку. Ця тенденція характеризується як тренд і являє собою пряму лінію, яка згладжує циклічні коливання в довгостроковій часовій перспективі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорії циклів або циклічного розвитку економіки були предметом вивчення великої кількості економістів: А. Афталіон, К. Брунер, К. Віксель, К. Жугляр, Дж. Кейнс, Н. Кондратьєв, Р. Лукас, К. Маркс, Т. Майер, Дж. Модельські, П. Самуельсон, Т. Сарджент, Д. Стігліц, Й. Тінберген, М. Туган-Барановський, М. Фрідман, Ф. Хайєк, Е. Хансен, Дж. Хікс, Й. Шумпетер, кожен з яких шукав відповідь на питання про причини коливань економічної активності.

Виділення недосліджених частин загальної потреби. Багаторічні дослідження процесів, що відбуваються в національних економіках, виявляють регулярність флуктуацій економічної динаміки: спади та підйоми ділової активності постійно змінюють одне одного. Зміни, що викликаються подібними коливальними процесами, охоплюють майже всі сфери життя суспільства. Ідеї циклічності знайшли широке поширення в науці ще на початку XIX ст., але до цього моменту природа економічного циклу, його сутність, класифікація та роль в економіці є однією з найбільш спірних теорій.

Мета статті. Основною метою статті є поглиблення теоретичних положень дослідження та систематизації класифікації економічних циклів.

Виклад основного матеріалу. В економічній теорії одним з основних питань є проблема відповідності сукупного попиту та сукупної пропозиції. Чи здатний механізм ринкової економіки без втручання держави забезпечити цю рівність? На це важливе питання різні школи пропонують різні відповіді. Представники класичного напрямку економічної думки вважали, що ринок має здатність самостійно забезпечити цю рівність, беручи до уваги, що процентна ставка, заробітна плата та рівень цін у країні є гнучкими величинами. Крім того, класики розглядали модель макроекономічної рівноваги в короткостроковому періоді. Кейнсіанці та некейнсіанці вважають, що в довгостроковому періоді можливі спади і депресії (рецесії), і для виходу економіки з цього стану потрібне втручання держави у процеси, які відбуваються в економіці.

Як відомо, у XIX-XX ст. з переростанням товарного господарства, ґрунтованого на вільній конкуренції, в державно-монополістичну стадію, грошово-кредитна система почала дедалі активніше використовуватися для цілеспрямованого регулювання господарської кон'юнктури. Кількісна теорія, яка домінувала в цьому періоді в економічній літературі, послужила основою для вироблення рекомендацій політики центральних банків країни.

Експерименти впливу на економічний цикл за допомогою зміни фінансової маси закінчилися невдало. Світова економічна криза (дефляція) 1929-1933 рр. показала на весь світ неспроможність кількісної теорії, яка потім у 1930-1940-х рр. XX ст. привертала увагу лише окремих економістів.

Проте й конкуруюча кейнсіанська теорія циклу недовго користувалася популярністю. Кейнсіанські методи стимулювання попиту підірвали стійкість грошового обігу, сприяли розгортанню гострої та тривалої інфляції. На цьому фоні знову відродилися в модифікованій формі основні ідеї кількісної теорії, які знайшли відображення в концепції, що виникла США і названої монетаризмом. Він отримав визнання в академічних колах та широко використовується урядовими органами багатьох країн під час вироблення заходів економічної політики.

Загалом природу економічного циклу слід трактувати як нерівноважний динамічний процес, де актуальним завданням стає формування та реалізація адекватної структурно-циклічної парадигми.

Відповідно до різних класифікаційних ознак виділяють різноманітні види економічних циклів, базисом яких є основа їхнього походження, залежно від причин їх виникнення, умов функціонування та тривалості.

Розпочнемо детальне вивчення видів економічних циклів – з їхньої класифікації за природою походження [20]:

1) циклічні коливання, які змінюють основні показники, що відображають розвиток національної економіки і впливають на всі її галузі;

2) нециклічні коливання, які виникають унаслідок того, коли ділова активність має епізодичний точковий характер своєї зміни в певній галузі або відбувається зміна лише певних макроекономічних показників.

Ці види показують, що такий поділ циклів є дуже загальним та поверхнево характеризує їх.

Наступною є класифікація циклів залежно від причин їх виникнення [1; 2; 5; 11; 15; 17]:

1) теорія циклу Дж. Кейнса (визначає, що економічна циклічність виникає на підґрунті формування ефективного попиту і визначається інвестиціями та споживанням);

2) монетарна теорія економічного циклу М. Фрідмена (визначає, що причиною коливань є нестабільність грошової пропозиції, яка виникає внаслідок провадження економічної політики самої держави);

3) теорія впливу науково-технічного прогресу Й. Шумпетера (визначає, що економічна циклічність виникає на основі коливань основного капіталу, який має стрибкоподібний характер свого оновлення);

4) теорія диспропорційності між виробництвом предметів споживання і нагромадження капіталу А. Афталіона (визначає, що економічна циклічність виникає на основі коливань основних фондів та їхніх життєвих циклів);

5) теорія нагромадження капіталу М. Туган-Барановського (визначає, що економічна циклічність виникає на основі коливань основного капіталу).

На нашу думку, така класифікація не є повною та не враховує вплив ендогенних факторів розвитку соціально-економічної системи.

За період понад чотириста років свого існування кількісна теорія пройшла певні етапи. У процесі тривалої трансформації її основні положення суттєво змінилися. З первинних, дуже примітивних положень теорії, де товарні ціни визначались як дзеркальне відображення маси благородних металів, що є в країні, розвинулися більш складні, у яких враховувалися:

- обсяг товарообмінних угод чи грошових доходів населення;
- швидкість обігу грошової одиниці;
- наявність різноманітних видів платіжних коштів.

Виникли й різні пояснення механізму впливу грошей на господарську систему. Найбільш поширений у XVIII-XIX ст. варіант кількісної теорії стверджував, що рівень товарних цін у середньому змінюється пропорційно до зміни кількості грошей. Це положення спочатку застосовувалося до металевих грошей, а потім – до паперових грошей (після робіт Д. Рікардо). Як видно з наведеного формулювання, кількісна теорія включає два основні постулати: причинність (ціни залежать від кількості грошей) та пропорційність (ціни змінюються пропорційно зміні кількості грошей). Обидва ці постулати не відповідають реальним умовам капіталістичного виробництва. Проте вже на початку XX ст. влада спробувала поставити кількісну теорію до центру програм державно-монополістичного регулювання як одну з найбільш розроблених та популярних доктрин.

Вперше ідея щодо можливості впливу на хід промислового циклу шляхом зміни величини платіжних коштів у обігу почала застосовуватись на практиці в 20-30-х рр. XX ст. Оскільки цикл асоціювався переважно з різкими коливаннями цін, які відповідно до кількісної теорії визначають зміни величини грошової маси – для боротьби з кризами рекомендувалося збільшувати масу грошей, надаючи банкам додаткові резерви. Передбачалося, що політика центрального банку сприятиме підвищенню цін, відновленню прибутковості виробництва та виходу з кризи.

Схожа ідея боротьби з кризовими явищами висловлювалася ще наприкінці XIX ст. Однак тоді єдиною турботою центральних банків було забезпечення стабільності курсів валют на світових ринках. У 20-х рр. XX ст. грошово-кредитна політика почала поступово звільнятися від «валютної» орієнтації. Дж. М. Кейнс рішуче виступив проти механізму золотого стандарту, обґрунтувавши свою позицію посиленнями на необхідність створення «автономних інвестицій», оскільки реакція центральних банків на зміни міждержавних потоків золота мала тяжкі внутрішньоекономічні наслідки.

На противагу кількісній теорії відіграла важливу роль та обставина, що статистичний аналіз грошового обігу в 20-30-х рр. XX ст. продемонстрував неправильність багатьох вихідних передумов кількісної теорії (суворо пропорційний зв'язок між динамікою цін та обсягом грошового обігу базувався на гіпотезі про сталість показника швидкості обігу грошей – у 1929-1933 рр. цей показник знизився майже на 40 %). Це ставило під питання систему доказів, розроблену на основі так званого рівняння обміну найбільшим впливом на той час ідею кількісної теорії І. Фішера.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Дж. Кейнс рекомендував проводити енергійну кредитно-грошову експансію головним чином у тому, щоб знизити ставки відсотка за довгостроковими кредитами та цінними паперами. Саме ці заходи, а не пряма дія на ціни та грошовий попит, як це впливало з кількісної теорії, повинні були вплинути на інвестиційний клімат, довіру ділового світу та загальну стабільність економічного розвитку.

Після Другої світової війни в числі промислово розвинених країн були зроблені спроби активізувати кейнсіанську стратегію «накачування попиту» з метою прискорення темпів економічного зростання та подолання промислового циклу. Підсумком стало різке посилення інфляції в капіталістичному світі у 60-70-х рр. ХХ ст. Інфляція стала однією з найбільших проблем економічної політики. Загальне розчарування в кейнсіанській стратегії стрімко посилювало вплив прихильників неокласичної теорії грошей, які висунули концепцію монетаризму.

Монетаризм як самостійний теоретичний напрям сформувався у США ще в середині 50-х рр. ХХ ст. На початку його витоків стояла група економістів на чолі з М. Фрідменом. Монетаристи намагаються затвердити якісно інший погляд на загальну природу ринкового механізму. Монетаристська концепція відкидає тезу, що динамічний процес, який породжується приватним сектором, нестабільний у деяких основних ланках. Стратегія монетаризму збігається із загальною тенденцією сучасного «неокласичного відродження», реабілітувати «класичний» капіталізм, відродити віру в його ефективність та можливість економічного зростання без додаткових «підпорок» та стимулюючих «вливань» із державного бюджету. Звідси негативне ставлення до кейнсіанських програм регулювання попиту, що порушують, як вважають монетаристи, природний процес господарських коригувань за допомогою вбудованих механізмів конкуренції та вільного ціноутворення. М. Фрідмен давно вже виступав із проєктами кардинальної перебудови основ і принципів сучасної економічної політики. Його пропозиції були надіслані, зокрема, на те, щоб позбавити державно-монополістичні органи господарського контролю тієї свободи маневрування, якою вони зараз мають у своєму розпорядженні й підпорядкувати їх дії автоматичному «правилу», що враховує довгострокові тенденції зростання грошової маси, інакше – запровадити якусь подобу «дисципліни золотого стандарту», але без використання металевого резерву центрального банку.

На початку 60-х рр. ХХ ст. М. Фрідмен та Д. Мейзельман проводять серію статистичних тестів з метою порівняння прогностичних властивостей конкуруючих підходів – кейнсіанського та неокласичного (монетаристського). Вони запропонували дві прості моделі, у яких описується динаміка споживчих витрат, та, використовуючи дані за тривалий період (1898-1958), розрахували необхідні числові параметри. Кожна модель складалася з одного рівняння, являла собою певну теоретичну концепцію. У «кейнсіанській» моделі зміна споживчих витрат за тривалий період пояснювалася динамікою про автономних витрат. Автори включали інвестиції в основний капітал, дефіцит державного бюджету в системі національних рахунків та сальдо розрахунків із закордоном. Монетарна модель виражалася рівнянням, де споживчі витрати залежали від змін грошової маси. У другому випадку отримали вищі показники кореляції, М. Фрідмен та Д. Мейзельман вважали це достатнім свідченням причинної залежності між змінами валового національного продукту та кількістю грошей у зверненні.

У неокласичних моделях господарських процесів автономний характер грошової маси підкреслювався особливим позаекономічним способом запровадження її в канали звернення. Гроші в цих моделях розподіляються навмисне умовним способом, наприклад, скидаються з вертольоту, розкладаються в поштові ящики тощо. Тим самим підкреслюється ключова ідея монетаристів, що зрушення в грошовому обігу «нав'язуються» господарству ззовні, а чи не є пасивною реакцією грошової сфери на

попередні зміни у сфері виробництва або обігу реального продукту. Тільки в такий спосіб можна обґрунтувати тезу, що ціни залежить від кількості грошей, що в обігу. Тлумачення грошової емісії як автономного процесу, що здійснюється за рішеннями центрального банку та не враховує, по суті, зворотних зв'язків, типово як для сучасних монетаристів, так і для їхніх попередників.

Досить згадати улюблений методологічний прийом усіх прихильників кількісної теорії – від Д. Юма до І. Фішера, пов'язаний із подвоєнням маси грошей у країні протягом однієї ночі та аналізом наступних змін цін, викликаних цією подією. Тракткування грошей як «манни небесної» обумовлена багато в чому складнощами пояснення процесів обігу кредитних грошей, емісія яких тісно пов'язана з процесами розширення або звуження виробництва та товарного обігу. Тому представники кількісної теорії здебільшого ігнорують різницю між окремими категоріями грошей і обмежують свій аналіз переважно нерозмінними паперовими грошима, під час випуску яких довільний характер дій центрального банку виступає найвиразніше.

Коллективом Інституту економіки і прогнозування НАН України розроблена класифікація економічних теорій відповідно до причин впливу та механізму дії економічних циклів:

- 1) зміна грошової маси та рівня податкового тиску (М. Фрідман, Т. Майер, К. Брунер);
- 2) зміна обсягів інвестицій (К. Віксель, Й. Шумпетер);
- 3) масштаби кредитування суб'єктів господарювання та зв'язку з очікуваннями й наслідки дій (Дж. Кейнс, Т. Сарджент);
- 4) вплив мультиплікатора-акселератора (Дж. Хікс, П. Самуельсон);
- 5) недосконалість та обмежений доступ інформації (М. Фрідман, Р. Лукас, Д. Стігліц) [12; 14; 18].

Монетарні теорії циклу завжди займали чільне місце в історії економічної думки. Особливого поширення вони набули наприкінці XIX – на початку XX ст. у роботах Р. Хоутрі, К. Вікселя, Ф. Хайека, Л. Мізеса, І. Фішера. Сучасні монетаристи наголошують на історичній спадкоємності своїх ідей, посилаючись, наприклад, на відому статтю І. Фішера, де він ототожнював цикл із «танцем долара», тобто зі зміною купівельної сили грошей. Але істотна відмінність у тому, що колишні прибічники грошової теорії циклу пов'язували коливання виробництва переважно з операціями банків, умовами видачі кредитів, тобто висували, по суті, «кредитну» концепцію циклу, тоді як сучасні представники цього погляду пропонують «чисто грошове» пояснення, вважаючи явища над ринком кредиту другорядними і доповнюваними.

Отже, під впливом монетаристських ідей кінця 60-х рр. XX ст. стався певний поворот у бік активнішого контролю над динамікою іншого параметра – грошової маси. Одночасно стали надавати менше значення коливань процентних ставок. Так у 1970 р. комітет США з операцій на відкритому ринку став приділяти більше уваги задачі забезпечення поступового зростання грошових агрегатів, з 1972 р. почали систематично встановлюватися на наступні один-два місяці «допустимі межі» змін різних показників грошової маси, а також банківських резервів, що становлять «базу» депозитної експансії. Проте вже 1973 р. з'ясувалося, що ФРС США не змогла нейтралізувати вплив багатьох стихійних факторів і виявилася безсилою забезпечити заплановані їй темпи зростання грошової маси, а різкі коливання відсоткові ставки змусили її знову повернутися до тактики «контролю над станом грошового ринку», тобто відійти від принципу регулювання темпів зростання фінансових агрегатів як головного орієнтиру політики.

Серед сучасних дослідників природу циклічних коливань зі змінами параметрів виробництва, найбільш відомими теоріями економічних циклів, з огляду на причини їх виникнення, є [3; 4; 6; 8]:

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1) теорія ефектів мультиплікатора та акселератора. Відповідно до цієї теорії в центрі уваги перебуває вивчення процесів (дія ефектів мультиплікатора та акселератора), що породжують циклічність коливань реального ВВП;

2) теорія політичного ділового циклу. Прихильники цієї теорії вбачають причини макроекономічних коливань у діях уряду у сфері кредитно-грошової та податково-бюджетної політики;

3) теорія рівноважного економічного циклу. Відповідно до даної теорії циклічність пояснюється не коливаннями випуску продукції навколо тренду потенційного ВВП, а коливаннями, чи зсувами самого тренду;

4) теорія справжнього ділового циклу. Прихильники цієї теорії вважають, що причиною макроекономічних коливань можуть бути шоківі зміни продуктивності в одному або декількох секторах економіки.

Залежно від умов:

1) цикли монополістичної конкуренції;

2) цикли чистої монополії;

3) цикли вільної конкуренції.

Дослідження літературних джерел класифікації за ознакою тривалості економічних циклів дозволило систематизувати та розширити їхні види, оскільки в наявній літературі немає розгорнутого поділу за цією ознакою такими видами циклів [7; 9; 10; 13; 16; 19]:

1) цикли Тоффлера, тривалість яких становить 1000-2000 років (народження і зникнення цивілізацій та народів);

2) цикли Форрестера, тривалість яких становить 200-400 років (пов'язані з формуванням тривалих джерел економічного зростання, які основані на нових джерелах енергії, які призводять до прориву у виробництві);

3) надвеликі вікові цикли, тривалість яких становить 120 років (зміни в базисних технологіях ресурсного й технологічного укладу);

4) цикли Дж. Модельські, тривалість яких становить 90-122 років (зміна світового економіко-політичного клімату є причиною циклічних коливань);

5) цикли Шумпетера, тривалість яких становить 50-55 років (перерозподіл інвестицій між основними галузями внаслідок впровадження технічних нововведень, динаміки активності підприємців);

6) цикли Н. Кондратьєва, тривалість яких становить 40-60 років (радикальні зміни технологічної бази суспільного виробництва), а також виділив малі цикли (7-8 років);

7) цикли Томаса, тривалість яких становить 18-22 років (міжнародних рух капіталу є причиною циклічних коливань);

8) цикли Абрамовіц, тривалість яких становить 20 років (динаміка населення, інвестицій, у тому числі в житловому будівництві, є причиною циклічних коливань);

9) будівельні цикли Кузнеця, тривалість яких становить 20 років (зрушення відтворювальної структури виробництва);

10) цикли Жуляра, тривалість яких становить 7-11 років (результат взаємодії різних факторів грошово-кредитного характеру);

11) виробничі цикли Маркса, тривалість яких становить 7-11 років (основа змін органічної будови капіталу – середній оборот основного капіталу);

12) цикли Кітчена, тривалість яких становить 3-5 років (динаміка відносної величини запасів товарно-матеріальних цінностей);

13) приватні господарські цикли, тривалість яких становить 1-2 роки (коливання інвестиційної активності).

Із систематизованих видів економічних циклів за критерієм тривалості видно, що більшість авторів у своїх роботах займалися пошуками циклічності в економіках розвинених капіталістичних держав – США, Великої Британії, Франції та ін. Макроекономічні параме-

три, що використовуються для характеристики ділової активності, при пошуках циклічності у дослідників відрізняються. Загальним параметром у більшості досліджень були процентні ставки кредитування як універсальна характеристика фінансового ринку.

Таким чином, правильний підбір класифікаційних ознак дослідження економічної циклічності та набору макроекономічних параметрів, що використовуються в ньому, дуже важливий для визначення структури та механізму формування економічних циклів, що виявляються.

Список використаних джерел

1. Regulatory policy on ensuring sustainability of tax revenues of EU-28 countries / A. Abramova, A. Chub, D. Kotelevets, O. Lozychenko, K. Zaichenko, O. Kupchyshyna // *Laplace em Revista (International)*. – 2021. – Vol. 7(3B). – Pp. 447-459.
2. Жаворонок А. В. Циклічність як форма економічного розвитку економіки / А. В. Жаворонок // *Бізнес-навігатор*. – 2018. – № 6(49). – С. 269-273.
3. Жаворонок А. В. Теоретичні засади економічних хвиль та циклів розвитку економіки / А. В. Жаворонок // *Причорноморські економічні студії*. – 2018. – № 32. – С. 207-213.
4. Conceptual-theoretical basis of the development of strategic provisions of macroeconomic systems / M. Dubyna, O. Finagina, L. Pankova, M. Marych, L. Popova, D. Pylevych // *Laplace em Revista (International)*. – 2021. – Vol. 7(3C). – Pp. 226-237.
5. Juglar C. Des Crises commerciales et leurre tour periodique en France, en Angleterre, et aux Etats-Unis / C. Juglar. – Paris, 1862. – 276 p.
6. Кім О. О. Циклічність розвитку економіки України: методи і засоби антициклічної боротьби / О. О. Кім, О. Ю. Тимошенко // *Приазовський економічний вісник*. – 2020. – Вип. 3(20). – С. 3-9.
7. Kitchin J. Cycles and Trends in Economic Factors / J. Kitchin // *Review of Economics and Statistics*. – London, 1923. – 116 p.
8. Кириллова Г. Ю. Теорія економічних циклів і криз: історія і сучасність / Г. Ю. Кириллова, О. В. Ткаченко // *Вчені записки*. – 2012. – Вип. 14, ч. 1. – С. 3-10.
9. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры / Н. Д. Кондратьев // *Доклады и их обсуждения в Ин-те экономики*. – М. : Фин. изд-во НКФ СССР, 1928. – Т. 4. – 189 с.
10. Кузьменко В. П. Теорія економічних циклів і глобальна фінансова криза / В. П. Кузьменко // *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. – 2011. – Т. 120. – С. 36-43.
11. Kuznets S. Secular Movements in Production and Prices. Their Nature and their Bearing upon Cyclical Fluctuations / S. Kuznets. – Boston : Houghton Mifflin Company, 1930. – 362 p.
12. Кулаковська Т. А. Циклічність як форма розвитку економіки: концептуальні погляди та сучасні особливості циклів / Т. А. Кулаковська // *Причорноморські економічні студії*. – 2019. – № 38-1. – С. 11-15.
13. Моголівець А. А. Механізм державного регулювання фінансової стійкості будівництва в умовах економічної циклічності : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством / А. А. Моголівець ; Київський національний університет будівництва і архітектури. – К., 2019. – 21 с.
14. Popelo O. V. Methodological approaches to modernization processes of the productive forces in the conditions of Eurointegration / O. V. Popelo // *Scientific Bulletin of Polissia*. – 2017. – Vol. 1(1(9)). – Pp. 218-224.
15. Рожко О. Д. Циклічність як ознака розвитку сучасних державних фінансів / О. Д. Рожко // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2015. – № 10. – С. 32–36.
16. Sismondi J. C. Nouveaux principes d'economie politique, ou de la Richesse dans ses rapports avec la population / J. C. Sismondi. – Paris, 1819. – 449 p.
17. Туган-Барановский М. И. Промышленные кризисы. Очерки по социальной истории Англии / М. И. Туган- Барановский. – СПб. : Изд-во О. Н. Попова, 1900. – 354 с.
18. Shkarlet S. M. Peculiarities of system approach use to cognition of economic phenomena / S. M. Shkarlet, O. I. Gonta, M. V. Dubyna // *Scientific bulletin of Polissia*. – 2016. – Vol. 8. – Pp. 9-17.

19. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 401 с.

20. Юрчик Г. М. Вплив циклічності економічного розвитку на ринок праці України / Г. М. Юрчик // Соціально-економічні процеси в трансформаційній економіці. – 2017. – С. 35-49.

References

1. Abramova, A., Chub, A., Kotelevets, D., Lozychenko, O., Zaichenko, K., & Kupchyshyna, O. (2021). Regulatory policy on ensuring sustainability of tax revenues of EU-28 countries. *Laplace em Revista (International)*, 7(3B), 447-459.

2. Zhavoronok, A.V. (2018). Tsyklichnist yak forma ekonomichnoho rozvytku ekonomiky [Cyclicity as a form of economic development of economy]. *Biznes-navihator – Business Navigator*, (6(49)), 269-273.

3. Zhavoronok, A.V. (2018). Teoretychni zasady ekonomichnykh khvyly ta tsykliv rozvytku ekonomiky [Theoretical principles of economic waves and cycles of economic development]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, (32), 207-213.

4. Dubyna, M., Finagina, O., Pankova, L., Marych, M., Popova, L., & Pylevych, D. (2021). Conceptual-theoretical basis of the development of strategic provisions of macroeconomic systems. *Laplace em Revista (International)*, 7(3C), 226-237.

5. Juglar, C. (1862). *Des Crises commerciales et leurre tour periodique en France, en Angleterre, et aux Etats Unis*. Paris.

6. Kim, O.O., & Tymoshenko, O.Yu. (2020). Tsyklichnist rozvytku ekonomiky ukrainy: metody i zasoby antytsyklichnoi borotby [Cyclical development of economy of Ukraine: methods and means of anticyclical struggle]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Azov Economic Bulletin*, 3(20), 3-9.

7. Kitchin, J. (1923). Cycles and Trends in Economic Factors. *Review of Economics and Statistics*.

8. Kyryllova, H.Yu., & Tkachenko, O.V. (2012). Teoriia ekonomichnykh tsykliv i kryz: istoriia i suchasnist [Theory of economic cycles and crises: history and modernity]. *Vcheni zapysky – Scientific notes*, 14(1), 3-10.

9. Kondratev, N.D. (1928). Bolshie tsikly koniunktury [Big cycles of conjuncture]. *Doklady i ikh obsuzhdenia v In-te ekonomiki – Reports and their discussions in the Institute of Economics* (vol. 4). Fin. Izd-vo NKF SSSR.

10. Kuzmenko, V.P. (2011). Teoriia ekonomichnykh tsykliv i hlobalna finansova kryza [Theory of economic cycles and the global financial crisis]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Ekonomichni nauky – Scientific notes of NaUKMA. Economic sciences*, 120, 36-43.

11. Kuznets, S. (1930). *Secular Movements in Production and Prices. Their Nature and their Bearing upon Cyclical Fluctuations*. Houghton Mifflin Company.

12. Kulakovska, T.A. (2019). Tsyklichnist yak forma rozvytku ekonomiky: kontseptualni pohliady ta suchasni osoblyvosti tsykliv [Cyclical nature as a form of economic development: conceptual views and modern features of cycles]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, (38-1), 11-15.

13. Moholivets, A.A. (2019). *Mekhanizm derzhavnoho rehulivannia finansovoi stikosti budivnytstva v umovakh ekonomichnoi tsyklichnosti [The mechanism of state regulation of financial stability of construction in terms of economic cyclicity]* [PhD dissertation; Kyivskiy natsionalnyi universytet budivnytstva i arkhitektury].

14. Popelo, O.V. (2017). Methodological approaches to modernization processes of the productive forces in the conditions of Eurointegration. *Scientific Bulletin of Polissia*, 1(1(9)), 218-224.

15. Rozhko, O.D. (2015). Tsyklichnist yak oznaka rozvytku suchasnykh derzhavnykh finansiv [Cyclicity as a sign of the development of modern public finance]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (10), 32-36.

16. Sismondi, J.C. (1819). *Nouveaux principes d'economie politique, ou de la Richesse dans ses rapports avec la population*.

17. Tuhan-Baranovskyi, M.I. (1900). *Promyshlennyye krizisy. Ocherki po sotsialnoi istorii Anglii [Industrial crises. Essays on the social history of England]*. Izd-vo O. N. Popova.

18. Shkarlet, S.M., Gonta, O.I., & Dubyna, M.V. (2016). Peculiarities of system approach use to cognition of economic phenomena. *Scientific bulletin of Polissia*, 8, 9-17.

19. Shumpeter, I. (1982). *Teoriia ekonomicheskogo razvitiia [Theory of economic development]*. Prohress.

20 Iurchyk, H.M. (2017). Vplyv tsyklichnosti ekonomichnoho rozvytku na rynek pratsi Ukrainy [Influence of cyclical economic development on the labor market of Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni protsesy v transformatsiinii ekonomitsi – Socio-economic processes in the transformation economy*, 35-49.

Отримано 25.11.2021

UDC 330.33.012

Artur Zhavoronok

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Public, Corporate Finance and Financial Intermediation

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine)

E-mail: artur.zhavoronok@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-9274-8240>

Scopus ID: [57208127961](https://scopus.com/authid/detail.uri?https://orcid.org/0000-0001-9274-8240). **ResearcherID:** [M-7792-2019](https://orcid.org/0000-0001-9274-8240)

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF THE STUDY OF ECONOMIC CYCLES CLASSIFICATION

Many years of research on the processes taking place in national economies, reveal the regularity of fluctuations in economic dynamics: the recessions and upswing of business activity are constantly changing each other. The changes caused by such oscillatory processes cover almost all spheres of society. The ideas of cyclicity became widespread in science at the beginning of the XIX century, but to this day the nature of the economic cycle, its essence, classification and role in economics is one of the most controversial theories. The main purpose of the article is to deepen the theoretical provisions of the study and systematization of the classification of economic cycles.

The article investigates the basic theoretical concepts for the definition and classification of types of economic cycles. To do this, we analyzed different classification features that distinguish different types of economic cycles, based on their origin (cyclical fluctuations, non-cyclical), depending on the causes of their occurrence, J.M. Keynes's cycle theory, monetary theory of economic cycle M. Friedman, J. Schumpeter's theory of the influence of scientific and technological progress, A. Aftalion theory of disproportion between the production of consumer goods and capital accumulation, M. Tugan-Baranovskyi theory of capital accumulation), operating conditions (cycles of monopolistic competition, cycles of pure monopoly, cycles of free competition) and duration (Forrester cycles lasting 200-400 years; ultra-large age cycles lasting 120 years; J. Model cycles lasting 90-122 years; Schumpeter cycles lasting 50-55 years; H cycles D. Kondratiev, the duration of which is 40-60 years, Thomas cycles, the duration of which is 18-22 years, the cycle and Abramowitz, whose duration is 20 years; Kuznets construction cycles, which last 20 years; Zhulyar cycles, which last 7-11 years; Marx's production cycles, which last 7-11 years; Kitchen cycles lasting 3-5 years; private business cycles lasting 1-2 years. This made it possible to systematize and expand their types on the basis of the duration of economic cycles, as in the available literature there is no detailed division on this basis of economic cycles. Thus, the correct selection of classification features of the study of economic cyclicity and the set of macroeconomic parameters used in it, is extremely important for determining the structure and mechanism of formation of economic cycles that are detected.

Keywords: economic cycles; phases of economic cycles; causes of economic fluctuations; types of economic cycles; macroeconomic equilibrium.

References: 20.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-35-42

УДК 338.22:330.341

JEL Classification: H10; O33

Дмитро Котелевець

кандидат економічних наук, докторант

Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая (м. Київ, Україна)

E-mail: d.kotelevets21@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7778-6038>**СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ПІЗНАННЯ СУТНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

У статті проведено дослідження сутності та особливостей державного регулювання розвитку інфраструктури цифрової економіки. Це було реалізовано через використання методології системного підходу, що дозволило розглянути окреслений тип регулювання як цілісний об'єкт дослідження – окремо функціонуючу систему. У статті значна увага приділена також обґрунтуванню важливості здійснення державного регулювання взагалі у сфері становлення та розвитку цифрової економіки, встановлено, що таке регулювання є необхідним для розвитку такого типу економіки, його інфраструктури. Також визначено, що саме інфраструктура цифрової економіки є невід'ємною частиною формування умов для активного впровадження процесів цифровізації господарських відносин у межах національної економіки.

Ключові слова: інфраструктура; державне регулювання; цифрова економіка; державне регулювання цифрової економіки, системний підхід.

Рис.: 1. Бібл.: 14.

Постановка проблеми. Сучасні економічні трансформації, які значною мірою зумовлені впливом інформаційно-комунікаційних технологій, відіграють ключову роль у розвитку всіх господарських систем. Використання цифрових технологій визначає рівень конкурентоспроможності підприємств, якість життя громадян та загалом ефективність розвитку національної економіки. Саме тому питання підтримки розвитку таких технологій, їх активного використання є важливими та потребують свого опрацювання і вирішення.

Активне використання цифрових технологій у всьому світі, їхній позитивний вплив на функціонування суспільних систем, залучення громадян тією або іншою мірою до цифрового світу сприяло формуванню у світі цифрової економіки. Різні країни сьогодні перебувають на різних стадіях цифровізації власного національного господарства, проте уряди більшості з них створюють усі необхідні умови для створення нових індустрій, які пов'язані з розвитком, реалізацією та впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери життєдіяльності людей [4; 5]. Для цього використовується весь спектр різних підходів, методів та стимулів державного регулювання окресленої сфери.

Інфраструктура є невід'ємною складовою розвитку цифрової економіки. Саме від ефективного її функціонування залежить розвиток цифрових технологій у межах національної економіки, їх швидкість розробки та впровадження, легкість використання різними суб'єктами господарювання, наявність у них доступу до фінансових ресурсів і т. ін. [9]. Відповідно питання поглиблення теоретичних та прикладних положень щодо особливостей функціонування інфраструктури цифрової економіки є важливими з позиції забезпечення сприятливих умов для розвитку такого виду економіки.

Роль держави в розвитку цифрової економіки та її інфраструктури, незважаючи на об'єктивність та всеохопний характер цифрових технологій, залишається вагомим, а побудова ефективної системи державного регулювання розвитку інфраструктури цифрової економіки залишаються актуальними [14]. Саме побудова такої системи, забезпечення умов її якісної модернізації та розвитку є невід'ємною складовою активізації інноваційного розвитку в країнах, стимулювання пошуку нових ідей та розробки цифрових технологій. Відповідно окреслені питання потребують наукового обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових роботах багатьох вчених розглядаються сьогодні питання розвитку цифрової економіки, її інфраструктури, впливу цифрових технологій на функціонування і розбудову господарства. До їх числа варто

віднести таких науковців: О. Грибіненко, О. Гудзь, В. Гужва, Я. Демків, М. Дубина, А. Жаворонок, А. Любич, Л. Любохинець, О. Піжук, М. Руденко, С. Тульчинська, Н. Тимошенко, О. Хандій, Н. Холяк, Г. Чмерук, К. Шапошников.

Особливості здійснення державного регулювання у сфері функціонування та розвитку цифрової економіки, її інфраструктури досліджували у своїх роботах такі науковці, як В. Адамовська, О. Дмитрієва, І. Лопушинський, Р. Лупак, М. Наумов, О. Пришляк, Н. Рудик, О. Сенишин, А. Стельмашук, Т. Штець.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри численні здобутки вчених у напрямку поглиблення результатів наукових досліджень у сфері цифровізації національної економіки, становлення цифрової економіки, розвитку її інфраструктури для активізації процесів створення і впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у різні сфери суспільства, малодослідженими залишаються питання ролі держави в окреслених процесах. Саме активне втручання органів державної влади дозволило б прискорити процес створення та модернізації інфраструктури цифрової економіки, сформувати стабільну основу для розбудови такого типу економіки. З урахуванням цього, на наше переконання, поглиблення потребують теоретичні та прикладні положення щодо функціонування системи державного регулювання розвитку інфраструктури цифрової економіки.

Мета статті є поглиблення теоретичних положень щодо визначення сутності та опису особливостей функціонування системи державного регулювання розвитку інфраструктури цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу. Процеси становлення цифрової економіки, які сьогодні спостерігаємо в усьому світі, розвиваються досить стихійно, оскільки винайдення, розробка та впровадження нових цифрових технологій також є процесом складно формалізованим, оскільки йому притаманний високий рівень творчості та креативності. Саме тому досить часто від винайдення нових робочих ідей до їх практичного використання, отримання ефектів від їх впровадження проходить досить тривалий час. Відповідно в межах цифрової економіки у переважній більшості випадків відбувається масштабування відомих цифрових технологій у функціонування різних економічних суб'єктів [2; 3]. Така ситуація і визначає особливості побудови системи державного регулювання розвитку цифрової економіки загалом.

Інфраструктура це складова національної економіки, яка за своєю природою виконує роль допоміжної сфери, складової економічної системи, роль якої полягає у сприянні створення умов для розвитку економічних відносин у країні, прискоренню процесів доставки товарів, продукції, сировини, забезпеченню належних умов для розвитку всіх економічних суб'єктів, фінансової системи країни тощо [10]. Важливість розвитку інфраструктури в межах будь-якої країни на сьогодні вже не викликає сумнівів. Саме тому питання розвитку інфраструктури постійно перебуває у фокусі уваги урядів більшості країн світу.

Важливість інфраструктури є вагомою як для економічної сфери, так і для розвитку інших сфер функціонування суспільства. Роль держави в розбудові інфраструктури полягає у фінансуванні побудови тих об'єктів, у створенні яких не зацікавлений приватний капітал, або спорудження яких вимагає дуже значних фінансових інвестицій. Насамперед до таких об'єктів варто віднести транспортну сферу, побудову аеропортів, енергосистем, реалізацію масштабних національних проєктів. Фактично вся соціальна інфраструктура створюється за рахунок державного та місцевого бюджетів.

Окреслене підтверджує, що роль держави в розвитку інфраструктури є багатоаспектною. Важливу складову при цьому відіграє система державного регулювання розвитку інфраструктури, оскільки саме побудова існування такої системи дозволяє здійснювати

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

вплив на розвиток інфраструктурного забезпечення в тих, або інших регіонах, секторах та галузях національного господарства. При цьому регулюючи економічні відносини, органи державної влади мають змогу вкладати бюджетні кошти в побудову тих об'єктів, які є першочерговими та найбільш важливими для подальшого розвитку економіки країни. Також державне регулювання розвитку інфраструктури може полягати в оновленні або створенні інституційної основи для активізації економічного розвитку. Створення нових державних установ, регулюючих органів, інших інститутів також є частиною формування інфраструктурного забезпечення. У розвинутих країнах такі процеси відбуваються постійно залежно від необхідності створення тих або інших інфраструктурних об'єктів.

Не враховувати необхідність державного регулювання розвитку інфраструктури цифрової економіки навіть з урахуванням світового, об'єктивно невідворотного процесу цифровізації економічних відносин не можна. Застосування цифрових технологій несе колосальний потенціал для підвищення ефективності функціонування економічних систем. Проте такі технології також можуть негативно впливати на їх розвиток. У цифровому світі особливо актуальними стають питання захисту інтелектуальної власності, захисту персональних даних, боротьби з кіберзлочинністю, забезпечення прав споживачів при купівлі товарів, послуг онлайн і т. ін. Зазначені питання однозначно потребують уваги держави, впровадження відповідних механізмів для стимулювання процесів боротьби з негативними наслідками становлення цифрової економіки.

Таким чином, враховуючи окреслене, цілком зрозуміло, що роль органів державної влади та місцевого самоврядування в розбудові цифрової економіки є важливою, а стимулювання розвитку її інфраструктури може стати драйвером економічного, технологічного розвитку країни, підвищення її конкурентоспроможності та привабливості для інвесторів [2; 12].

Розглянемо більш детально сутність державного регулювання розвитку інфраструктури цифрової економіки. Зазначимо, що в науковій літературі сьогодні існує незначна частина робіт, у яких системно та послідовно розглядається такий вид регулювання. Саме це ще більше актуалізує необхідність обґрунтування змісту такого регулювання в системі цифрової економіки. На наш погляд, це доцільно здійснити через використання системного підходу. Саме цей універсальний підхід дозволяє розглядати та описувати природу економічних об'єктів як окремих складних систем, яким притаманні власні функції, принципи та властивості.

Системний підхід – це теоретичний науковий підхід, якому притаманна універсальність і сутність якого полягає у розгляді досліджуваного об'єкта як цілісної системи, окремого явища, що складається з окремих компонентів та взаємозв'язків між ними [11, с. 12]. Таким чином конкретизацію сутності державного регулювання розвитку інфраструктури цифрової економіки здійснимо через дослідження такого регулювання як системи відносин у межах економічної системи. У свою чергу, економічна система – це певним чином упорядкована система зв'язків між виробниками та споживачами матеріальних та нематеріальних благ, що існує у сфері виробництва і споживання та охоплює галузі народного господарства [7, с. 18].

Усі економічні системи за своєю природою є складними за структурою, кількістю функцій, властивостей об'єктами пізнання, включаючи національну економіку, яка є відкритою системою, яка розвивається в результаті впливу зовнішніх та внутрішніх чинників. Фактично всі економічні системи розвиваються таким чином, змінюючись у результаті дії чинників різної природи. Кількість таких чинників є значною, особливо якщо розглядати в цілому національну економіку як цілісний об'єкт. Особливу роль серед таких факторів відіграє інфраструктура. Враховуючи складну композицію системи національної економіки, система її інфраструктури також є багатокомпонентною. Спе-

цифікою інфраструктури в країні є її складна система видів, підвидів та напрямків. Фактично для будь-якої економічної системи можливо ідентифікувати базову її інфраструктуру, розвиток якої буде сприяти й розвитку такої системи. Саме суб'єктність, з одного боку, та універсальність, з іншого боку, значно ускладнюють процеси розвитку інфраструктури, оскільки і для її розвитку необхідно створити власну інфраструктуру.

У свою чергу, з практичного погляду державне регулювання економіки є складовою частиною відтворення, тобто кругообороту ресурсів, доходів, продуктів. У цьому контексті державне регулювання економіки, у широкому розумінні, як система – це сукупність стандартних цілеспрямованих заходів і процедур, які систематично ініціюють, запроваджують і здійснюють у соціально-економічній системі на локальному, регіональному, національному і глобальному рівнях у державі для забезпечення умов ефективного функціонування та розвитку економічної системи. Отже, організаційно державне регулювання економіки – це система прийняття рішень і практичного здійснення заходів і процедур управління, спрямованих на забезпечення запланованого рамкового режиму (тобто умов) ефективного функціонування і розвитку економічної системи [6, с. 12].

Таким чином, враховуючи окреслене, маємо можливість констатувати, що державне регулювання розвитком інфраструктури цифрової економіки є складно структурованою системою, яка поєднує у собі три найбільші системи: система державного регулювання, система інфраструктури, система цифрової економіки. Зазначимо, що з теоретичного погляду кожна з окреслених систем є, у свою чергу, складною і може бути окремим об'єктом наукового пізнання. Отже, на наше переконання, систему державного регулювання розвитку інфраструктури цифрової економіки доцільно розглядати таким чином: *система державного регулювання розвитку інфраструктури цифрової економіки – складна система відносин з власною метою функціонування, взаємодією із зовнішнім середовищем, між органами державної влади, місцевого самоврядування і економічними суб'єктами, які беруть активну роль у формуванні сприятливих умов для активного створення, модернізації, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у процеси виробництва, обміну, розподілу і споживання*. На рис. 1 представлено модель такої системи.

Таким чином, аналізуючи інформацію рис. 1 можна стверджувати, що система державного регулювання розвитку інфраструктури цифрової економіки є за своєю сутністю складною системою, оскільки вона повинна враховувати як особливості економічного розвитку держави загалом, так і специфічні риси функціонування економічних суб'єктів, які займаються сучасними цифровими технологіями. При цьому також необхідно забезпечувати та підтримувати використання окреслених технологій вже діючими суб'єктами господарювання.

Цифрова економіка – новий тип економіки, виникнення нової парадигми розвитку національної економіки, спричинене дією сучасних інформаційних технологій. Саме тому, на нашу думку, і система державного регулювання розвитку такої економіки, її інфраструктури, яка була сформована в переважній більшості сучасних розвинутих країн, також повинна зазнавати змін, враховуючи нові тенденції в розвитку господарюючих суб'єктів та використанні ними цифрових технологій.

Зазначена система, на наше переконання, повинна враховувати таке:

- 1) стимулювати розвиток інформаційно-інноваційних технологій у країні, забезпечення використання інтелектуального потенціалу;
- 2) сприяти активному використанню цифрових технологій суб'єктами підприємницької діяльності;
- 3) надавати можливість органам державної влади впроваджувати сучасні інформаційні технології, використовувати їх для підвищення якості власної роботи;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4) стимулювати та надавати можливість бюджетним установам, іншим державним інститутам використовувати можливості цифрової економіки для власного розвитку;

5) сприяти нівелюванню деструктивних наслідків від активного розвитку цифрової економіки в усьому світі та ін.

Рис. 1. Схема системи державного регулювання розвитку інфраструктури цифрової економіки

Джерело: складено автором з урахуванням [8, с. 123; 3].

Висновки і пропозиції. Отже, у статті проведено дослідження обґрунтування сутності та особливостей здійснення державного регулювання розвитку інфраструктури цифрової економіки. Результати проведеного дослідження свідчать, що в розвитку цифрової економіки, незважаючи на її досить турбулентний характер становлення, державне регулювання однаково відіграє важливу роль. За допомогою системи методів, інструментів та важелів такого регулювання у органів державної влади є ефективні та дієві засоби для активізації створення, впровадження та підтримки нових цифрових технологій у всіх сферах суспільства, особливо в межах національної економіки.

Використання системного підходу до розгляду зазначеного виду регулювання дозволило констатувати доцільність використання такого методу для конкретизації змісту зазначеного типу регулювання. У підсумку систему державного регулювання розвитку інфраструктури цифрової економіки запропоновано розглядати як складну систему відносин з власною метою функціонування, взаємодією із зовнішнім середовищем, між органами державної влади, місцевого самоврядування та економічними суб'єктами, які

беруть активну участь у формуванні сприятливих умов для активного створення, модернізації, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у процеси виробництва, обміну, розподілу і споживання.

На наше переконання, подальші дослідження у цьому напрямку полягають у поглибленні теоретичних, методологічних положень функціонування і розвитку системи державного регулювання розвитку інфраструктури цифрової економіки. При цьому також більш детального розгляду потребують питання конкретизації специфічних рис значеної системи, її відмінностей від систем державного регулювання інших сфер і галузей національної економіки.

Список використаних джерел

1. Адамовська В. С. Механізм державного регулювання економіки та вибір напряму економічної політики в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / В. С. Адамовська // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2017. – № 4. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1063>.
2. Гудзь О. Є. Цифрова економіка: зміна цінностей та орієнтирів управління підприємствами [Електронний ресурс] / О. Є. Гудзь // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2018. – № 2. – С. 4-12. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/естебі_2018_2_3.
3. Дубина М. В. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі в розвитку сучасного суспільства / М. В. Дубина, О. М. Козлянченко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 3(19). – С. 21-32.
4. Ляшенко В. І. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку : монографія / В. І. Ляшенко, О. С. Вишневецький. – К. : Інститут економіки промисловості НАН України, 2018. – 252 с.
5. Руденко М. В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи / М. В. Руденко // Економіка та держава. – 2018. – № 11. – С. 61–65.
6. Сенишин О. С. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / О. С. Сенишин, М. О. Горинь, О. О. Кундицький. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. – 334 с.
7. Стельмашук А. М. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / А. М. Стельмашук. – Тернопіль : ТАНГ, 2000. – 315 с.
8. Федішин М. П. Механізм державного регулювання кризових явищ банківської галузі в умовах глобальних викликів / М. П. Федішин, А. В. Жаворонок, Н. О. Ковальчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2019. – № 28. – С. 121-125.
9. Шапошников К. С. Вплив інституційного середовища на інноваційний розвиток економіки регіону / К. С. Шапошников // Причорноморські економічні студії. – 2018. – Вип. 29. – С. 34-36.
10. Шкарлет С. М. Організаційно-інфраструктурне забезпечення розвитку сільського господарства України : монографія / С. М. Шкарлет, М. В. Дубина, А. В. Тарасенко. – Чернігів : ЧНТУ, 2016. – 208 с.
11. Шкарлет С. М. Особливості застосування системного підходу до пізнання економічних явищ / С. М. Шкарлет, О. І. Гонга, М. В. Дубина // Науковий вісник Полісся. – 2016. – № 4 (8), ч. 1. – С. 9-17.
12. Dubyna M. The scientific approach to the identification of the essence of the category „infrastructure” / M. Dubyna // Problems and prospects of economics and management. – 2015. – № 1(1). – Pp. 31-36.
13. Regulatory Policy: Bibliometric Analysis Using the VOSviewer Program / Zhavoronok A., Chub A., Yakushko I., Kotelevets D., Lozychenko O., Kupchyshyna O. // International Journal of Computer Science and Network Security. – 2022. – Vol. 22(1). – Pp. 39-48.
14. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. – McGrawHill, 1995. – 342 p.

References

1. Adamovska, V.S. (2017). Mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky ta vybir napriamu ekonomichnoi polityky v suchasnykh umovakh hospodariuvannya [Mechanism of state regulation of the economy and the choice of economic policy in modern economic conditions]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, (4). <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1063>.
2. Hudz, O.Ye. (2018). Tsyfrova ekonomika: zmina tsinnosti ta oriientyriv upravlinnia pidpriemstvamy [Digital economy: change of values and guidelines of enterprise management]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes – Economy. Management. Business*, (2), 4-12. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecmebi_2018_2_3.
3. Dubyna, M.V., & Kozlianchenko, O.M. (2019). Kontseptualni aspekty doslidzhennia sutnosti didzhitalizatsii ta yii roli v rozvytku suchasnoho suspilstva [Conceptual aspects of the study of the essence of digitalization and its role in the development of modern society]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(19)), 21-32.
4. Liashenko, V.I., & Vyshnevskiy, O.S. (2018). Tsyfrova modernizatsiia ekonomiky Ukrainy yak mozhlyvist proryvnoho rozvytku [Digital modernization of the economy of Ukraine as an opportunity for breakthrough development]. Instytut ekonomiky promyslovosti NAN Ukrainy.
5. Rudenko, M.V. (2018). Tsyfrovizatsiia ekonomiky: novi mozhlyvosti ta perspektyvy [Digitalization of the economy: new opportunities and prospects]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, (11), 61–65.
6. Senyshyn, O.S., Horyn, M.O., & Kundytskyi, O.O. (2014). *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of the economy]*. Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka.
7. Stelmashchuk, A.M. (2000). *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of the economy]*. ANH.
8. Fedyshyn, M.P., Zhavoronok, A.V., & Kovalchuk, N.O. (2019). Mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання kryzovykh yavysch bankivskoi haluzi v umovakh hlobalnykh vyklykiv [Mechanism of state regulation of crisis phenomena of the banking industry in terms of global challenges]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, (28), 121-125.
9. Shaposhnykov, K.S. (2018). Vplyv instyutysiinoho seredovyscha na innovatsiinyi rozvytok ekonomiky rehionu [Influence of the institutional environment on the innovative development of the region's economy]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 29, 34-36.
10. Shkarlet, S.M., Dubyna, M.V., & Tarasenko, A.V. (2016). Orhanizatsiino-infrastrukturne zabezpechennia rozvytku silskoho gospodarstva Ukrainy [Organizational and infrastructural support of agricultural development of Ukraine]. ChNTU.
11. Shkarlet, S.M., Honta, O.I., & Dubyna, M.V. (2016). Osoblyvosti zastosuvannya systemnoho pidkhodu do piznannya ekonomichnykh yavysch [Features of application of a systematic approach to the knowledge of economic phenomena]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin of Polissya*, I(4(8)), 9-17.
12. Dubyna, M. (2015). The scientific approach to the identification of the essence of the category „infrastructure”. *Problems and prospects of economics and management*, (1(1)), 31-36.
13. Zhavoronok, A., Chub, A., Yakushko, I., Kotelevets, D., Lozychenko, O., & Kupchyshyna, O. (2022). Regulatory Policy: Bibliometric Analysis Using the VOSviewer Program. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 22(1), 39-48.
14. Tapscott, D. (1995). *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. McGrawHill.

Отримано 30.11.2021

UDC 338.22:330.341

Dmytro Kotelevets

PhD in Economics, PhD student

Academician Yuri Bugay International University of Science and Technology (Kyiv, Ukraine)

E-mail: d.kotelevets21@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-7778-6038>**A SYSTEMATIC APPROACH TO KNOWLEDGE OF THE ESSENCE
OF STATE REGULATION OF THE DIGITAL ECONOMY INFRASTRUCTURE**

Modern economic transformations, which are largely due to the influence of information and communication technologies, play a key role in the development of all economic systems. The infrastructure is an integral part of digital economy. The development of digital technologies within the national economy the speed of their development and implementation depend on its active functioning. The role of the state in the development of digital economy and its infrastructure, despite the objectivity and comprehensive nature of digital technologies, remains important. Using a system of methods, tools and levers of this regulation, public authorities have effective and efficient means to intensify the creation, implementation and support of new digital technologies in all spheres of society, especially within the national economy.

Considering the outlined, within the article, theoretical provisions of the functioning of the state regulation system of the digital economy infrastructure is deepened. This was implemented through the use of the system approach methodology, which allowed to consider the outlined type of regulation as a holistic object of study – a separately functioning system. As a result, it is proposed to consider this type of regulation as a complex system of relations with its own purpose, interaction with external environment, between public authorities, local governments and economic entities that take an active role in creating favorable conditions for active creation, modernization, implementation of information and communication technologies in the processes of production, exchange, distribution, and consumption.

In the article, considerable attention is also paid to substantiating the importance of state regulation in general in the field of the formation and development of digital economy; it is established that such regulation is necessary for the development of this type of economy, its infrastructure. It is also determined that the infrastructure of digital economy is an integral part of creating the conditions for the digitalization implementation of economic relations within the national economy.

Keywords: infrastructure; state regulation; digital economy; state regulation of the digital economy, a systematic approach.

Fig: 1. References: 14.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-43-51

УДК 338.22:330.52

JEL Classification: H10

Олександр Лозиченко

кандидат економічних наук, докторант

Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая (Київ, Україна)

E-mail: oleksandr.lozychenko@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4623-4227>**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ:
СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ**

У статті поглиблено теоретичні положення щодо ролі державного регулювання в забезпеченні ефективного розвитку національної економіки. Для цього було обґрунтовано сутність такого виду регулювання, що реалізовано через компаративний аналіз сформованих у науковій літературі підходів до розгляду сутності державного регулювання. Також конкретизовано специфічні риси такого регулювання, обґрунтовано особливу його роль у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки та формуванні сприятливих умов для розвитку окремих сфер і галузей господарства. У статті також розглянуто роль державного регулювання в розвитку ринкової економіки та забезпеченні формування ринкового середовища для функціонування економічних суб'єктів.

Ключові слова: національна економіка; державне регулювання; державне регулювання економіки; економічна система; ринкова економіка.

Табл.: 1. Бібл.: 25.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток національної економіки в будь-якій країні пов'язаний з ефективним державним регулюванням господарських відносин, що здійснюється органами державної влади. Окреслений тип регулювання вже є невід'ємною складовою забезпечення стабільності економічного розвитку, його ефективності, забезпечення раціонального використання ресурсів, їх збереження. Кінцевою метою будь-якого розвитку є підвищення рівня соціально-економічного забезпечення населення країн, покращення їхнього життя. Це також можливо реалізувати лише через використання механізмів державного регулювання економіки [11, с. 38].

Як видно із світового досвіду, у міру зростання ринку, посилення дії ринкового механізму потрібно знаходити нове поєднання економічної ролі держави, її системи управління і регулювання економіки з ринково-конкурентним механізмом функціонування економіки. На другому етапі ринкових перетворень відбувається посилення економічної ролі держави, вдосконалення форм і методів державного управління та регулювання господарства [9].

Державне регулювання економіка за своєю природою є складним процесом, системою, сукупністю відносин, оскільки вже сьогодні елементи втручання держави в економічні процеси в країні є абсолютно всеохопними в межах господарських відносин. Усі економічні суб'єкти залучені до відповідних механізмів такого регулювання і зобов'язані їх дотримуватися [11, с. 38]. Саме важливість забезпечення ефективності державного регулювання економіки, його вагома роль у розвитку фактично всіх економічних систем актуалізують питання проведення додаткових досліджень у цій сфері. Актуальності набувають теоретичні та прикладні положення обґрунтування особливостей реалізації державного регулювання в нових економічних умовах функціонування сучасного суспільства, які пов'язані з активним впровадженням нових інформаційних технологій, цифровізації економічних процесів у всьому світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд теоретичних та прикладних аспектів реалізації державного регулювання економіки сьогодні перебуває в центрі уваги значної кількості науковців. Саме поглиблення теоретичних положень щодо сутності такого виду регулювання, його особливостей здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування здійснили у своїх роботах такі науковці: Л. Головка, М. Горинь, Л. Дідківська, А. Жаворонок, С. Котельбан, О. Кундицький, А. Мельник, В. Мельник, І. Михасюк, К. Окаянюк, В. Приходько, О. Сенишин, А. Стельмащук, О. Тарнавська, О. Трофимчук, Н. Холявко, О. Чечель, К. Шапошников, Л. Швайка та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри численні напрацювання вчених у сфері державного регулювання економіки, актуальними залишаються питання оновлення, поглиблення теоретичних положень здійснення такого регулювання, розкриття особливостей його реалізації в різних умовах розвитку національної економіки.

Метою статті є поглиблення теоретичних положень щодо сутності державного регулювання економіки, особливостей його здійснення в умовах трансформаційних змін сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Як невід’ємна складова економічного життя населення процеси державного регулювання економіки сьогодні є важливими і завжди актуальними для дослідження науковцями. Постійно нові умови розвитку країн, трансформація економічних систем під дією чинників різної природи, обумовлюють і зміну державного регулювання економіки, формують нові умови, особливості здійснення такого регулювання, нові можливості для державних інститутів щодо забезпечення ефективності реалізації такого регулювання. Усе окреслене вимагає постійного удосконалення та поглиблення теоретичної основи здійснення державного регулювання економіки.

Державне регулювання економіки є вже невід’ємною складовою економічної політики будь-якої держави. Економічна історія дає підстави стверджувати, що без такого регулювання забезпечити ефективний розвиток будь-якого суспільства вже неможливо. Нині необхідність зазначеного виду регулювання з боку держави зумовлюється низкою таких причин:

- 1) посилення нерівності розподілу доходів та багатства на національних та глобальному рівнях;
- 2) гіпертрофований розвиток фінансового сектору, що ставить під загрозу соціально-економічний розвиток взагалі;
- 3) неефективне природокористування та загострення екологічних проблем;
- 4) ТНК та розвинені країни продовжують отримувати вигоди за рахунок інших економічних суб’єктів, при цьому неолібералізм часто робить спроби виправдати такий стан речей;
- 5) поляризація економічного розвитку країн та ін. [20, с. 207].

Розглянемо детальніше сутність державного регулювання економіки. У науковій літературі можна зустріти значну кількість наукових робіт, присвячених цьому питанню, у межах яких розкриваються як теоретичні, так і прикладні аспекти реалізації такого регулювання, специфічні риси його здійснення в окремих сферах та галузях національного господарства. Звичайно, масив наукових робіт, у яких вивчаються процеси втручання держави в економічне життя суспільства, є значним, що лише підтверджує як актуальність проведення досліджень у цій сфері, так і важливість пошуку нових ідей, механізмів і рішень для забезпечення ефективності, дієвості та справедливості державного регулювання економіки.

Розглянемо докладніше сутність державного регулювання економіки. У наукових працях висвітлена значна кількість різних концепцій щодо розгляду змісту такого регулювання. Підвищений інтерес науковців до розгляду сутності державного регулювання та важливості його реалізації можна обґрунтувати об’єктивним характером всебічного поширення такого виду регулювання на розвиток економічних систем, процесів і загалом господарських відносин. У таблиці систематизовано деякі з наукових підходів щодо трактування сутності категорії «державне регулювання».

Таким чином, враховуючи окреслені підходи до розгляду державного регулювання економіки, можна стверджувати, що цей вид регулювання являє собою процес впливу органів державної влади на господарські процеси, економічних суб’єктів з метою забезпечення стабільного розвитку окремих галузей, секторів національного господарства. Звичайно такий процес є складним і полягає в реалізації комплексу механізмів різної природи, у ме-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

жах яких уже використовуються відповідні принципи, методи, інструменти, важелі, ресурси для здійснення такого механізму [22, с. 195-197; 25]. Їхня специфіка, зміст, природа і визначають специфічні риси окремих видів державного регулювання економіки, зумовлюють особливості реалізації такого процесу та очікувані результати від його проходження.

Таблиця

*Сукупність наукових підходів до розгляду сутності
категорії «державне регулювання економіки»*

Зміст визначення	Джерело
1	2
Державне регулювання економіки є діяльністю держави, що здійснюється за допомогою наявних у неї інструментів та з метою цілеспрямованого впливу на структурні складові економіки країни та їх динаміку, відповідно до поставлених цілей [20, с. 206].	Трофимчук О. А. Державне регулювання економіки: теоретичне переосмислення у XXI ст. <i>Економіка та держава</i> . 2020. № 6. С. 206-212.
Державне регулювання економіки – це сфера діяльності держави для цілеспрямованого впливу на поведінку учасників ринкових відносин із метою забезпечення пріоритетів державної економічної політики [9].	Кахович О. О., Южека Р. С. Особливості державного регулювання економіки. <i>Актуальні проблеми держави і права</i> . 2015. Вип. 75. С. 119-126.
Державне регулювання економіки – система заходів задля здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави, спрямована на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки і всього суспільства [4, с. 22].	Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки: навч. посіб. перероб. Київ: Знання-Прес, 2002. 214 с.
Державне регулювання економіки – забезпечення динамічного економічного зростання в середньостроковій перспективі, а в довгостроковому плані підвищення конкурентоспроможності країни у світовому господарстві [2].	Бородін О. Д. Еволюція теоретичних основ державного регулювання економіки. <i>International Scientific Journal</i> . 2015. № 8. С. 96-100.
Державне регулювання економіки – важлива функція державного управління... Основною метою такого регулювання є забезпечення сприятливих умов для сталого економічного розвитку та подальшого економічного зростання в Україні, досягнення соціальної стабільності, підвищення рівня глобальної конкурентоспроможності країни [23].	Чечель О. Принципи та механізм державного регулювання економіки. <i>Демократичне врядування</i> . 2014. Вип. 13.
Державне регулювання економіки – система типових заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, які здійснюються уповноваженими державними установами і спрямовані на скерування суб'єктів господарської діяльності в напрямі, необхідному для досягнення потрібного соціально-економічного результату [24, с. 87].	Шабанов Р., Ждан М. Щодо поняття господарсько-правових засобів державного регулювання економіки за законодавством України. <i>Підприємництво, господарство і право</i> . 2016. № 11. С. 84-88.
Державне регулювання економіки є засобом забезпечення рівноваги економіки країни загалом та сталого розвитку окремих територій зокрема [13, с. 88].	Мельник В. В. Державне регулювання господарської діяльності в умовах сучасної економічної політики України. <i>Глобальні та національні проблеми економіки</i> . 2018. Вип. 23. С. 88-90.
Державне регулювання економіки – це сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу держави на розвиток суспільного способу виробництва (в т.ч. продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин) для його стабілізації та пристосування до умов, що змінюються [1].	Адамовська В. С. Механізм державного регулювання економіки та вибір напрямку економічної політики в сучасних умовах господарювання. <i>Державне управління: удосконалення та розвиток</i> . 2017. № 4.
Державне регулювання економіки як система – це сукупність стандартних цілеспрямованих заходів і процедур, які систематично ініціюють, запроваджують і здійснюють у соціально-економічній системі на локальному, регіональному, національному і глобальному рівнях у державі для забезпечення умов ефективного функціонування і розвитку економічної системи [17, с. 12].	Сенишин О. С., Горинь М. О., Кундицький О. О. Державне регулювання економіки: навч. посіб. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. 334 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Закінчення табл.

1	2
Державне регулювання національної економікою – це діяльність влади щодо встановлення стратегічних та тактичних цілей розвитку країни в умовах глобалізаційних процесів, за допомогою розроблення відповідної політики та інструментів, механізму її реалізації [15, с. 944].	Окаянюк К. М. Державне регулювання національної економіки: теоретичні аспекти. <i>Інфраструктура ринку</i> . 2018. Випуск 25. С. 943-947.
Державне регулювання економіки є втручанням держави в економіку з використанням сукупності різноманітних важелів, інструментів, які надають їй можливість забезпечити нормальні умови функціонування ринкового механізму та домогтись розв'язання економічних і соціальних проблем [12].	Мельник А. Ф. Національна економіка. Київ: Знання, 2011. 463 с.
Державне регулювання економіки – діяльність держави з підтримання стабільності відтворення та забезпечення умов для розвитку економіки і є однією з основних форм участі держави в економіці, що полягає у її впливі на розподіл ресурсів і доходів, темпи економічного розвитку та рівень добробуту населення країни [6].	Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua
Державне регулювання економіки – це системне втручання державних органів влади за допомогою різних методів та інструментів задля забезпечення виконання всіх своїх функцій та розвитку основних економічних процесів з метою забезпечення позитивних соціально-економічних результатів [19, с. 232].	Тарнавська О. Б. Особливості державного регулювання в умовах трансформації економіки України. <i>Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького</i> . 2016. Т. 18, № 2 (69). С. 230-233.
Державне регулювання економіки в умовах ринкового господарства — це система типових заходів законодавчого, виконавчого та контрольного характеру, здійснюваних державними органами та громадськими організаціями з метою стабілізації та пристосування існуючої соціально-економічної системи до змінних умов [16].	Приходько В. П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою. <i>Інвестиції: практика та досвід</i> . 2013. № 15. С. 6-8.
Державне регулювання – сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ та організацій на розвиток суспільного способу виробництва з метою стабілізації та пристосування до умов, що змінюються [21].	Фармацевтична енциклопедія. URL: https://www.pharmencyclopedia.com.ua
Державне регулювання економіки – прямий або непрямий вплив державних органів, спрямований на ефективне функціонування економіки країни в цілому і зміну поведінки господарюючих суб'єктів зокрема з метою досягнення пріоритетних соціально-економічних завдань [10, с. 116].	Котельбан С. В. Сутність, методи та інструменти державного регулювання інноваційної діяльності. <i>Економіка та держава</i> . 2017. № 4. С. 115-118.
Державне регулювання – це комплекс заходів держави, спрямованих на скерування суб'єктів економічної діяльності в напрямі, необхідному для досягнення поставлених органами державної влади й управління цілей [14, с. 8].	Михасюк І. Р., Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: підручник. Львів: «Магнолія плюс»; видавець СПД ФО «В. М. Піча», 2006. 220 с.
Державне регулювання економіки в умовах ринкового господарства являє собою систему типових заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, здійснюваних правомочними державними установами та суспільними організаціями з метою стабілізації та пристосування існуючої соціально-економічної системи до умов, що змінилися [18, с. 27].	Стельмащук А. М. Державне регулювання економіки: навчальний посібник. Тернопіль: ТАНГ, 2000. 315 с.

Джерело: складено автором.

Аналіз сутності категорії «державне регулювання» та взагалі роль такого регулювання в розвитку економіки дозволяють виокремити такі його характерні риси:

1) об'єктивність впливу на розвиток економічних систем, оскільки на сьогодні цей вид управління використовується органами влади для регулювання відносин фактично в усіх сферах та галузях національного господарства;

2) важливість методів, інструментів та важелів для здійснення впливу на економічні процеси, сукупність яких та їхня сутність, особливості використання визначають і зміст державної політики в певній галузі та специфічні дії державного регулювання, яке здійснюється в цьому напрямку;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3) результативність та перспективність очікуваних ефектів є важливою та невід'ємною складовою державного регулювання, оскільки його існування пов'язано з необхідністю забезпечення переходу розвитку окремої економічної системи з гіршого стану до кращого; аналіз трансформації такого стану дозволяє констатувати результативність або неефективність державного регулювання;

4) перманентність дії, оскільки державне регулювання є процесом постійним, важливим та реалізується у довгостроковій, як правило, перспективі;

5) швидка адаптація під нові умови функціонування світової економіки, світові ринки капіталів, ресурсів та товарів, врахування тенденцій глобальних господарських процесів, які сьогодні в будь-який спосіб впливають на всі економіки розвинутих країн, незважаючи на їхній досить часто локальний характер, територіальну віддаленість від інших регіонів та також всеохоплюючий характер;

6) необхідність пошуку балансу, гармонії між інтересами різних економічних суб'єктів у процесі впровадження конкретної моделі державного регулювання окремих галузей та сфер національного господарства [3; 5].

Варто зауважити, що важливість побудови в країні ефективної системи державного регулювання економіки є також уже об'єктивною умовою конкурентоспроможності економіки у світі. Державне регулювання економіки покликане забезпечувати зростання конкурентоспроможності країни, формувати умови для її економічного розвитку в середньостроковій, довгостроковій перспективі. Проте нині цілком зрозуміло, що забезпечення ефективності такого регулювання також є складовою формування належного рівня такої конкурентоспроможності [7, с. 63; 8, с. 106]. Швидка адаптація під нові зовнішні виклики, врахування внутрішніх господарських процесів, які відбуваються в межах національної економіки, дозволяє забезпечити побудову насамперед ефективної системи державного регулювання економіки. Врахування різних чинників дає можливість проводити постійну модернізацію цієї системи, враховувати нові світові підходи до здійснення втручання держави в господарські процеси, швидше виявляти ті сфери та галузі, які потребують підтримки держави в той або інший період. Зауважимо, що саме оперативність рішення органів державної влади та місцевого самоврядування в багатьох випадках дозволяє уникнути кризових ситуацій у тих або інших секторах національного господарства.

Національна економіка є надскладною системою господарських відносин. Це і зумовлює складність побудови ефективної системи державного регулювання таких відносин у межах окремої країни. Проте, попри об'єктивну доцільність та важливість такої системи, також варто пам'ятати, що вона не може замінити процеси розвитку ринкової економіки, ринкового середовища. При цьому державне регулювання повинно підтримувати такий розвиток, закладати умови для його стимулювання і забезпечення в довгостроковій перспективі. Економічна історія засвідчує, що лише вдале поєднання ринкової економіки із впровадженням системи державного регулювання дозволяє забезпечити стабільний економічний розвиток держави, сформувати міцний фундамент для підвищення її конкурентоспроможності.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження сутності та особливостей реалізації державного регулювання національної економіки дозволяє констатувати важливість такого регулювання для економічного розвитку будь-якої сучасної держави та є складовою формування її конкурентоспроможності. Проведення контент-аналізу наукових підходів до розгляду сутності категорії «державне регулювання економіки» дає підстави стверджувати, що таке регулювання – це процес впливу органів державної влади на господарські процеси, економічних суб'єктів з метою забезпечення стабільного розвитку окремих галузей, секторів національного господарства. Формулювання зазначеного

трактування дало можливість у межах дослідження виокремити характерні риси такого регулювання та обґрунтувати важливість їх забезпечення. Отже, у статті визначено об'єктивний характер існування системи державного регулювання економіки, необхідність її поєднання з ринковими механізмами розвитку національного господарства. Також зазначено, що саме забезпечення такого поєднання є єдино правильним шляхом до побудови ефективної та конкурентоспроможної національної економіки.

Список використаних джерел

1. Адамовська В. С. Механізм державного регулювання економіки та вибір напряму економічної політики в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / В. С. Адамовська // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2017. – № 4. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1063>.
2. Бородін О. Д. Еволюція теоретичних основ державного регулювання економіки / О. Д. Бородін // International Scientific Journal. – 2015. – № 8. – С. 96-100.
3. Гонта О. І. Формування комплементарної інвестиційної політики України: виклики глобалізації та вимоги економічної безпеки : монографія / О. І. Гонта, М. В. Дубина, Д. С. Пілевич. – Чернігів : Чернігівський державний інститут економіки і управління, 2013. – 184 с.
4. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – К. : Знання-Прес, 2002. – 214 с.
5. Дубина М. В. Рейтинговий аналіз дослідження інвестиційного клімату в Україні / М. В. Дубина, Д. С. Пілевич // Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки та управління. Серія 1, Економіка: збірник наукових праць. – 2014. – № 2(22). – С. 54-60.
6. Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://esu.com.ua>.
7. Жаворонок А. В. Становлення малого і середнього підприємництва у забезпеченні соціально-економічного розвитку національної економіки / А. В. Жаворонок, Н. І. Холяк // Причорноморські економічні студії. – 2020. – Вип. 59-1. – С. 62-67.
8. Жаворонок А. Теоретичні основи розвитку інноваційного підприємництва у національній економіці / А. Жаворонок, А. Марич // Економічний дискурс. – 2020. – Вип. 4. – С. 104-110.
9. Кахович О. О. Особливості державного регулювання економіки / О. О. Кахович, Р. С. Южека // Актуальні проблеми держави і права. – 2015. – Вип. 75. – С. 119-126.
10. Котельбан С. В. Сутність, методи та інструменти державного регулювання інноваційної діяльності / С. В. Котельбан // Економіка та держава. – 2017. – № 4. – С. 115-118.
11. Лозиченко О. Роль державного регулювання у розвитку національної економіки / О. Лозиченко // Соціогуманітарний вимір сучасних трансформацій : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Чернігів, 29 жовтня 2021 року) / Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій, м. Чернігів. – Суми : ТОВ НВП «Росток А. В. Т.», 2021. – С. 38-40.
12. Мельник А. Ф. Національна економіка / А. Ф. Мельник. – К. : Знання, 2011. 463 с.
13. Мельник В. В. Державне регулювання господарської діяльності в умовах сучасної економічної політики України / В. В. Мельник // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2018. – Вип. 23. – С. 88-90.
14. Михасюк І. Р. Державне регулювання економіки : підручник / І. Р. Михасюк, Л. А. Швайка. – Львів : «Магнолія плюс»; видавець СПД ФО «В.М. Піча», 2006. – 220 с.
15. Окаянюк К. М. Державне регулювання національної економіки: теоретичні аспекти / К. М. Окаянюк // Інфраструктура ринку. – 2018. – Вип. 25. – С. 943-947.
16. Приходько В. П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою / В. П. Приходько // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 15. – С. 6-8.
17. Сенишин О. С. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / О. С. Сенишин, М. О. Горинь, О. О. Кундицький. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. – 334 с.
18. Стельмашук А. М. Державне регулювання економіки : навчальний посібник / А. М. Стельмашук. – Тернопіль : ТАНГ, 2000. – 315 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

19. Тарнавська О. Б. Особливості державного регулювання в умовах трансформації економіки України / О. Б. Тарнавська // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького. – 2016. – Т. 18, № 2(69). – С. 230-233.
20. Трофимчук О. А. Державне регулювання економіки: теоретичне переосмислення у ХХІ ст. / О. А. Трофимчук // Економіка та держава. – 2020. – № 6. – С. 206-212.
21. Фармацевтична енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/2463/derzhavne-regulyuvannya>.
22. Холявко Н. І. Освітні детермінанти формування ментального простору трансформації структури національної економіки : монографія / Н. І. Холявко, С. В. Гонта, М. В. Дубина. – Чернігів : Видавець Бригинець О.В., 2019. – 344 с.
23. Чечель О. Принципи та механізм державного регулювання економіки [Електронний ресурс] / О. Чечель // Демократичне врядування. – 2014. – Вип. 13. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=DeVr_2014_13_8.
24. Шабанов Р. Щодо поняття господарсько-правових засобів державного регулювання економіки за законодавством України / Р. Шабанов, М. Ждан // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 11. – С. 84-88.
25. Шапошников К. С. Вплив інституційного середовища на інноваційний розвиток економіки регіону / К. С. Шапошников // Причорноморські економічні студії. – 2018. – Вип. 29. – С. 34-36.

References

1. Adamovska, V.S. (2017). Mekhanizm derzhavnoho rehulivannia ekonomiky ta vybir napriamu ekonomichnoi polityky v suchasnykh umovakh hospodariuvannia [Mechanism of state regulation of the economy and the choice of economic policy in modern economic conditions]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, (4). <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1063>.
2. Borodin, O.D. (2015). Evoliutsiia teoretychnykh osnov derzhavnoho rehulivannia ekonomiky [Evolution of the theoretical foundations of state regulation of the economy]. *International Scientific Journal*, (8), 96-100.
3. Honta, O.I., Dubyna, M.V., & Pilevych D.S. (2013). *Formuvannia komplementarnoi investytsiinoi polityky Ukrainy: vyklyky hlobalizatsii ta vymohy ekonomichnoi bezpeky* [Formation of complementary investment policy of Ukraine: challenges of globalization and requirements of economic security]. Chernihivskiy derzhavnyi instytut ekonomiky i upravlinnia.
4. Didkivska, L.I., & Holovko, L.S. (2002). *Derzhavne rehulivannia ekonomiky* [State regulation of the economy]. Znannia-Pres.
5. Dubyna, M.V., & Pilevych, D.S. (2014). Reitynhovi analiz doslidzhennia investytsiinoho klimatu v Ukraini [Rating analysis of the study of investment climate in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Chernihivskoho derzhavnoho instytutu ekonomiky ta upravlinnia. Serii 1, Ekonomika: zbirnyk naukovykh prats – Scientific Bulletin of the Chernihiv State Institute of Economics and Management. Series 1, Economics: a collection of scientific papers*, (2(22)), 54-60.
6. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of modern Ukraine]. <https://esu.com.ua>.
7. Zhavoronok, A.V., & Kholiavko, N.I. (2020). Stanovlennia maloho i serednoho pidpriemnytstva u zabezpechenni sotsialno-ekonomichnoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Formation of small and medium enterprises in ensuring the socio-economic development of the national economy]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 59-1, 62-67.
8. Zhavoronok, A., & Marych, A. (2020). Teoretychni osnovy rozvytku innovatsiinoho pidpriemnytstva u natsionalni ekonomitsi [Theoretical foundations of innovative entrepreneurship in the national economy]. *Ekonomichni dyskurs – Economic Discourse*, 4, 104-110.
9. Kakhovych, O.O., & Yuzheka, R.S. (2015). Osoblyvosti derzhavnoho rehulivannia ekonomiky [Features of state regulation of the economy]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Actual problems of state and law*, 75, 119-126.

10. Kotelban, S.V. (2017). Sutnist, metody ta instrumenty derzhavnoho rehuliuвання innovatsiinoi diialnosti [The essence, methods and tools of state regulation of innovation]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, (4), 115-118.
11. Lozychenko, O. (2021). Rol derzhavnoho rehuliuвання u rozvytku natsionalnoi ekonomiky [The role of state regulation in the development of the national economy]. *Sotsiohumanitarnyi vymir suchasnykh transformatsii: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Socio-humanitarian dimension of modern transformations: a collection of materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference* (pp. 38-40). TOV NVP “Rostok A. V.T.”.
12. Melnyk, A.F. (2011). *Natsionalna ekonomika [National Economy]*. Znannia.
13. Melnyk, V.V. (2018). Derzhavne rehuliuвання hospodarskoi diialnosti v umovakh suchasnoi ekonomichnoi polityky Ukrainy [State regulation of economic activity in terms of modern economic policy of Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of economy*, 23, 88-90.
14. Mykhasiuk, I.R., & Shvaika, L.A. (2006). *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of the economy]*. «Mahnoliia plus»; vydavets SPD FO «V.M. Picha».
15. Okaianiuk, K.M. (2018). Derzhavne rehuliuвання natsionalnoi ekonomiky: teoretychni aspekty [State regulation of the national economy: theoretical aspects]. *Infrastruktura rynku – Market Infrastructure*, 25, 943-947.
16. Prykhodko, V.P. (2013). Mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання ta upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu [Mechanism of state regulation and management of economic security]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (15), 6-8.
17. Senyshyn, O.S., Horyn, M.O., & Kundytskyi, O.O. (2014). *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of the economy]*. Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka.
18. Stelmashchuk, A.M. (2000). *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of the economy]*. TANH.
19. Tarnavska, O.B. (2016). Osoblyvosti derzhavnoho rehuliuвання v umovakh transformatsii ekonomiky Ukrainy [Features of state regulation in terms of transformation of the economy of Ukraine]. *Naukovyi visnyk LNUVMBT imeni S. Z. Gzhytskoho – Scientific Bulletin of LNUVMBT named after S. Z. Gzhytsky*, 18(2(69)), 230-233.
20. Trofymchuk, O.A. (2020). Derzhavne rehuliuвання ekonomiky: teoretychne pereosmyslennia u XXI st. [State regulation of the economy: a theoretical rethinking in the XXI century]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, (6), 206-212.
21. Farmatsevychna entsyklopediia [Pharmaceutical Encyclopedia]. <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/2463/derzhavne-regulyuvannya>.
22. Kholiavko, N.I., Honta, S.V., & Dubyna, M.V. (2019). *Osvitni determinanty formuvannia mentalnogo prostoru transformatsii struktury natsionalnoi ekonomiky [Educational determinants of the formation of the mental space of transformation of the structure of the national economy]*. Vydavets Bryhynets O.V.
23. Chechel, O. (2014). Pryntsyipy ta mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky [Principles and mechanism of state regulation of the economy]. *Demokratychnе vriaduvannia – Democratic governance*, 13. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=DeVr_2014_13_8.
24. Shabanov, R., & Zhdan, M. (2016). Shchodo poniattia hospodarsko-pravovykh zasobiv derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky za zakonodavstvom Ukrainy [On the concept of economic and legal means of state regulation of the economy under the laws of Ukraine]. *Pidpriumnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, (11), 84-88.
25. Shaposhnykov, K.S. (2018). Vplyv instytutitsiinoho seredovyschcha na innovatsiinyi rozvytok ekonomiky rehionu [Influence of the institutional environment on the innovative development of the region's economy]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies – Black Sea Economic Studies*, 29, 34-36.

Отримано 27.11.2021

UDC 338.22:330.52

Oleksandr Lozychenko

PhD in Economics, Doctoral Student (Economics)

ІНЕ «Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University» (Kyiv, Ukraine)

E-mail: oleksandr.lozychenko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-4623-4227>**STATE REGULATION OF THE NATIONAL ECONOMY:
ESSENCE AND FEATURES OF IMPLEMENTATION**

Within the article, theoretical provisions concerning the role of state regulation to provide efficient development of the national economy are deepened. For this purpose, the essence of this regulation type was substantiated; that was implemented through a comprehensive analysis of the approaches to the essence of state regulation formed in the scientific literature. It is proposed to consider state regulation of economy as a process of the impact of public authorities on economic processes, economic entities to ensure stable development of certain industries, sectors of the national economy.

In the article, the specific features of such regulation are specified, its special role in ensuring the competitiveness of the national economy and the formation of favorable conditions for the development of certain sectors and industries is substantiated. These features include the following ones: objectivity of influence; importance of methods, tools, and levers; effectiveness and prospects of expected effects; permeance of action; quick adaptation; need to find a balance.

It is noted that state regulation of economy is designed to ensure the growth of the country's competitiveness, create conditions for its economic development in the medium, and long term. However, ensuring the effectiveness of this regulation is also part of building the appropriate level of such competitiveness. Rapid adaptation to new external challenges, considering internal economic processes taking place within the national economy, allows to construct an effective system of state regulation of economy. Taking into consideration various factors makes it possible to carry out constant modernization of this system, consider new global approaches to state intervention into economic processes, identify those areas and industries that need state support in this period or other period.

Thus, within the article, the objective nature of the system of state regulation of economy, the need to combine it with market mechanisms of the national economy is defined. Ensuring such a combination is the only right way to build the efficient and competitive national economy.

Keywords: national economy; state regulation; state regulation of economy; economic system; market economy.

Table: 1. **References:** 25.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-52-60

УДК 330.34(477):314.15

JEL Classification: E220; E240; J600

Світлана Повна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: svitlanapovna@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0654-9868>ResearcherID: [G-9355-2016](https://orcid.org/0000-0002-0654-9868)**Марина Рудяк**

аспірантка

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: kochubei.m@gmail.com**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ
ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ФАКТОР МІГРАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ**

У статті досліджено вплив соціально-економічного розвитку України на міграційні процеси. На основі аналізу показників динаміки соціально-економічного розвитку визначено, що занадто низький рівень інвестування економіки призводить до таких соціальних проблем, як відсутність робочих місць та зростання безробіття. Соціальні та економічні проблеми мають витоком недосконалість інституційного середовища. У результаті дослідження дійшли таких основних висновків: 1) економіка України перебуває на дуже низькому рівні, що навряд чи зробить Україну привабливою для повернення трудових мігрантів найближчим часом; 2) розвинені навички високого рівня населення разом зі слабкими можливостями інституційного середовища можуть додати нестабільності в міграційні процеси; 3) вплив на міграційні процеси є комплексним та складним питанням, що зачіпає основи організації держави.

Ключові слова: міграція; безробіття; економічний розвиток; інвестиції; інститути; Глобальний індекс приваблювання талантів.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 22.

Постановка проблеми. Трудова міграція є одним з аспектів глобалізації, що забезпечує можливості більш розвинутих країн економити на вартості робочої сили (та досягати нижчої собівартості продукції), а менш розвинених – долучатися до сучасних технологій [11]. За розрахунками Світового банку, міграція здатна забезпечити більше переваг для економік країн, ніж міжнародна торгівля: зростання чисельності мігрантів на 8 % до 2025 р. у порівнянні з 2000 р. забезпечить збільшення доходу світової економіки на 0,6 %, зокрема в розвинених країнах – на 0,4 %, у тих, що розвиваються, – на 1,8 %. Тобто міграція прискорює глобальний економічний розвиток та сприяє скороченню розриву між багатими та бідними країнами, перерозподіляючи глобальне багатство [12, с. 21]. Водночас існує підхід, який доводить, що зростання міграції є проблемою, і до цих процесів треба ставитися з обережністю [22, с. 239]. На думку Е. Лібанової, навпаки, міграція не є проблемою, яка потребує вирішення, вона є реальністю, на яку слід зважати та яку необхідно впорядковувати [11]. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), частка мігрантів у населенні світу постійно зростає і на 2019 р. становила 3,5 % (272 млн осіб), або 1 з 30 осіб серед усього населення світу [5]. У 2020 р. кількість мігрантів у світі продовжує зростати та становила 281 млн осіб [13].

Міжнародна міграція здебільшого виникає за наявності значної диференціації в рівнях економічного розвитку й темпах природного приросту населення у країнах-донорах та реципієнтах робочої сили. Географічними центрами міграції є найбільш економічно розвинуті країни (США, Канада, Австралія, західноєвропейські країни), а також країни, які мають бурхливе економічне зростання через високі прибутки від продажу нафти (Бахрейн, Кувейт, Катар, Саудівська Аравія, ОАЕ) [9, с. 457].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем міграції присвячені публікації, насамперед Міжнародної організації з міграції [5; 13], а також таких авторів, як Chami R., Fullenkamp S., Jahjah S. [1], Дем'янчук Ю. [8], Зв'язна Т. [9], Лібанова Е. [10; 11], Риндзак О. [18], Червінська Л. [22] та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У цьому дослідженні з'ясовано, які фактори соціально-економічного розвитку впливають на міграційні тенденції в Україні.

Мета статті. Мета статті полягає в аналізі соціально-економічних факторів, які впливають на високий рівень міграційних процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу. За даними Департаменту економічних і соціальних питань ООН, у 2000 р. Україна посідала п'яте місце у світі за кількістю населення, яке емігрувало за її межі. У 2017-2019 рр. вона опустилася на восьму сходинку, але не за рахунок скорочення чисельності мігрантів, а через значне зростання міграційних потоків з Бангладеш, Сирії та Пакистану. Станом на 2017-2019 рр. сукупна чисельність емігрантів – вихідців з України становила 5,9 млн осіб, третина з яких мала базову або повну вищу освіту. Значні еміграційні потоки та їх слабка урегульованість призводять до «вимивання» найціннішого людського потенціалу за межі країни, що веде до демографічних втрат, спричиняє багато соціальних, економічних проблем окремих регіонів – донорів робочої сили та держави загалом [5; 18].

Однак Україна є також приймаючою країною для приблизно 500 тис. осіб. І якщо понад 440 тис. осіб мають врегульоване проживання, то неврегульоване становище мають приблизно 37-61 тис. осіб [13]. Для використання потенціалу людської мобільності, на думку МОМ, необхідна розробка продуманої законодавчої бази, що дозволить краще захистити інтереси мігрантів, а також буде піклуватися про можливість кращої соціально-економічної реінтеграції мігрантів у їхні місцеві громади [13]. Так, наприклад, за даними МОМ, 40 % працюючих за кордоном українців мають неофіційну зайнятість.

Масова робота українців за кордоном має як позитивні, так і негативні наслідки. Серед позитивних: надходження валюти, підвищення рівня життя великої групи населення, зменшення тиску на ринку праці, засвоєння норм демократичного суспільства, ринкової свідомості тощо. За даними НБУ, у 2020 р. [13], як і у 2019 р., обсяг грошових переказів мігрантів становив приблизно 12 млрд дол. Цей показник стабільно перевищує 10 % ВВП та втричі – прямі іноземні інвестиції [11]. Важливість збереження грошових переказів мігрантів як антикризового стабілізатора доходу зауважили експерти МВФ [1; 8]. З іншого боку, масовий від'їзд людей у віці до 40 років посилює депопуляцію, загострює проблеми старіння населення та пенсійного забезпечення, створює проблеми економічного розвитку через нестачу кваліфікованих працівників (в Україні поряд із масштабним безробіттям фіксується незадоволений попит на робочу силу, що обмежує розвиток багатьох підприємств) [11].

Структурні зміни зайнятості населення віддзеркалюють тенденції розвитку економіки України та є чутливими до їх змін, які відображають глибинні процеси суспільного життя, і включають демографічні, соціально-економічні, екологічні, культурні чинники. Так, 27,5 % безробітних серед молоді головною причиною міграції вважають недостатню кількість та якість пропозиції робочих місць, а ще 19,4 % – низьку (часто неофіційну) заробітну плату. Такі великі частки безробітних із конкурентним людським потенціалом свідчать про суттєві економічні проблеми та неналежну здатність держави щодо інвестування у створення якісних робочих місць для молоді [12, с. 23].

Працівники зазвичай мігрують туди, де є вищими доходи та наявні робочі місця, у свою чергу, такі фактори створюються завдяки інвестиціям та економічному розвитку. Дослідимо основні показники соціально-економічного розвитку (табл. 1).

Отже, розрахунки показують, що дуже важко говорити про розвиток соціально-економічних процесів в Україні. У 2020 р. зростає тиск на ринок праці, кількість безробітних збільшилася більше ніж на 1 % у порівнянні як з 2019 р., так і з 2015 р., при тому що чисельність наявного населення, а також кількість робочої сили постійно зменшуються.

Таблиця 1

Динаміка соціально-економічного розвитку України

Показники	2015	2019	2020	2020/ 2015, %	2020/ 2019, %
<i>Соціальний розвиток</i>					
Чисельність наявного населення, млн.	42,9	42,2	41,9	-2,3	-1
Робоча сила, тис. осіб	18097,9	18066,0	17589,5	-2,8	-2,6
Зайняті, тис. осіб	16443,2	16578,3	15915,3	-3,2	-4,0
Безробітні, тис. осіб	1654,7	1487,7	1674,2	+1,2	+1,1
Питома вага зайнятих у робочій силі, %	90,9	91,8	90,5	-0,4	-1,3
Питома вага безробітних у робочій силі, %	9,1	8,2	9,5	+0,4	+1,3
Питома вага робочої сили в чисельності наявного населення, %	38,3	39,3	42,5	+4,2	+3,2
Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, грн	4195	10497	11591	+276	+10,4
<i>Економічний розвиток</i>					
Капітальні інвестиції, млрд грн	273,116	623,979	508,217	+186	-18,6
ВВП, млрд грн	1988,5	3977,2	4194,1	+210,9	+5,5
Питома вага капітальних інвестицій у ВВП, %	13,7	15,7	12,1	-1,6	-3,6
Ступінь зносу основних засобів, %	60,1	56,9	58,5	-1,6	+1,6

Джерело: [7; 19; 20].

Темпи зростання середньої заробітної плати суттєво вищі за темпи зростання ВВП. З одного боку, це свідчить про покращення соціального забезпечення населення (хоча заробітна плата у 2020 р. є приблизно на рівні 420 дол. США, що суттєво нижче за сусідні країни). На думку Е. Лібанової, якщо в Україні не з'являться чисельні вакансії із заробітною платою на рівні 70-75 % від тієї, що можуть отримувати наші працівники за кордоном, масштаби виїзду можуть збільшитись [11]. Але з іншого боку, тенденція випереджаючого зростання заробітних плат викликає суттєве додаткове навантаження на економіку. І якщо ВВП у номінальних цінах зріс у 2020 р. у порівнянні з 2019 р. на 5 %, то в цінах 2019 р. ВВП-2020 становить лише 3818,5 млрд грн [7], тобто насправді цей показник зменшився на 4 % за рік.

У цьому контексті варто розглянути питання про чинники ефективності економіки, оскільки сусідні європейські держави мають ціни (і відповідно, собівартість) продуктів загального вжитку часто дешевше, ніж в Україні, при тому, що рівень заробітних плат у них у декілька разів вищий. І один із таких факторів – це відсутність нового обладнання, що звичайно суттєво впливає на продуктивність праці та якість продукції. Так, темпи приросту капітальних інвестицій у 2015-2020 рр. суттєво нижчі за темпи зростання ВВП, а у 2019-2020 рр. цей показник має від'ємне значення. Показник питомої ваги капітальних інвестицій у ВВП перебуває на рівні 12,1 %, що є критично низьким значенням і запобігає будь-якому економічному розвитку. У порівнянні з нормативними показниками частка капітальних інвестицій у ВВП перебуває на рівні, що нижче тієї норми, яка відповідає країнам із низьким та середнім рівнями розвитку (18-20 %) [14]. Ступінь зносу основних засобів коливається на рівні 60 % протягом 2015-2020 рр., що свідчить про застарілість основних засобів в Україні і про потребу у значних інвестиціях уже досить тривалий час.

Додатковим чинником неефективності економіки є «ефект ресурсного прокляття» [15], який починає яскраво себе проявляти при сировинній орієнтації економіки та відсутності розвитку підприємств обробної промисловості. Він, у свою чергу, пов'язаний із розвитком проблем корупції, що «здійснює вплив на економічну стабільність громадян та їх усталені моральні принципи» [16]. Мала додана вартість, що продукується в

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

українській економіці, на думку О. Бородині [6], пов'язана з недосконалостями податкової системи через порушення головного принципу конкуренції – рівні умови для всіх учасників ринку, коли існування спрощеної системи оподаткування не дозволяє податківцям відслідкувати ланцюги походження і продажу товарів, при цьому нерівна конкуренція знищує заводи та фабрики в Україні.

Можна констатувати факт дуже низького рівня розвитку економіки України, що напевно чи в найближчому майбутньому зробить Україну привабливою для повернення своїх заробітчан. Водночас європейський досвід підтверджує, що покращення ситуації у сфері захисту прав людини та загального економічного становища країни – донора робочої сили автоматично сприяє поверненню трудових мігрантів на Батьківщину [18, с. 80]. На рис. 1 систематизовано соціально-економічні показники, які мають вплив на стан міграції в Україні.

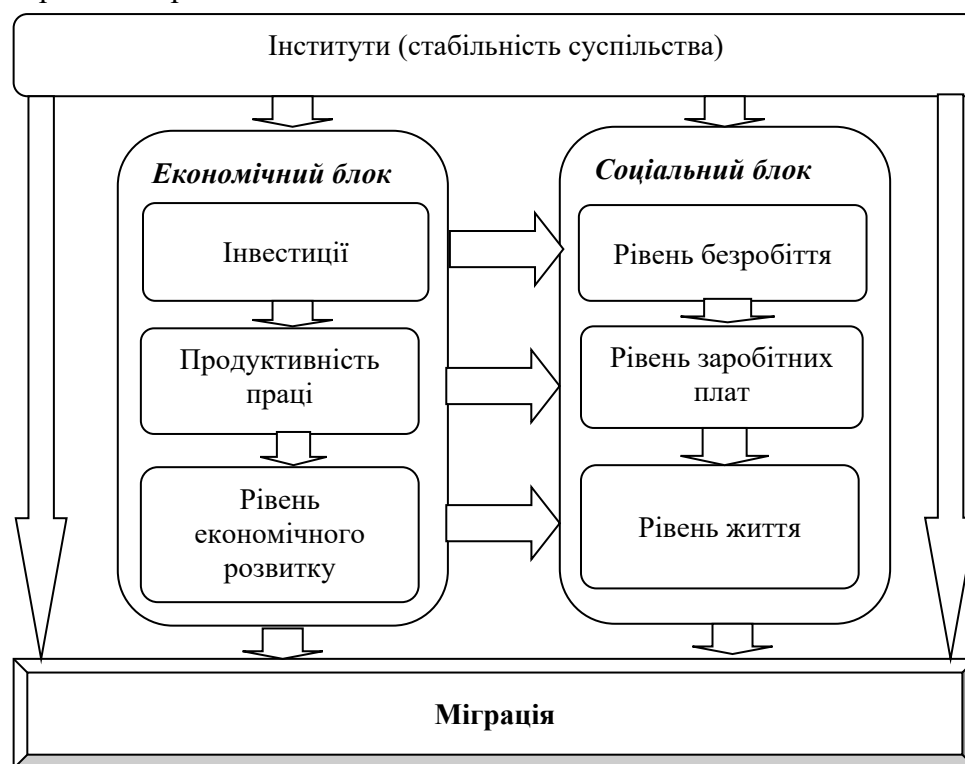

Рис. 1. Зв'язок соціальних та економічних показників з міграцією

Джерело: розроблено авторами.

Переважно інститути, які мають забезпечити стабільність суспільства, є базовим фактором, який впливає як на економічні, так і на соціальні процеси (що, у свою чергу, впливають на міграційні наміри населення). Але в парі економічний – соціальний блоки, на наше переконання, визначальний вплив має саме економічний блок, який через своє функціонування забезпечує наявність ресурсів для пристойного рівня життя населення.

Частина населення України вже працює на закордонні компанії, при цьому живе в Україні та платить податки. Зміна ними місця країни проживання не буде для них означати суттєвої зміни змісту роботи. Для того щоб залишитися в країні й надалі, вони потребують створення якісної соціальної інфраструктури та дружньої державної політики. Ці твердження підкріплюються аналізом місця України за Глобальним індексом приваблювання талантів (табл. 2).

У Глобальному індексі приваблювання талантів Україна посідає приблизно середню позицію серед досліджених країн. Серед найслабших позицій України можна виділити регуляторне середовище та зовнішню відкритість щодо залучення бізнесу та лю-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

дей, а серед найсильніших – навички високого рівня та формальну освіту. Причому з таких позицій, як збереження, професійні й технічні навички, глобальні знання навички, Україна має вищий рівень, ніж у країн з аналогічним рівнем доходу. Отже, розвинені навички високого рівня населення поряд зі слабкими можливостями інституційного середовища можуть додати нестабільності в міграційних процесах, а саме збільшити відтік населення у випадку подальших його негативних очікувань щодо розвитку політичної системи, системи освіти, охорони здоров'я, охорони прав тощо.

Таблиця 2

Основні показники України за Глобальним індексом приваблювання талантів

Найменування показника	Показник України, бали			Місце України		
	2018	2019	2020	2018 (із 119 країн)	2019 (із 125 країн)	2020 (із 132 країн)
Загальний показник	41,5	39,41	41,47	61	63	66
<i>1. Можливості</i>	38,67	39,79	40,72	99	96	94
1.1. Регуляторне середовище	26,57	28,86	31,91	115	118	115
1.2. Ринкове середовище	39,69	43,71	48,89	87	75	70
1.3. Бізнесове та трудове середовище	49,77	46,79	41,36	80	83	81
<i>2. Приваблювання</i>	33,84	34,45	43,64	98	105	93
2.1. Зовнішня відкритість (залучення бізнесу, людей)	26,35	26,04	34,01	96	109	98
2.2. Внутрішня відкритість (соціальна інклюзія, гендерна рівність)	41,33	42,87	53,27	93	93	84
<i>3. Зростання</i>	38,45	36,00	37,70	66	68	68
3.1. Формальна освіта	40,09	37,74	33,83	39	45	48
3.2. Навчання протягом життя	30,12	30,39	36,78	99	94	87
3.3. Доступ до можливостей зростання	45,15	39,87	42,50	67	66	87
<i>4. Збереження</i>	52,44	46,17	45,07	58	66	73
4.1. Стійкість (пенсійна система, соціальний захист)	37,17	35,70	34,48	65	71	87
4.2. Стиль життя	67,71	56,65	55,67	51	66	66
<i>5. Професійні і технічні навички</i>	49,30	45,75	46,82	44	45	56
5.1. Навички середнього рівня	34,65	41,09	40,65	63	59	63
5.2. Працевлаштування	63,95	50,41	53,00	36	44	52
<i>6. Глобальні знання навички</i>	36,27	34,27	34,83	42	37	46
6.1. Навички високого рівня	48,53	49,65	50,36	24	24	26
6.2. Вплив талантів	24,01	18,89	19,30	64	63	73

Джерело: сформовано авторами за [2-4].

Так, багато конкурентоспроможних українців визначає свої перспективи виїзду не лише за станом особистого життя, а за загальною негативною оцінкою ситуації в країні, що є передумовою для формування настроїв на постійну еміграцію. Тому для реалізації політики недопущення подальшої масової еміграції необхідно надати чітку перспективу в Україні [11]. Велика частина українців (60-70 %) традиційно вважає неправильним економічний, соціальний та політичний рух країни [10]. Умови життя (якість доріг, благоустрій поселень, налаштування місць відпочинку) не сприяють зниженню міграції [10]. За даними соціологічної групи «Рейтинг», основними мотивами еміграції українців у 2019-2020 рр. були: 1) задоволення мінімальних потреб власної сім'ї – 45-50 %; 2) самореалізація та нові можливості – 23-27 %; 3) відсутність перспектив в Україні – 17-25 % [21]. Отже, економічні фактори є мотивом лише для половини опитаних, інша половина орієнтована на пошук кращих можливостей для життя та самореалізації, яких не можна знайти в Україні.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Завдання створення сприятливих умов для утримання фахівців є надзвичайно актуальною для України, у тому числі для її інноваційного розвитку, і включає багато питань соціального характеру, а саме: якості правосуддя, особистої безпеки, охорони здоров'я, освіти, екології, інфраструктури, контрактної армії, доступності споживчих кредитів, монополізації ринків (що впливає на вартість життя) та багато інших [17]. Вплив на міграційні процеси є комплексним та складним питанням, що зачіпає основи організації держави (рис. 2).

Рис. 2. Інституційні фактори, що впливають на міграційні процеси
Джерело: складено за матеріалами [17].

Отже, необхідні зміни в багатьох компонентах моделі державної політики, пов'язаної з поліпшенням інституційного середовища, спрямованого на створення сприятливих умов для інвестування та розвитку економіки, що забезпечить зростання пропозиції робочих місць із високим рівнем оплати праці [12, с. 31].

Для повернення трудових мігрантів на Батьківщину позитивними є встановлення пільг з кредитування, консультації та допомога щодо ведення бухгалтерії. Створення власної справи може стати альтернативою трудовій міграції. Після тривалого перебування за кордоном мігранти постають перед різноманітними проблемами та потребують допомоги в оформленні зароблених за кордоном пенсій, відновленні та визнанні документів, працевлаштуванні, підтвердженні результатів неформальної професійної освіти, що відбулася за кордоном тощо. Ті, хто накопив вагомі кошти, можуть задуматися щодо вкладення їх у власну справу в Україні, але це потребує адекватних дій влади, а саме кредитної та консультаційної підтримки. Ефективна допомога може стати стимулом повернутися, а її відсутність, навпаки, створить умови для того, щоб назавжди залишитися за кордоном [11].

Висновки і пропозиції. У результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1) можна констатувати факт перебування економіки України на дуже низькому рівні розвитку, який навряд чи в найближчому майбутньому зробить Україну привабливою для повернення своїх заробітчанин. Це робить необхідним поліпшення ситуації щодо активізації інвестування реальних проєктів підприємств та відповідно розвитку економіки для запобігання подальших негативних ефектів, пов'язаних з відтоком конкурентоспроможного населення;

2) розвинені навички високого рівня населення поряд зі слабкими можливостями інституційного середовища можуть додати нестабільності в міграційних процесах, а саме збільшити відтік населення у випадку подальших його негативних очікувань щодо

розвитку політичної системи, системи освіти, охорони здоров'я, охорони прав тощо. Це робить необхідним удосконалення державної соціальної політики для запобігання подальших втрат населення, що сьогодні працює в Україні на закордонні компанії, але проживає та платить податки в Україні;

3) вплив на міграційні процеси є комплексним та складним питанням, що зачіпає основи організації держави, а саме проблеми освіти, охорони здоров'я, екології, інфраструктури, контрактної армії, захисту прав, оплати праці тощо.

Список використаних джерел

1. Chami R. Are Immigrant Remittance Flows a Source of Capital for Development? / R. Chami, C. Fullenkamp, S. Jahjah // IMF Staff Papers. – 2005. – Vol. 52, No. 1. – Pp. 55–81.
2. The Global Talent Competitiveness Index 2018. Diversity for Competitiveness [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/globalindices/docs/GTCI-2018-report.pdf>.
3. The Global Talent Competitiveness Index 2019. Entrepreneurial Talent and Global Competitiveness [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/globalindices/docs/GTCI-2019-Report.pdf>.
4. The Global Talent Competitiveness Index 2020. Global Talent in the Age of Artificial Intelligence [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/globalindices/docs/GTCI-2020-report.pdf>.
5. World Migration Report 2020. International Organization for Migration [Electronic resource]. – Accessed mode: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf.
6. Бородиня О. Чому ФОПам погано? [Електронний ресурс] / О. Бородиня // Ліга. Блоги. – Режим доступу: <https://blog.liga.net/user/oborodynia/article/41441>.
7. Валовой внутрішній продукт України в 2020 г. [Електронний ресурс] / Минфин. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/2020>.
8. Дем'янчук Ю. І. Міжнародні приватні трансферти як циклічний чинник в економіці України [Електронний ресурс] / Ю. І. Дем'янчук // Економічний часопис – XXI. – 2012. – № 3-4. – С. 23-27. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/48216/07-Demyanchuk.pdf?sequence=1>.
9. Звьоздная Т. М. Регулювання міграційної політики у США [Електронний ресурс] / Т. М. Звьоздная // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – № 2. – С. 457-462. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_65_63.
10. Либанова Э. Скільки нас і чому? [Електронний ресурс] / Э. Либанова // Дзеркало тижня. – 2020. – 22.08.2020. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukraina-1991-2020/skolko-nas-i-rochemu.html>.
11. Либанова Э. Трудовая миграция из Украины: влияние COVID-19 [Електронний ресурс] / Э. Либанова // Дзеркало тижня. – 2020. – 17.06.2020. – Режим доступу: https://zn.ua/SOCIUM/trudovaya-migraciya-iz-ukrainy-vliyanie-covid-19-357783_.html.
12. Оліфіренко Л. Використання ресурсного потенціалу інститутів громадянського суспільства щодо регулювання зайнятості населення та міграційних процесів / Л. Оліфіренко, М. Рудяк // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – № 1(21). – С. 20-37.
13. Плекаючи потенціал людської мобільності в Україні / Міжнародна організація з міграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine.iom.int/ua/plekayuchy-potencial-lyudskoyi-mobilnosti-v-ukrayini>.
14. Повна С. Аналіз стану інвестування в Україні як засобу розвитку підприємств та структурних перетворень в економіці / С. Повна // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – № 2 (22). – С. 63-71.
15. Повна С. Вплив рівня забезпеченості ресурсами країни на особливості її інноваційного розвитку / С. Повна // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 1(25). – С. 33-44.
16. Попело О. Формування та реалізація антикорупційної політики в контексті забезпечення економічної безпеки держави / О. Попело, Н. Іванова // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 3 (27). – С. 29-36.
17. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. №526-р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

18. Риндзак О. Т. Інгібування міграційних втрат людського потенціалу України [Електронний ресурс] / О. Т. Риндзак // Економіка України. – 2019. – № 9-10. – С. 79-91. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2019_9-10_7.

19. Статистичний щорічник України за 2019 рік / за ред. І. Є. Вернера. – К. : Державна служба статистики України, 2020. – 465 с.

20. Статистичний щорічник України за 2020 рік [Електронний ресурс] / за ред. І. Є. Вернера. – К. : Державна служба статистики України, 2021. – 455 с. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf.

21. Трудовая миграция: сколько украинцев работали за границей в 2019-2021 годах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/obshhestvo/trudovaya-migratsiya-skolko-ukraincev-rabotali-granicej-2019-2021-godah>.

22. Червінська Л. М. Політологічне дослідження міграції: теоретико-методологічні засади / Л. М. Червінська // Вісник Дніпропетровського університету. – 2013. – Т. 20, вип. 23 (3). – С. 237-240.

References

1. Chami, R., Fullenkamp, C., & Jahjah, S. (2005). Are Immigrant Remittance Flows a Source of Capital for Development? *IMF Staff Papers*, 52(1), 55–81.

2. The Global Talent Competitiveness Index 2018. Diversity for Competitiveness. <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/globalindices/docs/GTCI-2018-report.pdf>.

3. The Global Talent Competitiveness Index 2019. Entrepreneurial Talent and Global Competitiveness. <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/globalindices/docs/GTCI-2019-Report.pdf>.

4. The Global Talent Competitiveness Index 2020. Global Talent in the Age of Artificial Intelligence. <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/globalindices/docs/GTCI-2020-report.pdf>.

5. World Migration Report 2020. *International Organization for Migration*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf.

6. Borodinya, O. (2021) Pochemu FOPam ploho? [Why are FOPs badly?] *Liha. Blohy – League. Blogs*. <https://blog.liga.net/user/oborodynia/article/41441>.

7. Valovoi vnutrennii produkt Ukrainy v 2020 g. [Gross domestic product of Ukraine in 2020]. *Minfin – Ministry of Finance*. <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/2020>.

8. Demianchuk, Yu.I. (2012). Mizhnarodni pryvatni transferty yak tsyklichnyi chynnyk v ekonomitsi Ukrainy [International private transfers as a cyclical factor in the economy of Ukraine]. *Ekonomichni chasopys–XXI – Economic Journal–XXI*, (3-4), 23-27. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/48216/07-Demyanchuk.pdf?sequence=1>.

9. Zvozdnaia, T.M. (2012). Rehuliuvannia mihratsiinoi polityky u SShA [Regulation of migration policy in the United States]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Actual problems of the state and law*, (2), 457-462. http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_65_63.

10. Libanova, E. (22.08.2020). Skolko nas i pochemu? [How many of us and why]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*. <https://zn.ua/ukraina-1991-2020/skolko-nas-i-pochemu.html>.

11. Libanova, E. (17.06.2020). Trudovaya migratsiya iz Ukrainy: vliyanie COVID-19 [Labor migration from Ukraine: the impact of COVID-19]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*. https://zn.ua/SOCIUM/trudovaya-migratsiya-iz-ukrainy-vliyanie-covid-19-357783_.html.

12. Olifirenko, L., & Rudiak, M. (2020). Vykorystannia resursnoho potentsialu instytutiv hromadianskoho suspilstva shchodo rehuliuvannia zainiatosti naselennia ta mihratsiinykh protsesiv [Using the resource potential of civil society institutions to regulate employment and migration processes]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(21)), 20-37.

13. Plekaiuchy potentsial liudskoi mobilnosti v Ukraini [Nurturing the potential of human mobility in Ukraine]. *Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii – International Organization for Migration*. <http://ukraine.iom.int/ua/plekaiuchy-potencial-lyudskoyi-mobilnosti-v-ukraini>.

14. Povna, S. (2020). Analiz stanu investuvannia v Ukraini yak zasobu rozvytku pidpriemstv ta strukturnykh peretvoren v ekonomitsi [Analysis of the state of investment in Ukraine as a means of enterprise development and structural changes in the economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2(22)), 63-71.

15. Povna, S. (2021). Vplyv rivnia zabezpechenosti resursamy krainy na osoblyvosti yii innovatsiynoho rozvytku [The influence of the level of security of the country's resources on the peculiarities of its innovative development]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(25)), 33-44.

16. Popelo, O., & Ivanova, N. (2021). Formuvannya ta realizatsiia antykoruptsiinoi polityky v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Formation and implementation of anti-corruption policy in the context of ensuring economic security of the state]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(27)), 29-36.

17. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro skhvalennia Stratehii rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On approval of the Strategy for the development of innovation for the period up to 2030]. (2019). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80>.

18. Ryndzak, O.T. (2019). Inhibuvannya mihratsiinykh vtrat liudskoho potentsialu Ukrainy [Inhibition of migration losses of human potential of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, (9-10), 79-91. http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2019_9-10.

19. Verner, I. (Ed.). (2020). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2019 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2019]*.

20. Verner, I. (Ed.). (2021). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2020 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2020]*. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf.

21. Trudovaya migratsiya: skolkо ukrainsev rabotali za granitsej v 2019-2021 godah [Labor migration: how many Ukrainians worked abroad in 2019-2021]. <https://ru.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/obshhestvo/trudovaya-migraciya-skolkо-ukraincev-rabotali-granicej-2019-2021-godax>.

22. Chervinska, L.M. (2013). Politolohichne doslidzhennia mihratsii: teoretyko-metodolohichni zasady [Political studies of migration: theoretical and methodological ambush]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu – Bulletin of Dnipropetrovsk University*, 20(23(3)), 237-240.

Отримано 01.12.2021

UDC 330.34(477):314.15

Svitlana Povna

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Management and Public Service

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: svitlanapovna@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-0654-9868>

ResearcherID: [ABA-7025-2021](https://orcid.org/0000-0002-0654-9868)

Rudyak Maryna

PhD Student

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: kochubei.m@gmail.com

SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE AS THE PRIMARY FACTOR OF MIGRATION TRENDS

The article systematizes the positive and negative aspects related to migration processes. Based on the analysis of the dynamics of socio-economic development, it is determined that too low a level of investment in the economy leads to such social problems as lack of jobs and rising unemployment. These processes exacerbate migration trends.

Social and economic problems originate from the imperfection of the institutional environment. The low level of wages in Ukraine is a consequence of problems related to the efficiency of the economy, which includes the deployment of the resource curse through the closure of manufacturing, corruption.

We also analyzed the situation with employees who currently work for foreign countries, this is especially true of the IT sector, but live and pay taxes in Ukraine. They are characterized by high-level skills and high income levels. With negative expectations for the further development of Ukraine's institutional environment, they may join the ranks of migrants.

We came to the following main conclusions: 1) Ukraine's economy has stabilized at a very low level, which is unlikely to make Ukraine attractive for the return of its workers in the near future; 2) developed skills of a high level of the population along with the weak capabilities of the institutional environment can add instability in migration processes; 3) the impact on migration processes is a complex issue that affects the foundations of state organization.

Keywords: migration; unemployment; economic development; investment; institutions; The Global Talent Competitiveness Index.

Fig.: 2. Table: 2. References: 22.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-61-67

УДК 303.722.4-026.15

JEL Classification: O100

Галина Самійленко

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби

Національний університет (Чернігів, Україна)

E-mail: galinamy@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6844-647X>ResearcherID: [V-9327-2018](https://orcid.org/0000-0001-6844-647X)

СУТНІСНА ТА СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРЕАТИВНОГО КЛАСТЕРА

Стаття присвячена сутнісній та структурній характеристиці креативного кластера як одного з видів організації креативного простору. З метою чого в роботі досліджено сутність креативного кластера на основі вивчення понять «кластер» та «креативність». З врахуванням розуміння даних дефініцій, а також наведених різноманітних поглядів як вітчизняних, так і закордонних учених щодо поняття «креативний кластер», запропоноване власне тлумачення цієї категорії. Розглянуті цілі та задачі креативних кластерів у процесі їх формування та функціонування, наведені ознаки креативних кластерів. Також у межах цієї статті були виокремлені структурні елементи креативних кластерів та з'ясовано переваги та позитивні наслідки їх функціонування та розвитку на певній території.

Ключові слова: креативні індустрії; кластери; креативність; креативний простір; креативний кластер; ревіталізація.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 11.

Постановка проблеми. Останні десятиліття ХХ століття можна охарактеризувати посиленням процесів глобалізації в усіх сферах соціально-економічного розвитку країн світу. В економічних процесах з'являються нові рушійні сили та важелі, економічні системи країн світу починають співпрацювати та перемешуватися між собою, створюючи єдину систему, єдиний простір. Поява та розвиток цифровізації пришвидшив процес генерування інноваційних технологій, який вимагає налагодження взаємодії великої кількості науковців, розробників, дослідників різних сфер діяльності та їхньої спільної роботи над створенням нових ідей, проєктів та їх комерціалізації, що привело до виникнення таких складових нової економіки, як промисловий Інтернет речей, блогосфера, віртуальна реальність тощо. За таких умов креативність, творчість, інноваційність стають провідними чинниками економічного розвитку, які спрямовані на здолання диспропорцій, розбалансованості соціально-економічної сфери, застосовуючи безмежний ресурс людської творчості, що надало можливості виділити такий новий сектор економіки, як креативні індустрії.

Отже, на тлі грандіозних, епохальних перетворень, традиційний індустріальний етап розвитку змінився концепцією «креативних індустрій», згідно з якою джерелом формування доданої вартості та створенням нових робочих місць є реалізація діяльності з виробництва й застосування інтелектуальної власності. Практичним аспектом даної концепції слід вважати створення креативних кластерів, які в загальному плані являють собою об'єднання самостійних творчих підприємств. Перманентність кризових явищ нашої країни, військові дії викликають потребу в пошуку нових напрямів розвитку, інструментів піднесення добробуту. З цього погляду потенціал креативних кластерів можна вважати одним із провідних векторів розвитку та основою відродження економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань, які стосуються класифікації креативних індустрій, різноманітних процесів утворення та діяльності креативних кластерів, присвячені праці таких закордонних учених, як Дж. Еванса, Н. Кліфтона, П. Кука, Ч. Лендрі, А. Маршалла, М. Портера, Л. Де Пропріс, Т. Флемінга, Р. Флоріди, Й. Хоукінса тощо. Серед вітчизняних науковців з цієї теми слід відзначити таких: Б. Буркинський, П. Бубенко, І. Вахович, Т. Галахова, І. Осаул, І. Скавронська, І. Турський, О. Чуль та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте незважаючи на наявні наукові праці, вищезазначені питання є не до кінця вивченими, зокрема, дослідженню сутнісних характеристик та структурним аспектам кластерних структур як одного з виду організації креативного простору не приділено достатньої уваги, що пояснює вибір теми статті, її мету та завдання.

Мета статті полягає в дослідженні та з'ясуванні сутності, ознак та структурних складових креативного кластера як одного з видів креативного простору.

Виклад основного матеріалу. У процесі трансформації від індустріального етапу розвитку до постіндустріального набуває швидкого розвитку креативна економіка, що базується на інтелектуальній діяльності, продукуванні нових ідей та знань, креативній уяві. Творчий потенціал стає найважливішим виробничим ресурсом. Отримані внаслідок творчого процесу результати, які можна представити на ринку, приводять до формування творчих виробництв, підприємств, їх сукупностей та спільнот, що, у свою чергу, є підґрунтям для створення креативних кластерів.

З метою дослідження сутності поняття креативного кластера, необхідно, на нашу думку, дослідити поняття кластер та креативність.

Кластер являє собою сукупність взаємопов'язаних компаній, підприємств певної сфери діяльності, що розташовані поблизу один від одного [1, с. 127]; спільноту фірм суміжних видів діяльності, які технологічно та інформаційно пов'язані між собою, що позитивно впливає на підвищення рівня конкурентоспроможності [2, с. 200]. Таким чином, кластери як інтегровані утворення отримують синергійний ефект та виступають точками зростання економіки як на державному, так і на регіональному рівнях. До особливостей кластерних утворень у порівнянні з іншими новітніми формами оптимізації господарських зв'язків слід віднести: велику кількість суб'єктів господарювання; конкуренція та співробітництво (компанії, які конкурують між собою в межах кластера починають співробітництво заради реалізації потенціалу території та її конкурентних переваг); гнучкість, адаптивність та динамічність функціонування даної форми організації; наявність синергійного ефекту (який проявляється в тому, що загальний результат від співробітництва в кластері більше, ніж досягнення кожної окремої її складової).

Водночас креативність у загальному розумінні – це творчий потенціал, творчі якості та здібності окремого індивіда, що спроможні продукувати нетривіальні ідеї, швидко та неординарно вирішувати проблемні ситуації завдяки пошуку та прийняттю нових оригінальних рішень. Такий підхід до розуміння креативності приводить до дефініції «креативна людина» або «креативна особистість», під якою розуміють потяг до нових знань, умінь, навичок та застосування їх для генерування нових ідей, отримання креативних, унікальних результатів, новацій. Саме на цьому рівні відбувається започаткування креативної діяльності, яка згодом поширюється на всі складові економічних відносин. Виникнення креативності в окремій людині дає поштовх для її поширення на інші, більш вищі рівні: починаючи від рівня підприємства, і завершуючи мегарівнем, який включає в себе світову економічну систему. Отже, можна говорити про те, що креативність є головною якістю сучасної людини та провідною ознакою сьогодення.

Саму ж креативність можна окреслити такими властивостями, як гнучкість, швидкість, критичність, оригінальність, чутливість, ризикованість інтегрованість, результативність [3].

З огляду на вищезазначене, наступним кроком нашого дослідження вбачається вивчення поняття креативного кластера. З цією метою було розглянуто думки науковців та провідних установ щодо розуміння цього поняття (табл. 1).

Відповідно до вивченої інформації, пропонується під креативним кластером розуміти багатofункціональний креативний простір, що об'єднує представників творчих професій та підприємців у сфері мистецтва, культури, науки задля генерування ідей.

Таблиця 1

Визначення поняття «креативні кластери»

Автор	Визначення	Джерело
Еванс С.	співтовариство творчо орієнтованих підприємців, які взаємодіють на замкнутій території	[4]
Ліза Де Пропріс	місце, що об'єднує творчих людей, які мають спільні інтереси до подій, але необов'язково в тій самій сфері; середовище, що поєднує різноманітність, ініціативу або свободу вираження думок (поглядів)	[5; 6]
Р. Флорида, Н. Кліфтон, П. Кук	це географічне скупчення творчих професіоналів, а не підприємств.	[7]
Давимука С. А., Федулова Л. І.	це місце, яке об'єднує на своїй території творчих підприємців, культурних діячів і митців, тобто спільноту творчо орієнтованих підприємців, які взаємодіють на замкнутій території.	[8, с. 429]
Jason Potts	це місце, де продукти не лише виробляються, але і споживаються	[9]
Лондонська агенція з розвитку	Цілі креативних кластерів можуть бути як соціальні, так і підприємницькі, як культурні, так і експансивні, а незначущі фактори для інших галузей тут мають вирішальне значення	[10]

Джерело: складено автором.

Креативний простір – це простір, який є необхідною умовою для творчої самореалізації з метою виявлення та розкриття талантів населення, а також вільного їх прояву. Креативний простір – це громадський майданчик, який, маючи власну інфраструктуру, дає змогу проводити різноманітні заходи, об'єднувати навколо себе небайдужих людей, партнерів, залучати майбутніх працівників, з якими можливе створення та реалізація як соціальних, так і комерційних ідей, проектів тощо. Отже, створення таких просторів формує позитивне творче середовище.

Дослідження процесів формування та функціонування креативних кластерів дають змогу виокремити їхні характеристики в контексті реалізації ними мети та завдань (рис. 1).

Рис. 1. Напрями основних цілей та задач креативних кластерів

Джерело: сформовано авторкою на підставі [4; 6; 8].

Наступним важливим аспектом дослідження в межах цієї теми є виокремлення та характеристика ознак креативних кластерів (рис. 2).

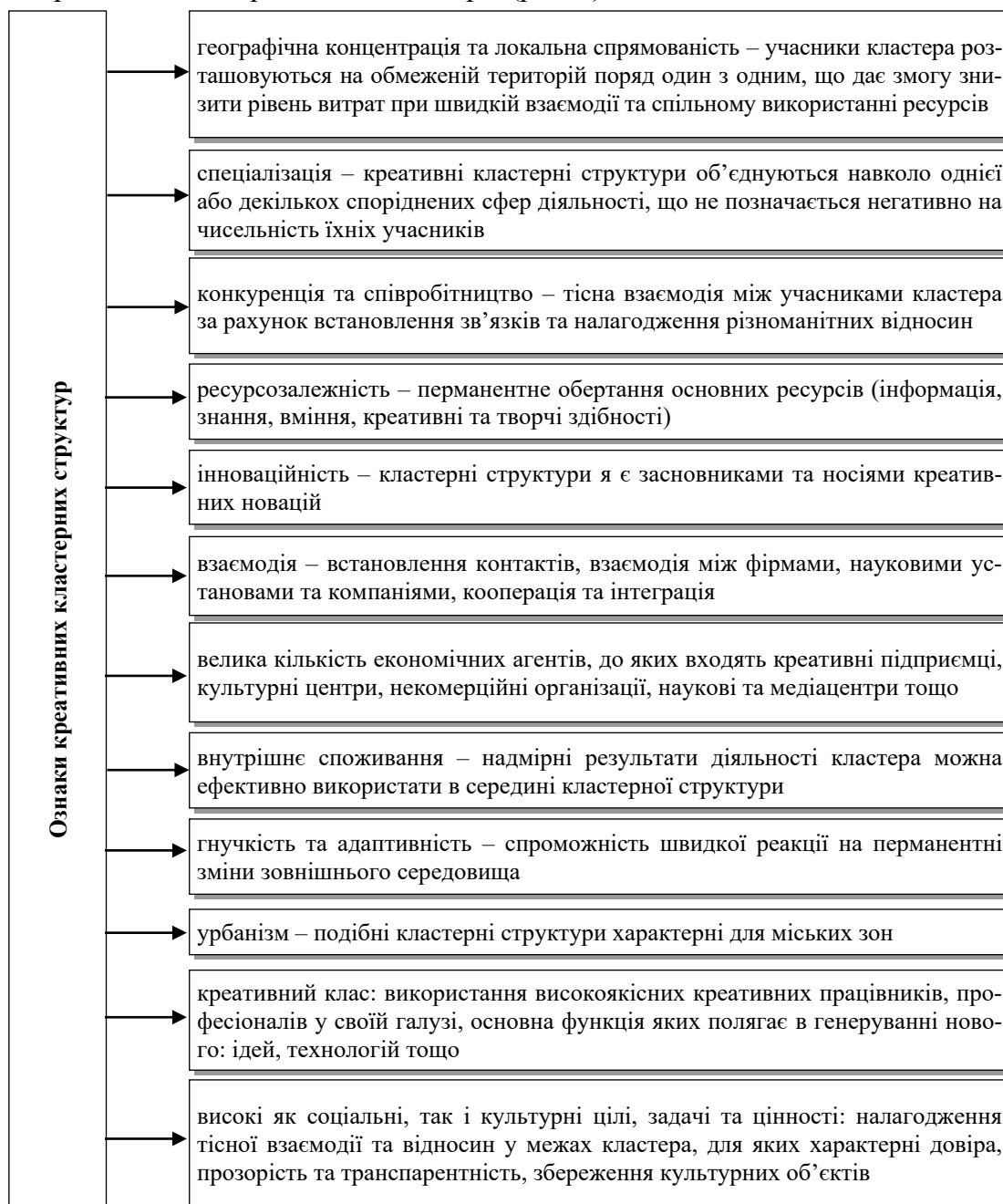

Рис. 2. Характерні риси креативних кластерних структур

Джерело: сформовано авторкою на підставі [7-9; 11].

Крім цього, необхідно також виділити таку особливість утворення креативних кластерів в умовах функціонування постіндустріального періоду, яка пов'язана з потребою зі значно меншого місця для виробничих процесів за рахунок застосування новітніх технологій. Таким чином, велика кількість будівель, які раніше слугували для виробничого призначення, отримують «друге життя» в процесі функціонування креативних індустрій. Креативні кластери з'являються дуже часто внаслідок опанування об'єктів та територій промислового призначення, які припинили свою діяльність через скорочення виробничих процесів, що дає змогу концентрувати там місця для креативності, творчо-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

сті та їх представлення у вигляді створення галерей, майстерень тощо. Креативний кластер можна вважати культурним центром, який включає в себе творчих людей, митців, діячів у сфері культури, тобто всю сукупність людей, які являють собою підприємців з творчим спрямуванням, що співпрацюють між собою в межах певного обмеженого простору, території. Подібні місця використовуються не тільки для практичної діяльності, роботи, а також для комунікації, спілкування, обміну думками, продукування ідей, життя. А отже, як в Україні, так і за її межами набуває обертів тренд з організації креативних кластерів а території занедбаного заводу. Відбувається ревіталізація старих приміщень, промислових об'єктів, та створення на їхній території креативних просторів для проведення різноманітних соціально-культурних та бізнесових заходів і проєктів. Велика площа подібних креативних кластерів дає змогу розташувати одночасно кілька творчих місць на кшталт творчих майданчиків, майстерень, галерей, студій тощо.

Розглядаючи структуру креативного кластера, слід виділити такі основні складові:

- ідея, яку можна вважати ядром кластера;
- простір, який формується навколо ідеї, що представляється у вигляді виставкових зал, конференц-залів тощо).

Таким чином, можна виокремити чинники, які позитивно впливатимуть на створення креативних кластерів:

- по-перше, це наявність творчих людей, професіоналів та їх співпраця, взаємодія, спільна праця;
- по-друге, місце функціонування, на кшталт, професійних локацій, творчих округів, хабів, креативних міст тощо);
- по-третє, наявність ринку відносно створених креативних продуктів та послуг;
- по-четверте, певні культурні та географічні фактори;
- по-п'яте, органи влади та їхня політична воля, яка спрямована на утворення творчого середовища та підтримку інфраструктурної складової.

При цьому слід зазначити, що виходячи з вищевказаного, взаємодія перших двох чинників призводить до появи певної ідеї, яка перетворюється на креативний продукт або послугу, що виходить на відповідний ринок.

Отже, креативний кластер окрім того, що є гарним рішенням соціальним питань, виступає і як прибутковий бізнесовий проєкт, ідея якого полягає в об'єднанні в межах свого простору підприємців із творчим спрямування. Таким чином, завдяки формуванню креативних кластерів та застосуванню з цією метою ревіталізації можна не лише допомагати зберегти від знищення старі, незадіяні, непотрібні об'єкти промислового призначення та території, але при цьому ефективно розвивати креативний сектор економіки [11].

Висновки і пропозиції. Отже, становлення креативних індустрій та такої їх організаційної форми, як креативні кластери слід вважати інноваційним вектором постіндустріального етапу розвитку територій. Це стратегічний напрям їхнього розвитку на основі застосування новітніх технологій у креативній сфері та формування умов для творчих спеціальностей, професіоналів та представників креативних професій з урахуванням кластерного підходу.

Розуміючи під креативним кластером багатофункціональний креативний простір, що об'єднує представників творчих професій та підприємців у сфері мистецтва, культури, науки для генерування ідей, треба відзначити, що вони є ефективним комунікаційним утворенням, формою взаємодії творчих особистостей, місцем продукування креативних ідей, які трансформуються в нові креативні продукти та послуги. Спираючись на підтримку органів влади та за умов наявності розвинутої інфраструктури креативні кластери можуть ставати провідними центрами розвитку нових сегментів місцевих та регіональних ринків. Унаслідок запровадження кластеризації креативних індустрій міс-

та та регіони зможуть набути власних конкурентних переваг, що дасть поштовх для їх зростання та розвитку. Формування та функціонування креативних кластерів допоможе перетворити творчим людям свої ідеї на власні прибуткові бізнес-проекти та процес, а місто виграє від збільшення податкових надходжень від креативного бізнесу. При цьому за рахунок застосування ревіталізації в процесі створення та діяльності креативних кластерних структур міста та регіони отримають оновлені приміщення, сучасну, розвинуту інфраструктуру, культурні та творчі осередки, які будуть привертати до себе молоде покоління, гуртувати їх навколо всього креативного та цікавого, надавати їм можливість приймати участь у всіх творчих, креативних процесах міста. Такий розвиток подій, у свою чергу, приведе до підвищення рівня зайнятості населення території, зниження кримінальної обстановки, підвищення ділової активності та підприємницьких ініціатив, що сприятиме притоку інвестицій, загальному покращенню добробуту населення та соціально-економічному розвитку території.

Список використаних джерел

1. Мельник Л. Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике: энциклопедический словарь / Л. Г. Мельник. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2005. – 384 с.
2. Коноплицький В. А. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний / В. А. Коноплицький, Г. І. Філіна. – К. : КНТ, 2007. – 580 с.
3. Самійленко Г. М. Креативна економіка: теоретичні засади та особливості її функціонування в умовах становлення нової економіки / Г. М. Самійленко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – № 2 (22). – С. 31-42.
4. Simon Evans. Creative clusters: key concepts [Electronic resource] / Simon Evans. – Accessed mode: http://creativeclusters.com/clusters.dreamhosters.com/?page_id=1599.
5. The geography and creativity / De Propriis L., Chapain, C., Cooke, P., Macneill S., Mateos – Garcia, J. – NESTA, UK., 2009. – Report 27.
6. De Propriis L. Creative Clusters and Governance: The dominance of the Hollywood Film Cluster / De Propriis L., Hypponen L. // Creative Cities, Cultural Clusters and Local Development / Cooke, P. and Lazeretti, L. – Cheltenham: Edward Elgar, 2008. – Pp. 258-286.
7. Florida R. The Rise of the Creative Class [Electronic resource] / Florida, R. // The Washington Monthly. – May, 2002. – Pp. 15-25. – Accessed mode: https://www.os3.nl/_media/2011-2012/richard_florida_-_the_rise_of_the_creative_class.pdf.
8. Давимука С. А. Креативний сектор економіки: досвід та напрями розбудови : монографія / С. А. Давимука, Л. І. Федулова. – Львів, 2017. – 528 с.
9. Potts J. Art & innovation: an evolutionary economic view of the creative [Electronic resource] / Potts J. ; Unesco observatory, faculty of architecture, building and planning, the university of melbourne refereed e-journal. – 2007. – Accessed mode: http://sutanto.staff.uns.ac.id/files/2008/09/art_innovation.pdf.
10. Strategies for Creative Places. LDA, 2005.
11. Emerging industries Report on the methodology for their classification and on the most active, significant and relevant new emerging industrial sectors. Extension of the European Cluster Observatory, Promoting better policies to develop world class clusters in Europe Contract N°71/PP/ENT/CIP/11/N04C031 [Electronic resource]. – Accessed mode: http://www.emergingindustries.eu/Upload/CMS/Docs/Emerging_industries_methodology.pdf.

References

1. Melnyk, L.H. (2005) *Ekonomika s informatsiia: ekonomika informatii i informatsiia v ekonomike: entsiklopedicheskyi slovar [Economics and Information: Economics of Information Information in Economics: Encyclopedic Dictionary]*. Universitetskaia kniga.
2. Konoplytskyi, V.A., & Filina, H.I. (2007) *Ekonomichni slovnyk. Tlumachno-terminologichnyi [Economic Dictionary. Interpretative-terminological]*. KNT.
3. Samiilenko, H.M. (2020). *Kreatyvna ekonomika: teoretychni zasady ta osoblyvosti yii funktsionuvannia v umovakh stanovlennia novoi ekonomiky [Creative economy: theoretical principles and features of its functioning in the conditions of formation of new economy]*. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 2 (22), 31-42.

4. Simon Evans. Creative clusters: key concepts. http://creativeclusters.com/clusters.dreamhosters.com/?page_id=1599.
5. De Propriis, L., Chapain, C., Cooke, P., Macneill S., & Mateos – Garcia, J. (2009). The geography and creativity, Report 27, NESTA, UK.
6. De Propriis, L., & Hypponen, L. (2008). Creative Clusters and Governance: The dominance of the Hollywood Film Cluster. In P. Cooke, L. Lazzeretti, *Creative Cities, Cultural Clusters and Local Development* (pp. 258-286). Cheltenham: Edward Elgar.
7. Florida, R. (2002). The Rise of the Creative Class. *The Washington Monthly*, 15-25. https://www.os3.nl/_media/2011-2012/richard_florida_-_the_rise_of_the_creative_class.pdf.
8. Davymuka, S.A., & Fedulova, L.I. (2017). *Kreatyvnyi sektor ekonomiky: dosvid ta napriamy rozbudovy [Creative sector of economy: experience and directions of development]*.
9. Potts, J. (2007). Art & innovation: an evolutionary economic view of the creative / Unesco observatory, faculty of architecture, building and planning, the university of melbourne refereed e-journal. http://sutanto.staff.uns.ac.id/files/2008/09/art_innovation.pdf.
10. Strategies for Creative Places. (2005). LDA.
11. Emerging industries Report on the methodology for their classification and on the most active, significant and relevant new emerging industrial sectors. Extension of the European Cluster Observatory, Promoting better policies to develop world class clusters in Europe Contract N° 71/PP/ENT/CIP/11/N04C031. http://www.emergingindustries.eu/Upload/CMS/Docs/Emerging_industries_methodology.pdf.

Отримано 28.11.2021

UDC 303.722.4-026.15

Halyna Samiilenko

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Management and Civil Service
Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: galinamy@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-6844-647X>
ResearcherID: [V-9327-2018](https://orcid.org/0000-0001-6844-647X)

ESSENTIAL AND STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF THE CREATIVE CLUSTER

This article is devoted to the essential and structural characteristics of the creative cluster as one of the types of organization of creative space. The current stage of functioning of the global socio-economic system is characterized by the transition from industrial to post-industrial development, which is accompanied by the functioning and growing development of creative economy, which is a direction of development centered not material but intellectual, creative, human resources transformation and implementation through the creation of creative, original and unique ideas, solutions, projects, etc. to obtain new products, products, services, income, success, achieve and increase competitiveness and uniqueness. In view of this, the article examines the concepts of "cluster" and "creativity" in the article to study the essence of the creative cluster, as well as a scientific review of various views of both domestic and foreign scientists on the definition of "creative cluster". multifunctional creative space that unites representatives of creative professions and entrepreneurs in the field of art, culture, science to generate ideas. The purpose and tasks of creative clusters in the process of their formation and functioning are considered, the features of creative clusters are given, among which the following are singled out: interaction, specialization, geographical concentration and local orientation, competition and cooperation, resource dependence, innovation, etc. The relationship between the processes of creation and functioning of the creative cluster and revitalization is revealed. Also, within the framework of this article the structural elements of creative clusters were singled out, which include, firstly, the idea that can be considered the core of the cluster; and secondly, the space formed around the idea presented in the form of exhibition halls, conference rooms, halls, etc. Among the highlighted factors that have a positive impact on the creation of creative clusters are the following: the presence of creative people, professionals and their cooperation; place of operation, such as professional locations, creative districts, hubs, creative cities, etc.; availability of a market for created creative products and services, etc.

Keywords: creative industries; clusters; creativity; creative space; creative cluster; revitalization.

Fig.: 2. Table: 1. References: 11.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-68-74

УДК 330.341.2

JEL classification: L59

Наталія Шевчук

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" (Київ, Україна)
E-mail: nata520522@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0355-9793>
ResearcherID: [AAV-9673-2021](https://orcid.org/AAV-9673-2021)

**СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПАРКІВ
ТА ЇХНІ ПЕРЕВАГИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

У статті узагальнено світовий досвід щодо розвитку індустріальних парків та виокремлення переваг їх функціонування для економіки України. Встановлено, що індустріальний парк об'єднує в собі різні підприємства різних сфер діяльності з метою виробництва інноваційної, екологічно чистої, високорентабельної, конкурентоспроможної продукції як на внутрішньому, так і на світовому ринку. Досліджено досвід Великої Британії, Німеччини, Туреччини, США, Китаю та інших країн щодо розвитку індустріальних парків. На сьогодні в різних країнах існують різні інституціональні пільги щодо функціонування індустріальних парків, найчастіше мотиватором створення індустріальних парків виступають податкові пільги, серед яких: пільги щодо податку на прибуток підприємств; звільнення від ввізного мита на обладнання та устаткування для роботи підприємств у межах індустріального парку; звільнення від сплати податку на нерухомість, податку на землю або податку на оренду землі, сплати місцевих податків та зборів; зниження тарифів на комунальні послуги. Проаналізовано останні зміни щодо розвитку індустріальних парків у податковому та митному кодексах у напрямі звільнення від сплати податку на додану вартість; звільнення від податку на прибуток; надання повноважень місцевій владі щодо встановлення пільгових ставок податку на нерухомість та плату за землю. Підприємства, що об'єднуються в межах індустріального парку, мають такі переваги, як отримання комплексу послуг щодо організаційно-правового регулювання діяльності завдяки перекладенню частини функцій на керівну компанію індустріального парку; розширення доступу до ресурсів, у тому числі фінансових ресурсів; зменшення витрат, за рахунок спільного використання інфраструктурних об'єктів; розширення можливостей щодо виходу на міжнародні ринки; залучення до науково-технічної та інноваційної діяльності; інституціональне закріплення певних пільгових умов функціонування.

Ключові слова: індустріальний парк; екоіндустріальний парк; розвиток; промисловий розвиток; пільги.

Рис.: 1. Бібл.: 14.

Постановка проблеми. Світова практика доводить ефективність функціонування індустріальних та екоіндустріальних парків по всьому світу. Їх функціонування сприяє не тільки стійкості економічного розвитку на інноваційній основі регіонів та країн, а також дає можливість забезпечити підвищення якості життя населення та екологічність виробництва. Одночасна векторність соціального, економічного та екологічного розвитку відповідає парадигмі сталого розвитку, засади якої впроваджуються і в Україні. Розвиток індустріальних парків сприяє підвищенню екологічності виробництва, раціоналізації використання ресурсів, активізації інноваційної діяльності тощо. Ці та інші питання є актуальними для розвитку України та її регіонів та потребують подальших опрацювань у напрямі реалізації проекту розвитку індустріальних парків та їх трансформації в екоіндустріальні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед науковців, що досліджують тему розвитку індустріальних парків та їх трансформацією в екоіндустріальні парки, слід відзначити праці таких, як В. Галасюк [2], Н. Беллантуоно [9], І. Єгоров [3], Н. Соліх [11], С. Тульчинська [12; 13]. Ю. Чичиренко [8]. Також дослідженнями у цій площині займаються експерти Національного інституту стратегічних досліджень [3; 4], Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [10], Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО) [14] тощо.

Науковці досліджують особливості індустріальних парків, їхні переваги для розвитку промисловості, інноваційності економічного розвитку територій та країн загалом, необхідних управлінських рішень та інституціональної підтримки розвитку індустріальних парків, їх трансформація в екоіндустріальні. Проте необхідно зауважити, що попри значний доро-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

бок науковців у цій площині питання розвитку індустріальних парків та їх трансформації в екоіндустріальні парки з урахуванням можливої імплементації світової практики в Україні залишається недостатньо розробленою та вимагає подальших наукових розвідок.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри велику кількість проведених досліджень на тему індустріальних парків, вивчення сучасних тенденцій та переваг індустріальних парків є досить актуальними в Україні і потребують подальших опрацювань у напрямі реалізації проекту розвитку індустріальних парків та їх трансформації в екоіндустріальні.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є узагальнення світового досвіду щодо розвитку індустріальних парків та виокремлення переваг їх функціонування для економіки України. Для досягнення окресленої мети було вирішено такі завдання:

- з'ясовано, що представляє собою індустріальний парк відповідно до законодавства України;
- досліджено історію виникнення індустріальних парків у світі та їхній розвиток;
- проаналізовано світова практика щодо пільг індустріальних парків;
- визначено останні зміни в інституціональному полі щодо розвитку індустріальних парків в Україні;
- встановлено переваги індустріальних парків для їх учасників;
- виокремлено переваги розвитку індустріальних парків для економіки регіонів та країни загалом.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про індустріальні парки» зазначається, що «індустріальний (промисловий) парк – визначена ініціатором створення індустріального парку відповідно до містобудівної документації облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у різних сферах» [7].

У цьому визначенні відображається сутність функціонування індустріального парку. Індустріальний парк об'єднує в собі різні підприємства різних сфер діяльності з метою виробництва інноваційної, екологічно чистої, високорентабельної, конкурентоспроможної продукції як на внутрішньому, так і на світовому ринку.

Сама ідея виникнення об'єднань у вигляді індустріальних парків не нова. Так, першими індустріальними парками у світі вважаються Траффордський (Trafford Park) індустріальний парк, що був заснований у 1896 р. компанією «Shipcanal and Docks», який територіально розміщувався поблизу Манчестера [5]. Бурхливий розвиток індустріальних парків припадає на 30-і роки ХХ століття за рахунок проведення реформування регіональної політики у напрямі децентралізації, а другий виток розвитку індустріальних парків у Великій Британії спостерігався у 60-х роках у межах програми розвитку кризових відсталих районів країни. Це привело до того, що кількість індустріальних парків зросла до 60. Третім потужним драйвером розвитку індустріальних парків у Великій Британії стала проблема перенасиченості робочою силою м. Лондона, що спонукало до будівництва нового міста Мілтон-Кейнс та відкриття нових індустріальних парків для активізації промисловості та залучення робочої сили у цю місцевість. Тобто, як доводить досвід Великої Британії, розвиток індустріальних парків може бути використаний для вирішення різнополярних проблем соціально-економічного розвитку, серед яких розвиток промисловості, активізація економіки депресивних територій, переміщення робочої сили тощо.

Трошки згодом у 1907 р. індустріальний парк було засновано у США поблизу Чикаго. У США нині функціонує понад 400 індустріальних парків [9].

У середині минулого сторіччя поширення ідеї розвитку індустріальних парків отримав новий імпульс із відкриттям їх у Сінгапурі у 1951 р., а згодом у всіх країнах Азійських Тигрів.

Серед європейських країн, що стояли у витоків розвитку індустріальних парків, потрібно відзначити Німеччину, у якій перший парк Euro-Industriepark Munchen було створено у 1963 р. Це стало поштовхом для активного розвитку індустріальних парків по всій території країни. Основним імпульсом для розвитку стало залучення інвестиційних державних ресурсів. Індустріальні парки в Німеччині розташувались по всій її території, їхня головна відмінність полягала в площі їх розташування. Так, якщо у конкретній землі густозаселена територія та наявні незначні посівні сільськогосподарські площі, тоді розміри індустріальних парків для розміщення технологічного устаткування були меншими. У Німеччині успішно функціонують близько 200 індустріальних парків, більшість яких трансформовано в екоіндустріальні парки [2].

Активність розвитку індустріальних парків по всьому світу отримала на початку цього століття. Так, прикладами можуть бути індустріальні парки Туреччини, у якій з 2000 р. було започатковано майже 300 таких парків, що дало суттєве збільшення ВВП уже за перше десятиліття, а експорт промислової продукції збільшився у тричі [5].

У Китаї налічується всього 54 індустріальні парки, але вони мають дуже вагомое значення для всієї країни, оскільки на них припадає близько 10 % ВВП країни, 30 % інвестицій, 37 % товарного експорту та працевлаштовані 4 млн. робітників.

На сьогодні в різних країнах існують різні інституціональні пільги щодо функціонування індустріальних парків, найчастіше мотиватором створення індустріальних парків виступають податкові пільги. Так, серед податкових пільг щодо індустріальних парків у різних країнах світу застосовують [2; 4; 5; 9]:

- пільги щодо податку на прибуток підприємств (такі пільги в різних відсотках встановлені в Туреччині, Чехії, Нідерландах, Китайській Народній Республіці);

- звільнення від ввізного мита на обладнання та устаткування для роботи підприємств у межах індустріального парку (серед країн, що застосовують такі пільги: Азербайджан, Білорусь, Нідерланди, Туреччина, Узбекистан);

- звільнення від сплати податку на нерухомість (досить часто зустрічається саме така пільга, оскільки в багатьох країнах цей податок є досить суттєвим. Серед країн, що застосовують таку пільгу щодо індустріальних парків, належать: Азербайджан, Білорусь, Польща, Нідерланди, Туреччина, Тайвань, Казахстан, Узбекистан);

- звільнення від податку на землю або податку на оренду землі (Туреччина, Тайвань, Китай, Литва);

- звільнення від сплати місцевих податків та зборів (Угорщина);

- зниження тарифів на комунальні послуги (Туреччина, Угорщина).

Необхідно зазначити, незважаючи на те, що Закон України про індустріальні парки в Україні був ухвалений у 2012 р. Тільки у грудні 2021 р. було схвалено зміни до Податкового та Митного кодексів щодо створення сприятливих вимог та пільгових ставок оподаткування для індустріальних парків із метою залучення інвестиційних ресурсів у промислове виробництво. У результаті цих змін для учасників індустріальних парків передбачається:

- звільнення від сплати податку на додану вартість під час імпорту в Україну нового устаткування для переробної промисловості або науково-дослідної діяльності, що здійснюється в межах індустріального парку;

- звільнення від податку на прибуток протягом десяти років за умови виконання низки умов, до яких належить здійснення діяльності виключно на території індустріального парку, а також не нараховувати й не виплачувати дивіденди на користь власника корпоративних прав;

- надання повноважень місцевій владі на території індустріального парку встановлення пільгових ставок податку на нерухомість та плати за землю.

Такі податкові стимули стануть поштовхом для розвитку індустріальних парків в Україні.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

З часів початку формування індустріальних парків до нашого часу основна ідея їх розвитку залишилась не змінною. Підприємства, що об'єднуються в межах індустріального парку, мають такі переваги (рис. 1):

- отримання комплексу послуг щодо організаційно-правового регулювання діяльності, перекладення частини функцій на керівну компанію індустріального парку;
- розширення доступу до ресурсів, у тому числі фінансових ресурсів;
- зменшення витрат, за рахунок спільного використання інфраструктури;
- розширення можливостей щодо виходу на міжнародні ринки;
- замученість до науково-технічної та інноваційної діяльності;
- інституціональне закріплення певних пільгових умов функціонування.

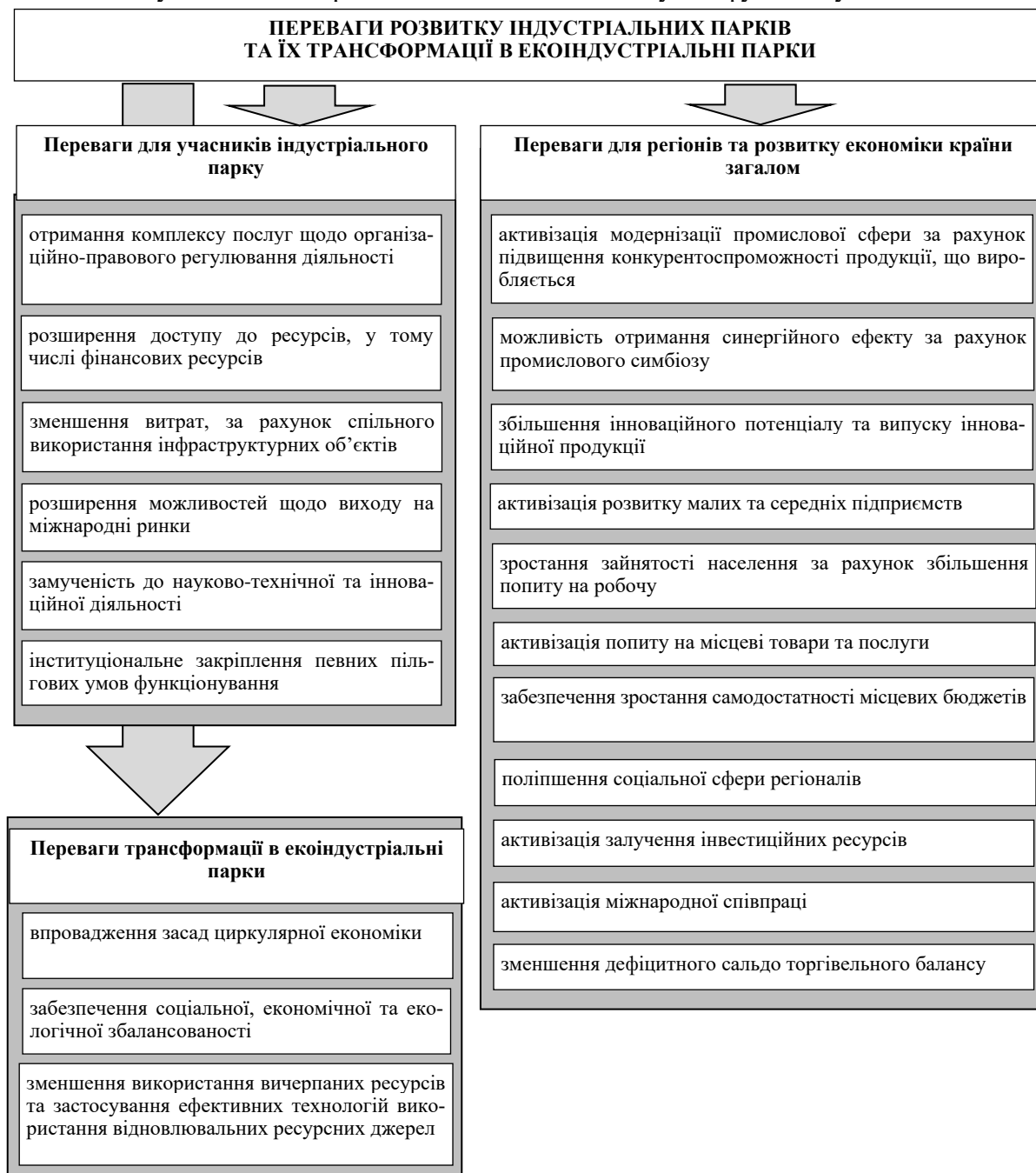

Рис. 1. Переваги розвитку індустріальних парків та їх трансформації в екоіндустріальні парки

Джерело: побудовано авторкою.

Індустріальний парк має вагомі позитивні екстерналиї для розвитку регіональних економічних систем та конкретних територій, що відбивається на стійкості зростанні економіки всієї країни. Це пов'язано з тим, що розвиток індустріальних парків дає можливість отримати такі позитивні ефекти:

- індустріальні парки виступають потужним активатором модернізації промислової сфери не тільки конкретної місцевості, а і країни загалом за рахунок підвищення конкурентоспроможності продукції, що виробляється;
- отримання синергійного ефекту за рахунок промислового симбіозу;
- збільшення інноваційного потенціалу та випуску інноваційної продукції;
- активізація розвитку малих та середніх підприємств;
- зростання зайнятості населення за рахунок збільшення попиту на робочу силу;
- активізація попиту на товари та послуги, що виробляються та надаються в невеликій відстані від розташування індустріального парку;
- забезпечення зростання самодостатності місцевих бюджетів за рахунок підвищення податкових надходжень;
- поліпшення соціальної сфери регіоналів за рахунок підвищення доходів місцевих бюджетів та можливості їх перерозподіл на соціальні потреби;
- підвищити зацікавленість інвесторів, у тому числі іноземних та активізувати залучення інвестиційних ресурсів;
- активізація міжнародної співпраці за рахунок розширення можливостей та доступу виходу на міжнародні ринки з конкурентоспроможною продукцією;
- зменшення дефіцитного сальдо торговельного балансу за рахунок підвищення експорту виробництва промислової продукції та її продажу на світовому ринку тощо.

В Україні із урахуванням світового досвіду потрібно йти шляхом розвитку індустріальних парків із забезпеченням їх трансформації в екоіндустріальні.

Висновки та пропозиції. Таким чином, можна зазначити, що попри те, що ідея розбудови індустріальних парків не є новою, сучасні умови розвитку та глобалізаційні тенденції зумовлюють підвищення актуальності їхнього розвитку, а також необхідність трансформації та розбудови екоіндустріальних парків. Світова практика доводить ефективність та результативність функціонування індустріальних парків. Поштовхом для їх розвитку в Україні стануть нещодавно прийняті зміни до податкового та митного кодексів щодо податкових та митних пільг для індустріальних парків. Важливим для розвитку індустріальних парків в Україні є світовий досвід, але його імплементація повинна відбуватися із урахуванням існуючих особливостей та умов розвитку в Україні.

Розвиток екоіндустріальних парків забезпечує екологічність промислового виробництва відповідно до принципів сталого розвитку та сприятиме:

- впровадженню засад циркулярної економіки, що дає можливість забезпечити безвідходність промислового виробництва;
- забезпеченню соціальної, економічної та екологічної збалансованості місцевого розвитку та країни загалом за рахунок дотримання засад сталого розвитку;
- зменшенню використанню вичерпаних ресурсів та застосуванню більш ефективних технологій використання відновлювальних ресурсних джерел.

Подальших досліджень у площині проблематики розвитку індустріальних парків в Україні вимагають питання трансформації індустріальних парків у екоіндустріальні та обґрунтування інституціональних умов для їхнього розвитку.

Список використаних джерел

1. Dolgen D. Eco-Industrial Parks: Experiences from Turkey / D. Dolgen, M. N. Alpaslan // Glob J Ecol. – 2020. – Vol. 5(1). – Pp. 030-032.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2. Галасюк В. В. Індустріальні парки: світовий досвід та перспективи створення в Україні / В. В. Галасюк // *Економічний аналіз* : зб. наук. праць. – 2018. – Т. 28, № 1. – С. 40-50.
3. Єгоров І. Ю. Індустріальні парки в Україні: проблеми становлення та перспективи розвитку : монографія / І. Ю. Єгоров, О. М. Бойко, В. Ю. Грига. – К., 2015. – 139 с.
4. Індустріальні парки в Україні: удосконалення політики стимулювання у контексті світового досвіду: аналіт. доп. / [А. П. Павлюк та ін.]. – К. : НІСД, 2014. – 49 с.
5. Лекарь С. І. Міжнародні та вітчизняні реалії функціонування індустріальних парків / С. І. Лекарь // *Економіка промисловості*. – 2017. – № 1. – С. 80-94.
6. Національна економічна стратегія 2030 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <https://nes2030.org.ua>.
7. Про Індустріальні парки [Електронний ресурс] : Закон України від 21.06.2012 № 5018-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>.
8. Чичиренко Ю. В. Проблеми створення та функціонування індустріальних парків: аналіз та імплементація світового досвіду / Ю. В. Чичиренко, О. К. Котко // *Вісник Академії митної служби України*. Сер.: *Економіка*. – 2014. – № 1. – С. 74-82.
9. Bellantuono N. The organization of eco-industrial parks and their sustainable practices / Bellantuono N., Carbonara P. Pontrandolfo // *Journal of Cleaner Production*. – 2017. – Vol. 161. – Pp. 362-375.
10. OECD (2005). *Regulatory Impact Analysis in OECD Countries. Challenges for developing countries* Delia Rodrigo.
11. Solihah N. Regulatory Impact Analysis for XGS-PON Standardization Development in Indonesia / Solihah N., Nashiruddin M.I. and Sugesti E.S. // *13th International Congress on Ultra Modern Telecommunications and Control Systems and Workshops (ICUMT)*. – 2021. – Pp. 246-252.
12. The Role of Higher Education Institutions in the Development of EcoIndustrial Parks in Terms of Sustainable Development / S. Tulchynska, N. Shevchuk, A. Kleshchov, I. Kryshchop, Ye. Zaburmekha // *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. – 2021. – Vol. 21(10). – Pp. 317-323.
13. Operation of industrial parks in the conditions of sustainable development and the paradigm of circular economy / S. Tulchynska, N. Shevchuk, O. Popelo, A. Pohrebniak, Y. Kravchyk // *Laplace em Revista (International)*. – 2021. – Vol. 7, no. 3C. – Pp. 238-247.
14. UNIDO. (2019). *International recommendations for Industrial Parks*. Vienna.

References

1. Dolgen, D., & Alpaslan, M.N. (2020). Eco-Industrial Parks: Experiences from Turkey. *Glob J Ecol.*, 5(1), 030-032.
2. Halasyuk, V.V. (2018). Industrialni parky: svitovi dosvid ta perspektyvy stvorennia v Ukraini [Industrial parks: world experience and prospects of creation in Ukraine]. *Ekonomichnyy analiz: zb. nauk. prats – Economic analysis: collection. Science. Work*, 28(1), 40-50.
3. Yehorov, I.Yu., Boyko, O.M., & Hryha, V.Yu. (2015). *Industrialni parky v Ukraini: problemy stanovlennia ta perspektyvy rozvytku [Industrial parks in Ukraine: problems of formation and prospects of development]*. DU “In-t ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrayiny”.
4. Pavliuk, A.P. et. al. (2014). *Industrialni parky v Ukraini: udoskonalennia polityky stymuliuvannia u konteksti svitovoho dosvidu: analit. dop. [Industrial parks in Ukraine: improving the policy of stimulation in the context of world experience: an analytical report]*. NISD.
5. Lekar, S.I. (2017). Mizhnarodni ta vitchyznyani realiyi funktsionuvannia industrialnykh parkiv [International and domestic realities of the functioning of industrial parks]. *Ekonomika promyslovosti – Economics of Industry*, (1), 80-94.
6. Kabinet Ministriv Ukrayiny [Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2021). *Natsionalna ekonomichna stratehiia 2030 [National Economic Strategy 2030]*. <https://nes2030.org.ua>.
7. Pro industrialni parky [On Industrial Parks], Law of Ukraine № 5018-VI (on June 21, 2012). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>.
8. Chychyrenko, Yu.V., & Kotko, O.K. (2014). Problemy stvorennia ta funktsionuvannia industrialnykh parkiv: analiz ta implementatsiia svitovoho dosvidu [Problems of creation and functioning of industrial parks: analysis and implementation of world experience]. *Visnyk Akademiyyi mytnoyi sluzhby Ukrayiny. Ser.: Ekonomika – Visnyk of the Academy of Customs Service of Ukraine. Ser.: Economics*, (1), 74-82.

9. Bellantuono, N., & Carbonara, P. Pontrandolfo (2017). The organization of eco-industrial parks and their sustainable practices. *Journal of Cleaner Production*, 161, 362-375.
10. OECD (2005). Regulatory Impact Analysis in OECD Countries. Challenges for developing countries Delia Rodrigo.
11. Solihah, N., Nashiruddin, M.I., & Sugesti, E.S. (2021). Regulatory Impact Analysis for XGS-PON Standardization Development in Indonesia, *13th International Congress on Ultra Modern Telecommunications and Control Systems and Workshops (ICUMT)* (pp. 246-252).
12. Tulchynska, S., Shevchuk, N., Kleshchov, A., Kryshchop, I., & Zaburmekha, Ye. (2021). The Role of Higher Education Institutions in the Development of EcoIndustrial Parks in Terms of Sustainable Development. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 21 (10), 317-323.
13. Tulchynska, S., Shevchuk, N., Popelo, O., Pohrebniak A., & Kravchuk Y. (2021). Operation of industrial parks in the conditions of sustainable development and the paradigm of circular economy. *Laplace em Revista (International)*, 7(3C), 238-247.
14. UNIDO. (2019). International recommendations for Industrial Parks. Vienna.

Отримано 15.12.2021

UDC 330.341.2

Nataliia Shevchuk

PhD in Technical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship
National Technical University of Ukraine

“Kyiv Polytechnic Institute named after Igor Sikorsky” (Kyiv, Ukraine)

E-mail: nata520522@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0355-9793>

ResearcherID: [AAV-9673-2021](https://orcid.org/AAV-9673-2021)

WORLD EXPERIENCE OF INDUSTRIAL PARKS DEVELOPMENT AND THEIR BENEFITS FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S ECONOMY

The article summarizes the world's experience in the development of industrial parks and highlights the benefits of their operation for the economy of Ukraine. It is established that the industrial park unites various enterprises of different spheres of activity for the production of innovative, ecologically pure, highly profitable, competitive production both in the domestic and in the world market. The experience of Great Britain, Germany, Turkey, the USA, China and other countries in the development of industrial parks has been studied. Today in different countries there are different institutional benefits for the functioning of industrial parks, most often the motivator for the creation of industrial parks are tax benefits, including benefits for corporate income tax; exemption from import duties on equipment and facilities for the operation of enterprises within the industrial park; exemption from the real estate tax, land tax or land lease tax, payment of local taxes and fees; reduction of utility tariffs. The latest changes in the development of industrial parks in the Tax and Customs Code in the direction of exemption from value added tax are analyzed; income tax exemption; empowering local authorities to set preferential rates for real estate tax and land fees. Enterprises that unite within the industrial park have such advantages as receiving a set of services for the organizational and legal regulation of activities through the transfer of some functions to the management company of the industrial park; expanding access to resources, including financial resources; cost reduction through sharing infrastructure; expanding opportunities to enter international markets; obsession with scientific, technical and innovative activities; institutional consolidation of certain preferential operating conditions.

Key words: industrial park, eco-industrial park, development, industrial development, privileges.

Fig.: 1. References: 18.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-75-82

УДК 330.52:004

JEL Classification: O14; O33

Інна Якушко

кандидат економічних наук, здобувач

Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая (Київ, Україна)

E-mail: yakushko_i@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1161-7383>**СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ**

У статті розглянуто питання визначення сутності цифрової трансформації, конкретизації особливостей цього процесу. З цією метою у статті проаналізовано сутність таких категорій, як «трансформація», «цифровізація». Для поглиблення розуміння сутності категорії «цифрова трансформація» у статті проаналізовано зміст сформованих наукових підходів до розгляду цієї дефініції. У результаті встановлено наявність багатоваріантності у трактуванні її змісту та на основі детального аналізу наукових концепцій її розгляду було запропоновано авторський підхід до тлумачення сутності зазначеної категорії. Також у статті ідентифіковано основні особливості цифрової трансформації.

Ключові слова: цифровізація; трансформація; цифрова трансформація; інформаційно-комунікаційні технології; економічна система.

Табл.: 1. Рис.: 2. Бібл.: 25.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток національної економіки відбувається в умовах активного поширення цифрових технологій у всьому світі. Нові інформаційно-комунікаційні технології сьогодні здійснюють значний вплив на функціонування всіх економічних суб'єктів, сприяють їхньому інноваційному розвитку, трансформації їх звичної моделі існування.

Цілком зрозуміло, що процеси цифровізації економіки будуть відбуватися і надалі, формуючи нові імпульси до розвитку економічних суб'єктів і загалом національного господарства. Цифрова трансформація означає інтеграцію цифрових технологій у всі сфери бізнесу, що приведе до принципових змін суспільного розвитку, форм господарювання, ефективного забезпечення цінностей та досягнення власних та спільних, економічних та соціальних цілей швидше, дешевше та з новою якістю [10, с. 213; 22]. Таким чином, враховуючи окреслене, сьогодні актуальними стають питання дослідження процесів цифровізації національної економіки, поглиблення теоретичних та прикладних аспектів їхнього розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтування теоретичних положень цифрової трансформації, її сутності та особливостей впливу на розвиток систем різних типів розглядалися у працях таких учених: О. Бречко, Ю. Воржакова, І. Головачов, Г. Дергачова, М. Дубина, Л. Дюбохимець, А. Жаворонок, А. Козлянченко, Я. Колешня, Д. Крилова, О. Кульчицький, В. Марченко, Г. Назарова, Ю. Нікітін, О. Ніфатова, В. Руденко, М. Руденко, С. Сидоренко, І. Струтинська, О. Хлебінська, Г. Чмерук, К. Шапошников, С. Шкарлет, Є. Шпуляр та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри значну кількість наукових робіт у напрямку дослідження процесів цифровізації національної економіки, враховуючи високий рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та їхній значний потенціал до трансформації окремих суспільних систем, питання поглиблення теоретичних положень щодо сутності цифрової трансформації, особливостей її впливу саме на розвиток економічних систем є актуальними та вимагають проведення нових досліджень.

Мета статті. Метою статті є поглиблення теоретичних положень щодо сутності цифрової трансформації, її впливу на розвиток національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Дослідження почнемо з розгляду сутності категорії «цифрова трансформація». Для цього розглянемо більш предметно з початку зміст таких понять як трансформація та цифровізація. Одразу зауважимо, що серед науковців відсутній єдино узгоджений підхід до розгляду цих понять, що зумовлено їхньою складною природою, багатоаспектністю та складною взаємодією з іншими суспільними процесами.

Поняття трансформації є міждисциплінарним і використовується майже в усіх науках, характеризуючи процеси зміни різних за природою об'єктів [5; 25]. З позиції системного та синергетичного підходів всі системи змінюються в часі та циклічно. При цьому відбувається постійна їх трансформація. Особливо це стосується суспільних систем, які є макросистемами і розвиваються постійно у стохастичному зовнішньому середовищі, яке і формує імпульси до трансформаційних процесів. Таким чином, з одного боку, можна стверджувати, що трансформація – це незворотний процес якісних змін, проте, з іншого боку, виникнення та поширення деструктивних явищ у розвитку систем також є їх трансформацією. Існує багато різних підходів до розгляду сутності трансформації. Представимо окремі з них: 1) трансформація – зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей і т. ін. чого-небудь [6]; 2) трансформація є інтегрованим і множинним процесом, що складається зі значної кількості процесів різного рівня – трансформаційних процесів [9, с. 39-40]; 3) трансформація (від лат. *transformatio* – змінювати), на відміну від простої зміни елементів системи, означає такі перетворення системи, структури, форм і функцій, організації, відносин й інтересів, компонентів і параметрів, пропорцій і зв'язків, які спричиняють зміни цільової спрямованості дій економічних агентів і ролі того чи іншого сектору в національній економіці [1, с. 6].

Враховуючи окреслене, у статті трансформацію будемо розглядати у двох аспектах: кількісному – як сукупність значної кількості процесів, які приводять до зміни системи та основних параметрів її функціонування і розвитку, та якісному – вже як результат таких процесів, статичний завершений стан їх реалізації.

Розглянемо тепер сутність категорії «цифровізація». Сьогодні питання конкретизації змісту цієї категорії є надактуальними та досить детально розглядаються в науковій літературі. На рис. 1 представлено окремі концепції її розгляду.

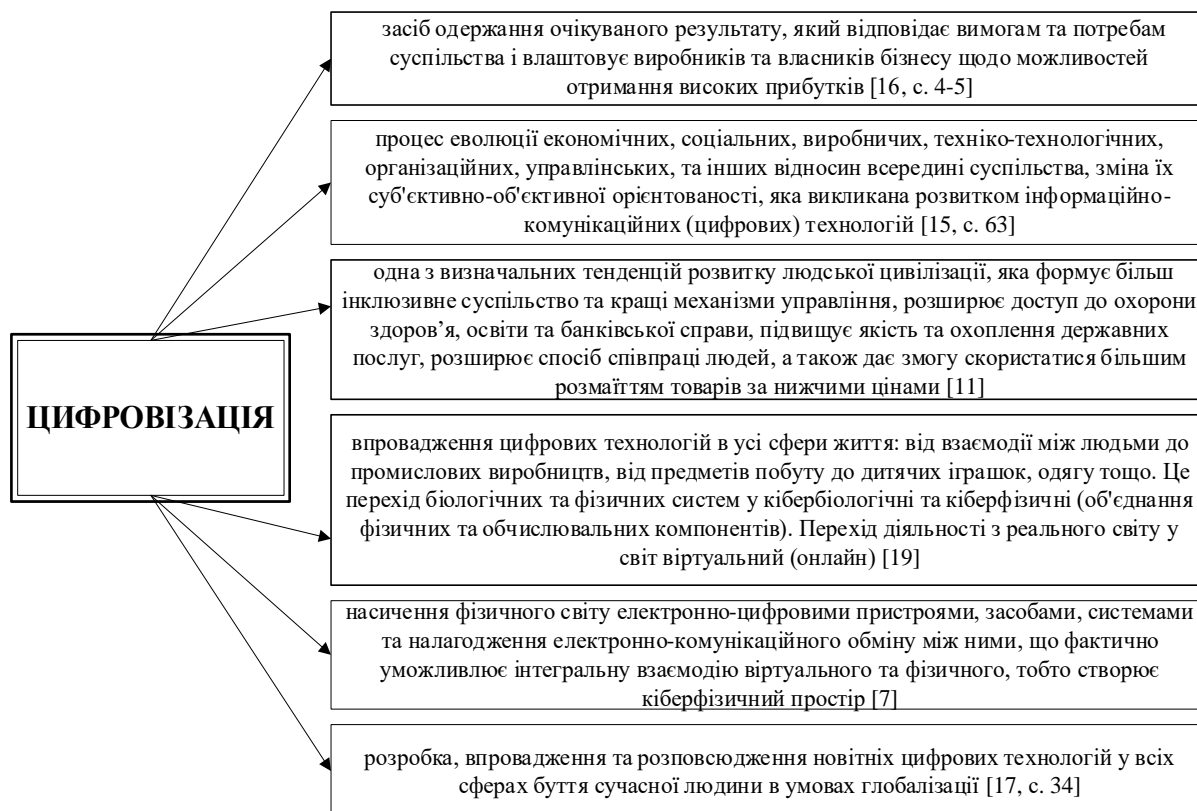

Рис. 1. Наукові підходи до розгляду сутності категорії «цифровізація»
Джерело: складено авторкою.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Отже, аналізуючи інформацію рис. 1, можна впевнено констатувати, що цифровізація – це процес, який пов’язаний з активним створенням, використанням, удосконаленням інформаційно-комунікаційних технологій.

Таким чином, оперуючи результатами дослідження щодо сутності категорій «трансформація», «цифровізація» можна констатувати, що цифровізація є процесом, який приводить до трансформації окремих систем, включаючи економічні, зміни звичайної моделі їх функціонування. У багатьох наукових працях при визначенні змісту цифровізації науковці також стверджують, що вона призводить саме до виключно якісних змін у функціонуванні систем. Проте, на нашу думку, це відбувається не завжди.

Для більш ґрунтовного визначення сутності категорії «цифрова трансформація» також проаналізуємо наукові підходи вчених до розгляду її змісту, які сформуливалися в науковій літературі. Відповідна інформація представлена в таблиці.

Таблиця

Наукові підходи до розгляду сутності категорії «цифрова трансформація»

Зміст	Джерело
1	2
Цифрова трансформація – це культурна, організаційна та операційна зміна організації, галузі чи екосистеми шляхом розумної інтеграції цифрових технологій, процесів та компетенцій на всіх рівнях та функціях поетапно та стратегічно [23].	Digital transformation: online guide to digital business transformation. URL: https://www.i-scoop.eu/digital-transformation .
Цифрова трансформація – політика і процес впливу держави на суспільство загалом, його інституції, апарат самої держави, економіку і бізнес із метою впровадження цифрових інформаційно-комунікаційних технологій в їх життєдіяльність [12, с. 280].	Марченко В. Б. Поняття та правове забезпечення цифрової трансформації в Україні. <i>Юридичний науковий електронний журнал</i> . 2019. № 6. С. 279-282. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2019/68.pdf .
Цифрова трансформація – організаційні чи суспільні зміни на основі впровадження цифрових технологій в усі аспекти взаємодії з людиною [8, с. 143].	Круглов В. Державна політика трансформації ринку праці: виклики цифрової епохи. <i>Науковий вісник: Державне управління</i> . 2021. № 1(7). С. 140-161.
Цифрова трансформація – зміна культури та мислення організації при переході від традиційних процесів до цифрових технологій у внутрішній, орієнтований на персонал (employee-facing), і зовнішній, орієнтований на клієнта (customer-facing), функціях компанії, та дозволяє адаптувати організацію до швидкого розвитку технологій [14, с. 218].	Новак І. М. Трансформація менеджменту персоналу в цифровій екосистемі організації. <i>Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціоекономічної реальності: виклики, шляхи розвитку</i> : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф.; 11–12 листопада 2020 р. Київ : КНЕУ, 2021. С. 218–220.
Цифрова трансформація – процес світового рівня, який включає цифрову трансформацію галузей економіки, цифрову модернізацію механізмів управління та інтеграційних процесів, формування цифрового ринку та розвитку цифрової інфраструктури [10, с. 213].	Любохимець Л. С., Шпуляр Є. М. Цифрова трансформація національної економіки: сучасний стан та тренди майбутнього. <i>Вісник Хмельницького національного університету</i> . 2019. № 4. С. 213-217.
Цифрова трансформація – це перехід компанії до цифрового бізнесу за допомогою зміни організаційної культури, впровадження сучасних інформаційних технологій, які розширюють межі організації [21, с. 165].	Чмерук Г. Г. Цифрова трансформація як нова форма трансформації фінансових відносин суб’єктів господарювання. <i>Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка</i> . 2019. Т. 24, Вип. 4. С. 164-169.
Цифрова трансформація – це унікальний інструмент цифрової революції, за своєчасного і правильного використання якого вітчизняні підприємства зможуть відтворити втрачені лідерські позиції в новій цифровій економіці [2, с. 16].	Бречко О. В. Детермінанти цифрової трансформації національної економіки. <i>Вісник Тернопільського національного економічного університету</i> . 2020. Вип. 4. С. 7–24.
Цифрова трансформація – незворотний процес упровадження цифрових технологій в умовах розвитку ери цифрової економіки для вдосконалення життєдіяльності людини, бізнесу, суспільства і держави загалом [18, с. 94].	Стругинська І.В. Дефініції поняття «цифрова трансформація». <i>Причорноморські економічні студії</i> . 2019. Вип. 48-2. С. 91-96.

Закінчення табл.

1	2
Цифрова трансформація – процес переходу на новий рівень ведення бізнесу, зі зміною моделей функціонування, управління і бізнес процесів, з використанням сучасних цифрових технологій, в усіх сферах діяльності [3, с. 110].	Воржакова Ю. П., Хлебінська О. І. Сутність цифрової трансформації з різних позицій підприємців та науковців. <i>Економіка та держава</i> . 2021. № 9. С. 107-111.
Цифрова трансформація – перманентний процес, що стосується розвитку різноманітних ІТ-секторів з метою стимулювання створення інноваційних технологій для співпраці та розвитку на міжнародному рівні [20].	Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти / Центр Разумкова. Київ : Видавництво “Заповіт”, 2020. 274 с.
Цифрова трансформація – якісні, революційні зміни, які полягають у цифрових перетвореннях окремих процесів і у принциповій зміні структури економіки, у перенесенні центрів створення доданої вартості у сферу цифрових ресурсів і наскрізних цифрових процесів [13, с. 409].	Назарова Г. В., Руденко В. О. Цифрова економіка: етимологія та інституційна структура. <i>Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики</i> : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 19 листопада 2021 р. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2021. С. 92

Джерело: складено авторкою

Отже, аналіз результатів систематизації концепції розгляду сутності категорії «цифрова трансформація» дає підстави стверджувати про наявність різних підходів до розгляду її змісту. Проте загалом можливо виокремити такі її характерні риси:

- 1) цифрова трансформація – безперервний процес зміни окремих систем у результаті впливу на їх функціонування інформаційно-комунікаційних технологій;
- 2) цифрова трансформація можлива лише за наявності складного процесу створення та розвитку інноваційних інформаційних технологій;
- 3) цифрова трансформація може відбуватися виключно на основі залучення нових інформаційно-комунікаційних технологій, їх імпорту до різних суспільних систем;
- 4) цифрова трансформація – процес світового рівня і їй не притаманні кордони; проте при цьому, рівень впливу цифрових технологій на зміну різних систем можливо знизити штучним шляхом;
- 5) цифрова трансформація – процес об’єктивний і її розвиток не залежить від моделей поведінки окремих економічних систем (суб’єктів, країн і т. ін.);
- 6) цифрова трансформація – це також і результат впливу інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток окремих систем;
- 7) цифрова трансформація – це сукупність різних за своєю природою трансформаційних процесів, які в комплексі сприяють зміні моделі функціонування і розвитку окремих систем;
- 8) цифрова трансформація – процес зміни, який притаманний системам різних розмірів, типів та властивостей;
- 9) цифрова трансформація – результат впливу, який може бути як позитивним, так і негативним, але в переважній більшості випадків є комплексним і йому притаманні як конструктивні, так і деструктивні наслідки та ін. [4, с. 26-27; 24; 25, с. 198].

Таким чином, враховуючи окреслене, пропонуємо цифрову трансформацію розглядати як процес зміни моделі функціонування окремої системи, її компонентів, взаємозв’язків між ними, яка обумовлена активним застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій. Зазначимо, що для окремих типів суспільних систем притаманні свої особливості цифрової трансформації та результати її впливу.

Висновки і пропозиції. Отже, у статті розглянуто питання визначення сутності цифрової трансформації, конкретизації особливостей цього процесу. Проведене дослідження дає змогу констатувати складну природу цифрової трансформації як наукової категорії. З метою детального дослідження змісту цієї дефініції у статті проаналізовано сутність та-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ких категорій, як «трансформація», «цифровізація». У результаті встановлено, що дефініція «трансформація» узагальнює у своєму змісті всі процеси, які пов'язані зі змінами стану окремих систем. При цьому ця категорія є міждисциплінарною та використовується в межах фактично всіх наук. Також визначено, що в економіці трансформація розглядається як безперервний процес зміни економічних систем, їх окремих компонентів.

Цифровізація за своєю природою являю собою процес, який виник і розвивається виключно на основі активного використання інформаційно-комунікаційних технологій. Категорія цифровізації уособлює у своїй сутності всі процеси, які пов'язані із впливом таких технологій на розвиток окремих систем, їх взаємодію з іншими системами. Результати дослідження дають змогу констатувати багатоаспектну природу процесу цифровізації та його ролі у розвитку окремо функціонуючих об'єктів.

Для поглиблення розуміння сутності категорії «цифрова трансформація» у статті також проаналізовано зміст сформованих наукових підходів до розгляду цієї дефініції. У результаті встановлено наявність багатоваріантності у трактуванні її змісту. На основі детального аналізу сутності таких дефініцій як «трансформація», «цифровізація», врахування наукових концепцій трактування цифрової трансформації було запропоновано авторський підхід до розгляду її сутності. Також у статті ідентифіковано основні особливості цифрової трансформації.

Список використаних джерел

1. Барановський О. І. Зміст трансформаційних процесів в економічних системах / О. І. Барановський // Вісник університету банківської справи. – 2017. – № 1 (28). – С. 3-14.
2. Бречко О. В. Детермінанти цифрової трансформації національної економіки / О. В. Бречко // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2020. – Вип. 4. – С. 7-24.
3. Воржакова Ю. П. Сутність цифрової трансформації з різних позицій підприємців та науковців / Ю. П. Воржакова, О. І. Хлебінська // Економіка та держава. – 2021. – № 9. – С. 107-111.
4. Дубина М. В. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі в розвитку сучасного суспільства / М. В. Дубина, О. М. Козлянченко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 3 (19). – С. 21-32.
5. Дубина М. Інституційні трансформації фінансової системи України в умовах розвитку цифрової економіки / М. Дубина, О. Попело, О. Тарасенко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 1 (25). – С. 91-110.
6. Качкарда Ю. Цифрова трансформація – це організація бізнесу з точки зору цінності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://biz.nv.ua/ukr/tech/tsifrova-transformatsija-tse-orhanizatsija-biznesu-z-tochki-zoru-tsinnosti-2497503.html>.
7. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.
8. Круглов В. Державна політика трансформації ринку праці: виклики цифрової епохи / Круглов В. // Науковий вісник: Державне управління. – 2021. – № 1(7). – С. 140-161.
9. Кудлаєнко С. В. Трансформаційні процеси і державна соціальна політика: необхідність врахування особливостей [Електронний ресурс] / С. В. Кудлаєнко // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 18. – С. 37-41. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/18_2018/9.pdf.
10. Любохимець Л. С. Цифрова трансформація національної економіки: сучасний стан та тренди майбутнього / Л. С. Любохимець, Є. М. Шпуляр // Вісник Хмельницького національного університету. – 2019. – № 4. – С. 213-217.
11. Маркевич К. Цифровізація: переваги та шляхи подолання викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rozumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shliakhy-podolannia-vykykiv>.
12. Марченко В. Б. Поняття та правове забезпечення цифрової трансформації в Україні [Електронний ресурс] / В. Б. Марченко // Юридичний науковий електронний журнал. – 2019. – № 6. – С. 279-282. – Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/6_2019/68.pdf.

13. Назарова Г. В. Цифрова економіка: етимологія та інституційна структура / Г. В. Назарова, В. О. Руденко // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 19 листопада 2021 р. – Х. : ФОП Лібуркіна Л. М., 2021. – С. 406-409.
14. Новак І. М. Трансформація менеджменту персоналу в цифровій екосистемі організації / І. М. Новак // Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціо-економічної реальності: виклики, шляхи розвитку : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф.; 11–12 листопада 2020 р. – К. : КНЕУ, 2021. – С. 218-220.
15. Руденко М. В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи / М. В. Руденко // Економіка та держава. – 2018. – № 11. – С. 61-65.
16. Руденко М. В. Цифровізація: категоріальні особливості та специфіка трактування [Електронний ресурс] / М. В. Руденко // Економічний форум. – 2021. – № 4. – С. 3-13. – Режим доступу: https://lntu.edu.ua/sites/default/files/fls/ekonomichnyi_forum_4_2021_0.pdf.
17. Сидоренко С. В. Цифрова трансформація суспільства в умовах четвертої промислової революції / С. В. Сидоренко // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2021. – Вип. 1(173), т. 1. – С. 31-43.
18. Струтинська І. В. Дефініції поняття «цифрова трансформація» / І. В. Струтинська // Причорноморські економічні студії. – 2019. – Вип. 48-2. – С. 91-96.
19. Україна 2030E – країна з розвинутою цифровою економікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html>.
20. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти / Центр Разумкова. Київ : Видавництво “Заповіт”, 2020. 274 с.
21. Чмерук Г. Г. Цифрова трансформація як нова форма трансформації фінансових відносин суб’єктів господарювання / Г. Г. Чмерук // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2019. – Т. 24, Вип. 4. – С. 164-169.
22. Шапошников К. С. Вплив інституційного середовища на інноваційний розвиток економіки регіону / К. С. Шапошников // Причорноморські економічні студії. – 2018. – Вип. 29. – С. 34-36.
23. Digital transformation: online guide to digital business transformation [Electronic recourse]. – Accessed mode: <https://www.i-scoop.eu/digital-transformation>.
24. Methodological approach to economic analysis and control of enterprises under conditions of economic systems transformation / A. Viknianska, D. Kharynovych-Yavorska, M. Sahaidak, A. Zhavoronok, V. Filippov // Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. – 2021. – Vol. 4. – Pp. 150-157.
25. Transformation of Household Credit Behavior in the Conditions of Digitalization of the Financial Services Market / M. Dubyna, A. Zhavoronok, N. Kudlaieva, I. Lopashchuk // Journal of Optimization in Industrial Engineering. – 2021. – Vol. 14(1). – Pp. 97-102.

References

1. Baranovskyi, O.I. (2017). Zmist transformatsiinykh protsesiv v ekonomichnykh systemakh [Content of transformation processes in economic systems]. *Visnyk universytetu bankivskoi spravy – Bulletin of the University of Banking*, (1(28)), 3-14.
2. Brechko, O.V. (2020). Determinanty tsyfrovoy transformatsii natsionalnoi ekonomiky [Determinants of digital transformation of the national economy]. *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Visnyk of Ternopil National University of Economics*, 4, 7–24.
3. Vorzhakova, Yu.P., & Khlebynska, O.I. (2021). Sutnist tsyfrovoy transformatsii z riznykh pozysii pidpriyemtsiv ta naukovtsiv [The essence of digital transformation from different positions of entrepreneurs and scientists]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, (9), 107-111.
4. Dubyna, M.V., Kozlianchenko, O.M. (2019). Kontseptualni aspekty doslidzhennia sutnosti didzhitalizatsii ta yii roli v rozvytku suchasnoho suspilstva [Conceptual aspects of the study of the essence of digitalization and its role in the development of modern society]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(19)), 21-32.
5. Dubyna, M., Popelo, O., Tarasenko, O. (2021). Instytutsiini transformatsii finansovoi systemy Ukrainy v umovakh rozvytku tsyfrovoy ekonomiky [Institutional transformations of the financial system of Ukraine in terms of digital economy development]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(25)), 91-110.

6. Kachkarda, Yu. (2018). Tsyfrova transformatsiia – tse orhanizatsiia biznesu z tochky zoru tsinnosti [Digital transformation - is the organization of business in terms of value]. <https://biz.nv.ua/ukr/tech/tsifrova-transformatsiia-tse-orhanizatsiia-biznesu-z-tochki-zoru-tsinnosti-2497503.html>.

7. Kontseptsiia rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky [The concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020]. (2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.

8. Kruhlov, V. (2021). Derzhavna polityka transformatsii rynku pratsi: vyklyky tsyfrovoy epokhy [State policy of labor market transformation: the challenges of the digital age]. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia – Scientific Bulletin: Public Administration*, (1(7)), 140-161.

9. Kudlaienko, S.V. (2018). Transformatsiini protsesy i derzhavna sotsialna polityka: neobkhdnist vrakhuvannia osoblyvosti [Transformation processes and state social policy: the need to take into account the peculiarities]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (18), 37-41. http://www.investplan.com.ua/pdf/18_2018/9.pdf.

10. Liubokhymets, L.S., Shpuliar, Ye.M. (2019). Tsyfrova transformatsiia natsionalnoi ekonomiky: suchasnyi stan ta trendy maibutnoho [Digital transformation of the national economy: current status and trends of the future]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Visnyk of Khmelnytsky National University*, (4), 213-217.

11. Markevych, K. (2021). Tsyfrovizatsiia: perevahy ta shliakhy podolannia vyklykiv [Digitalization: benefits and ways to overcome challenges]. <https://razumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shliakhy-podolannia-vyklykiv>.

12. Marchenko, V.B. (2019). Poniattia ta pravove zabezpechennia tsyfrovoy transformatsii v Ukraini [The concept and legal support of digital transformation in Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, (6), 279-282. http://www.lsej.org.ua/6_2019/68.pdf.

13. Nazarova, H.V., Rudenko, V.O. (2021). Tsyfrova ekonomika: etymolohiia ta instytutsiina struktura [Digital economy: etymology and institutional structure]. *Konkurentospromozhnist ta innovatsii: problemy nauky ta praktyky: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii – Competitiveness and innovation: problems of science and practice: materials of the International scientific-practical Internet conference* (pp. 406-409). FOP Liburkina L. M.

14. Novak, I.M. (2021). Transformatsiia menedzhmentu personalu v tsyfrovii ekosystemi orhanizatsii [Transformation of personnel management in the digital ecosystem of the organization]. *Sotsialno-trudova sfera v koordynatakh novoi ekonomiky ta hlobalnoi sotsioekonomichnoi realnosti: vyklyky, shliakhy rozvytku – Socio-labor sphere in the coordinates of the new economy and global socio-economic reality: challenges, ways of development* (pp. 218-220). KNEU.

15. Rudenko, M.V. (2018). Tsyfrovizatsiia ekonomiky: novi mozhlyvosti ta perspektyvy [Digitalization of the economy: new opportunities and prospects]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, (11), 61-65.

16. Rudenko, M.V. (2021). Tsyfrovizatsiia: katehorialni osoblyvosti ta spetsyfika traktuvannia [Digitization: categorical features and specifics of interpretation]. *Ekonomichni forum – Economic Forum*, (4), 3-13. https://lntu.edu.ua/sites/default/files/fls/ekonomichniy_forum_4_2021_0.pdf.

17. Sydorenko, S.V. (2021). Tsyfrova transformatsiia suspilstva v umovakh chetvertoi promyslovoi revoliutsii [Digital transformation of society in the fourth industrial revolution]. *Multyversum. Filosofskiy almanakh. – Multiverse. Philosophical Almanac*, 1(1(173)), 31-43.

18. Strutynska, I.V. (2019). Definitcii poniattia «tsyfrova transformatsiia» [Definitions of "digital transformation"]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 48-2, 91-96.

19. Ukraina 2030E – kraina z rozvynutoiu tsyfrovoy ekonomikoju [Ukraine 2030E - a country with a developed digital economy]. <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>.

20. Tsyfrova ekonomika: trendy, ryzyky ta sotsialni determinanty [Digital economy: trends, risks and social determinants]. (2020). Vydavnytstvo “Zapovit”.

21. Chmeruk, H.H. (2019). Tsyfrova transformatsiia yak nova forma transformatsii finansovykh vidnosyn subiektiv hospodariuvannia [Digital transformation as a new form of transformation of financial relations of economic entities]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Ekonomika – Bulletin of the Odessa National University. Series: Economics*, 24(4), 164-169.

22. Shaposhnykov, K.S. (2018). Vplyv instytutitsiinoho seredovyscha na innovatsiinyi rozvytok ekonomiky rehionu [Influence of the institutional environment on the innovative development of the region's economy]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 29, 34-36.

23. Digital transformation: online guide to digital business transformation. <https://www.i-scoop.eu/digital-transformation>.

24. Viknianska, A., Kharynovych-Yavorska, D., Sahaidak, M., Zhavoronok, A., Filippov, V. (2021). Methodological approach to economic analysis and control of enterprises under conditions of economic systems transformation. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 4, 150-157.

25. Dubyna, M., Zhavoronok, A., Kudlaieva, N., Lopashchuk, I. (2021). Transformation of Household Credit Behavior in the Conditions of Digitalization of the Financial Services Market. *Journal of Optimization in Industrial Engineering*, 14(1), 97-102.

Отримано 28.11.2021

UDC 330.52:004

Inna Yakushko

PhD in Economics, Doctoral Student (Economics)

IHE «Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University» (Kyiv, Ukraine)

E-mail: yakushko_i@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1161-7383>

ESSENCE AND PECULIARITIES OF DIGITAL TRANSFORMATION

Current development of the national economy is taking place in the conditions of active spread of digital technologies around the world. New information and communication technologies today have a significant impact on the functioning of all economic entities, contribute to the innovative development of them, transformation of their usual existence model. Thus, taking into account the outlined, today, issues of the research of digitalization processes of the national economy, deepening of theoretical and applied aspects of their development became relevant.

Within the article, the issue of defining the essence of digital transformation, specifying the features of this process, are considered. The study allows us to state a complex nature of digital transformation as a scientific category. In order to study in detail, the content of this definition, within the article, the essence of such categories as transformation, digitalization is analyzed, and it is found that the definition of “transformation” summarizes in its content all the processes associated with changes in individual systems. At the same time, this category is interdisciplinary and is used within virtually all sciences.

Digitalization by its nature is a process that arose and develops solely through active use of information and communication technologies. The category of digitalization embodies in its name all processes associated with the impact of such technologies on the development of individual systems, their interaction with other systems.

To deepen the understanding of the essence of the category “digital transformation”, within the article, the content of existing scientific approaches to the consideration of this definition is also analyzed. As a result, the presence of diversity in the interpretation of its content is established. Based on a detailed analysis of the essence of such definitions as “transformation”, “digitalization”, considering scientific concepts of the interpretation of digital transformation, the author’s approach to considering its essence is proposed. Moreover, in the article, the main peculiarities of digital transformation are identified.

Keywords: digitalization; transformation; digital transformation; information and communication technologies; economic system.

Table: 1. Fig.: 2. References: 25.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-83-91

УДК 339.94:330.3

JEL Classification: A100

Олексій Білязе

здобувач відділу макроекономіки та державного управління

Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій (Одеса, Україна)

E-mail: a.bilyaze@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3361-7931>**ІНТЕГРАЦІЙНА СКЛАДОВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ**

У статті досліджено інтеграційні складові забезпечення розвитку національної економіки в умовах глобальних викликів. Проаналізовано сучасний стан національної економіки, вплив поширення пандемії COVID-19 на структурно-функціональну складову національної економіки. Презентовано основні сегменти структури. Оприлюднено основні проблеми, які супроводжують інтеграційний процес у макроекономічному середовищі. Розглянуто основні мотиви інтеграційних процесів у макроекономічному середовищі. Проілюстровано основні форми інтеграції в макроекономічному середовищі. Запропоновано агреговані компоненти при декомпозиції інтеграційних процесів. Зроблено висновки та представлено схему інтеграційного процесу в господарській діяльності.

Ключові слова: інтеграційні складові; макроекономічне середовище; забезпечення; сегменти; національна економіка.

Рис.: 2. Бібл.: 11.

Постановка проблеми. Структура національної економіки як система є сукупністю соціально-економічних сегментів, які перебувають у відносинах та зв'язках між собою та утворюють цілісність, єдність та спрямованість. Відповідно до загальної теорії систем ціле переважає суму сегментів – акцентує на структурі національної економіки, візуалізує цілісність у єдності із середовищем та у відносинах.

Формування ефективної системи національної економіки відбувається внаслідок структурних перетворень усієї структури. Результативність структурно-функціональних зрушень у національній економіці визначає її ефективність розвитку конструктивно-системно.

Сучасна структура національної економіки є підтвердженням антиефективності використання ресурсного потенціалу, потребує суттєвих структурно-функціональних змін, які сприятимуть соціально-економічній стабільності, сталому економічному розвитку. Структурно-функціональні зміни в національній економіці мають враховувати вплив глобальних факторів і векторів світових тенденцій щодо зростання та розвитку. Заходи інституційної регуляторної політики необхідно спрямовувати на стимулювання інноваційних процесів, технологічної модернізації, підвищення екологізації господарських процесів та оновлення соціально-економічної інфраструктури – це сприятиме розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок щодо досліджень сучасних інтеграційних процесів у макроекономічному середовищі зробили: Р. Войнович, О. Головченко, Г. Григор'єв, Н. Маслій, Ю. Мельник, Ю. Сафонов, К. Шапошников, І. Яцкевич та ін., які досліджували організаційно-економічні особливості співпраці та впливу створених структур на національну економіку України. З огляду на вплив контрольованих і неконтрольованих факторів, підкреслимо, що відсутні розробки щодо інтеграційної складової в забезпеченні розвитку національної економіки в умовах глобальних викликів та визначення ефективних форм інтеграції.

Виділення недосліджених частин загальної потреби. Для вирішення стратегічних завдань щодо забезпечення економічного розвитку національної економіки в умовах глобалізаційних змін суттєво потребує удосконалення інтеграційна складова.

Мета статті. Основною метою статті є дослідження інтеграційних складових у забезпеченні розвитку національної економіки в умовах глобальних викликів.

Виклад основного матеріалу. Структура національної економіки – це максимально складна, багатопланова та мультикомпонентна господарська система, у якій відображаються співвідношення взаємозв'язків і взаємозалежностей між певними сегментами системи у процесі її функціонального розвитку. Ієрархічність, організаційно-функціональна структурованість, багаторівневність є морфологією та генезисом генерації національної економіки.

Рівні структури національної економіки визначають екзистенцію функціонування, поведінку та розвиток. Цілісно збалансоване функціонування національної економіки – це архіактуалізація цілеспрямованої взаємодії сегментів структури з найголовнішими сегментами:

- а) відтворювальний;
- б) галузевий;
- в) територіальний;
- г) регіональний;
- д) ринковий.

Зазначені сегменти мають власне характерне функціональне навантаження, що підсумовує, забезпечує загальноцільову функціональність макроекономічної системи.

Для національної економіки, як системи, характерна наявність комунікаційної складової щодо передачі інформації та управління господарськими процесами на всіх рівнях.

До керуючого, регулюючого та керованого впливу схильні також окремі сегменти структури.

Структура національної економіки є системою відображень складу, властивостей та упорядкованості основних сегментів соціально-економічної системи, а також способом синтезу та просторового розташування. Від структури національної економіки залежить сукупність моделей, методів, форм і механізмів координації діяльності всіх суб'єктів господарювання.

Відповідно, системний підхід уможливує у процесі дослідження структури національної економіки враховувати її системні властивості, зокрема наявність перманентних або дискретних взаємозв'язків та взаємозалежностей її сегментів, перспективу регулюючого впливу на структурно-функціональні та інтеграційні процеси.

Формування ефективної системи національної економіки відбувається внаслідок структурних перетворень усєї структури. Результативність структурно-функціональних зрушень у національній економіці визначає її ефективність розвитку конструктивно-системно.

«Тенденція інтеграції, яка актуалізувалася за останні десять років, трансформувалася дезінтеграційним процесам, які супроводжували перехід до нового типу господарської системи у національному макроекономічному середовищі країни, важливо закріпити дану тенденцію, оскільки вона надає позитивний вплив на мобільність і динамічність економіки, яка характеризується рухливістю, здатністю маневрувати наявними ресурсами та забезпечити розвиток макросередовища країни» [1].

Динамічність, адаптивність, мобільність та ефективність господарських процесів має стратегічне значення для стійкості розвитку національної економіки.

Мобільність національної економіки має вагоме значення для забезпечення обороноздатності країни, що особливо актуально в умовах тимчасової окупації частини території країни та військової агресії з боку сусідньої держави.

Інтеграція в макроекономічне середовище – це процес цілеспрямованої взаємодії структурно-функціональних сегментів національної економіки, що забезпечує отримання планових або прогнозних результатів.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Інтеграційний процес у макроекономічному середовищі супроводжується значною кількістю проблем:

- нестабільна зовнішньополітична та внутрішньополітична ситуація в країні;
- недосконале та непрозоре нормативно-правове забезпечення;
- слаборозвинені ринкові інституції;
- відсутність сучасної моделі інтеграції на всіх рівнях господарської системи.

Основні мотиви інтеграційних процесів у макроекономічному середовищі:

- диверсифікація господарської діяльності;
- кількісне і якісне покращення активів;
- ефективність використання необоротних та оборотних активів;
- ефективність використання власного та запозиченого капіталу;
- підвищення конкурентоспроможності результатів господарської діяльності;
- селективність ризиків у господарській діяльності;
- ефективність використання інвестиційних ресурсів;
- розвиток соціально-економічної інфраструктури;
- перерозподіл ресурсного забезпечення;
- збалансованість результатів господарської діяльності;
- використання інвестиційно-інноваційного потенціалу;
- створення структур, які мають потенціал до ефективного саморозвитку;
- збільшення інвестиційної привабливості;
- розвиток територіальних громад та регіонів;
- сприяння національній безпеці та обороні країни в умовах агресивних дій зовнішнього оточення.

Поширення пандемії COVID-19 протягом 2020-2021 рр. кардинально вплинуло на структурно-функціональну складову національної економіки та негативно позначилася на результатах господарської діяльності суб'єктів, що відповідно позначилось на макроекономічних показниках країни.

Карантинні регіонально-територіальні обмеження, які не системно та періодично запроваджуються в Україні, здебільшого себе виправдовують з огляду на високий ступінь невизначеності негативних соціально-економічних наслідків від поширення пандемії COVID-19 на час їх запровадження.

Отже, з метою забезпечення адаптованості суб'єктів господарювання до умов ринкового середовища, враховуючи контрольовані та неконтрольовані фактори, вплив глобальних викликів та агресивної поведінки зовнішнього середовища, обґрунтовано виникає необхідність поглиблення та удосконалення інтеграційних процесів у національній економіці.

Інтеграційні процеси в національній економіці спонукають її суб'єктів до активної рухливості, інвестиційно-інноваційної діяльності – це сприятиме реалізації внутрішньогосподарського потенціалу.

Інтенсифікація інтеграційних процесів у макроекономічному середовищі країни можлива лише за умови ефективної структурно-функціональної трансформації, зважаючи на акценти, особливо важливими завданнями є: а) форми інтеграції, їх визначення; б) сфери виникнення інтеграційних переваг; в) інструменти досягнення інтеграції в макроекономічному середовищі.

Інтеграційні процеси в макроекономічному середовищі країни мають такі основні форми: локальна, національна та глобальна (рис. 1), враховують складові інтеграції економічних суб'єктів.

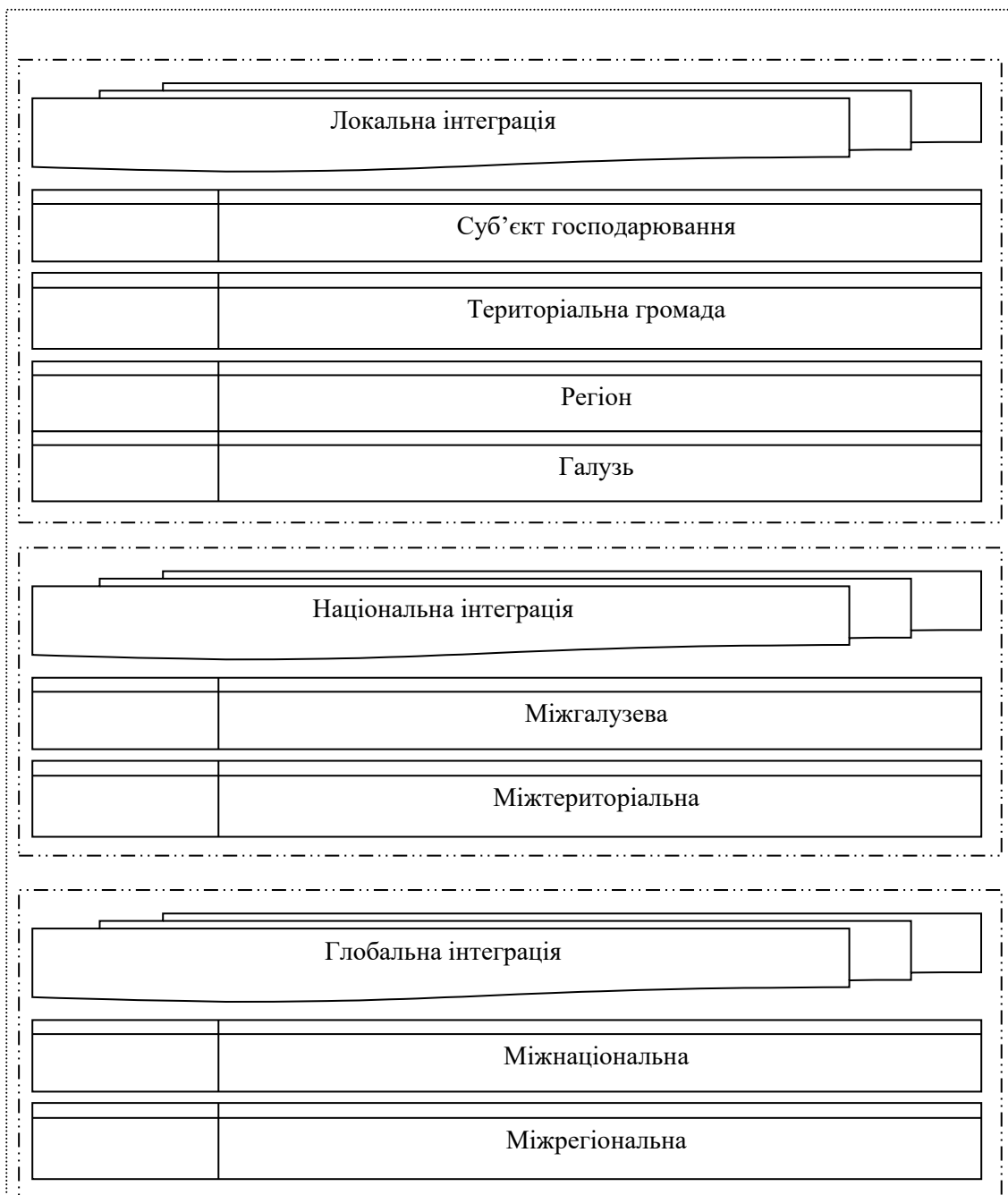

Рис. 1. Основні форми інтеграції в макроекономічному середовищі
Джерело: складено автором на основі [2; 8; 11].

Квінтесенцію інтеграції в макроекономічному середовищі визначаємо як процес, що відбувається в основних магістральних напрямках реалізації інтеграційної тенденції, як базису стабільного розвитку національної економіки та посилення контролю ринкових процесів, враховуючи при цьому фактологію реакції суб'єктів господарювання на посилення конкуренції, через конститутивний розвиток горизонтальної інтеграції з іншими економічними суб'єктами. Стверджувальні принципи санкціонують зниження операційних витрат через зростання серійності в операційній діяльності та покращення спеціалізації учасників інтеграційного об'єднання. Інакше – економічні суб'єкти, які мають системно-послідовні стадії операційної діяльності та підвищення конкуренто-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

спроможності процесу забезпечення, мають суттєві переваги на отримання заявлених запланованих результатів. Підкреслюємо, що особливістю інтеграції в макроекономічному середовищі є створення інтеграційних об'єднань за зразком конгломератів, які знижують ризики напрямів диверсифікованості операційної діяльності. Підтвердженням необхідності появи процесів інтеграції є цільові об'єднання економічних суб'єктів, які максимізують структурно-функціональну складову господарської діяльності.

Диференціюючи науково-практичний досвід підтверджуємо, що процес інтеграції в макроекономічному середовищі розвивається передусім там, де функціонують найбільш ефективні умови для централізації та інтеграції науково-технічного, інвестиційного та людського капіталу.

Характерологічним є інтеграція капіталу в макроекономічному середовищі. Економічні суб'єкти мають у своєму розпорядженні різноманітні види матеріальних ресурсів та людський капітал, але для перманентного відновлення та розширення операційної діяльності, постійно потребують відповідного інвестиційно-інноваційного сприяння, яке забезпечить пригідні інфраструктурні сегменти національної економіки.

Підтримка інтеграційних процесів формується за такими інвестиційно-інноваційних аспектами:

- векторний розвиток фундаментальної та прикладної науки;
- стратегічні напрями інвестиційно-інноваційної діяльності;
- підтримка перспективних інноваційних та інвестиційних проєктів регіонального, національного та міжнародного спрямування;
- створенні та функціонування інвестиційно-інноваційних центрів;
- міжнародна науково-технічна кооперації, трансферт сучасних технологій та диджиталізація.

Зазначаємо, що інвестиційно-інноваційний напрям визначає характер інтеграційних процесів у макроекономічному середовищі.

Ключовою метою інтеграційних процесів є розвиток національної економіки в умовах глобальних викликів.

Конститутивними підходами декомпозиції інтеграційних процесів у національній економіці є:

- агрегований;
- адресний;
- деталізований;
- диференційований.

«Декомпозиція – це процес логічного розмежування об'єкта дослідження, який дозволяє розглядати будь-які системи, які складаються із окремих взаємопов'язаних підсистем. Підсистеми можуть бути також розділені на більш дрібніші сегменти. У теоретичних та практичних дослідження до таких систем належать: поняття, принципи, завдання, процеси, явища тощо. Декомпозиція забезпечує деталізацію об'єкта дослідження та є інструментом системного аналізу, використовується для структуризації визначеної мети, завдань, протиріч, проблемних питань, відповідних рішень, стратегій пріоритетного розвитку та інших напрямків функціонально-структурного підходу до аналізу дослідження наявних систем або синтезу сучасних систем. Зовнішня форма декомпозиції має схематичний вигляд» [2].

В агрегованому підході декомпозиції інтеграційних процесів визначаються показниками, які мають бути досягнуті в результаті реалізації інтеграційного процесу. Показники вважаються агрегованими, коли є узагальнені, групові, синтетичні та характеризують розвиток сегментів національної економіки.

Агрегованими компонентами при декомпозиції інтеграційних процесів можуть бути:

- загальна ефективність операційної діяльності економічного суб'єкта;
- індикатори та вимірники продуктивності праці в економічного суб'єкта, резерви та фактори її збільшення;
- інтенсифікація та дані використання оборотних і необоротних ресурсів;
- інтенсифікація та показників використання власного та запозиченого капіталу;
- підвищення ефективності функціонування системи управління на відповідних рівнях;
- підвищення рівня конкурентоспроможності результатів операційної діяльності економічного суб'єкта;
- показники рентабельності операційної діяльності;
- потенційні резерви для освоєння інновацій;
- інші показники.

Адресний підхід при декомпозиції інтеграційних процесів конкретизує відповідні структурно-функціональні сегменти, наприклад, сегментами процесу забезпечення є: матеріальне, фінансове й інше ресурсне забезпечення.

Деталізований підхід при декомпозиції інтеграційних процесів характеризує показники за кожним компонентом сегменту та конкретизує інформацію, наприклад, фінансовий результат на всіх стадіях виробництва та реалізації продукції.

Диференційований підхід при декомпозиції інтеграційних процесів візуалізує інформацію за кожним структурно-функціональним блоком:

- структурно-функціональна модель процесу забезпечення діяльності економічного суб'єкта;
- структурно-функціональна модель виробничого процесу економічного суб'єкта;
- структурно-функціональна модель процесу реалізації результатів діяльності економічного суб'єкта.

Таким чином, запропонована декомпозиція інтеграційних процесів дозволяє поєднати цілі та засоби їх реалізації за кожним економічним суб'єктом макроекономічного середовища, враховуючи при цьому стратегічний розвиток за рахунок координації засобів досягнення мети з урахуванням наявних ресурсів.

Ініціація інтеграційних процесів у національній економіці взаємопов'язана зі значними обсягами інвестиційного капіталу, необхідного для:

- діагностики інтеграційних процесів у макроекономічному середовищі;
- проектування господарського циклу інтегрованих структур;
- формування системи внутрішньогосподарського управління, тобто створення управлінських служб, відповідних підсистем управління та інформаційно-комунікаційний взаємозв'язок;
- структура системи моніторингу та контролінгу з метою отримання та передачі обґрунтованої, неупередженої та повної інформації стейкхолдерам щодо реалізації інтеграційного процесу.

Інтеграційний процес у господарській діяльності візуалізовано на рис. 2.

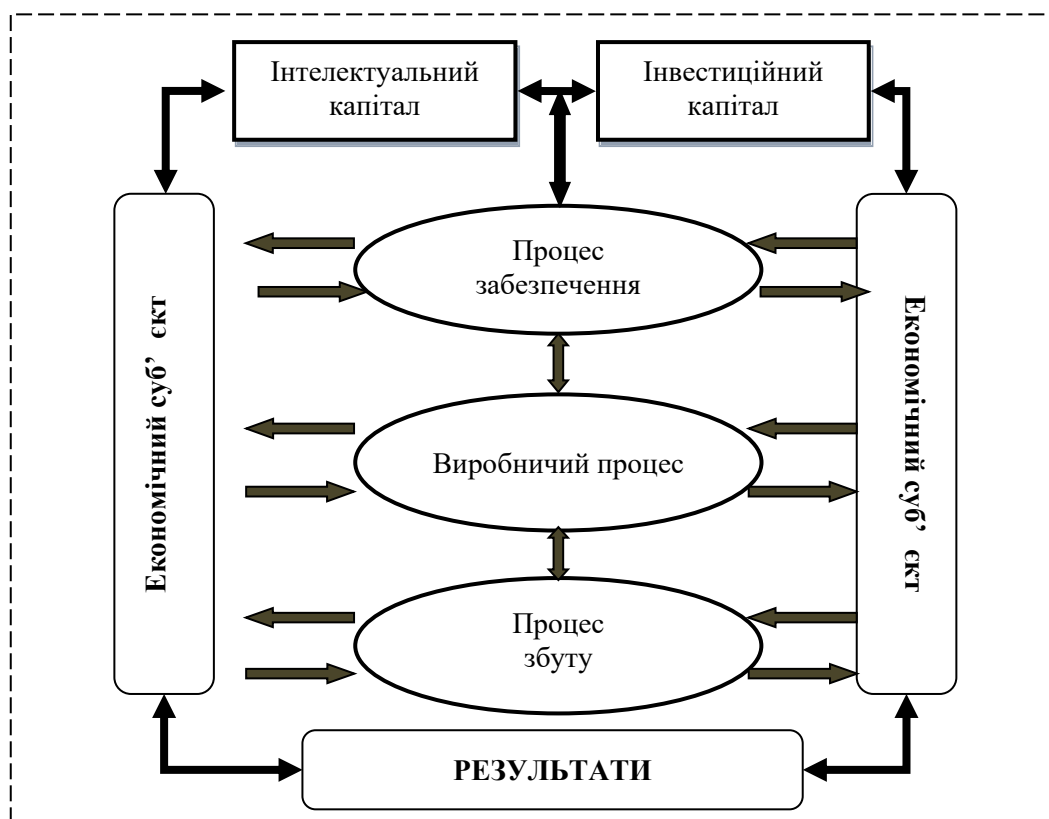

Рис. 2. Інтеграційний процес у господарській діяльності

Джерело: складено автором на основі [1; 7; 10;].

Інтеграційні процеси в національній економіці мають відбуватися комплексно, з урахуванням господарського й географічного сегмента та в межах взаємопов'язаних етапів.

Висновки та пропозиції. У статті проведено дослідження інтеграційних складових у забезпеченні розвитку національної економіки в умовах глобальних викликів. Отже, результативний вплив інтеграційних процесів на розвиток національної економіки полягає в забезпеченні застосування інвестицій та інновацій у господарській діяльності економічних суб'єктів, на завершальному етапі позитивно впливає на загальну соціально-економічну ефективність у макроекономічному середовищі. Інтеграційним процесам у макроекономічному середовищі властиві такі загальні риси: синхронізація процесів відтворення та реалізації результатів операційної діяльності; створення міжгосподарського комплексу з тісними взаємозв'язками та скоординована міжгосподарська політика.

Глобальні виклики сьогодення є визначальною характеристикою інтеграційних процесів у макроекономічному середовищі. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, визначення найгостріших проблем економічного розвитку та шляхів вирішення є для України дедалі ультраактуальними, особливо в умовах агресивної поведінки зовнішнього оточення.

Список використаних джерел

1. Головченко О. Ю. Забезпечення стійкого зростання національної економіки в умовах глобалізації : дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 / О. Ю. Головченко. – Одеса, 2020. – 244 с.
2. Мельник Ю. М. Теоретико-методологічні засади регулювання розвитку промисловості у національній економіці : монографія / Ю. М. Мельник. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. – 365 с.
3. Яцкевич І. До питання про зміст поняття інтеграції суб'єктів підприємницької діяльності / І. Яцкевич // Журнал європейської економіки. – 2013. – Т. 12, № 4. – С. 473-483.

4. Пилипенко А. А. Стратегічна інтеграція підприємств: механізм управління та моделювання розвитку : монографія / А. А. Пилипенко. – Х. : ВД «Інжек», 2008. – 408 с.
5. Войнович Р. Глобальна контракція як засіб здійснення глобальної інтеграції та її вплив на державне управління / Р. Войнович // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2011. – № 1. – С. 5-14.
6. Григор'єв Г. С. Теоретико-методологічні засади державного регулювання фінансово-економічних процесів в умовах глобалізації : монографія / Г. С. Григор'єв. – Херсон : Олді-плюс, 2017. – 380 с.
7. Safonov Yu. Economic tools of realization strategic management in Universities [Electronic resource] / Yu. Safonov, V. Marichereda, Ie. Bazhenkov // *Baltic Journal of Economic Studies*. – 2021. – Vol. 7, No. 4. – Pp. 182-187. – Accessed mode: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1274>.
8. Safonov Yu. Methodical principles of definition of economic entity's competence to forming of innovation-investment industrial clusters [Електронний ресурс] / Yu. Safonov, Ye. Masleynikov, N. Selivanova // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2017. – № 4 – С. 283-291. – Режим доступу: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/journals/2017/4/283-291>.
9. Науково-методичний підхід до оцінювання бюджетних дисбалансів [Електронний ресурс] / О. Рожко, Ю. Сафонов, Є. Баженов, Л. Ємельяненко, Є. Бридун // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. – 2021. – Т. 5, № 40. – С. 99-109. – Режим доступу: <https://fkd.ubs.edu.ua/index.php/fkd/article/view/3566/3350>.
10. Integrated Model of the Higher Education Financing Under the Quadruple Helix Concept [Electronic resource] / N. Kholiavko, A. Zhavoronok, K. Shaposhnykov, D. Krylov, L. Morozova, N. Babiak. – Accessed mode: <https://www.koreascience.or.kr/article/JAKO202123563873609.pdf>.
11. Assessment of the Prospects for Restoring the Financial Security of the State [Електронний ресурс] / N. Shmygol, O. Galtsova, D. Krylov, A. Semenov, K. Shaposhnykov // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. – 2021. – Т. 5, № 40. – С. 226-235. – Режим доступу: <https://fkd.ubs.edu.ua/index.php/fkd/article/view/3457/3363>.

References

1. Holovchenko, O.Yu. (2020). *Zabezpechennia stiikoho zrostantia natsionalnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii [Ensuring sustainable growth of the national economy in the context of globalization]* [PhD dissertation].
2. Melnyk, Yu.M. (2019). *Teoretyko-metodolohichni zasady rehuliuвання rozvytku promyslovosti u natsionalnii ekonomitsi [Theoretical and methodological principles of regulating the development of industry in the national economy]*. OLDI-PLIuS.
3. Iatskevych, I. (2013). Do pytannia pro zmist poniattia intehratsii subiektiv pidpriemnytskoi diialnosti [On the issue of the content of the concept of the business entities' integration]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky – Journal of European Economy*, 12(4), 473-483.
4. Pylypenko, A.A. (2008). *Stratehichna intehratsiia pidpriemstv: mekhanizm upravlinnia ta modeliuвання rozvytku [Strategic integration of enterprises: management mechanism and development modeling]*. VD «Інжек».
5. Voinovych, R. (2011). Hlobalna kontraktsiia yak zasib zdiisnennia hlobalnoi intehratsii ta yii vplyv na derzhavne upravlinnia [Global contraction as a means of global integration and its impact on public administration]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, (1), 5-14.
6. Hryhoriev, H.S. (2017). *Teoretyko-metodolohichni zasady derzhavnoho rehuliuвання finansovo-ekonomichnykh protsesiv v umovakh hlobalizatsii [Theoretical and methodological principles of state regulation of financial and economic processes in the context of globalization]*. Oldi-plus.
7. Safonov, Yu., Marichereda, V., & Bazhenkov, Ie. (2021). Economic tools of realization strategic management in Universities. *Baltic Journal of Economic Studies*, 7(4), 182-187. <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1274>.

8. Safonov, Yu., Maslienikov, Ye, & Selivanova, N. (2017). Methodical principles of definition of economic entities competence to forming of innovation-investment industrial clusters. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and innovation management*, (4), 283-291. <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/journals/2017/4/283-291>.

9. Rozhko, O., Safonov, Yu., Bazhenkov, Ye., Yemelianenko, L., & Brydun, Ye. (2021). Naukovo-metodychnyi pidkhid do otsiniuvannia biudzhethnykh dysbalansiv [Scientific and methodological approach to the estimation of budget imbalances]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky – Financial and credit activities: problems of theory and practice*, 5(40), 99-109. <https://fkd.ubs.edu.ua/index.php/fkd/article/view/3566/3350>.

10. Kholiavko, N., Zhavoronok, A., Shaposhnykov, K., Krylov, D., Morozova, L., & Babiak, N. (2021). *Integrated Model of the Higher Education Financing Under the Quadruple Helix Concept*. <https://www.koreascience.or.kr/article/JAKO202123563873609.pdf>.

11. Shmygol, N., Galtsova, O., Krylov, D., Semenov, A., & Shaposhnykov, K. (2021). Assessment of the Prospects for Restoring the Financial Security of the State. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii i praktyky – Financial and credit activities: problems of the theory and practice*, 5(40), 226-235. <https://fkd.ubs.edu.ua/index.php/fkd/article/view/3457/3363>.

Отримано 05.11.2021

UDC 339.94:330.3

Oleksiy Bilyaze

Candidate of the Department of Macroeconomics and Public Administration
Black Sea Research Institute of Economics and Innovation (Odessa, Ukraine)

E-mail: a.bilyaze@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3361-7931>

INTEGRATION COMPONENT IN SUPPORTING THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF GLOBAL CHALLENGES

The structure of the national economy as a system is a set of socio-economic segments that are in relationships and connections with each other and form the integrity, unity and direction. According to the general theory of systems - the whole predominates the sum of segments - emphasizes the structure of the national economy, visualizes the integrity in unity with the environment and in relationships.

The formation of an effective system of the national economy is due to structural changes in the whole structure. The effectiveness of structural and functional changes in the national economy determines its effectiveness in constructive and systemic development.

The current structure of the national economy is a confirmation of the inefficient use of resource potential, requires significant structural and functional changes that will contribute to socio-economic stability, sustainable economic development. Structural and functional changes in the national economy must take into account the influence of global factors and vectors of global trends in growth and development. Institutional regulatory policy measures should be aimed at stimulating innovation processes, technological modernization, increasing the greening of economic processes and updating the socio-economic infrastructure - this will contribute to the development of the national economy.

The article examines the integration components in ensuring the development of the national economy in the face of global challenges. The current state of the national economy is analyzed. The main segments of the structure are considered. The main problems that accompany the integration process in the macroeconomic environment are listed. The main motives of integration processes in the macroeconomic environment are considered. The impact of the spread of the COVID-19 pandemic on the structural and functional component of the national economy is analyzed. The main forms of integration in the macroeconomic environment are illustrated. Aggregate components at decomposition of integration processes are offered. The scheme of integration process in economic activity is presented. Conclusions are made.

Keywords: integration components; macroeconomic environment; problems; segments; national economy.

Fig: 2. References: 11.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-92-101

УДК 330.15

JEL Classification: C50; O13; Q25

Жанна Дерій

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: jannet_d@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-3695-7202>
ResearcherID: [F-3828-2014](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/3828-2014/). **Scopus Author ID:** [ID 57192007118](https://orcid.org/57192007118)

Наталія Шадура-Никипорець

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: nikiporetc@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-7990-0105>
ResearcherID: [H-1176-2016](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/H-1176-2016/)

Максим Юрченко

магістрант
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: maxym0198@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-2800-6792>

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВОДОКОРИСТУВАННЯ
В КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Домінуюча в сучасному світі концепція сталого розвитку актуалізує питання щодо раціонального використання водних ресурсів України, адже, з одного боку, вони широко використовуються у суспільному виробництві та для задоволення побутових потреб населення, а з іншого – Україна характеризується низьким водоресурсним потенціалом. Встановлено, що динаміка забору, використання та відведення води протягом останніх тридцяти років має мінливий характер і характеризується загальною тенденцією до зниження, що свідчить про наявність позитивних зрушень у сфері водокористування України. Оцінка результативності використання водних ресурсів через показник водомісткості ВВП виявила, що Україна значно перевищує характеристики більшості економічно та технологічно розвинених країн світу. Загальні зусилля у сфері водокористування в Україні мають позитивний вектор спрямованості, однак за відсутності корінної зміни технологічної бази національного виробництва досягти цілей сталого розвитку не вдасться.

Ключові слова: валовий внутрішній продукт; водні ресурси; економічні показники; прісна вода; водокористування; водоспоживання; водовідведення; сталий розвиток; модель.

Рис.: 7. Бібл.: 10.

Постановка проблеми. У сучасному VUCA-світі кліматичні зміни розглядаються як один із ключових факторів, що створює нестабільність та невизначеність подальшого розвитку. Зовнішні прояви таких змін (підвищення середньої температури та рівня світового океану; «хвилі тепла»; посухи та пилові бурі; зміни в інтенсивності та характері опадів, що спричиняє зливи, шторми, паводки; аномальні погодні явища; зниження рівня водності річок; зміщення кліматичних та агрокліматичних поясів) дедалі частіше трапляються в повсякденному житті. На території України вплив змін клімату формує суттєві випробування насамперед щодо водних ресурсів: Україна нині вже належить до вододефіцитних і є найменш забезпеченим водою країн у Європі, а за прогнозами українських учених на період 2030-2040 рр. слід очікувати зменшення води в річці Дніпро на 29 % та річці Дністер – на 37 % [1].

У цьому контексті особливої актуальності набувають питання дослідження стану водних ресурсів України з окремим акцентом на проблемах забезпеченості населення країни прісною водою та характеристиках її використання. Такий підхід сьогодні є домінуючим у світі, адже після прийняття у грудні 2016 р. Генеральною Асамблеєю ООН резолюції 71/222, період 2018-2028 рр. було проголошено Міжнародним десятиріччям дій «Вода для сталого розвитку». Міжнародні експерти відзначають, що саме проблема дефіциту прісної води, стане однією з найгостріших до середини XXI століття, оскільки світові запаси прісної води не збільшуються, а її споживання постійно зростає (у сім разів за

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

останні сто років). А зважаючи на те, що загальне споживання прісної води у світі значно перевищує споживання загалом усіх видів промислової сировини, прогнозують переміщення акцентів із конкуренції за енергетичні ресурси на суперництво за прісну воду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням раціонального використання водних ресурсів присвячено велику кількість досліджень і публікацій. Варто відзначити роботи таких вітчизняних науковців, як В. Голян, Т. Зосименко, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, О. Купчик, О. Мініна, В. Мірошніченко, М. Стадник, М. Хвесик, В. Хорєв, О. Яроцька, А. Яцик та ін., де висвітлено теоретико-методичні та прикладні аспекти водокористування в Україні, досліджено динаміку ключових характеристик водозабезпечення країни та її регіонів, розглянуто головні проблеми водного господарства.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Реалії сьогодення вимагають не простої оцінки поточного стану водного господарства України та аналізу сучасних тенденцій, а урахування в дослідженнях ідей гармонізації економічної, соціальної та екологічної складових водокористування, що дозволяє зрозуміти їхні внутрішні причинно-наслідкові зв'язки.

Мета статті. Метою цього дослідження є розгляд існуючого стану водокористування в Україні з позицій концепції сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Використання водних ресурсів набуває одну із двох форм – водозабезпечення і водокористування. Перша з них охоплює заходи, спрямовані на забезпечення водою населення, промислових підприємств, транспорту та інших споживачів, а її головне завдання полягає у трансформації річкового стоку у придатні до використання водні ресурси. Водозабезпечення здійснюється за допомогою транспортних комунікацій, каналів, штучних водойм, дамб та дренажних систем. Друга форма – водокористування, уособлює собою сукупність усіх видів використання водних ресурсів у загальній системі природокористування (рис. 1).

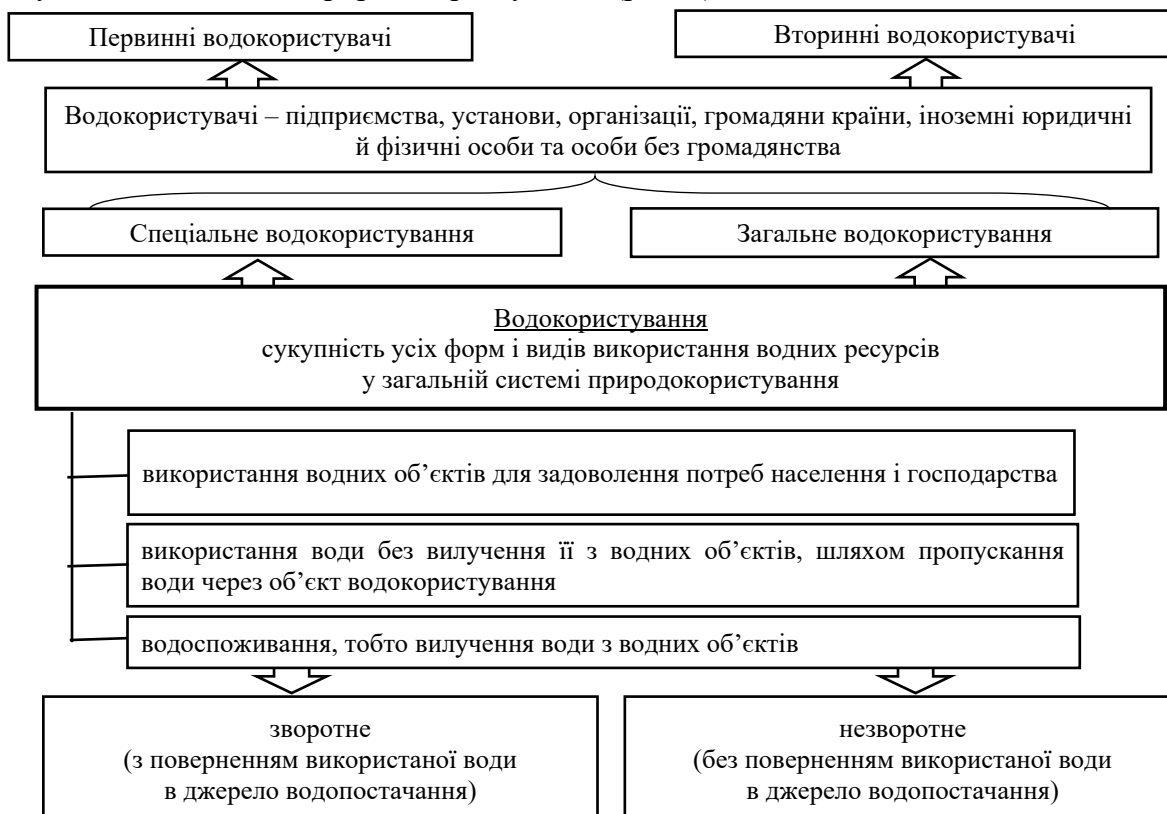

Рис. 1. Складові та види водокористування

Джерело: [2].

Водокористування може бути реалізоване через використання корисних властивостей води безпосередньо в межах водних об'єктів, що не супроводжується її прямими витратами (гідроенергетика, водний транспорт, рибне господарство, туризм, водний спорт, рекреація), або через використання корисних властивостей води, що супроводжується заборою води з водних об'єктів, тобто водоспоживання. Водоспоживання часто супроводжується прямими втратами води у процесі залучення до технологічних процесів, тобто означає безповоротне застосування в промисловості, сільськогосподарському зрошенні, житлово-комунальному господарстві та ін.

У 2020 р. з природних водних об'єктів в Україні було забрано 9,95 млрд м³ води, з яких 72,7 % було використано (7,24 млрд м³). Динаміка забору та використання води протягом останніх тридцяти років має мінливий характер і описується загальною тенденцією до зниження – до 2020 р. обсяг забору води скоротився у 3,5 раза, а обсяг використання – у 4,3 раза, що вказує на формування позитивних змін у сфері водокористування України (рис. 2). Загальна тенденція до зменшення водозабору описується степеневою функцією, яка вказує, що еластичність обсягу забору води з природних об'єктів за часом становить -0,68 %.

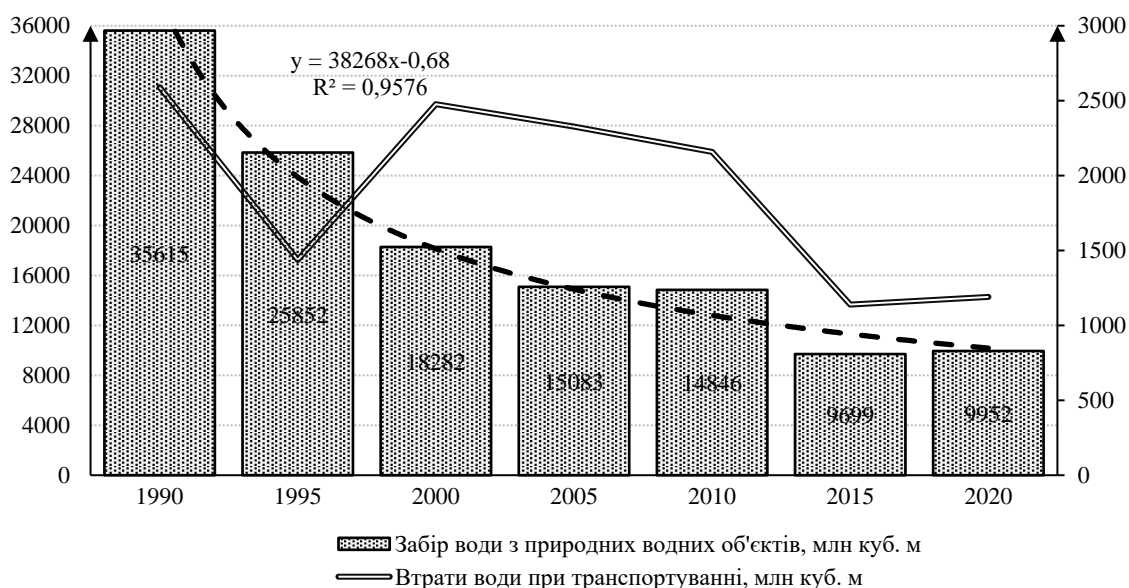

Рис. 2. Динаміка обсягів забору води та її втрат при транспортуванні, млн м³
Джерело: [3].

Динаміка обсягів втрат води при транспортуванні за останні тридцять років має волатильний характер та підкреслює наявність проблем техніко-організаційного характеру. Так, за абсолютними обсягами втрат води можна констатувати незначне покращення ситуації за останні роки (зменшення із 2590 млн м³ у 1990 р. до 1190 млн м³ у 2020 р.), а за часткою втрат у загальному водозаборі – погіршення (втрати води у 1990 р. становили 7,3 % від її забору, у 2020 р. – 12 %).

Компліментарним до водоспоживання явищем є водовідведення, у процесі якого нормативно-очищені або ж забруднені води потрапляють у водні об'єкти. Загальне водовідведення в Україні у 2020 р. становило 5,3 млрд м³, що у 3,8 раза менше в порівнянні з 1990 р. Таке скорочення загалом відповідає загальній динаміці зменшення забору та використання води за останні тридцять років.

У 2020 р. 97,5 % загального водовідведення відбувалося в поверхневій водній об'єкти (5,16 млрд м³), що чинить антропогенний тиск на їхній екологічний стан. Динаміка цього показника за 1990-2020 рр. описується спадною логарифмічною функцією (рис. 3), а

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

загальне падіння становило 73,3 %. Найбільшою загрозою екологічній рівновазі та здоров'ю населення є скидання забруднених стоків. Динаміка обсягів таких стоків вказує на покращення ситуації, адже має місце як значне падіння загальних по країні обсягів скинутих забруднених вод, так і їхньої частки. Слід відзначити, що до 2005 р. частка забруднених зворотних вод у загальному водовідведенні в поверхневі води зростала, досягнувши рівня у 40,3 %, а останні п'ятнадцять років спостерігається зворотна тенденція – у 2020 р. частка знизилась до 10 %.

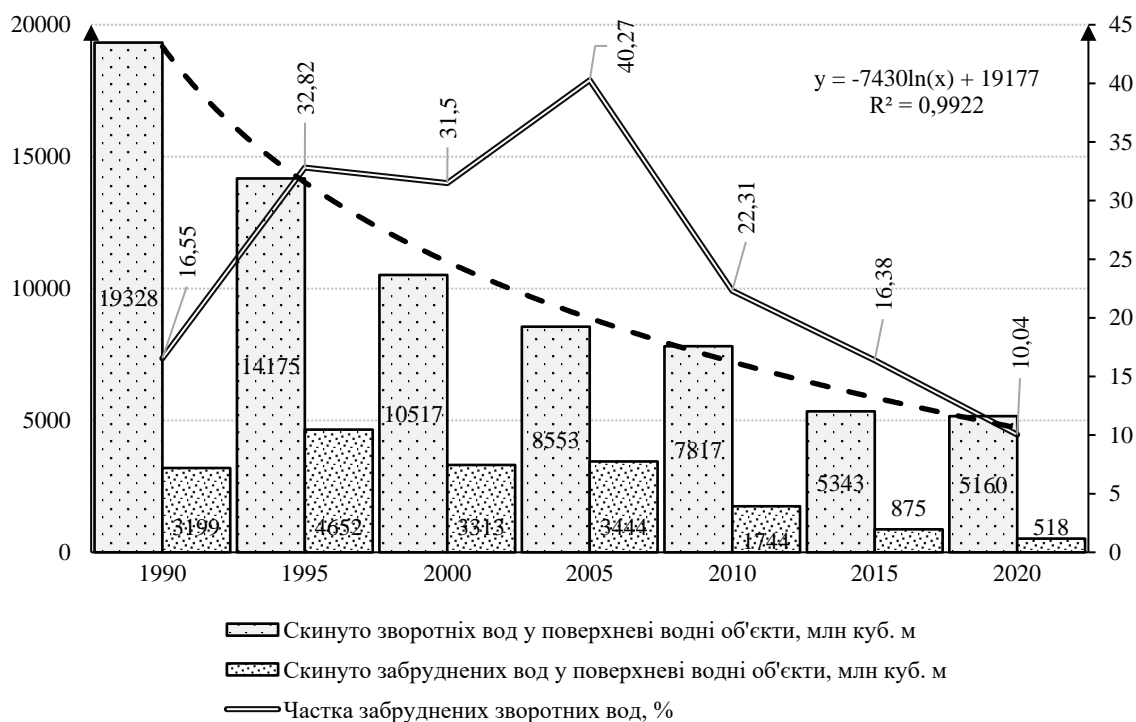

Рис. 3. Динаміка обсягів скидання зворотних вод у поверхневі водні об'єкти
Джерело: [3].

Понад 80,7 % (418 млрд м³) забруднених стоків потрапило у водойми внаслідок недостатнього очищення зворотних вод на очисних спорудах, решта – взагалі без очищення. Таку ситуацію експерти пов'язують із нестачею в більшості населених пунктів країни систем централізованого водовідведення, низькою якістю очищення зворотних вод, незадовільним технічним станом функціонуючих очисних споруд.

Слід також акцентувати увагу на суттєвих регіональних розбіжностях. У 2020 р. 63,2 % від загального скиду неочищених вод здійснили сумарно три регіони України – Дніпропетровський (24,7 %), Донецький (14,7 %) та Львівський (23,8 %). Якщо два перші регіони традиційно вносять значну частку в розмір цього національного показника (наприклад, у 1990 р. їхня частка становила відповідно 26,6 та 13,5 %), то долучення до їхнього складу Львівської області можна сприймати як визнання регіональних проблем систем водовідведення. Значного техногенного навантаження у 2020 р. зазнали поверхневі водні об'єкти Луганської (частка забруднених зворотних вод у загальному водовідведенні становила 94 %), Львівської (79 %), Сумської (48 %), Миколаївської (30 %) та Дніпропетровської (23 %) областей.

Можна констатувати, що загальні зміни в системі водовідведення мають позитивний характер, однак супроводжуються суттєвими проблемами техніко-технологічного характеру та регіональними розбіжностями.

Водні ресурси України являють собою сукупні запаси поверхневих, підземних і морських вод. При цьому ресурси прісної води (поверхневих і підземних) належать до основних, що визначають рівень водозабезпечення соціально-економічного розвитку країни загалом та окремих її регіонів [4]. Особливістю України є те, що забір води здебільшого формується за рахунок поверхневих об'єктів (у 2020 р. частка забору води із підземних джерел становила лише 9,77 %) та переважно прісної води (95 % у 2020 р.).

При цьому слід відзначити, що сумарна середньодушова забезпеченість населення України прісною водою в середній за водністю рік становить 5,160 тис. м³, і має значну регіональну асиметрію: від 57,352 тис. м³ в Одеській області до 1,143 тис. м³ у Донецькій [5]. Також необхідно зауважити, що на 72,5 % сумарна забезпеченість прісною водою в Україні формується за рахунок припливу транзитних річкових вод і лише на 24 % місцевого стоку та на 3,5 % підземних вод. За показниками забезпеченості населення місцевими водними ресурсами Україна значно відстає від країн Європи (у Німеччині та Швеції в розрахунку на одного мешканця їй припадає по 2,5 тис. м³ на рік, у Франції – 3,5 тис. м³, у Великій Британії – 5,0 тис. м³ [6], тоді як для України середній рівень, що включає місцевий стік та підземні експлуатаційні запаси, становить лише 1,4 тис. м³).

За обсягами забору прісної води Україна (у 2019 р. 10 596 млн м³, що становить 95,4 % від загального забору води) випереджає багато територіально менших країн (Угорщина, Чехія, Швеція) і при цьому відстає від економічно розвинених (Франція, Японія, Німеччина, Іспанія) та великих за площею (США, Російська Федерація) країн (рис. 4).

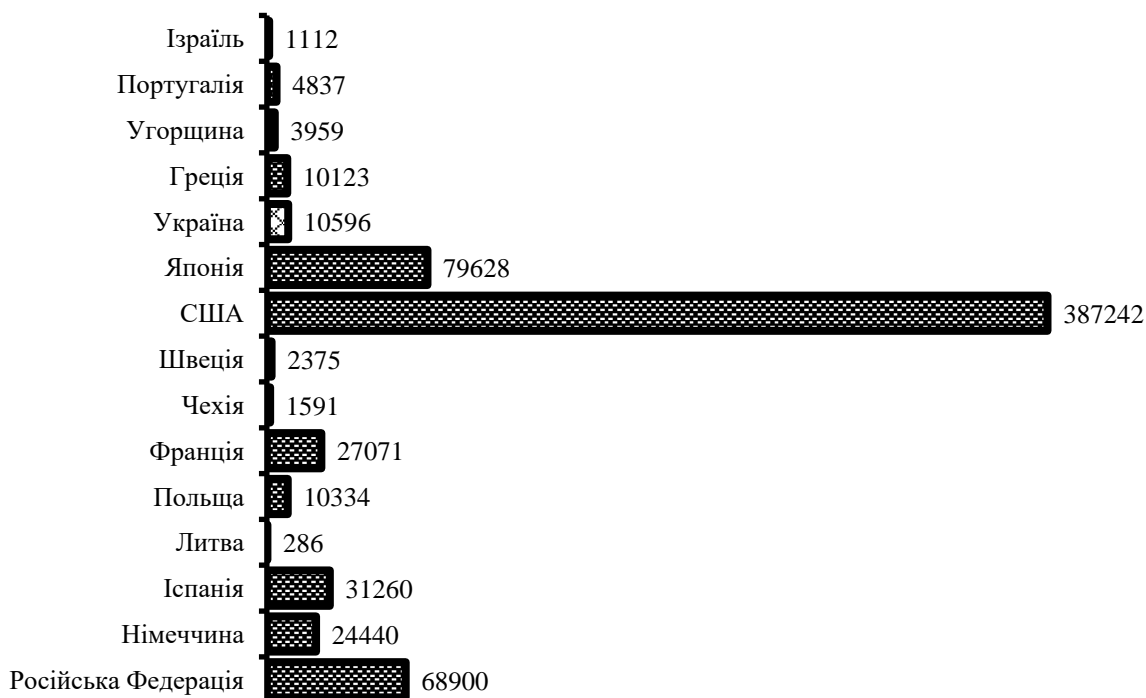

Рис. 4. Обсяг забору прісної води у 2019 р., млн м³

Джерело: [7].

Аналізуючи динаміку забору прісної води в Україні можна констатувати наявність позитивної тенденції до скорочення – за останнє десятиріччя на 24 % (із 8886 млн м³ у 2010 р. до 6761 млн м³ у 2020 р.) [3; 8]. Попри значне падіння обсягів забору прісної води за останні тридцять років структура її використання фактично не зазнала змін – більша частина призначена на виробничі потреби (62 % у 2020 р.). Вагомою є частка води, що спрямовується на зрошення (19,7 % у 2020 р.), питні та санітарно-гігієнічні потреби (16,85 у 2020 р.) (рис. 5).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

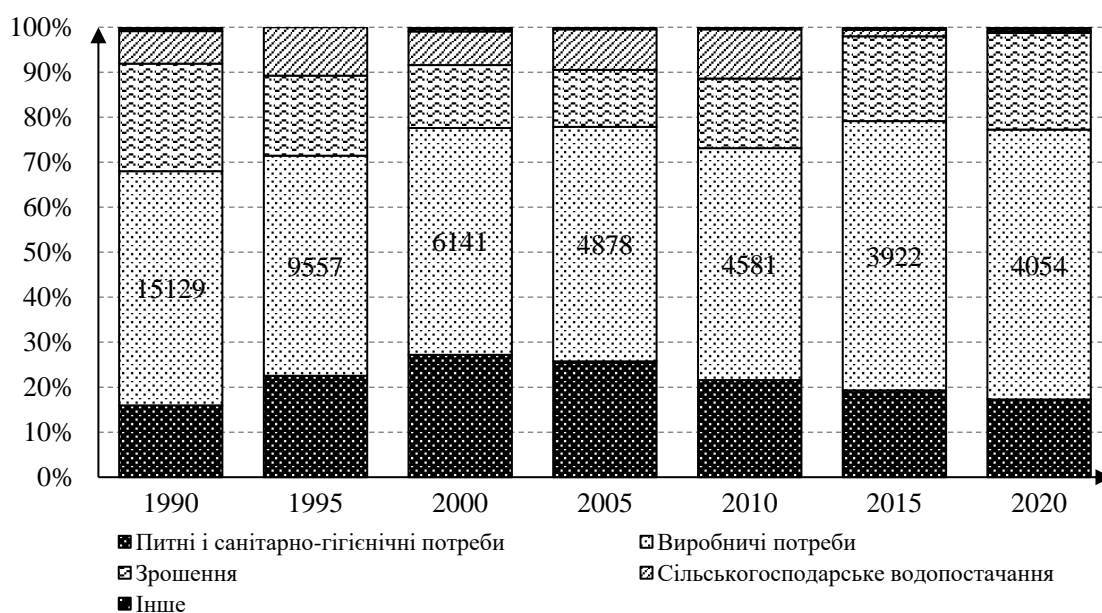

Рис. 5. Структура використання прісної води у 1990-2020 рр., млн м³

Джерело: [3; 8].

Аналіз за абсолютними показниками не є достатньо інформативним з позицій раціональності використання водних ресурсів. Порівнюючи характеристики споживання прісної води України та інших країн світу (рис. 6) можна зауважити, що за середньодушовими обсягами забору прісної води наша країна належить до «відносно економічних» (253 м³ у 2019 р.), що відповідає характеристикам таких країн, як Польща (273), Німеччина (297), Швеція (243), Швейцарія (250).

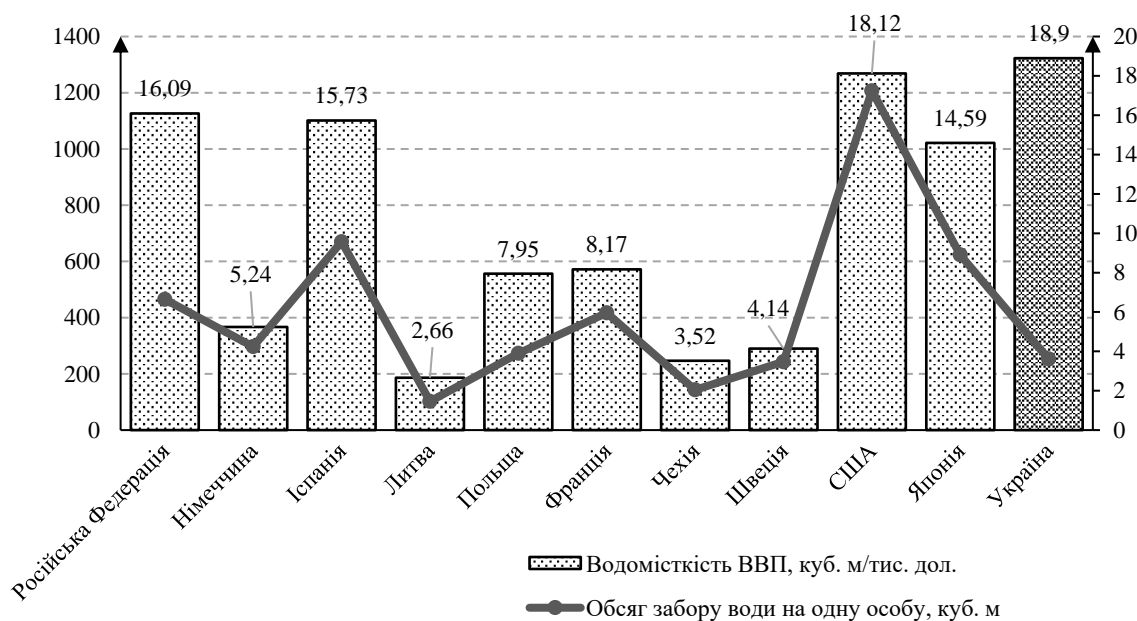

Рис. 6. Обсяг середньодушового забору прісної води та водомісткість ВВП

Джерело: [3; 7; 8].

Зважаючи на те, що значна частка споживання прісної води має виробниче призначення (у 2019 р. 62 % використання прісної води спрямовано на виробничі потреби), інформативним є дослідження характеристик водокористування на основі водомісткості ВВП. Цей показник характеризує рівень забору прісної води країною, необхідний для

виробництва її ВВП на суму в тисячу доларів США (визначений за паритетом купівельної спроможності). Оцінка результативності використання водних ресурсів через показник водомісткості ВВП за даними 2019 р. виявляє несприятливу ситуацію – для виробництва продукції вартістю тисяча доларів Україна споживає 18,9 м³ води. Такий рівень водоспоживання значно перевищує характеристики більшості економічно та технологічно розвинених країн світу (рис. 6). Проведений аналіз дозволяє констатувати, що загальні зусилля у сфері водоспоживання в Україні мають позитивний вектор спрямованості, однак за відсутності корінної зміни технологічної бази національного виробництва досягти цілей сталого розвитку не вдасться.

З метою дослідження взаємозв'язків між соціально-економічними та екологічними компонентами системи водокористування в Україні відповідно до концепції сталого розвитку скористаємося прийомами стохастичного факторного аналізу [9]. Для виявлення щільності зв'язку між ключовими параметрами системи водокористування (для дослідження було обрано вісім ключових екологічних показників та десять соціально-економічних) нами було розраховано матрицю кореляції. Розрахунок парних коефіцієнтів кореляції для досліджуваних екологічних та соціально-економічних факторів засновано на даних просторової вибірки в розрізі регіонів України за 2019 рік. Проведені обчислення виявили наявність щільного взаємозв'язку між обсягами скидання зворотних вод у поверхневі водні об'єкти від соціально-економічних характеристик. Це дозволяє нам продовжити стохастичний факторний аналіз цих показників і розрахувати для них рівняння взаємозв'язку (рівняння регресії).

Кореляційний аналіз виявив, що зміна чисельності населення у 79,5 % випадків супроводжується зміною обсягів скидання зворотних вод, а зміна обсягів промислової продукції – у 80,9 %. Обидва коефіцієнти кореляції за розрахунками набувають додатного значення, що вказує на прямий зв'язок у системі «фактор – результат». Наявність такого високого рівня щільності взаємозв'язку має логічне пояснення, адже на промисловість у структурі забору води з природних об'єктів приходиться 39 %, а у структурі використання 57 % (тобто зміна масштабів промислового виробництва суттєво впливає на обсяги скидання зворотних вод) і 45 і 19 % відповідно (рис. 7) приходиться на вид діяльності «Водопостачання, каналізація, поводження з відходами» (а ця складова безпосередньо реагує на зміну чисельності населення). Отже, математично виявлені залежності мають економічний сенс, оскільки пояснюють реально існуючі причинно-наслідкові зв'язки еколого-економічного характеру.

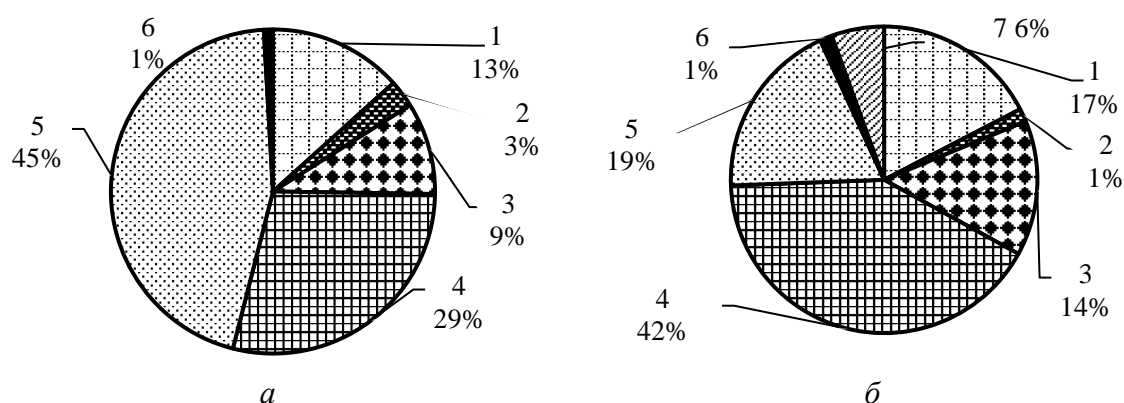

Рис. 7. Структура забору води (а), використання води із природних водних об'єктів за видами економічної діяльності в Україні (б) [3]:

1 – сільське, лісове та рибне господарство; 2 – добувна промисловість; 3 – переробна промисловість; 4 – постачання електроенергії, пари та газу; 5 – водопостачання, каналізація, поводження з відходами; 6 – інші; 7 – професійна, наукова та технічна діяльність

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Регресійна двофакторна модель (побудова проводилась із використанням пакета «Аналіз даних» в Excel) обсягів скидання зворотних вод може бути подана у вигляді рівняння лінійного типу:

$$ЗВ = -176,215 + 0,1499 \cdot Ч + 1,1422 \cdot Q, \quad (1)$$

де ЗВ – обсяги скидання зворотних вод у поверхневій водні об'єкти, млн м³;

Ч – середня чисельність населення, тис. ос.;

Q – обсяг реалізованої промислової продукції, млрд грн.

Коефіцієнт детермінації рівняння ($R^2 = 0,72$) підтверджує, що ця модель достовірно апроксимує вихідні дані, оскільки обсяг скидання зворотних вод на 72 % залежить від факторів, включених нами до моделі й лише на 28 % визначається іншими факторами. Оскільки фактичне значення критерію Фішера (F-статистика) виявляється вищим від табличного з рівнем значущості 0,05 ($28,45 > 3,44$), то коефіцієнт детермінації вважається статистично значимим, тобто дана оцінка рівняння регресії статистично надійна, а сама модель – значуща.

Крім підтвердження достовірності моделі, важливо провести також оцінювання значущості коефіцієнтів рівняння регресії. Для цього скористаємося критерієм Стюдента (t-статистика), порівнявши їхні фактичні значення (по модулю) з табличним із рівнем значущості 0,05 (2,064). Усі коефіцієнти розрахованої нами лінійної моделі є значущими, а отже, модель може бути використана для факторного аналізу або прогнозування.

Ця модель демонструє, що при зростанні чисельності населення на тисячу осіб обсяг скидання зворотних вод зростає в середньому на 149,9 тис. м³, а при зростанні реалізації промислової продукції на мільярд гривень – на 1,41 млн м³.

Відносну силу впливу досліджуваних у моделі факторів визначимо, скориставшись коефіцієнтом еластичності [9]. Розрахунки показують, що при зростанні чисельності населення на один відсоток зростання обсягів скидання зворотних вод зросте на

1,17 відсотка ($E_{\text{ч}} = 0,149934 \cdot \frac{1674,33}{214,96} = 1,17$), а при відсотковому прирості реалізованої промислової продукції можна очікувати приріст скидання зворотних вод на 0,65 від-

сотка ($E_Q = 0,14122 \cdot \frac{99,232}{214,96} = 0,65$). Тобто на обсяги скидання зворотних вод сильніший вплив чинить зміна чисельності населення.

Вплив чинить зміна чисельності населення.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз вказує, що протягом останньої чверті століття Україна на національному, регіональному та локальному рівнях докладає зусиль для збереження водних ресурсів. Однак наявні проблеми технологічно-організаційного характеру, недостатній рівень обізнаності населення та виробників щодо прогресивних інструментів у сфері водокористування виступають стримуючими факторами формування нового типу мислення, орієнтованого на екологічні пріоритети в межах концепції сталого розвитку.

Статтю виконано в рамках держбюджетної теми 95/21 «Прикладна розробка організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки водних ресурсів шляхом автоматизованого моніторингу».

Список використаних джерел

1. Проведення просторового аналізу змін водного режиму басейнів поверхневих водних об'єктів на території України внаслідок зміни клімату: звіт про науково-дослідну роботу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uhmi.org.ua/project/rvndr/avr.pdf>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. Мініна О. В. Економіка довкілля і природних ресурсів: тексти лекцій / О. В. Мініна. – Чернігів : Чернігівський національний технологічний університет, 2017. – 186 с.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Мініна О. В. Забруднення довкілля як складова глобальної екологічної кризи: національний рівень / О. В. Мініна, О. С. Шевченко, Є. А. Мороз // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 39-51.
5. Мірошниченко В. В. Водозабезпеченість населення України: рівень, проблеми та напрями їх розв'язання / В. В. Мірошниченко // Наукові записки НаУКМА. – 2021. – № 6(1). – С. 99-104.
6. Хвесик М. Еколого-економічні проблеми використання водних ресурсів / М. Хвесик // Екологія. – 2005. – № 371. – С. 102-112.
7. Медведева И. В. Беларусь и страны мира: статистический сборник / И. В. Медведева. – Минск : Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2020. – 369 с.
8. Державне агентство водних ресурсів України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу davr.gov.ua.
9. Шадуро-Никипорець Н. Дослідження впливу масштабів виробництва на екологічні характеристики регіону на основі стохастичного факторного аналізу / Н. Шадуро-Никипорець, Ю. Никипорець // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 2(18). – С. 129-136.
10. Зосименко Т. І. Імплементация сталого розвитку як ключовий принцип галузевого співробітництва Україна – ЄС / Т. І. Зосименко, Ж. В. Дерій, Н. Т. Шадуро-Никипорець // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 4(20). – С. 9-18.

References

1. Provedennia prostorovoho analizu zmin vodnoho rezhymu baseiniv poverkhnevyykh vodnykh ob'ektiv na terytorii Ukrainy vnaslidok zminy klimatu: zvit pro naukovo-doslidnu robotu [Carrying out the spatial analysis of changes of the water mode of basins of surface objects in the territory of Ukraine owing to change of climate: the report on research work]. <https://uhmi.org.ua/project/rvndr/avr.pdf>.
2. Minina, O.V. (2017). *Ekonomika dovkillia i pryrodnykh resursiv: teksty lektsii [Environment and natural resources economics: lecture texts]*. Chernihivskiy natsionalnyi tekhnolohichnyi universytet.
3. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Minina, O.V., Shevchenko, O.S., & Moroz Ye.A. (2020). Zabrudnennia dovkillia yak skladova hlobalnoi ekolohichnoi kryzy: natsionalnyi riven [Environmental pollution as a component of the global environmental crisis: national level]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin of Polissia*, (2(21)), 39-51.
5. Miroshnychenko, V.V. (2021). Vodozabezpechenist naselennia Ukrainy: riven, problemy ta napriamy yikh rozv'iazannia [Water supply of the Ukraine population: level, problems and directions of their solution]. *Naukovi zapysky NaUKMA – Scientific notes of NaUKMA*, (6(1)), 99-104.
6. Khvesyk, M. (2005). Ekoloho-ekonomichni problemy vykorystannia vodnykh resursiv [Ecological and economic problems of water resources use]. *Ekolohiia – Ecology*, (371), 102-112.
7. Medvedeva, I.V. (Ed). (2020). *Belarus i strany mira: statisticheskii sbornik [Belarus and countries of the world: statistical collection]*. Natsionalnyj statisticheskii komitet Respubliki Belarus.
8. Derzhavne ahentstvo vodnykh resursiv Ukrainy: ofitsiyniy sait [State Agency of Water Resources of Ukraine: official site]. davr.gov.ua.
9. Shadura-Nykyporets, N., & Nykyporets, Yu. (2019). Doslidzhennia vplyvu masshtabiv vyrobnytstva na ekolohichni kharakterystyky rehionu na osnovi stokhastychnoho faktornoho analizu [Research of the impact of production scales on the ecological characteristics of the region on the basis of stochastic factor analysis]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2(18)), 129-136.
10. Derii, Zh.V., Zosymenko, T.I., & Shadura-Nykyporets, N.T. (2019). Implementatsiia staloho rozvytku yak kliuchoviy pryntsyp haluzevoho spivrobotnytstva Ukraina – YeS [The implementation of sustainable development as a core principle of the EU – Ukraine sectoral cooperation]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(20)), 9-18.

Отримано 25.11.2021

UDC 330.15

Zhanna Derii

Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Theoretical and Applied Economics
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: jannet_d@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3695-7202>

ResearcherID: [F-3828-2014](https://orcid.org/0000-0003-3695-7202). Scopus Author ID: [ID 57192007118](https://orcid.org/0000-0003-3695-7202)

Nataliia Shadura-Nykyropets

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Theoretical and Applied Economics
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: nikiporetc@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7990-0105>

ResearcherID: [H-1176-2016](https://orcid.org/0000-0001-7990-0105)

Maxim Yurchenko

Master's Student
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: maxym0198@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2800-6792>

**MODERN PROBLEMS OF WATER USE IN THE CONTEXT
OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT PARADIGM**

The dominant concept of sustainable development in the modern world, which provides for the harmonization of economic, social and environmental components, raises the issue of rational use of all types of natural resources and environmental components. In this context, the issues of rational water use need special attention for Ukraine. This attention is due to a combination of two aspects: on the one hand, water resources are widely used in social production and to meet the household needs of the population, and on the other - Ukraine is characterized by low water resources potential. The purpose of this study is to consider the current state of water use in Ukraine from the standpoint of the concept of sustainable development.

The paper finds that the dynamics of intake, use and sewerage over the past thirty years is characterized by a general downward trend, which indicates the presence of positive changes in the field of water use in Ukraine. The general tendency to reduce water intake is described by the power function, which indicates that the elasticity of water intake from natural objects over time is -0.68 %.

The study assessed the effectiveness of water resources through the water content of GDP found that for the production of products worth a thousand dollars in Ukraine in 2019 consumed an average of 18.9 m³ of water, which far exceeds the characteristics of most economically and technologically advanced countries.

In the work on the basis of stochastic factor analysis the model of volumes of return water discharge is calculated, which shows that an increase of one percent of the population leads to an increase in return water discharge by 1.17 %, and a percentage increase in industrial production will increase the return discharge by 0.65 %.

The performed analysis allows us to state that the general efforts in the field of water consumption in Ukraine have a positive vector of orientation, but in the absence of a radical change in the technological base of national production to achieve the goals of sustainable development will not succeed

Keywords: gross domestic product; water resources; economic indicators; fresh water; water use; water consumption; drainage; sustainable development; model.

Fig.: 7. References: 10.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-102-111

УДК 338.439

JEL Classification: L66; G31

Денис Крилов

доктор економічних наук, заслужений економіст України

Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

E-mail: d.v.krilov76@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8522-5433>**Олена Філатова**

здобувач

Міжнародний науково-технічний університет академіка Юрія Бугая (Київ, Україна)

E-mail: filatovaolena2021@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1460-7922>**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ
ТА ЇЇ ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ В УКРАЇНІ**

У статті досліджено розвиток галузі харчової промисловості в Україні. Зазначено, що її матеріально-ресурсне забезпечення та ефективний розвиток безпосередньо залежать від обсягу, структури та напрямку вкладення інвестиційних ресурсів, впровадження інновацій та забезпечення фінансової стійкості. Зауважено, що перевищення прямих іноземних інвестицій над портфельними іноземними інвестиціями у 2020 році, як рекордний мінімум, можна пов'язати з активними політичними діями в Україні, продовженням військових дій, а також запровадженням карантинних обмежень. Перелічено фактори, які впливають на інвестиційний клімат саме для подальшого розвитку галузі харчової промисловості. Визначено стратегічні й тактичні цілі для подальшого розвитку галузі, засоби та інструменти досягнення мети. Запропоновано організаційно-економічний механізм розвитку галузі харчової промисловості та створення кооперативів за рахунок венчурного фінансування при укладанні венчурних угод.

Ключові слова: харчова промисловість; агрокомплекс; інвестиційна привабливість; капітальні інвестиції; прями інвестиції; переробна промисловість; імпорт; експорт.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 16.

Постановка проблеми. Поширеність COVID-19 суттєво вплинула на споживчі звички, багато країн прийняли таку політику, як блокування, яка зводила до мінімуму взаємодію між людьми. Як наслідок пандемії в Україні – це падіння і харчової промисловості. Т. Грабович та Г. Немченка наголошують, що «...витрати населення (в середньому до 60 %) – це продукти харчування, тому ця галузь у структурі економіки України є надзвичайно важливою, тобто розвиток цієї галузі повинен бути пріоритетом для держави для досягнення національної конкурентоспроможності» [1; 2]. Як зазначають науковці, «...склад харчової промисловості – це понад двадцять підгалузей і найважливішими є: м'ясна, молокопереробна, млинарська, круп'яна, виноробна, консервна, цукрова тощо» [3].

На сьогодні проблема інвестування – це гостре питання як для України, так і більшості країн світу. Україна опинилася в умовах фактичного технічного дефолту, можна спостерігати зменшення підприємницької активності та зупинку економічних бізнес-процесів взагалі, що обов'язково позначається на фінансовій стабільності реального сектору економіки [4]. Адже фінансові ресурси та інвестиції є запорукою економічної стабільності та розвитку країни, відновлення та модернізації матеріально-технічної бази підприємств і загалом забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної харчової промисловості, оскільки розвиток і процвітання галузі безпосередньо залежать від процесу інвестування у впровадження інновацій та технологічний розвиток для забезпечення фінансової стабільності та стійкості [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині багато питань щодо розвитку галузі харчової промисловості та розвитку підприємств харчової галузі досліджувалося такими провідними науковцями та фахівцями, як Л. Дейнеко, О. Гальцова, М. Кропивко, П. Саблук, В. Ткаченко, І. Юхновський та ін. Щодо інвестиційної привабливості галузі харчової промисловості та об'єктів інвестування, то значний внесок зробили такі науковці, як І. Бланк, С. Герасимчук, С. Гуткевич, А. Філіпенко, О. Задоя тощо. Вивчен-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ня різноманітних аспектів сфери іноземного інвестування знайшло відображення у працях: Л. Басовського, А. Гойко, Б. Губського, В. Гриньова, Л. Коваленко, В. Козика, Ю. Макогона, В. Новицького, А. Поручника, А. Філіпенка та ін. Питанням щодо розвитку інвестиційних відносин та здійснення прямих інвестицій приділено увага таких учених, як І. Бланк, В. Геєць, М. Войнаренко, З. Варналій, які запропонували методику оцінювання ефективності та розвитку інноваційних процесів.

Виділення недосліджених частин загальної потреби. Попри наявні розробки та дослідження багатьох науковців подальшого розгляду й аналізу потребують питання, які пов'язані зі зміною сьогоденних економіко-політичних умов, певної географічної та економічної орієнтації вітчизняних підприємств щодо реалізації виробленої продукції, а також певного узагальнення методів оцінки інвестиційної привабливості галузі.

Метою статті є визначення проблем щодо перспективи подальшого розвитку харчової промисловості та її інвестиційна привабливість в Україні.

Виклад основного матеріалу. В Україні щодо стимулювання інвестиційної діяльності нещодавно було прийняті відповідні суперечливі нормативно-правові акти (кодекси, закони, укази), але ні систематизація інвестиційного законодавства, ні прийняття кодексу не покращили привабливість країни та не збільшили обсяги надходження інвестицій. За роки незалежності України відбулися суттєві зміни, тобто дуже негативно впливає демографічна ситуація та посилення еміграційних процесів, хоча надходження від заробітчани – це важливе та суттєве джерело надходжень до бюджету країни, які доцільно було б інвестувати їх на розвиток промисловості країни [6].

Як стверджують О. Задоя та В. Кушова, «...у роки незалежності пріоритетним завданням було залучити якомога більше саме довгострокових іноземних інвестицій, а також налагодити процеси їх ефективного використання, але через певні соціально-економічні, політичні фактори, інвестори обходять Україну, навіть незважаючи на високий процент рентабельності капіталу, а одним з найважливіших питань, яке перетворилося сьогодні в проблему національного масштабу, є це ситуація з падінням вітчизняного виробництва» [7]. Також О. Задоя та В. Фоменко наголошують на тому, що «...наявність певних проблем в Україні заважає здоровій економічній активності. Приклади таких проблем: наявність корупційних схем на всіх рівнях адміністративного управління, великі прогалини в законодавстві, велика частка тіньової економіки, військові дії на промисловій частині країни, поганий міжнародний імідж, неузгодженість стратегій фінансових установ, що ведуть до невпевнених дій щодо покращання економічної ситуації тощо» [6]. Динаміка, структура прямих і портфельних інвестицій в Україну та динаміка зростання боргових зобов'язань країною представлено у табл. 1. Усі дані, які вказані в дослідженні, наведено без урахування АР Крим, м. Севастополя та частини територій у Донецькій та Луганській областях.

Таблиця 1

Інвестиції в Україну за 2014-2020 рр.

Показник	Рік						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Динаміка прямих та портфельних інвестицій в Україну, млн дол. США</i>							
Прямі іноземні інвестиції	50,2018	44,124	45,668	45,862	44,805	52,189	50,005
Портфельні інвестиції в Україну, всього	32,021	28,758	28,778	30,569	32,674	38,575	37,036
Перевищення прямих іноземних інвестицій над портфельними, %	36	35	37	33	27	26	26
<i>Структура портфельних іноземних інвестицій в Україну, млн дол. США</i>							
Інструменти участі в капіталі	4,662	4,871	4,924	5,144	5,125	5,178	5,345
Боргові цінні папери	27,359	23,887	23,854	25,425	27,549	33,397	31,691

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Динаміка зростання боргових зобов'язань України, млн дол. США</i>							
Загальний борг	69,795	65,506	70,971	76,305	78,323	84,365	90,255
Зовнішній борг	38,792	43,445	45,604	48,989	50,465	48,941	53,721
Внутрішній борг	31,003	22,061	25,367	27,316	27,860	35,424	36,534

Джерело: згруповано за даними [8; 9].

З табл. 1 можна побачити перевищення прямих іноземних інвестицій над портфельними іноземними інвестиціями (у 2020 році 26 % – це рекордний мінімум за останні десять років). Ці зміни можна пов'язати з активними політичними діями на арені України, продовженням військових дій, а також запровадженням карантинних обмежень на території країни. Структура портфельних іноземних інвестицій в Україні має великий дисбаланс, що не сприяє розвитку промисловості, а призводить до зростання внутрішнього та зовнішнього боргу й залучення ще більших коштів міжнародних фінансових організацій. Значна частина інвестицій представлена саме борговими інструментами (платіжний баланс – це кредити та облігації різного терміну дії), а не акціями великих компаній та корпорацій. Тобто портфельні інвестиції витрачаються на вторинні проблеми й не виконують свою основну функцію. Слід зазначити, що зниження прямих інвестицій відбувається під час несприятливих умов для міграції капіталу в країну через погіршення економічного, правового й соціального середовища, що підвищує ризики для інвест-проектів. Тобто національна економіка буде поставати перед проблемою бюджетного дефіциту. Адже у 2020 році відтік прямих іноземних інвестицій (ППІ) становив 100 млн дол. США, а відтік чистих ПІІ – 420 млн дол. США. Показники чистих прямих іноземних інвестицій у кризовому 2020 році були найгіршими за останні 20 років. Дійсно, економіка України потребує вливання іноземного капіталу, особливо при збільшенні обсягу валового боргу країни. Необхідно створювати сприятливі інвестиційні умови та змінювати адміністративні ланки, які будуть використовувати іноземний капітал за призначенням.

Погоджуємось із О. Бутнік-Сіверським та Н. Котковою, що «...найважливішою передумовою щодо позитивних зрушень та здійснення економічних перетворень, є самообсяги вкладених інвестицій, які здатні у майбутньому забезпечити розвиток галузі харчової промисловості, інноваційний розвиток підприємств, стабільний розвиток соціальної сфери, підвищити науковий і кадровий потенціал, адже без інвестицій неможливо здійснити структурну перебудову галузі, підвищити її техніко-економічний рівень та підвищити конкурентоспроможність вітчизняного виробництва в цілому» [10].

Формування та ефективне використання інноваційного та інвестиційного потенціалу промисловості є основою сталого розвитку також і економіки харчової промисловості, а проблеми визначення ефективності інвестиційного потенціалу є дуже актуальними для галузей харчової промисловості України. Зауважимо, що харчова промисловість є однією з найбільш перспективних галузей промисловості, що швидко розвивається, випускаючи великий асортимент товарів і створюючи нові продукти за світовими стандартами, відповідно до зростання потреб споживачів, а відповідність цим стандартам можна досягнути тільки за умови переходу на інноваційну модель розвитку та впровадження провідних сучасних технологій. Тобто підвищення ефективності функціонування підприємств харчової промисловості можливе за рахунок інвестиційної діяльності та її фінансового забезпечення за рахунок реалізації інвестиційних проектів у напрямку реконструкції та технічного переоснащення виробництва. Підприємства харчової промисловості допомагають наповнювати місцеві бюджети й дійсно потребують інвестицій для модернізації.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

З роками галузева структура припливу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) змінювалася і найбільш інвестиційно-привабливою була саме промисловість, де здебільшого інвестиції було спрямовано у виробництво саме продуктів харчування, що є привабливим для іноземних інвесторів завдяки стабільному попиту на продукцію. Погодимось з висновками та твердженнями О. Гальцової, що «...харчова промисловість є однією з найбільш інвестиційно привабливих галузей української промисловості, що пояснюється швидкою окупністю інвестицій, наявністю широкої бази аграрної сировини для виробництва харчової продукції, а також існуванням містких ринків збуту [11]. Тому подолати будь-які проблеми можна за допомогою прийняття стратегічно важливих і виважених управлінських рішень, допомоги з боку держави, запозиченого досвіду провідних країн світу тощо.

Спроба переходу на нові ринки збуту, невідгідні й занадто високі банківські відсотки (умови кредитування), підвищення цін на енергоресурси негативно впливають на сучасний фінансовий стан також і сільгоспідприємств (сировинна база для галузі харчової промисловості). Можна зробити висновок, що негативні процеси ще переважають над позитивними, обсяги інвестицій не тільки не відновлюються, а й навпаки з кожним роком порівняно з рівнем попередніх років зменшуються [12]. Інвестиційна пріоритетність сільського господарства перед харчовою промисловістю у 2020 році, тобто співвідношення, становила 1,75 : 1,00 (рис. 1).

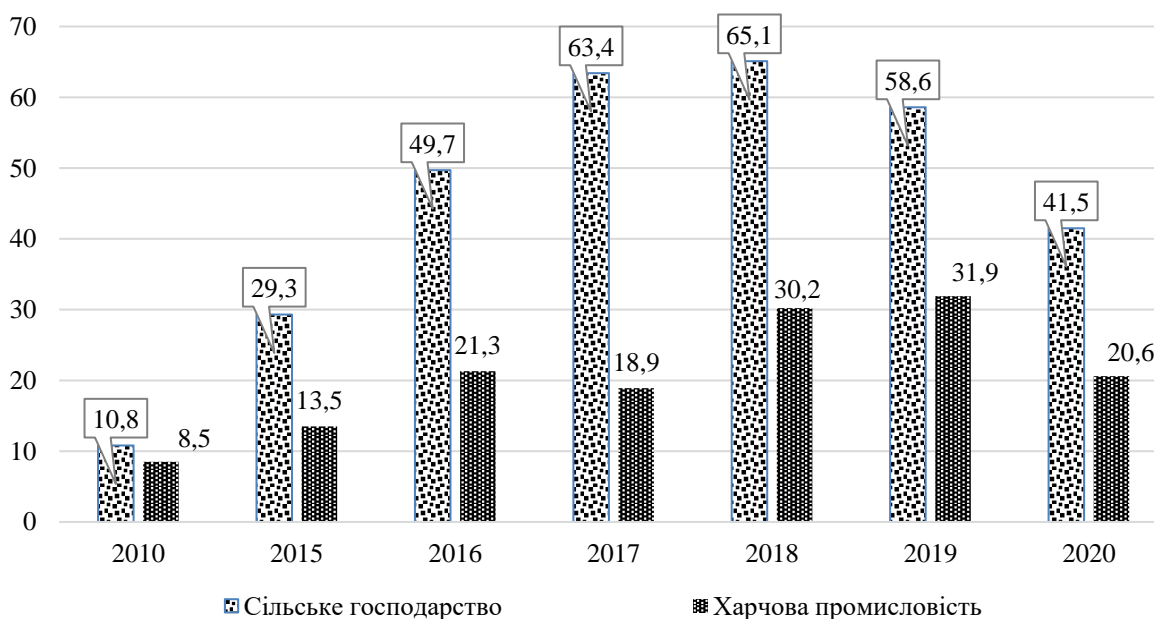

Рис. 1. Капітальні інвестиції в сільське господарство та харчову промисловість України, млрд грн

Джерело: згруповано за даними [13].

Як видно з рис. 1 та відповідно до вищевикладеного можна зробити висновки, що обсяги капітальних інвестицій для повного забезпечення потреб виробників є недостатніми, а тому потребують створити більш сприятливий клімат для їх надходження, наприклад, зменшення корупції, удосконалення нормативно-законодавчої бази, пільгові умови оподаткування, кредитні канікули, втілення стратегії приватно-державного партнерства (ПДП), усунення впливу негативних чинників тощо. Динаміка показників прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал) в економіку і з економіки України наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка показників прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал)
в економіку і з економіки України

Показник	Рік			
	01.01.2019		31.12.2019	
	тис. дол. США	у % до загального підсумку	тис. дол. США	у % до загального підсумку
Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України				
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	2 859 412,8	8,7	2 844 335,0	7,9
Виробництво харчових продуктів	1 444 348,9	4,4	1 398 546,5	3,9
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	19 764,0	0,1	21 257,8	0,1
Перероблення та консервування риби, ракоподібних і молосків	1934,9	0,0	2054,5	0,0
Перероблення та консервування фруктів і овочів	123 890,3	0,4	136 155,5	0,4
Виробництво олії та тваринних жирів	467 895,8	1,4	537 382,1	1,5
Виробництво молочних продуктів	96 959,6	0,3	97 339,9	0,3
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів	50 226,7	0,2	48 953,0	0,1
Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів	28 606,7	0,1	30 806,5	0,1
Виробництво інших харчових продуктів	633 184,5	1,9	501 857,5	1,4
Виробництво готових кормів для тварин	21 886,4	0,1	22 739,7	0,1
Виробництво напоїв	959 354,1	2,9	992 262,5	2,8
Виробництво тютюнових виробів	455 709,8	1,4	453 526,0	1,3
Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України				
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	53 663,9	0,9	26 739,2	0,4
Виробництво харчових продуктів	50 931,8	0,8	23 999,9	0,4
Виробництво інших харчових продуктів	23 774,1	0,4	22 993,7	0,4
Виробництво напоїв	2732,1	0,0	2739,3	0,0

Джерело: згруповано за даними [13]

На підприємствах із виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у 2020 р. обсяг випуску продукції скоротився на 2,0% (у 2019 р. – зріс на 3,3 %), у т. ч. у виробництві молочних продуктів – на 3,4% (зменшився на 4,9 %), м'яса та м'ясних продуктів – на 1,1 % (зріс на 2,0 %), хліба, хлібобулочних і борошняних виробів – на 7,9 % (зменшився на 6,0 %), продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів – на 7,4 % (зріс на 4,1 %), какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів – на 1,9 % (зріс на 11,3 %), цукру – на 33,0 % (зменшився на 17,2 %) та напоїв – на 4,7 % (зменшився на 0,3 %). Але одержано приріст продукції у переробленні та консервуванні фруктів та овочів (4,9 %), у виробництві олії та тваринних жирів (3,8 %), тютюнових виробів (0,2 %) [13]. Найшвидшими темпами іноземні інвестиції зростають саме в переробну галузь України. Адже ще у 2010 році різниця між іноземними інвестиціями у харчову промисловість та сільське господарство була меншою ніж утричі – 1,977 млрд дол. США та 720 млн дол. США відповідно. Тоді як минулого року цей показник сягнув рекордного за десять років рівня – у 6,3 раза (2,859 млрд дол. США та 452 млн дол. США). Основною країною-інвестором у сільське господарство України у 2019 році виступив Кіпр (211,4 млн дол. США з часткою 39 %). Це пояснюється тим, що Кіпр – це офшорна зона, кошти звідти повертаються в Україну. Варто додати, що значно менше інвестували такі країни: Данія – 51,3 млн дол. США (частка – 9,5 %), Польща – 44,6 млн дол. США (8,2 %), Нідерланди – 33,5 млн дол. США (6,2 %), Німеччина –

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

31,3 млн дол. США (5,8 %). Насамперед ці кошти пішли на розвиток рослинницького напрямку (58,4 %) та тваринницького (31,6 %), значно менше – у допоміжну діяльність у с/г та після урожайну діяльність (7,8 %), змішане сільське господарство (1,5 %) [14].

Сьогодні процеси в Україні негативно впливають на функціонування як окремих підприємств, так і на економіку загалом, а саме: багато підприємств скорочують обсяги виробництва та припиняють вже діючі програми інноваційно-технологічної модернізації; невідповідність європейським стандартам якості та безпечності продукції заважає просуванню вітчизняних харчових продуктів на європейські ринки. Вирішення цієї проблеми – це прискорення модернізації підприємств [15].

З 1 липня 2021 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення», тобто розпочато вільний продаж землі, що, в свою чергу, може збільшити концентрацію земельних ресурсів агрохолдингів, що, у свою чергу, може призвести до дефіциту сировини для переробних підприємств галузі. Треба також зауважити, що з 1 січня 2022 року вступає в силу Закон України «Про безпеку і якість харчових продуктів», який на вимогу СОТ був прийнятий для впорядкування торгівлі м'ясною та молочною продукцією відповідно до міжнародних стандартів якості. Тобто «...забороняється реалізація необробленого молока і сиру домашнього виробництва, а також м'яса тварин подвірного забою на продовольчих ринках» [16]. Така заборона може призвести до колапсу молокопереробної галузі.

Фактори, які впливають на інвестиційний клімат – це: інфляція та її рівень; система оподаткування та пільгове оподаткування; фінансова спроможність та фінансова стійкість підприємств; політична стабільність; судова система та рівень корупції; система контролю за використанням інвестицій; ціни на енергетичні ресурси тощо.

Із вищевикладеного можна запропонувати організаційно-економічний механізм розвитку галузі харчової промисловості (рис. 2). На рис. 2 також висвітлені проблеми розвитку галузі та запропоновано стратегічні й тактичні цілі, засоби і інструменти, які в перспективі дозволять галузі розвиватися.

Створення та існування регіональних кооперативів з можливістю мінімізації фінансових ризиків, можна розвивати за рахунок венчурного фінансування → переробні заводи, які укладатимуть венчурні угоди (модернізація, інновації, новий продукт тощо). У випадку успіху → частка ринку буде більшою, а при невдачі → збитки мінімальні.

Висновки та пропозиції. Для залучення інвестицій у підприємства харчової промисловості України є певні проблеми, серед яких: нерозвиненість інфраструктури, нерегульованість законодавства та слабкість фінансово-кредитної системи, непрозорість податкової системи. Здатність економіки проводити та здійснювати довгострокове фінансування залежить від можливості фінансової системи ефективно акумулювати грошові потоки в інвестиції через конкурентні ринки.

На сьогодні основним джерелом фінансового забезпечення підприємств харчової галузі виступають власні кошти. Завищені відсоткові ставки роблять дане джерело фінансування нерентабельним. З метою активізації інвестиційних процесів необхідно стабілізувати політико-економічний стан країни, знищити корупцію в адмініструванні інвестицій. Без підтримки держави та зарубіжних інвесторів нарощувати виробництво та розвивати розвиток галузі неможливо. Тому держава має втілювати реформи, які б стимулювали надходження інвестицій і розвивали сектор промисловості.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

РЕГІОНАЛЬНІ КООПЕРАТИВИ

Мета – розвиток галузі харчової промисловості та поліпшення інвестиційного клімату.

Ціль – утримання й розширення ринкової частки на внутрішньому, локальному, національному та міжнародному ринках.

фактори, які впливають на інвестиційний клімат України у харчовій промисловості

- рівень інфляції
- система оподаткування
- фінансова стійкість підприємств
- політична стабільність
- судова система та рівень корупції
- контроль за використанням інвестицій
- ціни на енергетичні ресурси
- тощо.

проблемами для подальшого розвитку галузі

- запровадження ставки нульового мита при імпорті з ЄС;
- збільшення імпорту;
- високі кредитні ставки;
- дефіцит сировини для виробничих потреб підприємств галузі;
- підвищення тарифів на електроенергію, газ та воду;
- відсутність державного фінансування в інноваційній розробки та технології;
- тощо.

Тактичні цілі:

- розкриття потенціалу областей та регіонів;
- підтримка та розвитку регіонального аграрного виробництва;
- поглиблення досвіду виходу на закордонні ринки;
- поглиблення досвіду інтеграції міжнародних систем менеджменту якості;
- створення механізму компенсації % по кредитах, компенсація за тарифами (вода, газ, енергія);
- підвищення продуктивності праці;
- створення механізму компенсації збільшення продовольчого імпорту;
- звільнення (зменшення) від податків підприємств, які реалізують міжнародні проекти та впроваджують міжнародні системи менеджменту якості;
- бюджетна допомога «захищена стаття»;
- сприяння виходу на закордонні ринки;
- тощо.

засоби та інструменти досягнення мети:

- поліпшення інвестиційного клімату;
- поглиблення транскордонного співробітництва;
- розробка програм розвитку великотоварного виробництва та освоєння технологій виробництва якісних та безпечних продуктів;
- розширення експорту та розвиток імпортозаміщення;
- впровадження міжнародних систем менеджменту якості;
- освоєння технологій глибокої переробки сировини та розширення асортименту готової продукції;
- розвиток та удосконалення транспортної інфраструктури;
- створення механізму компенсації збільшення продовольчого імпорту, високих кредитних ставок, скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин через АЧС, низької продуктивності праці;
- адаптація до імплементації Закону України «Про безпеку і якість харчових продуктів»;
- адаптація до норм Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення»;
- тощо.

Рис. 2. Організаційно-економічний механізм розвитку галузі харчової промисловості

Джерело: розроблено автором

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Можна відзначити, що харчова промисловість є достатньо перспективною, і тому розвиток галузі має бути комплексним, мають враховуватися світові тенденції, внутрішній та зовнішній попит на окремі види інноваційної. А виконання вищенаведених завдань та створення регіональних кооперативів допоможе вітчизняній галузі харчування вийти на новий рівень розвитку та підвищити рівень національної економіки.

Список використаних джерел

1. Грабович Т. С. Аналіз справ харчової промисловості України / Т. С. Грабович // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – 2013. – № 49 (1022). – С. 28–33.
2. Немченко Г. В. Розвиток підприємств харчової промисловості в умовах реформування аграрного сектору економіки [Електронний ресурс] : дис. ... д-ра філософії в галузі знань 07 «Управління та адміністрування» зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» / Г. В. Немченко ; Одеська національна академія харчових технологій. – Одеса, 2021. – Режим доступу: <https://www.onaft.edu.ua/download/dissertation/phd/Disser/2021/Disser-PhD-Nemchenko.pdf>.
3. Дейнеко Л. В. Стратегія розвитку харчової промисловості України та її регіонів на період до 2015 р. : монографія / Л. В. Дейнеко, А. О. Коваленко, Л. В. Старшинська. – К. : РВПС України НАН України, 2011. – 212 с.
4. Гурочкіна В. В. Інвестиційне забезпечення розвитку промислових підприємств в економіці емерджентного типу / В. В. Гурочкіна // Підприємництво та інновації. – 2020. – Вип. 11-2. – С. 3-22.
5. Шергіна Л. А. Аналіз тенденцій і перспектив розвитку підприємств харчової промисловості України / Л. А. Шергіна, А. Й. Жемба, Ю. І. Пономарьова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2017. – № 875. – С. 181–187.
6. Задоя О. А. Тенденції розвитку портфельних іноземних інвестицій в Україні / О. А. Задоя, В. С. Фоменко // Європейський вектор економічного розвитку. – 2021. – № 1 (30). – С. 44-53.
7. Задоя О. А. Подолання імпортозалежності як стратегічне завдання України / О. А. Задоя, В. С. Кушова // Академічний огляд. – 2018. – № 2 (49). – С. 101–108.
8. The International Monetary Fund [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61545851>.
9. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/finance/debtgov/2014/>.
10. Бутнік-Сіверський О. Б. Економетрична оцінка результативності інноваційно-інвестиційного потенціалу в харчовій промисловості України / О. Б. Бутнік-Сіверський, Н. С. Коткова // Інтелект ХХІ. Інвестиційно-інноваційна діяльність. – 2020. – № 3. – С. 126-134.
11. Гальцова О. Л. Особливості стратегічного планування інвестиційної діяльності підприємств харчової промисловості / О. Л. Гальцова // Інфраструктура ринку: електронне наукове видання. – 2019. – Вип. 27. – С. 35-37.
12. Захарчук О. Дисбаланс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agrotimes.ua/article/shho-strymuje-investyciyi-v-agrarne-vyrobnytvo>.
13. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Іноземці інвестують в харчову промисловість України в 5 рази більше, ніж в аграрний сектор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://en.agroday.com.ua/2020/06/11/inozemtsi-investuyut-v-harchovu-promyslovist-ukrayiny-v-5-razy-bilshe-nizh-v-agrarnyj-sektor/>.
15. Бужимська К. О. Дослідження та аналіз процесів модернізації на підприємствах харчової промисловості України / К. О. Бужимська, Н. А. Станкевич // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2017. – № 2(37). – С. 8–13.
16. Мудрак Р. П. Продовольчий ринок України: ризики та нові можливості в контексті європейської інтеграції / Р. П. Мудрак // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2014. – Вип. 85, ч. 2. – С. 219-228.

References

1. Grabovych, T.S. (2013). Analiz sprav kharchovoi promyslovosti Ukrainy [Analysis of the food industry of Ukraine]. *Visnyk NTU "KhPI". Serii: Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstva – Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of management and financial and economic activity of the enterprise*, (49(1022)), 28–33.
2. Nemchenko, H.V. (2021). *Rozvytok pidpriemstv kharchovoi promyslovosti v umovakh reformuvania ahrarnoho sektoru ekonomiky [The development of the food industry in terms of reforming the agricultural sector]* [Dissertation of doctor of philosophy; Odesa National Academy of Food Technologies]. <https://www.onaft.edu.ua/download/dissertation/phd/Disser/2021/Disser-PhD-Nemchenko.pdf>.
3. Deineko, L.V., Kovalenko, A.A., Starshinskaya, L.V. (2011). *Stratehiia rozvytku kharchovoi promyslovosti Ukrainy ta yii rehioniv na period do 2015 r. [Strategy for the development of the food industry of Ukraine and its regions for the period up to 2015]*. RVPS of Ukraine NAS of Ukraine.
4. Hurochkina, V. (2020). Investytsiine zabezpechennia rozvytku promyslovykh pidpriemstv v ekonomitsi emerdzhenntnoho typu [Investment provisions of industrial enterprise development in emergence economy]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii – Entrepreneurship and innovation*, 11-2, 3-22.
5. Shergina, L.A., Zhemba, A.I., Ponomarova, Yu.I. (2017). Analiz tendentsii i perspektyv rozvytku pidpriemstv kharchovoi promyslovosti Ukrainy [Analysis of tendencies and prospects of development of food industry enterprises of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu "Lvivska politekhnikha". Serii: Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series: Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Formation and Problems of Development*, (875), 219-228.
6. Zadoia, O.A., Fomenko, V.S. (2021). Tendentsii rozvytku portfelnykh inozemnykh investytsii v Ukraini [Trends in the development of portfolio foreign investments in Ukraine]. *Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku – European vector of economic development*, (1(30)), 44-53.
7. Zadoia, O.A., Kushchova, V.S. (2018). Podolannia importozalezhnosti yak stratehichne zavdannia Ukrainy [Overcoming import dependence as a strategic task of Ukraine]. *Akademichnyi ohliad – Academic review*, (2(49)), 101–108.
8. The International Monetary Fund. URL: <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61545851>.
9. Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Finance of Ukraine]. <https://index.minfin.com.ua/finance/debtgov/2014/>.
10. Butnik-Siversky, O., Kotkova, N. (2020). Ekonometrychna otsinka rezultatyvnosti innovatsiino-investytsiinoho potentsialu v kharchovii promyslovosti Ukrainy [Econometric evaluation of efficiency of innovation and investment potential in the food industry of Ukraine]. *Intelekt KhKhI. Investytsiino-innovatsiina diialnist – Intelligence XXI. Investment and innovation activities*, (3), 126-134.
11. Galtsova, O.L. (2019). Osoblyvosti stratehichnoho planuvannia investytsiinoi diialnosti pidpriemstv kharchovoi promyslovosti [Features of strategic planning of investment activity of food industry enterprises]. *Infrastruktura rynku: elektronne naukove vydannia – Market infrastructure: electronic scientific publication*, 27, 35-37.
12. Zakharchuk, O. (2021). Dysbalans [Imbalance]. <https://agrotimes.ua/article/shho-strymuye-investytsiyi-v-agrarne-vyrobnycztvo>.
13. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Inozemtsi investuiut v kharchovu promyslovist Ukrainy v 5 razy bilshe, nizh v ahrarnyi sektor [Foreigners invest in the food industry of Ukraine 5 times more than in the agricultural sector]. <https://en.agroday.com.ua/2020/06/11/inozemtsi-investuyut-v-harchovu-promyslovist-ukrayiny-v-5-razy-bilshe-nizh-v-agrarian-sector/> 20.10.2021.
15. Buzhimskaia, K.O., Stankevich, N.A. (2017). Doslidzhennia ta analiz protsesiv modernizatsii na pidpriemstvakh kharchovoi promyslovosti Ukrainy [Research and analysis of modernization processes at the enterprises of the food industry of Ukraine]. *Problemy teorii ta metodologii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu – Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*, (2(37)), 8–13.

16. Mudrak, R.P. (2014). Prodovolchyi rynek Ukrainy: ryzyky ta novi mozhlyvosti v konteksti yevropeiskoi intehratsi [Food market of Ukraine: risks and new opportunities in the context of European integration]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho natsionalnoho universytetu sadivnytstva – Collection of scientific works of Uman National University of Horticulture*, 85(2), 219-228.

Отримано 29.11.2021

UDC 338.439

Denys Krylov

Doctor of Economics, Honored Economist of Ukraine
Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: d.v.krilov76@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-8522-5433>

Olena Filatova

PhD Student Economics

Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University (Kyiv, Ukraine)

E-mail: filatovaolena2021@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-1460-7922>

**PROBLEMS AND PROSPECTS OF FOOD INDUSTRY DEVELOPMENT
AND ITS INVESTMENT ATTRACTIVENESS IN UKRAINE**

The development of the food industry in Ukraine is studied and it is noted that its material and resource provision, its effective development directly depend on the volume, structure and direction of investment resources, innovation and financial stability.

It is noted that the excess of foreign direct investment over portfolio foreign investment in 2020, as a record low, can be attributed to active political action in Ukraine, the continuation of hostilities, as well as the introduction of quarantine restrictions. The structure of portfolio foreign investment has an imbalance that does not lead to industrial development, but leads to an increase in domestic and external debt, as a significant part of investment is represented by debt instruments.

The factors that influence the investment climate for the further development of the food industry are listed: the level of inflation; taxation system; financial stability of enterprises; political stability; judicial system and level of corruption; control over the use of investments; energy prices. Strategic and tactical goals for further development of the industry, means and tools to achieve the goal have been identified. The organizational and economic mechanism of development of the food industry and creation of cooperatives at the expense of venture financing at the conclusion of venture agreements is offered. The creation of regional cooperatives will help the domestic food industry to reach a new level of development and raise the level of the national economy.

It was concluded that it is necessary to stabilize the political and economic situation in the country, to eliminate corruption in the administration of investments; the state should develop and implement reforms that would stimulate investment in both the agricultural sector and the processing industry; the development of the industry should be comprehensive, world trends, domestic and external demand for certain types of innovation should be taken into account.

Key words: food industry; agrocomplex; investment attractiveness; capital investments; direct investments; processing industry; import; export.

Fig.: 2. Table: 2. References: 16.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-112-120

УДК 338.631(477)

JEL Classification: H10; Q18

Антон Чуб

доктор юридичних наук, докторант

Міжнародний науково-технічний університет академіка Юрія Бугая (Київ, Україна)

E-mail: anton.chub2021@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6900-4865>

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено питанням державного регулювання та формування державної аграрної політики в Україні. Зазначено, що уряди всіх країн світу регулюють економічну, соціальну та політичну діяльність, тому розробка нормативно-правових актів та їх застосування відображає нескінченну боротьбу між політичними та неполітичними інтересами. Визначено, що регулювання впливає на економічні моделі, таким чином впливаючи на розподіл доходів і багатства. Наведена організаційно-економічна діяльність держави та процес прийняття управлінських рішень в АПК України. Висвітлено методи державної підтримки й інструменти управління та регулювання розвитком АПК України.

Обґрунтовано потребу в оперативному й неупередженому застосуванні інструментів впливу на розвиток аграрного сектору та прийняття агрополітичного рішення. Запропоновано стратегію розвитку АПК України. Визначено завдання і заходи, які необхідно виконати в короткостроковій або середньостроковій перспективі, що дозволило запропонувати авторській підхід: усі завдання і заходи поділено на шість напрямів (рівнів), які мають відповідну мету, а саме: реформи, інфраструктура, енергетика, виробництво, сільське господарство, законодавство.

Ключові слова: агропромисловий комплекс; державне регулювання; механізм управління; реформування; державна підтримка; державна аграрна політика; аграрний сектор; управлінське рішення.

Рис.: 3. Бібл.: 7.

Постановка проблеми. Сучасний агропромисловий комплекс (АПК) України має непросту історію становлення. Розвиток агропромислової інтеграції розпочався наприкінці 1920-х років з утворенням агропромислових комплексів, які здійснювали виробництво, переробку й реалізацію різного виду продукції. Однак лише на початку 50-х років ХХ століття в науковий і промисловий обіг було введено поняття агропромислового комплексу.

Нині АПК є найбільшим міжгалузевим комплексом, що об'єднує декілька галузей економіки, спрямований на виробництво та переробку сільськогосподарської сировини й отримання з неї продукції та доставка її до кінцевого споживача. Це сукупність галузей економіки країни, що включає сільське господарство та галузі, які досить тісно взаємодіють із сільськогосподарським підприємствами та здійснюють, наприклад, транспортування, зберігання, переробку сільськогосподарської продукції, постачання її споживачам, забезпечують сільське господарство технікою, хімікатами та добривами, обслуговують сільськогосподарське виробництво.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективного формування та дієвої реалізації аграрної політики держави знайшли своє відображення в численних дослідженнях науковців, зокрема, В. Андрійчука, О. Бородіної, М. Гладія, М. Маліка, П. Саблука та інших. Проблеми та перспективи розвитку інтеграційних процесів, відродження кооперативного руху в Україні, створення нових інтегрованих формувань висвітлені в працях: П. Гайдуцького, О. Гальцової, М. Туган-Барановського, Т. Ліпницького, В. Шебаніна та ін. Питання державного регулювання аграрного сектору досліджувалися у працях С. Кириленко, М. Корецького, С. Майстро, Г. Черевко. Водночас питання ефективного формування та дієвої реалізації аграрної політики держави як засобу результативного забезпечення управлінського впливу на розвиток агросфери потребує додаткового розгляду, оскільки залишається недостатньо висвітленими.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Забезпечення злагодженої та ефективної роботи всіх елементів агропромислового комплексу – це стратегічно необхідний процес, тому аграрна політика сьогодні повинна спрямовуватися на створення дієвої та стійкої системи, здатної забезпечити споживачів продуктами харчування, а заводи – сировиною. З огляду на специфіку аграрного сектору, необхідною умовою забезпечення конкурентного статусу галузі є формування і реалізація ефективної аграрної політики, що безпосередньо впливає і на розвиток економіки загалом. Шляхом подолання проблем може стати реальна інтеграція на новій основі балансу інтересів його учасників.

Метою статті є обґрунтування необхідності державного регулювання та формування державної аграрної політики в Україні як засобу забезпечення ефективного управління для розвитку АПК України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними суб'єктами взаємодії в межах АПК є комерційні організації та фермерські господарства, а основною формою взаємодії між елементами агропромислового комплексу є цивільно-правові договори. Угоди опосередковують усі стадії сільськогосподарського виробництва, які необхідні для реалізації сільськогосподарської продукції, без них неможливо належним чином оформити земельні відносини, організувати внутрішньогосподарське управління та трудову діяльність.

У процесі кардинальних соціально-економічних реформ, які проводилися в Україні у 90-х роках, «угода» посіла центральне місце серед правових засобів, необхідних для формування нової аграрної економіки загалом та для ефективного функціонування кожної сільськогосподарської комерційної організації. Ринкова економіка та участь у ринкових відносинах будь-якої комерційної організації неможливі без міцної договірної бази.

Аграрне виробництво в Україні поставлене в нерівні умови стосовно інших галузей економіки. Передусім його розвиток залежить від якості землі, природно-кліматичних умов, сезонності виробництва, технології тощо [1]. Усі ці фактори зумовлюють не тільки процес регулювання з боку держави, а і прямої підтримки агропромислового комплексу (АПК) України. І дійсно, згідно з Законом України (ЗУ) «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «...лише держава, концентруючи у своїх руках і державні, і приватні ресурси, може розв'язувати глобальні економічні проблеми на макрорівнях, ставлячи реальні завдання і вирішуючи їх із залученням на мікрорівнях усіх суб'єктів ринкового і життєвого середовища» [2]. Організаційно-економічна діяльність держави та процес прийняття управлінських рішень в АПК України наведено (рис. 1).

З рис. 1 можна побачити баланс, тобто оптимальне співвідношення між впливом ринку та державних рішень, але, на жаль, сьогодні ми бачимо іншу ситуацію: політика уряду – це неефективне використання ресурсів, що послаблює конкуренцію як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках; високі податки – руйнують економіку країни через зниження економічної активності підприємств; постійне зростання цін (дисбаланс) на енергоресурси – підвищують собівартість продукції, що також послаблює конкуренцію на внутрішньому і зовнішньому ринках; тощо.

Погодимось із І. Кириленко, що «Держава повинна пом'якшувати негативні дії ринкового механізму, брати на себе соціально-економічні функції, які взагалі не можуть бути організовані на ринкових принципах, усі інші регулятивні функції щодо національної економіки – прерогатива ринку» [3].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

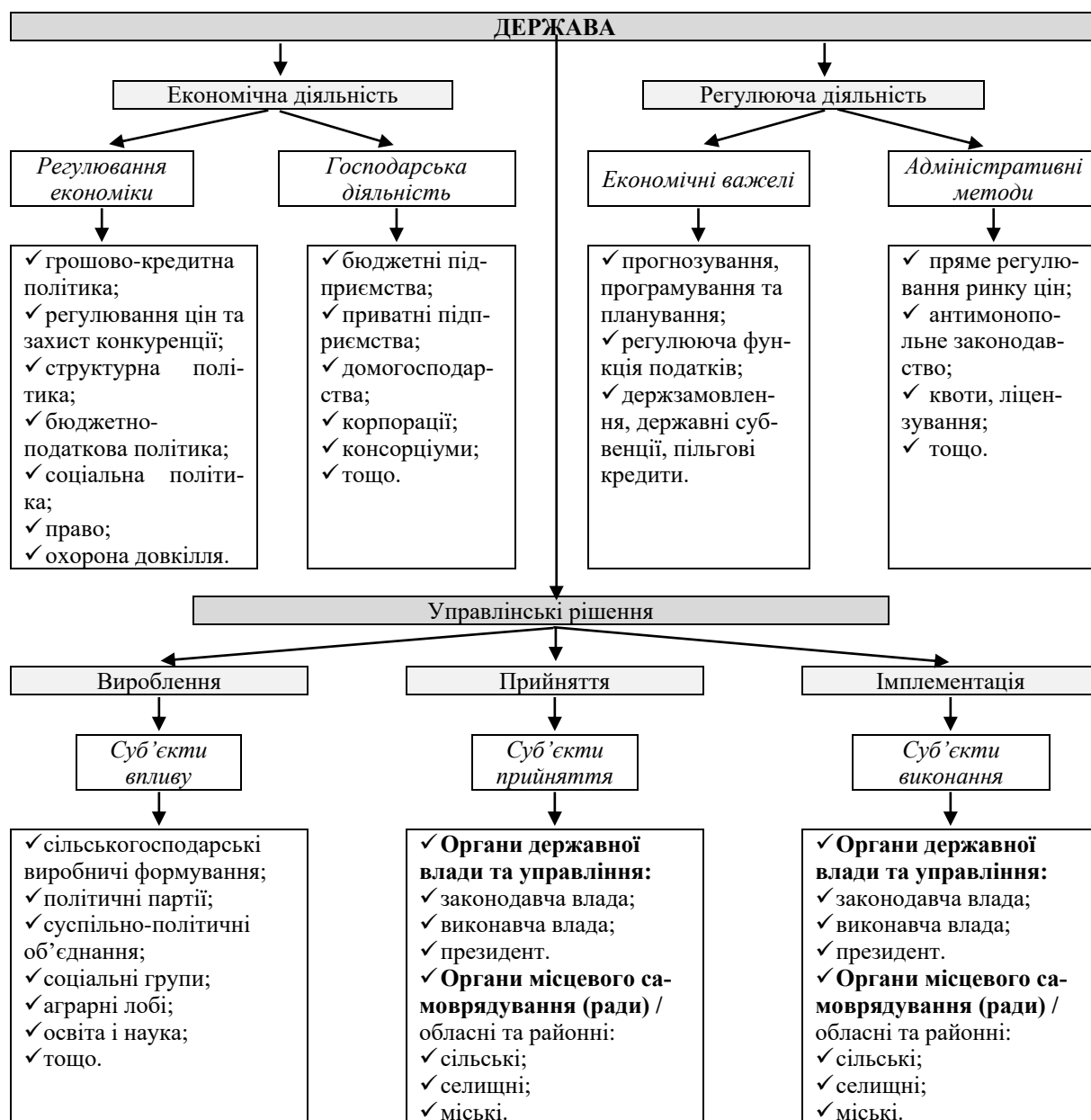

Рис. 1. Організаційно-економічна діяльність держави та процес прийняття управлінських рішень в АПК України

Джерело: побудовано автором.

За відсутності закону про аграрну реформу в Україні розпочалися аграрні реформування, які охопили всі складові: земельну сферу, реформування відносин власності та господарювання, міжгосподарських і зовнішньоекономічних відносин [1].

Можна виділити три етапи реформи в Україні [4]:

1. *Створення кластерних та інших об'єднаних аграрних формувань нового типу*, які можуть бути засновані на приватній власності на землю і майно, тобто паювання майна, а згодом і землі. У цей період одні типи приватних підприємств почали перетворення в інші, тобто відбулося зростання кількості селянських (фермерських) господарств. Можна зазначити, що мета першого етапу реформи є становлення власника, як відповідального суб'єкта господарювання за кінцеві результати, що, у свою чергу, спонукає вести бізнес виключно на прибутковій основі.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. *Формування аграрного ринку та інфраструктури аграрного ринку.* На цьому етапі появились аграрні біржі, та економічна свобода щодо збуту. Проте інфраструктура і зараз залишається в зародковому стані.

3. *Фінансове оздоровлення аграрних.* Два етапи аграрної реформи прийняття Земельного кодексу, введення пільгового кредитування аграрних підприємств та інші заходи.

Вплив ринку і держави та його оптимальне співвідношення постійно змінюється, а неефективне втручання держави призводить до загострення певних суперечностей. Отож, оцінка ефективності держави вимагає використання багатьох критеріїв. У багатьох країнах світу місцеві органи влади відіграють значну роль; вони займаються проблемами щодо соціального забезпечення, охорони середовища, розвитку інфраструктури тощо. Саме центральні органи влади розробляють та планують здійснення необхідних проєктів і програм.

Неспроможність ринку забезпечити раціональний розподіл ресурсів і є однією з основних причин та напрямів державної підтримки підприємств у ринковій економіці. АПК відчуває потребу в державній підтримці у вигляді політико-правових, організаційних, економічних, фінансових, екологічних та інших дій, пов'язаних із розвитком галузі. Методи державної підтримки та інструменти управління й регулювання розвитком АПК України наведено (рис. 2).

Реалізація державної підтримки розвитку АПК повинна здійснюватися в межах державних, регіональних і галузевих цільових програм, на безповоротній, безвідсотковій поворотній і платній поворотній основі для виробництва конкурентоспроможної продукції.

Погодимось із ствердженням авторів, що «...аграрна політика має відповідати певним характерним причинно-наслідковим ознакам, що характеризують її зміст і цільове призначення. Механізм здійснення аграрної політики держави є внутрішньою будовою, комплексом різноманітних складових публічного управлінського процесу, що включає принципи, об'єкти, суб'єкти, елементи, типи, методи, засоби її реалізації, які, взаємодіючи, впливають на кон'юнктуру аграрної економіки та ставлять за мету досягти кращого результату порівняно з вільним ринковим розподілом, водночас підтримуючи прагнення до забезпечення соціальної справедливості та відповідальності у сільському розвитку» [5].

Процес вироблення політичних рішень відбувається під впливом різних суб'єктів і є прикладом реалізації публічно-приватного партнерства в аграрній сфері, а прийняття і реалізація – це функція держави, тому державне регулювання агросектору не втрачає актуальності. Суспільний вибір полягає у оцінці варіантів, прийнятті найкращих із ряду «неоптимальних» рішень та їх реалізації щодо багатьох економічних, соціальних та інших проблем, які виникають внаслідок колективної життєдіяльності. Такий вибір здійснюється за допомогою держави та муніципальних інститутів і створює основу для вибору розумних підходів у прийнятті політичних рішень у тих випадках, коли значення мають як переваги, так і недоліки і ринку, і держави.

За висновками О. Гальцової «...інституційна та правова структура, що займається проблемами аграрного сектору, виявила два основні недоліки: недостатнє охоплення основних проблемних областей, особливо інтегрованого управління природними ресурсами, що походить від часткового юридичного охоплення проблемних зон та дефіциту технічної робочої сили в більшості установ аграрного сектору; фрагментація можливостей прийняття рішень на різних рівнях урядової ієрархії, що в поєднанні з обмеженою технічною підтримкою та жорсткими вертикальними лініями командування призводить до некоординованих дій уряду» [6]. Можна впевнено стверджувати, що важливим для розвитку агропромислового комплексу України – це державно-приватне партнерство з метою вироблення стратегії щодо забезпечення ресурсного потенціалу та подальшого розвитку аграрного сектору.

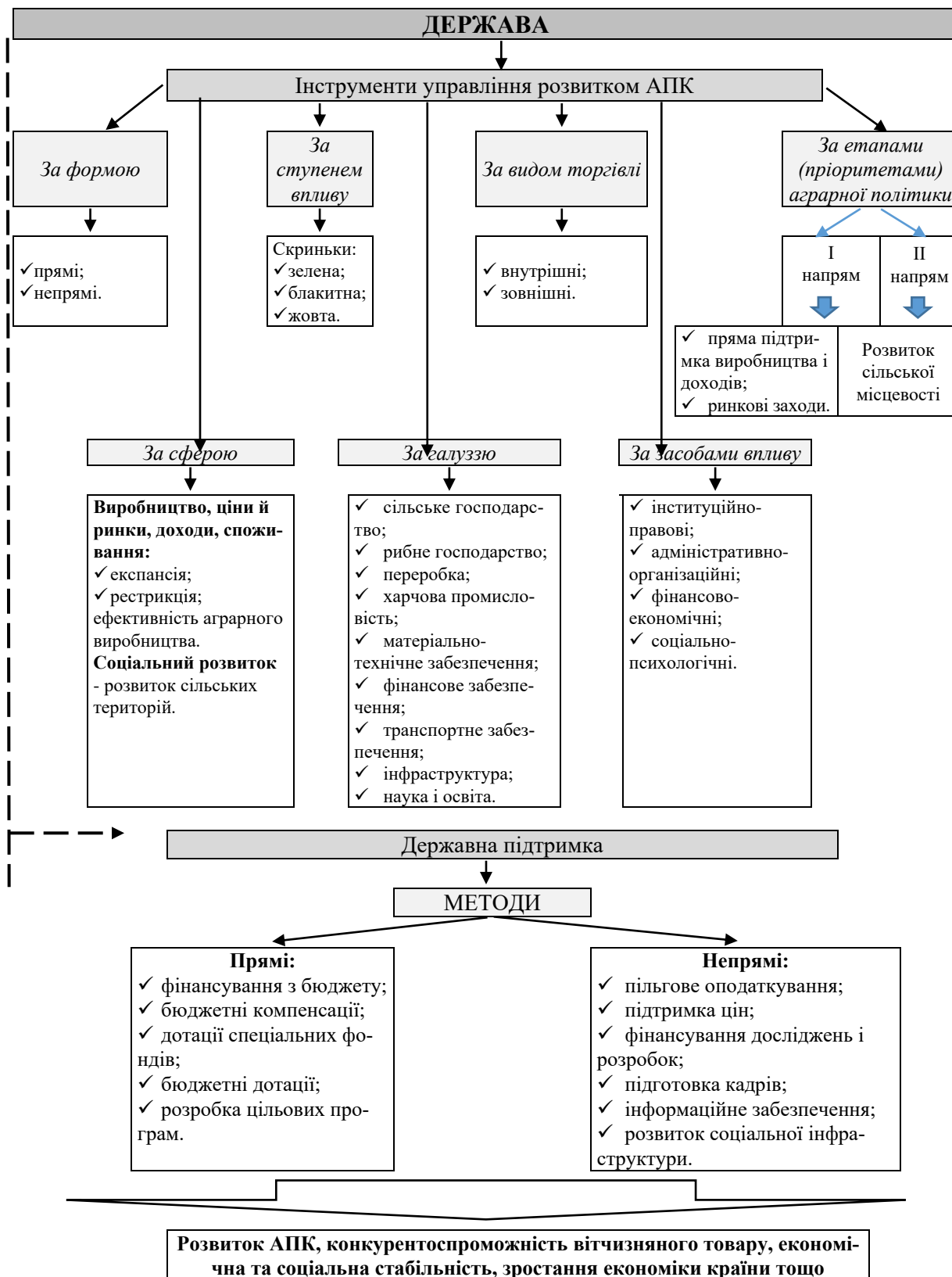

Рис. 2. Методи державної підтримки та інструменти управління та регулювання розвитком АПК України

Джерело: побудовано автором.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Реальне аграрно-промислово-торговельно-фінансово-інформаційно-маркетингове інтегрування ще попереду. І це об'єктивний, на даному етапі, процес. Розвиток аграрного підприємництва та поліпшення результативності аграрного сектору будуть сприяти зміцненню позицій сектору [7].

На основі вищевикладеного, нами визначено стратегія розвитку АПК України, де визначено завдання і заходи, які необхідно виконати в короткостроковій або середньостроковій перспективі (рис. 3).

Рис. 3. Стратегія розвитку АПК України

Джерело: побудовано автором.

Усі завдання і заходи поділено на шість напрямів (рівнів), які мають відповідну мету, а саме:

1. *Реформи.* Можливий результат: підвищення привабливості України для інвесторів; підвищення конкурентоспроможності та диверсифікації українського експорту; збільшення обсягів міждержавної торгівлі та торгівлі, що призводить до збільшення дер-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

жавних доходів від митних зборів та покращення транскордонного руху товарів; вдосконалення інноваційної можливості компаній, розширення місцевого ринку праці, збільшення працевлаштування студентів, зменшення дефіциту робочої сили; зменшення бізнес-витрат, збільшення державних доходів від податків за рахунок відмови бізнесу від ухилення сплати податків; зниження рівня корупції та підвищення конкурентоспроможності й економічного здоров'я українського ринку тощо.

2. *Інфраструктура*. Можливий результат: перехід до найкращих практик формування тарифів, що важливо для фінансової стабільності державних компаній; демонополізація ринків; можливість розпочати будівельні роботи в портах, у тому числі за рахунок прямих іноземних інвестицій (ПІІ); відкриття нових інвестиційних проектів; підвищення привабливості рибних портів та суднобудівних заводів тощо.

3. *Енергетика*. Можливий результат: створення обґрунтованої ринкової ціни, прибутковості генеруючих компаній; наявність додаткових джерел електроенергії призведе до зниження цін на електроенергію та зниження вартості товарів; підтвердження надійності українських енергетичних ринків для інвесторів; підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки на місцевому та на міжнародних ринках; формування ефективних цінових та інвестиційних сигналів на ринку електроенергії.

4. *Виробництво*. Можливий результат: митна реформа полегшить ведення бізнесу і створить більш сприятливе для ПІІ середовище; поліпшення галузі високотехнологічного виробництва; можливість торгувати відповідними групами української продукції на внутрішньому ринку ЄС без додаткових процедур випробувань та оцінки відповідності, на основі визнання оцінок відповідності української продукції; повноцінне функціонування та стимулювання експорту продукції місцевих виробників та залучення відповідних інвестицій.

5. *Сільське господарство*. Можливий результат: збільшення потенціалу ПІІ у галузі сільського господарства в Україні; впровадження доступної та ефективної сільськогосподарської системи страхування зменшить рівень невизначеності для іноземних інвесторів; спрощений доступ до ринку ЄС для українських продуктів і збільшення привабливості галузі для інвестицій; збільшення розміщення відповідного виробництва в Україні потенційними інвесторами; розвиток інфраструктури; розвиток органічного сільського господарства тощо.

6. *Законодавство*. Можливий результат: доступу до фінансування для розвитку та модернізації зрошувальної інфраструктури; полегшення доступу інвестора до оренди земельних та водних об'єктів та підвищення прозорості конкурсних процедур; поліпшення земель, збільшення державної компенсації; залучення інвестицій; ефективне використання новітніх сільськогосподарських технологій; введення органічного виробництва; полегшення ведення підприємницької діяльності; захист водних ресурсів від забруднення фермерами (пестицидами) та виробниками (промисловими відходами та водою); ефективне використання коштів державного бюджету; стимулювання страхових компаній та сільськогосподарських виробників для захисту виробництва; державна підтримка сільськогосподарського страхування; функціонування доступної системи страхування сільськогосподарського виробництва; ефективний розвиток сільського господарства тощо.

Висновки та пропозиції. Сучасна аграрна політика є достатньо адаптованою що стосується сучасних мінливих потреб суспільства, а саме: національною моделлю управління, адміністрування та регулювання розвитку сільських територій і сільського господарства.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

За останні 10 років агропродовольча галузь стала дуже серйозною сферою України. У світі цей сектор економіки залучає все більше інвестицій, і в цій сфері відбувається багато змін та інновацій – це органічні продукти, еко-, біо- та зелені бренди. Змінилися екологічні вимоги до виробництва сільськогосподарської продукції.

Безсумнівно, Україна має великі перспективи щодо участі у світовому продовольчому ринку, вона може бути лідером за багатьма позиціями у виробництві в агропродовольчому секторі. Дуже важливо навчитися формувати власні тренди і формувати їх з наукового, освітнього погляду, а також з погляду комунікації зі споживачами та підтримки вітчизняного сектору АПК.

Законодавство, яке регулює діяльність суб'єктів АПК в Україні, продовжує розвиватися, на виконання поставлених завдань гарантується державна підтримка формування та розвитку кредитної системи у сфері розвитку сільського господарства: 1) сільськогосподарським товаровиробникам, а також організаціям та фізичним особам-підприємцям, які здійснюють первинну та подальшу переробку сільськогосподарської продукції; 2) організаціям та фізичним особам-підприємцям, що реалізують інвестиційні проекти. Але цього недостатньо, державна підтримка має розвиватися рівномірно, на справедливій основі, а не лише на користь великих вертикально інтегрованих холдингів. Сучасний механізм державної підтримки аграрних підприємства та аграрних об'єднань має бути спрямований насамперед на досягнення стабілізації рівня виробництва продукції з поступовим нарощуванням його обсягів та забезпечення виробництва найбільш сучасної та конкурентоспроможної на всіх ринках продукції.

Список використаних джерел

1. Галанець В. В. Форми та методи державного регулювання агропромислового виробництва / В. В. Галанець // Право та державне управління. – 2019. – № 1 (34). – Т. 2. – С. 33-39.
2. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України [Електронний ресурс] : Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602-III. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>.
3. Кириленко І. Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи / І. Г. Кириленко. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2005. – 452 с.
4. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В. Г. Андрійчук – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
5. Арбузова Т. В. Формування публічного характеру державної аграрної політики [Електронний ресурс] / Т. В. Арбузова, В. І. Панасюк // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2021. – № 6. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2105>.
6. Гальцова О. Л. Інституційне використання ресурсного потенціалу АПК в реалізації аграрної політики регіону / О. Л. Гальцова // Інституціональний вектор економічного розвитку. Збірник наукових праць МІДМУ «КПУ». – 2012. – Вип. 5(1). – С. 143–158.
7. Гальцова О. Л. Інституціональна інтеграція аграрного сектора України/ О. Л. Гальцова // Причорноморські економічні студії. – 2017. – Вип. 13 (1). – С. 210-214.

References

1. Galanets, V. (2019). Formy ta metody derzhavnoho rehuliuвання ahropromyslovoho vyrobnytstva [Forms and methods of state regulation of agro-industrial production]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and public administration*, 1(34)(2), 33-39.
2. Pro derzhavne prohnozuvannya ta rozroblennia prohram ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy [On State Forecasting and Development of Economic and Social Development Programs of Ukraine], Law of Ukraine № 1602-III (of March 23, 2000). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>.
3. Kirilenko, I. G. (2005). *Transformatsiia sotsialno-ekonomichnykh peretvoren u silskomu hospodarstvi Ukrainy: problemy, perspektyvy* [Transformation of socio-economic transformations in agriculture of Ukraine: problems, perspectives]. NSC “Institute of Agrarian Economics”.

4. Andriychuk, V.G. (2002). *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv [Economics of agrarian enterprises]*. KNEU.

5. Arbuzova, T., & Panasiuk, V. (2021). Formuvannya publichnoho kharakteru derzhavnoi ahrarnoi polityky [Formation of the public nature of the state agrarian policy]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok – Public administration: improvement and developmen*, 6. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2105>.

6. Galtsova, O.L. (2012). Instytutsiine vykorystannia resursnoho potentsialu APK v realizatsii ahrarnoi polityky rehionu [Institutional use of resource potential of agro-industrial complex in realization of agrarian policy of the region]. *Collection of scientific works of MIDMU “KPU” – Instytutsionalnyi vektor ekonomichnoho rozvytku. Zbirnyk naukovykh prats MIDMU «KPU»*, 5(1), 143-158.

7. Galtsova, O.L. (2017). Instytutsionalna intehratsiia ahrarnoho sektora Ukrainy [Institutional integration of the agricultural sector of Ukraine]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studie*, 13(1), 210-214.

Отримано 28.11.2021

UDC 338.631(477)

Anton Chub

Doctor of Law, Doctoral Student (Economics)

Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University (Kyiv, Ukraine)

E-mail: anton.chub2021@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-6900-4865>

STATE REGULATION AND FORMATION OF STATE AGRICULTURAL POLICY IN UKRAINE

The article is devoted to the issues of state regulation and formation of the state agrarian policy in Ukraine. It is noted that governments around the world regulate economic, social and political activities to control or influence the relevant processes, so the development of regulations and their application reflects the endless struggle between political and non-political interests. It is determined that regulation affects economic models, thus affecting the distribution of income and wealth. State regulation has some influence on the redistributive potential of regulation, and only the state, concentrating both public and private resources in its hands, can solve global economic problems.

The organizational and economic activity of the state and the process of making managerial decisions in the agro-industrial complex of Ukraine are given, where it is noted that the current government policy is inefficient use of resources, weakens competition.

Methods of state support and tools for managing and regulating the development of the agro-industrial complex of Ukraine are highlighted and it is determined that the implementation of state support for the development of agro-industrial complex should be carried out within state, regional and sectoral targeted programs.

The need for prompt and impartial application of tools to influence the development of the agricultural sector and agro-political decision-making is justified. The strategy of development of agro-industrial complex of Ukraine is offered, where the tasks and actions which need to be executed in short-term or medium-term perspective are defined. All tasks and activities are divided into six areas (levels), which have a corresponding goal, namely: reforms, infrastructure, energy, production, agriculture, legislation. Solving certain tasks can provide a positive result.

Key words: agro-industrial complex; state regulation; management mechanism; reform; state support; state agrarian policy; agricultural sector; management decision.

Fig.: 3. References: 7.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-121-127

УДК 504.75

JEL Classification: L15; O14

Надія Єфременкова

кандидат технічних наук, доцент кафедри дизайну та гуманітарних дисциплін
Навчально-науковий інститут комп'ютерних технологій та дизайну,
Київський національний університет технологій та дизайну (Черкаси, Україна)
E-mail: n.efremenkova@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6029-8230>

Наталія Бабіна

кандидат економічних наук, доцент кафедри комп'ютерної інженерії та фундаментальних дисциплін
Навчально-науковий інститут комп'ютерних технологій та дизайну,
Київський національний університет технологій та дизайну (Черкаси, Україна)
E-mail: babina.no@knutd.edu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9777-4827>

ЕКОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ДИЗАЙНІ ПРОДУКЦІЇ

Досліджено вплив дизайнерської діяльності на покращення екологічної ситуації у світі. Зазначено важливість підвищеної уваги фахівців усіх галузей до створення безпечної в екологічному плані продукції. Наголошено, що дизайнерська діяльність здійснює безпосередній вплив на покращення екологічної ситуації у світі. Визначено чинники досягнення високого рівня екологічної безпеки продукції. Зазначено, що на сучасному етапі провідним інструментом впливу на управління екологічними процесами є метод оцінки життєвого циклу. Підкреслено, що використання безпечних матеріалів та конструкцій, врахування вимог ергономіки в дизайнерських проєктах підвищує рівень якості продукції. Зазначено необхідність аналізу показників якості продукції та чинників, що їх формують, у процесі проєктування для забезпечення безвідмовності, ремонтпридатності, довговічності продукції.

Ключові слова: екологічний дизайн; довговічність; ремонтпридатність; ергономіка; утилізація; матеріалознавство; життєвий цикл продукції.

Бібл.: 11.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства питання екології життя, виробництва, споживання стають центральними, потребують підвищеної уваги фахівців усіх галузей. Актуальною є проблема насичення споживчого ринку України лише продукцією, що мінімізує норми споживання електроенергії, води, є безпечною, при цьому залишається ефективною. Для стратегії Європейського Союзу стосовно інтегрованої політики щодо продукції вирішальним чинником є екологічний дизайн продукції. Директивою Європейського парламенту наголошується на необхідності вирішення низки проблемних питань. Важливим є питання енергоефективності в усіх сферах діяльності людини. Можливість його вирішення забезпечується суттєвим зменшенням використання енергоресурсів у процесі проєктування, виготовлення, використання та утилізації товарів, відмовою від неефективної з погляду енергоспоживання продукції [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні дослідження екологічних питань належать В. Вернадському, Н. Моїсеєву, Р. Карсону, П. Елріху, Т. Мальтусу, Б. Комоєру. Дослідженням виробничої діяльності і навколишнього середовища приділено увагу в працях Д. Рескіна, У. Моріса, Ле Корбюзьє, Т. Мальдонадо. Дослідження взаємозв'язку екології та проєктної практики здійснювали Б. Стерлінг, Е. Тоффлер, А. Хемонд, Д. Хокінс, Г. Галопін. У зарубіжній практиці дизайну екологічним факторам приділяли увагу провідні дизайнери Джо Коломбо, Л. Колані, П. Солері, М. Котті, А. Мутнякович, П. Рудолф, П. Айзенман, Р. Абрахам [1]. Дослідження, присвячені аналізу екологічних, економічних та соціальних чинників впливу на навколишнє середовище у виробничих системах, питаннях утилізації відходів, здійснювались такими закордонними вченими, як У. Гелбман, Д. Гуїні, О. Уланова. Ґрунтовні дослідження, пов'язані з інструментами екологічного менеджменту, проводили також О. Балацький, О. Веклич, Г. Виговська, Т. Галушкіна, С. Догунцов, В. Міщенко, І. Синякевич [11].

Передумови становлення та розвитку екологічного дизайну в Україні вивчалися В. Голобородьком, О. Бойчуком, А. Рубцовим [2]. Особливості організації процесів дизайн-проектування з урахуванням екологічних аспектів опубліковані у широкому дослідженні групи авторів під керівництвом О. Свірка [9]. Здійснюючи аналіз дизайнерських процесів у світі, В. Даниленко підкреслив важливість дизайнерського проектування, що орієнтується на екологічні пріоритети, меншу уніфікацію та стандартизацію розробок. Вітчизняний фахівець у галузі дизайну П. Татіївський наголошує, що специфічною рисою українського дизайну є його екологічна спрямованість. Він підкреслює, що процес екологізації дизайнерського проектування необхідно розглядати у широкому гуманітарному сенсі художньої культури, у системі цілісної моделі образу життя людини в майбутньому [10].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В останні роки набуває особливо вирішального значення проблема утилізації відходів виробництва і споживання з метою зменшення впливу людини на зовнішнє середовище. Звалища, які збільшуються за площею та кількістю відходів, стають небезпечним джерелом отруєння довілля. Однією з причин є величезний попит на складну побутову техніку, автомобілі, дитячі іграшки. Водночас швидко моральне або фізичне старіння цих товарів, на жаль, заплановано виробниками. У процесі проектування товару та його створення навмисне закладається короткий термін їх використання, ремонт дуже часто не передбачений. Це дозволяє виробникам отримувати шалені прибутки, але згубно діє на довкілля. Проблема є багатогранною, але потребує вирішення. Екологічний дизайн продукції здатний посприяти вирішенню частини проблеми.

Мета статті. Мета статті полягає в пошуку шляхів, що сприятимуть досягненню достатнього рівня екологічної безпеки в процесі проектування та створення продукції для забезпечення екологічної безпеки людини та суспільства загалом.

Виклад основного матеріалу. Підвищений рівень уваги до екологічних проблем цілком зрозумілий у сучасних реаліях. Він зумовлений постійним збільшенням рівня забрудненості навколишнього середовища. Ситуація накопичення відходів в Україні на сьогодні є доволі критичною, потребує негайного вирішення на державному рівні. Національною стратегією управління відходами в Україні зазначено, що значні обсяги накопичених в Україні відходів та відсутність ефективних заходів, спрямованих на запобігання їх утворенню, утилізації, знешкодження та видалення, поглиблюють екологічну кризу і стають гальмівним фактором розвитку національної економіки. Розв'язання цієї проблеми дозволить вирішити питання енерго- та ресурснезалежності держави, економії природних матеріальних та енергетичних ресурсів [5].

Питання досягнення екологічності в усіх процесах, пов'язаних із використанням енергії, сировини, матеріалів активно піднімається на державному рівні. Створення умов для комфортного проживання, забезпечення самореалізації та розвитку громадян, підвищення якості їхнього життя в кожному регіоні є дійсно стратегічним напрямом розвитку. Згідно з Державною стратегією регіонального розвитку на період 2021-2027 рр. стратегічною метою держави є орієнтованість на людину та забезпечення ефективного використання внутрішнього потенціалу кожної території [3]. Документом зазначено важливість особливої уваги до питань збереження навколишнього природного середовища, особливо в умовах глобалізації.

В умовах стрімкої науково-технічної революції, з появою нових технологій з'явилась потреба у проектуванні та виготовленні продукції, що сумісна з довкіллям. Підвищилась потреба у використанні альтернативних ресурсів та енергії. З'явилась необхідність використання нетоксичних матеріалів, перероблених, а також призначених для переробки матеріалів.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Екологічний підхід до проектування є провідним у європейській та світовій проєктній культурі на сучасному етапі розвитку людства. Екологічний дизайн «є особливим видом проєктної культури, створює нову концепцію виробництва, в основі якої повинні лежати не тільки безвідходні та енергозберігаючі технології, а також екологічний за своїм характером спосіб споживання із замкненим циклом, який має відповідати глобальним викликам соціосистеми з екологізації» [8]. Водночас поняття «екологічний дизайн» є доволі широким, його філософська трактовка передбачає будь-яке проєктування в дизайні, що зосереджено на гармонії взаємодії людини з оточуючим світом. Але головне, що екологічний дизайн завдяки засобам та методам дизайну сприяє вирішенню актуальних задач навколишнього природного середовища, самих людей, у справі захисту від наслідків забруднення відходами техногенної цивілізації [6].

Аналіз ситуації демонструє, що наприкінці ХХ ст. суттєвий вплив на сферу життєдіяльності людини та суспільства загалом вплинули саме результати діяльності дизайнерів. Цей вплив стосувався стилю життя, характеру споживання, формування потреб людини в нових товарах.

Поштовхом до зміни дизайнерського мислення у світі став процес утилізації складних технічних товарів, а саме складнощі, що виникли в процесі розбирання техніки на складові частини для створення можливостей вторинного використання цінних матеріалів. Конструктори та дизайнери, проєктуючи складні технічні товари, не брали до уваги майбутній процес утилізації, що призводило до неможливості вторинного використання цінних матеріалів. Критична маса товарів зростала, з часом накопичувалась на звалищах, створювала зростаючі проблеми з утилізації. Разом з тим втрачалися цінні кольорові та, навіть, коштовні метали, що входили в конструктивні елементи складної техніки. Саме тому прийшло розуміння, що проєктуючи продукцію, важливо одночасно передбачати майбутню утилізацію, можливість подальшої переробки з метою уникнення додаткових витрат та збереження вторинних матеріалів, у тому числі цінних. Великі компанії поставили дизайнерам та конструкторам завдання переглянути процес проєктування та особливості конструкції складних товарів для того, щоб у кінці життєвого циклу продукції вона могла бути легко розібрана на частини зі збереженням цінних матеріалів.

Отже, зміна мислення дизайнерів продукції сприяє зменшенню кількості відходів, стимулюванню розроблення та виробництва електричного та електронного обладнання, яке після закінчення терміну експлуатації підлягає легкому демонтажу та утилізації, а матеріали, що застосовуються під час його виготовлення, залишають придатність для вторинного використання.

Інформацію для обґрунтованого вирішення екологічних проблем надає метод оцінки життєвого циклу продукції. Спроби аналізу методу здійснювались задовго до появи міжнародного стандарту ISO 14040:2006, але різні методології та програмні продукти проведення оцінки життєвого циклу викликали проблеми в процесі порівняння результатів різноманітних досліджень. Міжнародний стандарт ISO 14040:2006 уніфікує методологію оцінки життєвого циклу, дозволяє уникати цих проблем [10].

На першому етапі життєвого циклу продукції, а саме в процесі проєктування продукції, формується комплекс споживчих переваг, здійснюється розробка показників якості, що мають забезпечити достатній рівень функціональних властивостей, безпеки, ергономіки, безвідмовності, ремонтпридатності, довговічності. Кожна з цих властивостей має безпосередній вплив на екологію життя. Елементом безпеки є мінімізація шумів, шкідливих викидів, випромінювання, вібрації. Високий рівень функціональності одночасно з довговічністю та ремонтпридатністю сприяє збільшенню терміну використання продукції, відповідно, зменшенню потоку відходів на звалищах, економії матеріалів, ресурсів та енергії.

Отже, поняття «якість» розглядається як екологічна категорія, доповнюється новим сенсом та трансформується в «екологічну якість». Якісний виріб є завжди безвідмовним, ремонтпридатним, довговічним. Ремонтпридатність забезпечується використанням уніфікованих деталей та вузлів. Це зменшує необхідність повторного виробництва аналогічної продукції та збільшує період використання, віддаляє утилізацію. Таким чином, зменшується матеріалоємність виробництва загалом, з'являється можливість економії енергії та повторного використання матеріалів.

Врахування вимог ергономіки в дизайнерських проєктах підвищує рівень якості повсякденного життя людей, сприяючи збереженню їхнього здоров'я, психологічного комфорту, стимулюючи позитивні психологічні та економічні зрушення в суспільстві. Пріоритет комфорту людини завдяки використанню природних форм у штучному середовищі передбачає простір, удосконалений з погляду антропометрії. Врахування індивідуальних фізичних, психологічних особливостей людини спонукає дизайнерів створювати різновиди комфортного екологічного простору.

В. Папанек у книзі «Дизайн для реального світу» наголошував, що антропологічні дослідження потреб і бажань людей сприяють створенню дійсно якісного та ефективного дизайну, врахуванню основних людських цінностей при розробці продукту [7].

Ергономіка як наука вивчає відповідність продукту, що створюється, фізичному стану людини, її антропометричним характеристикам, силовим можливостям, психологічному комфорту. Принципи розумного споживання передбачають модульний підхід, багатофункціональність, здатність до трансформації, гігієнічність. Це означає, що комфортність неможлива без ергономічності. Несприятливі ергономічні характеристики провокують психологічне та фізичне напруження, збільшують втому, інколи больові відчуття.

Важливим є виявлення чинників оптимальних психологічних та фізіологічних реакцій фахівців технологічного середовища. З цією метою важливо виділити граничні та допустимі кількісні показники діяльності за фізіологічними та психологічними чинниками. Емоційним аспектом функціонального комфорту в побутовому середовищі є психологічний спокій, у технологічному середовищі – задоволення від роботи. Таке задоволення сприяє зосередженню фахівців на суті їхньої діяльності, забезпечує стимул для нових удосконалень. Можна стверджувати, що дизайн формує гармонію навколишнього середовища. Ергономічні дослідження діяльності дизайнерів виявили потребу включення дизайнерів у команду фахівців ще на ранній стадії проєктування.

Другий етап життєвого циклу продукції, а саме виробництво продукції, є важливим з погляду дотримання вимог створеного проєкту, сучасних технологічних вимог у процесі виробництва, забезпечення економного споживання енергоресурсів та матеріалів.

На третьому етапі, обігу продукції, важливо забезпечити належним чином утилізацію продукції. В Україні організовано підприємства зі збору та утилізації електричного та електронного обладнання, розроблено законопроєкти стосовно встановлення вимог до збирання, зберігання та оброблення електричного та електронного обладнання, запровадження економічного стимулювання впровадження екологічно чистих технологій виробництва та розширення можливостей перероблення (рециклінгу), встановлення економічних інструментів щодо запобігання утворенню небезпечних відходів, зокрема оподаткування екологічно небезпечної продукції. Важливим на цьому етапі є контроль з боку контролюючих органів.

Четвертий етап життєвого циклу продукції є важливим з погляду стимулювання попиту на продукцію, яка легше піддається процесам утилізації після використання.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

П'ятий етап життєвого циклу продукції зосереджується на розвитку підприємств з переробки відходів, на мінімізації частини відходів від продукції, що не підлягає переробці для зменшення їхнього шкідливого впливу на навколишнє природне середовище. Таким чином, використання методу оцінки життєвого циклу продукції дозволяє ефективно спланувати та вирішити всі проблеми екологічного спрямування.

Дизайн є творчою діяльністю, що має за мету визначення форми та сенсу предметів, удосконалення їхніх естетичних властивостей та оптимізацію функціональних процесів життєдіяльності людини в межах середовища. Фаховий рівень дизайнера завжди оцінювався ступенем розвитку творчого мислення, здатністю створювати яскравий художній образ, оригінальну та виразну форму об'єкта. Сьогодні ж додає до традиційних вимог потребу у високому рівні екологічного мислення. Дизайнери по суті своєї діяльності, як творчі особистості, реагують на виклики та проблеми суспільства, пропонують рішення у вигляді проекту. Водночас затребуваним може бути проект, що є вигідним для бізнесу. Структури бізнесу обов'язково передбачають та враховують економічну ефективність виробництва нової продукції. У процесі розрахунків показника рентабельності інвестицій обов'язково враховується екологічні та ергономічні складові, тому що світ бізнесу зацікавлений у впровадженні сучасних технологій, що сприяють покращенню екології, впровадженню ресурсозберігаючих технологій, екологічно безпечних матеріалів та ергономічних конструкцій [8].

Враховуючи важливість ситуації, перед провідними спеціалістами у сфері дизайну стоїть задача з перетворення екологічного мислення на частину проектного. Важливо, створюючи проект, дотримуватись пріоритетності екологічного підходу.

Саме тому формування в суспільстві екологічної культури, поява чіткого розуміння, що позитивні зрушення можливі за умови формування відповідного світогляду кожної людини, а також обізнаності у сфері екології є дуже важливими чинниками покращення ситуації. З'явилось розуміння, що дієві методи можливі за умови зміни світогляду кожної людини. Питання екології в сучасному світі має хвилювати кожну людину, що споживає вироблену продукцію, кожного спеціаліста, пов'язаного з проектуванням, виробництвом продукції, у тому числі дизайнерів. Це особливо стосується дизайнерської діяльності. Дизайнери – саме ті фахівці, що здатні змінити споживацькі парадигми та реалізувати позитивні зрушення в екології. Дизайн, пронизуючи всі сфери життя людини, здатний формувати моделі поведінки людини у сфері споживання.

Висновки і пропозиції. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що екологічний підхід у дизайні продукції є важливим, необхідним, має безпосередній та багатогранний вплив на екологічну ситуацію у світі. Аналіз сучасної екологічної ситуації у світі продемонстрував важливість постійного прогнозування та оцінки можливих негативних наслідків дизайнерської діяльності для навколишнього середовища. Проектування продукції має ґрунтуватися на забезпеченні споживчих переваг. Формування комплексу необхідних показників якості дозволяє забезпечити високий рівень функціональних та ергономічних властивостей, безпеки, безвідмовності, ремонтпридатності, довговічності.

Підґрунтям для позитивних зрушень в екологічній ситуації є зміна світогляду кожної людини. Дизайнери як спеціалісти, що стоять у витоків створення продукції, предметів зовнішнього світу, мають взяти на себе функцію виховання в суспільстві чутливого ставлення до природного простору, необхідності економії ресурсів матеріалів та енергії, розуміння важливості та необхідності екологічних парадигм.

Особливо значущою є екологічна складова в сучасній дизайн-освіті, бо саме дизайнери з їхньою прерогативою створювати користувацькі моделі, здатні суттєво вплинути на правила встановлення ціннісних шкал, на критерії їх оцінювання, а також і на соціальну поведінку та принципи споживання комплексного продукту. Отже, екологічна складова профе-

сійної поведінки дизайнера в усіх сферах його діяльності має стати визначальною. Дизайнери, працюючи в умовах стрімкої зміни технологій, повинні мати суттєву базу знань з матеріалознавства, ергономіки, управління якістю. Основи екологічної складової сучасного дизайну важливо закладати в процесі професійної підготовки дизайнерів.

Список використаних джерел

1. Бейлах О. Д. Особливості екологічного дизайну в проектній практиці дизайнерів 1960-70-х років ХХ століття [Електронний ресурс] / О. Д. Бейлах // *Modern problems and ways of their solution in science, transport, production and education*. – 2013. – Режим доступу: <https://www.sworld.com.ua/konfer31/347.pdf>.
2. Голобородько В. М. Екологічний дизайн: передумови становлення і розвитку в Україні / В. М. Голобородько, В. О. Рубцов, В. О. Свірко // *Теорія і практика дизайну*. – 2016. – Вип. 9. – С. 29-46.
3. Державна стратегія регіонального розвитку на період 2021-2027 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
4. Директива Європейського Парламенту і Ради 2009/125/ЄС від 21 жовтня 2009 року про рамки для встановлення вимог до екодизайну для пов'язаних з енергоспоживанням продуктів (нова редакція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011-09#Text.
5. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80#n8>.
6. Панкина М. В. Экологический дизайн как направление современного дизайна. Определение понятия [Электронный ресурс] / М. В. Панкина, С. В. Захарова // *Современные проблемы науки и образования*. – 2013. – № 4. – Режим доступа: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=9670>.
7. Папанек В. Дизайн для реального світу [Електронний ресурс] / В. Папанек. – Режим доступу: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=134259>.
8. Свірко В. О. Дизайнерська діяльність: екологічне проектування [Електронний ресурс] : навч.-метод. видання / В. О. Свірко, О. В. Бойчук, В. М. Голобородько. – К. : УкрНДІ ДЕ, 2016. – 196 с.
9. Татіївський П. М. Особливості становлення та перспективи розвитку дизайну в Україні [Електронний ресурс] : дис. ... канд. техн. наук: 05.01.03 / П. М. Татіївський. – К., 2002. – 190 с.
10. Уланова О. В. Краткий обзор метода оценки жизненного цикла продукции и систем управления отходами [Электронный ресурс] / О. В. Уланова // *Современные проблемы науки и образования*. – 2012. – № 4. – Режим доступу: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=6799>.
11. Фролов С. М. Перспективи використання методу оцінки життєвого циклу в системі управління відходами в Україні [Електронний ресурс] / С. М. Фролов, О. О. Білопільська // *Ефективна економіка*. – 2013. – № 2. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1793>.

References

1. Beilakh, O.D. (2013). Osoblyvosti ekolohichnoho dyzainu v proektnii praktytsi dyzaineriv 1960-70-kh roki XX stolittia [Features of ecological design in the design practice of designers of the 1960-70s of the twentieth century]. *Modern problems and ways of their solution in science, transport, production and education*. <https://www.sworld.com.ua/konfer31/347.pdf>.
2. Holoborodko, V.M., Rubtsov, V.O., & Svirko, V.O. (2016). Ekolohichni dyzain: peredumovy stanovlennia i rozvytku v Ukraini [Ecological design: prerequisites for formation and development in Ukraine]. *Teoriia i praktyka dyzainu – Theory and practice of design*, 9, 29-46.
3. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na period 2021-2027 roky [State strategy of regional development for the period 2021-2027]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
4. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu i Rady 2009/125/IeS vid 21 zhovtnia 2009 roku pro ramky dlia vstanovlennia vymoh do ekodyzainu dlia poviazanykh z enerhospozhyvanniam produktiv (nova redaktsiia) [Directive 2009/125 / EC of the European Parliament and of the Council of October 21, 2009 on a framework for setting ecodesign requirements for energy-related products]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011-09#Text.
5. Natsionalna stratehiia upravlinnia vidkhodamy v Ukraini do 2030 roku [National strategy waste management in Ukraine until 2030]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80#n8>.

6. Pankina, M.V., & Zaharova, S.V. (2013). *Ekologicheskii dizain kak napravlenie sovremennogo dizaina. Opredelenie poniatia* [Ecological design as a direction of modern design. Definition of the concept]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniia – Modern problems of science and education*, (24). <https://science-education.ru/ru/article/view?id=9670>.

7. Papanek, V. (2020). *Dyzain dlia realnoho svitu* [Design for the real world]. <http://booksonline.com.ua/view.php?book=134259>.

8. Svirko, V.O., Boichuk, O.V., & Holoborodko, V.M. (2016). *Dyzainerska diialnist: ekolohichne proektuvannia* [Design activity: ecological design]. UkrNDI DE.

9. Tatiivskiy, P.M. (2002). *Osoblyvosti stanovlennia ta perspektyvy rozvytku dyzainu v Ukraini* [Features of formation and prospects of design development in Ukraine] [PhD dissertation].

10. Ulanova, O.V. (2012). *Kratkiy obzor metoda otsenki zhiznennogo tsikla produktsii i sistem upravleniia othodami* [A brief overview of the method for assessing the life cycle of products and waste management systems]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniia – Modern problems of science and education*, (4). <https://science-education.ru/ru/article/view?id=6799>.

11. Frolov, S.M., & Bilopilska, O.O. (2013). *Perspektyvy vykorystannia metodu otsinky zhyttievoho tsyклу v systemi upravlinnia vidkhodamy v Ukraini* [Prospects for using the life cycle assessment method in the waste management system in Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (2). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1793>.

Отримано 24.12.2021

UDC 504.75

Nadiia Iefremenkova

PhD in Technics, Associate Professor of Design and Humanities
Research and Training Institute of Computer Technology and Design,
Kyiv National University of Technologies and Design (Cherkasy, Ukraine)
E-mail: n.efremenkova@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-6029-8230>

Nataliia Babina

PhD in Economics, Associate Professor of Computer Engineering and Fundamental Disciplines
Research and Training Institute of Computer Technology and Design,
Kyiv National University of Technologies and Design (Cherkasy, Ukraine)
E-mail: babina.no@knutd.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-9777-4827>

ENVIRONMENTAL APPROACH IN PRODUCT DESIGN

Environmental safety of man and society is formed in the process of product design. The goal of the article is to identify the factors of ecological safety of product creation. The study of the ways of achieving high levels of ecological safety is conducted by applying both general scientific methods, such as observation and description, and theoretical methods, such as analysis, generalization, systematization and classification. The ecological component of the product affects the state of human health and society as a whole. Designers provide foundation for environmental component of products in the design process. Designers influence all spheres of human life due to the specifics of the profession. They take into account the factors of using alternative energy sources in product design. Safe materials and constructions are very important factors in ensuring human safety. Specialists from all industries should strive to achieve a high level of environmental safety of products. They must take into account factors that ensure an adequate level of security. Design activities have a direct impact on improving the environmental situation. The life cycle assessment method is the leading tool for influencing the management of environmental processes in modern times. It is emphasized that ergonomic product requirements are essential. They provide a high level of product quality. Technologies are improving very quickly at the present stage. The use of enhanced attention to materials science, ergonomics, quality management in the process of training designers, taking into account the conditions of rapid change in technology. The economic efficiency of a business is measured by the return on investment. The usefulness of ergonomics is determined by the rate of return on investment. Businesses are interested in the introduction of technologies that help improve the environment, the introduction of resource-saving technologies, environmentally friendly materials and ergonomic designs.

Keywords: ecological design; durability; maintainability; ergonomics; recycling; materials science; product life cycle.
References: 11.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-128-135

УДК 005.52:005.33[331.108:338.48](477.51)

JEL Classification: M50; J44; L83

Олена Зеленська

кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: elena_zelenska_5@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1000-2427>
ResearcherID: [H-1694-2014](https://orcid.org/0000-0002-1000-2427)

Наталія Алешугіна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри аграрних технологій та лісового господарства
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: aleshugina@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3042-8529>
ResearcherID: [M-7470-2016](https://orcid.org/0000-0003-3042-8529). **SPIN-code:** [6050-0670](https://orcid.org/0000-0003-3042-8529)

Владислав Зеленський

студент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: vzelentskiy@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5305-9482>

Анна Леоненко

студентка кафедри туризму
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: annaleonenko65@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-8781-8507>

SWOT-АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ФІНАНСУВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА РАХУНОК МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

У статті здійснено SWOT-аналіз нинішнього стану кадрового забезпечення туристичної сфери Чернігівської області й на його базі обґрунтовано стратегічні напрями розвитку кадрового потенціалу галузі, які б сприяли ефективному розвитку туризму в регіоні, зокрема формуванню туристичних дестинацій, підвищенню туристичної привабливості, зростанню обсягів туристичного потоку, з одного боку, а також появі нових робочих місць, зростанню обсягу валового регіонального продукту, підвищенню якості життя населення Чернігівщини – з іншого.

Дано оцінку планового й фактичного фінансування кадрового забезпечення туристичної сфери області за рахунок коштів місцевих бюджетів, проаналізовано доцільність та результативність здійснених бюджетних асигнувань. Обґрунтовано перспективні напрями фінансування кадрового забезпечення туристичної сфери регіону, які залишилися поза увагою Програм розвитку туризму в Чернігівській області на 2013-2020 рр. і 2021-2027 рр., і водночас підтримка яких дозволить підняти кадровий потенціал галузі регіону на якісно новий рівень розвитку.

Ключові слова: SWOT-аналіз; кадровий потенціал; кадрове забезпечення; програма розвитку туризму Чернігівської області; регіон; місцевий бюджет.

Табл.: 4. Бібл.: 4.

Постановка проблеми. Кадрове забезпечення кожної галузі, в тому числі туристичної, має вирішальний вплив на показники її ефективного функціонування. Активне формування туристичних дестинацій, підвищення туристичної привабливості регіонів, зростання обсягів туристичного потоку (а звідси – збільшення кількості нових робочих місць, зростання обсягу валового регіонального продукту, підвищення якості життя населення області), визначальною мірою залежать від якісних показників кадрового складу галузі.

Сучасні туристи висувають дедалі вищі вимоги до якості обслуговування, а також фахових компетентностей та soft-skills працівників туристичної сфери, з огляду на що кадри нової генерації повинні вміти не лише формувати якісний туристичний продукт, але й завжди тримати в полі зору цінність кожного свого клієнта.

Вирішення завдання щодо формування якісного кадрового складу туристичної сфери Чернігівщини потребує значних обсягів фінансових вливань. Водночас можливості бюджетів, зокрема місцевих, традиційно є обмеженими. Отже, дуже важливо визначи-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тися із пріоритетними напрямками розвитку кадрового потенціалу (що демонструє проведений нами SWOT-аналіз кадрового забезпечення туристичної сфери регіону), щоб із максимальним ефектом використати обмежені фінансові ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кадрове забезпечення галузі туризму вивчали такі вітчизняні науковці, як Л. Шпак, Л. Дробиш, Ю. Карпенко, Н. Бунтова, О. Роїк, В. Федорченко, В. Матросова, П. Перерва та ін. Роботи вказаних авторів присвячені системі професійного навчання фахівців галузі, проблемам забезпечення підприємств туристичної індустрії кваліфікованими спеціалістами, пошуку шляхів підвищення якісних показників кадрового забезпечення.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зачіпаючи аспекти, які були досліджені в наукових роботах згаданих вітчизняних авторів, ми робимо акцент на сильних, слабких сторонах і потребах кадрового забезпечення туристичної сфери Чернігівщини в сучасних умовах, а також аналізі та оцінці запланованих та фактично реалізованих бюджетних асигнувань із місцевих бюджетів на вирішення означеного завдання, з огляду на що вважаємо проведене дослідження своєчасним і актуальним.

Метою статті є SWOT-аналіз нинішнього стану кадрового забезпечення туристичної сфери Чернігівщини і на його базі обґрунтування стратегічних напрямів розвитку кадрового потенціалу, які б сприяли ефективному розвитку туризму в регіоні; оцінка планового і фактичного фінансування кадрового забезпечення туристичної сфери області за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Виклад основного матеріалу. SWOT-аналіз кадрового забезпечення туристичної сфери Чернігівської області дозволив виявити такі **сильні сторони**:

1. Підготовка ЗВО області фахівців (туризмознавців, краєзнавців, істориків, працівників готелів та ресторанів), які можуть бути задіяні у сфері туризму.
2. Наявні можливості для підвищення кваліфікації кадрів та обміну досвідом (платформи неформальної освіти, інтернаціоналізація освітньої діяльності тощо).
3. Достатньо високий рівень культури обслуговування клієнтів у ресторанному бізнесі та індустрії гостинності.

Слабкими сторонами, на наш погляд, є:

1. Слабка вмотивованість випускників ЗВО працювати в регіоні, передусім через низький рівень заробітної плати, особливо в управлінській галузі.
2. Недостатній рівень володіння однією з іноземних мов міжнародного спілкування фахівцями туристичної галузі.
3. Використання в роботі з відвідувачами музеїв переважно застарілих форм і методів роботи (у т. ч. через відповідний віковий склад працівників музеїв і заповідників міста), незначний перелік супутніх послуг указаних установ.
4. Недостатній досвід у написанні та поданні грантових заявок та проєктів у туристичній сфері.

З огляду на наявні можливості для розвитку кадрового потенціалу туристичної сфери регіону, які пов'язані з:

- наявністю закладів вищої освіти, що готують фахівців за спеціальністю 242 «Туризм» та дотичних до туристичної галузі спеціальностей;
- блогерів, зацікавлених туристичним потенціалом Чернігівщини;
- широких можливостей для обміну досвідом,

можливими стратегічними напрямками розвитку кадрового потенціалу туристичної сфери регіону, на наше переконання, можуть бути:

1. Посилення інтернаціоналізації освітньої діяльності в закладах вищої освіти області, активізація участі студентів і викладачів у програмах міжнародного обміну, зокрема Erasmus+.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. Розвиток платформ неформальної освіти, що забезпечує широкі й доступні можливості підвищення кваліфікації кадрів (фахівців індустрії гостинності, туристичного супроводу, працівників готельно-ресторанних комплексів) відповідно до викликів часу.

3. Поступовий перехід до дуальної освіти, що дозволяє посилити практичну підготовку фахівців туристичної галузі.

4. Активізація проєктної діяльності у сфері туристичного бізнесу.

5. Навчання кадрів інноваційним технологіям роботи з відвідувачами, вдосконалення віртуальних 3D-екскурсій (робота онлайн, інклюзивний розвиток).

6. Організація ознайомчих турів та стажувань фахівців туристичної сфери до інших регіонів, розвинених у туристичному плані.

Відповіддю на **загрози**, пов'язані з:

- міграцією працездатного населення до регіонів із вищим рівнем заробітної плати та рівня життя;

- високою плинністю кадрів, зумовленою порівняно низьким рівнем заробітної плати в галузі;

- переважанням у віковій структурі населення Чернігівщини осіб похилого віку;

- суб'єктивізмом грантодавців щодо грантових заявок, поданих новими учасниками, які не мають грантової історії,

на нашу думку, можуть стати такі **можливі стратегії**:

1. Залучення студентів старших курсів освітніх програм «Туризм» Національного університету «Чернігівська політехніка»; «Географія туризму» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя; «Середня освіта (англійська мова, історія)» Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Шевченка як фахівців туристичної сфери.

2. Супровід і, де можливо, підтримка (тренінги, майстер-класи) проєктів і стартапів. Запрошення тренерів зі значною грантовою історією.

3. Стимулювання, передусім матеріальне, праці молодих фахівців, залучених до управлінської діяльності в туристичній сфері, розгляд питання про забезпечення їх службовим житлом.

4. Популяризація серед молоді платформ, орієнтованих на вивчення іноземних мов із їхніми носіями.

Розглянемо, як реагує на проблеми кадрового забезпечення туристичної сфери регіону Департамент культури і туризму Чернігівської ОДА і якими він бачить перспективні напрями розвитку цієї важливої складової в розвитку туризму.

В обласних цільових програмах розвитку туризму в Чернігівській області на 2013-2020 рр. та 2021-2027 рр. приділено увагу кадровому забезпеченню туристичної сфери регіону. Так, програмою на 2013-2020 рр. передбачено виділення коштів на підтримку підготовки та підвищення кваліфікації працівників туристичної сфери, зокрема керівного складу працівників, видачу дозволів, які дають право здійснювати супровід туристів, сприяння обміну досвідом, у т. ч. на міжнародному рівні, між представниками туристичної галузі, передусім у сферах сільського зеленого, фестивального, а також інших видів туризму. Програма 2021-2027 рр. була доповнена плануванням фінансової підтримки, спрямованої на організацію курсів підготовки та підвищення кваліфікації для спеціалістів відділів та управлінь територіальних громад, що займаються туризмом, і працівників музеїв регіону, а також участь у науково-практичних конференціях та інших заходах наукового спрямування, предметом розгляду яких є передові практики в туристичному бізнесі.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Планові обсяги фінансування перелічених заходів у цільових програмах розвитку туризму Чернігівської області на 2013-2020 рр. та 2021-2027 рр. із місцевих бюджетів відображають дані таблиці 1.

Таблиця 1

Планові витрати місцевих бюджетів на кадрове забезпечення туристичної сфери Чернігівської області на 2013-2020 рр. та 2021-2027 рр.

Програма 2013-2020 рр.			Програма 2021-2027 рр.		
Заходи	тис. грн	%	Заходи	тис. грн	%
1. Підготовка інформативного матеріалу щодо екологічної безпеки на туристичних базах та маршрутах	17,00	4,8	1. Організація та проведення заходів щодо підвищення якості підготовки фахівців індустрії гостинності, зокрема організаторів туристичної діяльності, фахівців туристичного супроводу, власників сільських садиб, працівників готельно-ресторанних комплексів (семінари, тренінги, воркшопи, внутрішні інформаційні тури тощо)	665,00	31,7
2. Проведення роботи щодо видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу	16,00	4,5	2. Організація курсів підготовки та підвищення кваліфікації для спеціалістів відділів та управлінь територіальних громад, які опікуються розвитком туризму у громаді, музейних працівників області	449,00	21,4
3. Сприяння підготовці та підвищенню кваліфікації спеціалістів відділів та управлінь культури і туризму райдержадміністрацій, міських рад, об'єднаних територіальних громад, фахівців туристичного супроводу, інших працівників туристичної сфери	218,18	62,0	3. Сприяння обміну досвідом між представниками туристичної галузі регіону, України та інших країн у напрямку розвитку туризму	495,00	23,6
4. Сприяння обміну досвідом між представниками туристичної галузі інших країн у напрямку розвитку сільського зеленого, фестивального та інших видів туризму	100,87	28,7	4. Участь у науково-практичних конференціях, семінарах, засіданнях за «круглим столом», форумах тощо з метою вивчення та впровадження кращих практик туристичної діяльності	490,00	23,3
Усього	325,05	100,0	Усього	2099,00	100,0

Джерело: складено авторами за [2; 3].

Передусім відзначимо, що визначені обома програмами напрями фінансування заходів у сфері кадрового забезпечення туристичної сфери регіону перебувають цілком у сфері повноважень органів місцевої влади та самоврядування щодо вирішення зазначених проблем та, на нашу думку, спрямовані на посилення кадрового потенціалу туристичної сфери Чернігівської області.

Як свідчать дані таблиці 1, обсяг ресурсів, які планувалося і планується в подальшому спрямовувати на фінансування кадрового забезпечення туристичної сфери регіону з місцевих бюджетів, був дуже низьким і залишається невисоким. Не можна не зауважити шестикратне зростання вказаних планових видатків у Програмі на 2021-2027 рр. порівняно з попередньою програмою на 2013-2020 рр.

Практика реалізації програми на 2013-2020 рр. вказує на те, що з великою ймовірністю заплановані новою програмою видатки не будуть профінансовані стовідсотково, а отже, фактичний обсяг асигнувань навряд чи дозволить здійснити якісний стрибок у розвитку кадрового потенціалу туристичної сфери Чернігівщини, у найкращому випадку йдеться про утримання якісних показників кадрового забезпечення на вже встановленому рівні.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Як на позитивний момент, слід звернути увагу на один важливий нюанс – у програмі на 2013-2020 рр. і без того незначний сукупний обсяг фінансових ресурсів, планувалося розподілити між кількома напрямками, у результаті чого виділення коштів на реалізацію кожного конкретного заходу програми став настільки мізерним, що зробив фактично неможливим практичне вирішення нагальних завдань вказаного періоду щодо кадрового забезпечення туристичної сфери Чернігівщини. У новій програмі на 2021-2027 рр. розподіл запланованих витрат між визначеними напрямками фінансування здійснено більш рівномірно і, як уже відзначалося, збільшено в кілька разів. На нашу думку, така концентрація коштів дозволить досягти кращих результатів, особливо якщо заплановані витрати будуть профінансовані в повному обсязі.

Аналіз розподілу витрат між обласним бюджетом і районними бюджетами, бюджетами міст обласного значення та бюджетами ОТГ, який передбачався програмою на 2013-2020 рр., показав, що він був дуже нерівномірний як за частками участі згаданих бюджетів, так і за напрямками фінансування витрат. Указана програма передбачала, що на 98,4 % вона реалізовуватиметься коштом обласного бюджету. Участь бюджетів місцевого самоврядування була запланована лише в частині сприяння обміну досвідом між представниками туристичної галузі інших країн для розвитку сільського зеленого, фестивального та інших видів туризму (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл витрат на реалізацію розділу цільової програми розвитку туризму Чернігівської області на 2013-2020 рр., пов'язаного з кадровим забезпеченням туристичної сфери між обласним бюджетом і бюджетами районів, міст обласного значення, ОТГ

Заходи	Обласний бюджет	%	Бюджети районів, міст обласного значення, ОТГ	%
1. Підготовка інформативного матеріалу щодо екологічної безпеки на туристичних базах та маршрутах	17,00	100,0	-	0,0
2. Проведення роботи щодо видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу	16,00	100,0	-	0,0
3 Сприяння підготовці та підвищенню кваліфікації спеціалістів відділів та управлінь культури і туризму райондержадміністрацій, міських рад, об'єднаних територіальних громад, фахівців туристичного супроводу, інших працівників туристичної сфери	218,18	100,0		0,0
4. Сприяння обміну досвідом між представниками туристичної галузі інших країн у напрямку розвитку сільського зеленого, фестивального та інших видів туризму	95,07	94,3	5,80	5,7
Усього	346,25	98,4	5,80	1,6

Джерело: складено авторами за [2].

Розширення повноважень (у т. ч. фінансових) органів місцевого самоврядування, а також той факт, що в сучасних умовах довгострокове планування значно ускладнюється нестабільністю епідеміологічної, політичної, економічної та соціальної ситуації призвели до зміни підходів щодо планування фінансової складової програми розвитку туризму Чернігівської області на 2021-2027 рр., зокрема стосовно кадрового забезпечення туристичної сфери регіону було визначено фінансовий внесок лише обласного бюджету. Звісно, що органи місцевого самоврядування за наявності відповідних рішень визначатимуть власні бюджетні асигнування на кадрове забезпечення галузі, з огляду на свої фінансові можливості (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл видатків на реалізацію розділу цільової програми розвитку туризму Чернігівської області на 2021-2027 рр., пов'язаного з кадровим забезпеченням туристичної сфери між обласним бюджетом і бюджетами місцевого самоврядування

Заходи	Обласний бюджет	%	Бюджети місцевого самоврядування	%
1. Організація та проведення заходів щодо підвищення якості підготовки фахівців індустрії гостинності, зокрема організаторів туристичної діяльності, фахівців туристичного супроводу, власників сільських садиб, працівників готельно-ресторанних комплексів (семінари, тренінги, воркшопи, внутрішні інформаційні тури тощо).	665,00	100,00		0,0
2. Організація курсів підготовки та підвищення кваліфікації для спеціалістів відділів та управлінь територіальних громад, які опікуються розвитком туризму у громаді, музейних працівників області.	449,00	100,00	-	0,0
3. Сприяння обміну досвідом між представниками туристичної галузі регіону, України та інших країн у напрямку розвитку туризму.	495,00	100,00	-	0,0
4. Участь у науково-практичних конференціях, семінарах, засіданнях за «круглим столом», форумах тощо з метою вивчення та впровадження кращих практик туристичної діяльності.	490,00	100,00	-	0,0
Усього	2099,00	100,00	-	0,0

Джерело: складено авторами за [3].

Порівняння запланованих і фактичних показників фінансування кадрового забезпечення туристичної сфери Чернігівської області за 2015-2020 рр. відображають дані таблиці 4.

Таблиця 4

Порівняння запланованих та фактичних показників фінансування кадрового забезпечення туристичної сфери Чернігівської області в період 2015-2020 рр., тис. грн

Показник	Рік						За весь період
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Плановий показник*	21,5	27,5	33,0	16,2	50,0	70,0	218,2
Фактичний показник	0,0	0,0	33,0	16,2	25,25	0,0	74,45
Абсолютне відхилення	-21,5	-27,5	0,0	0,0	-24,75	-70,0	-143,75
Рівень виконання планових показників, %	0,0	0,0	100,0	100,0	50,5	0,0	34,1

* без урахування витрат на статтю «Сприяння обміну досвідом між представниками туристичної галузі інших країн у напрямку розвитку сільського зеленого, фестивального та інших видів туризму».

Джерело: складено авторами за [1; 4].

Як бачимо, впродовж досліджуваного шестирічного періоду заплановані видатки були профінансовані загалом трохи більше, ніж на третину – на 34,1 %. Найбільш сприятливими виявилися 2017-2018 рр., коли «кадрова» складова програми була профінансована в повному обсязі, натомість 2015-2016 рр. та 2020 рік залишили її без виділення відповідних бюджетних асигнувань. Це можна пояснити складною зовнішньо-та внутрішньополітичною ситуацією 2014-2016 рр., а також наслідками впливу пандемії у 2020 році. Так чи інакше, сукупність об'єктивних та суб'єктивних обставин зумовила абсолютно мізерні фінансові вливання в розвиток такої важливої складової програми розвитку туризму Чернігівщини, як кадрова.

Висновки і пропозиції. За результатами проведеного аналізу можна зробити однозначний висновок, що пріоритетні напрями розвитку кадрового потенціалу туристичної

галузі Чернігівщини, визначені регіональними Програмами розвитку туризму на 2013-2020 рр. і 2021-2027 рр., є обґрунтованими та відповідають сучасним викликам. Це підтверджується проведенням нами SWOT-аналізом кадрового потенціалу туристичної галузі області. Розподіл бюджетних видатків на розвиток окремих складових кадрового потенціалу регіональної туристичної галузі, передбачений вищезазначеними документами, з огляду на нинішні фінансові можливості місцевих бюджетів і бюджетів місцевого самоврядування, на наш погляд, є абсолютно логічним.

Водночас треба відзначити, що розміри запланованих вказаними регіональними програмами бюджетних асигнувань є замалими для того, щоб підняти рівень кадрового забезпечення туристичної сфери Чернігівщини на якісно новий щабель.

На нашу думку, уваги регіональних органів влади, передусім у плані забезпечення належної фінансової підтримки, потребують такі напрямки в розвитку кадрового потенціалу туристичної сфери Чернігівської області, як: залучення (з відповідною оплатою праці) здобувачів вищої освіти старших курсів освітніх програм «Туризм» Національного університету «Чернігівська політехніка», «Географія туризму» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, «Середня освіта (англійська мова, історія)» Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Шевченка як фахівців туристичної сфери; супровід і, де можливо, підтримка (тренінги, майстер-класи) проєктів і стартапів; запрошення до співпраці тренерів зі значною грантовою історією; стимулювання, насамперед матеріальне, праці молодих фахівців, залучених до управлінської діяльності в туристичній сфері, розгляд питання про забезпечення їх службовим житлом; популяризація серед молоді платформ, орієнтованих на вивчення іноземних мов із їх носіями.

Прикладом щодо залучення та розширення кола осіб, що можуть на професійній основі займатися супроводом туристів Чернігівщиною, є школа гідів та школа амбасадорів при Чернігівському міському управлінні культури і туризму, що видали відповідні сертифікати своїм першим випускникам.

Підтримка реалізації аналогічного й дуже важливого для регіону напрямку на обласному рівні, а також інших, вказаних вище стратегічних пріоритетів у розвитку кадрового потенціалу Чернігівщини, беззаперечно, сприятиме підвищенню її туристичної привабливості. Адже значною мірою саме від фахівця, який презентує туристичні принади регіону, залежатимуть враження туриста, надання ним позитивних відгуків та рекомендацій друзям і знайомим, а також бажання приїжджати знову.

Список використаних джерел

1. Чернігівщина туристична [Електронний ресурс] // Сайт Департаменту культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: <https://chernihivregion.travel/turystychni-objekty>.
2. Обласна цільова програма розвитку туризму в Чернігівській області на 2013-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://chor.gov.ua/normativni-dokumenti/item/126-pro-zatverdzhennya-oblasnoyi-tsilovoyi-programi-rozvitku-turizmu>.
3. Обласна цільова програма розвитку туризму в Чернігівській області на 2021-2027 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://chor.gov.ua/images/Razdely/Norm_docum/Rishennia/7_sklykannia/25_sesiya/Dodatok_46.pdf.
4. Офіційний сайт Чернігівської ОДА [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://cg.gov.ua/index.php?id=15239&tp=1>.

References

1. Departament kultury i turyzmu, natsionalnostei ta relihii Chernihivskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii [Department of Culture and Tourism, Nationalities and Religions of the Chernihiv Regional State Administration]. (n.d.). *Chernihivshchyna turystychna [Chernihiv region is tourist]*. <https://chernihivregion.travel/turystychni-objekty>.
2. Oblasna tsilova prohrama rozvytku turyzmu v Chernihivskiy oblasti na 2013-2020 roky [Regional target program for tourism development in Chernihiv region for 2013-2020]. <https://chor.gov.ua/normativni-dokumenti/item/126-pro-zatverdzhennya-oblasnoyi-tsilovoyi-programi-rozvitku-turizmu>.

3. Oblasna tsilova prohrama rozvytku turyzmu v Chernihivskiy oblasti na 2021-2027 roky [Regional target program for tourism development in Chernihiv region for 2021-2027]. https://chor.gov.ua/images/Razdely/Norm_docum/Rishennia/7_sklykannia/25_sesiya/Dodatok_46.pdf.

4. Ofitsiynyi sait Chernihivskoi ODA [Official website of Chernihiv Regional State Administration]. <https://cg.gov.ua/index.php?id=15239&tp=1>.

Отримано 28.11.2021

UDC 005.52:005.33[331.108:338.48](477.51)

Olena Zelenska

PhD of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Tourism
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: elena_zelenska_5@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1000-2427>

ResearcherID: [H-1694-2014](https://orcid.org/0000-0002-1000-2427)

Nataliya Aleshugina

PhD of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Agricultural Technologies and Forestry,
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: aleshugina@ukr.net ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3042-8529>

ResearcherID: [M-7470-2016](https://orcid.org/0000-0003-3042-8529). SPIN-code: [6050-0670](https://orcid.org/0000-0003-3042-8529)

Vladyslav Zelenskyi

Student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: vzelenskiy@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5305-9482>

Anna Leonenko

Student of the Department of Tourism
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: annaleonenko65@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8781-8507>

SWOT-ANALYSIS AND ASSESSMENT OF FINANCING OF THE STAFFING SUPPLY OF THE TOURIST SPHERE OF THE CHERNIHIV REGION FROM LOCAL BUDGETS

Identification of priority areas for the development of human resources in the tourism sector of Chernihiv region in order to effectively use the limited financial resources of local budgets.

The works of domestic scientists are devoted to the problems of providing the tourism industry with qualified specialists, finding ways to improve the quality of staffing.

However, each region has its own specific problems to address. That's why we consider this study appropriate and relevant.

The research objective is SWOT-analysis of staffing of the tourism sector of Chernihiv region, substantiation of strategic directions of human resources development, which would contribute to the effective development of tourism in the region; assessment of funding for staffing from local budgets.

SWOT analysis of staffing of the tourism sector of Chernihiv region revealed many strengths and weaknesses. Comparing them with opportunities and threats revealed possible strategic directions for further development of staffing of the tourism sector in the region. Comparison of planned and actual volumes and directions of financing staffing of the tourism sector made it possible to determine their sufficiency and expediency.

What need financial support is: involvement of senior students of educational programs "Tourism", "Geography of Tourism", "Secondary Education (English, History)" universities of Chernihiv region as specialists in tourism; accompaniment and support of projects and startups; invitations to coaches with a significant grant history; material stimulation of work of young specialists of administrative activity in the sphere of tourism, consideration of the question of providing them with official housing; popularization of learning foreign languages with their native speakers.

Keywords: SWOT-analysis; human resources; staffing; tourism development program of Chernihiv region; region; local budget.

Table: 4. References: 4.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-136-142

УДК 336.3:339.17

JEL Classification: F12, L15

Ельгувірі Хатім

аспірант

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» (Київ, Україна),

E-mail: gweri.hatem@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-3125-4211>**ВПЛИВ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ НА МІЖНАРОДНУ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ КОМПАНІЙ
ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ**

У статті розглянуто питання проблеми впливу якості продукції на міжнародну конкурентоспроможність на прикладі фармацевтичної галузі України. З метою підвищення рівня конкурентоспроможності компанії повинні формувати конкурентні стратегії та виробляти конкурентну поведінку на міжнародних ринках. Вітчизняні компанії фармацевтичної галузі залучені у глобальні виробничо-збутові ланцюжки, які сприяють підвищенню рівня міжнародної конкурентоспроможності українських фармацевтичних компаній. Україна імпортує більшу частину фармацевтичної продукції з-за кордону, а власною фармацевтичною продукцією країна може забезпечити близько третини населення. Підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності сприятиме зростанню експорту, що досягається завдяки управлінню якістю продукції. У статті розраховано індекс участі України у міжнародній кооперації фармацевтичного сектору та побудована багатофакторна регресійна модель, яка дозволила проаналізувати міжнародну конкурентоспроможність фармацевтичних компаній за допомогою одного з головних чинників – обсяг експорту вітчизняної фармацевтичної продукції. Було доведено вплив якості продукції на міжнародну конкурентоспроможність вітчизняних компаній фармацевтичної галузі.

Ключові слова: міжнародна конкурентоспроможність; фармацевтична продукція; якість продукції; система управління якістю; сертифікати якості.

Рис.: 1. Табл.: 4. Бібл. 12.

Постановка проблеми. Якість продукції є одним із найбільш значущих показників діяльності компанії, що визначає конкурентоспроможність на міжнародному рівні. В умовах глобалізації всі суб'єкти господарської діяльності намагаються стати більш конкурентоспроможними, завоювати нові ринки збуту. Це стосується і вітчизняних компаній фармацевтичної галузі, де конкурентоспроможність товару виступає визначальною характеристикою успішності ведення бізнесу. Для підвищення конкурентоспроможності компанії використовують різні інструменти оптимізації своєї діяльності, але насамперед змінюють підходи до управління якістю продукції. У сучасних умовах безпосередньої взаємодії українських та іноземних компаній питання впливу якості продукції на міжнародну конкурентоспроможність у фармацевтичній галузі України стало центральним і актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні питання якості продукції як на теоретичному, так і практичному рівні завжди були в центрі уваги науковців, практиків та фахівців, серед яких слід відзначити роботи Дж. Антіла [1], Дж. Сетіджон [2], Д. Гарвін [3] та багатьох інших; серед вітчизняних учених слід відзначити роботи С. Безродної [4], С. Малиша [5], О. Саліхової [6] та багатьох інших. Поєднання якості і конкурентоспроможності знайшло відображення в працях О. Продіус [7], О. Шаманської [8].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Водночас недостатньо повно розкрито проблему впливу якості як одного з найбільш значущих факторів та забезпечення системи управління якістю на міжнародну конкурентоспроможність компаній, зокрема у фармацевтичній галузі. Слід зазначити, що питання та проблема вдосконалення якості продукції як основи підвищення міжнародної конкурентоспроможності в сучасних умовах глобалізації мають бути враховані в практичній діяльності компаній.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування підходів до якості як одного зі значущих факторів підвищення міжнародної конкурентоспроможності компаній фармацевтичної галузі.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Виклад основного матеріалу. Міжнародне конкурентне середовище та глобалізація як екзогенні чинники стають ефективним і вже перманентним засобом підтримки урізноманітнення та послаблення внутрішньої концентрації національного бізнесу, подолання інерції і негнучкості, які блокують або уповільнюють конкуренцію і творчі засади розвитку всього нового. Зростаюча глобалізація ринків товарів та послуг демонструє, зокрема, ту реальність, що все більша частка продукції, виробленої в розвинених країнах, включає елементи іноземного виробництва. Отже, питання міжнародної конкурентоспроможності та належної міжнародним стандартам якості продукції не ототожнюється вже виключно з країнами Золотого мільярду. Хоча більша частина зовнішньої торгівлі припадає саме на розвинуті країни світу. Крім того, більшість зовнішньоторговельних операцій відбувається між материнськими компаніями, які базуються у високорозвинутих країнах та дочірніми компаніями, які найчастіше представлені у країнах, що розвиваються. Таким чином, відбувається зміна національних позицій у міжнародній торгівлі та економіці.

Саме через глобальні виробничо-збутові ланцюги, яким завдячується формування та диверсифікація джерел глобальної доданої вартості, досягаються нові можливості для включення бізнесу країн з порівняно низьким та середнім рівнем технологічного розвитку, переважно країн, що розвиваються, у процеси світової торгівлі та виробництва в XXI столітті, хоча такі можливості часто мають суперечливі наслідки та ефекти, а не лише значні переваги.

Варто зазначити, що найбільше виробників фармацевтичної продукції, які представлені на міжнародному ринку, – це виробники США, Японії, Великої Британії, Франції, Німеччини, Нідерландів, Іспанії, Італії, Швейцарії, частка яких перевищує 75 %. [9]. Ключем до підвищення конкурентоспроможності та стратегії завоювання ринків збуту, в тому числі міжнародного, є забезпечення необхідного рівня якості, що одночасно наділяє продукцію новими властивостями і робить її привабливою для споживачів. Якість у фармацевтичній галузі оцінюється як така, що відповідає або не відповідає вимогам певних стандартів, зокрема ISO 9001 та ISO 14001.

Зазначимо, що у 2020 році в Україні було видано 1465 сертифікатів якості ISO 9001 та 342 сертифікати ISO 14001 за усіма секторами економіки. У секторі фармацевтики у 2020 році було видано 14 сертифікатів якості ISO 9001 та 2 сертифікати ISO 14001 (для порівняння у 2009 році було видано 30 і 2 сертифікатів відповідно) [10]. Отже, за десять років констатуємо чинних у фармацевтичному секторі сертифікатів ISO 9001 зменшилось удвічі. Щодо чинних сертифікатів ISO 14001, то їхня позиція залишилася незмінною. У фармацевтичному секторі на рівні світової економіки у 2020 році припадало 2999 сертифікатів ISO 9001 і 1239 сертифікатів ISO 14001 (табл. 1).

Таблиця 1

Сертифікати якості деяких країн світу у фармацевтичному секторі, 2020 рік

Держави	Чинні сертифікати ISO 9001	Чинні сертифікати ISO 14001
Китай	827	452
Індія	262	102
Пакистан	143	99
Німеччина	547	35
США	22	30
....		
Румунія	31	13
Словаччина	12	5
Угорщина	18	9
<i>Україна</i>	<i>14</i>	<i>2</i>
Загалом	2999	1239

Джерело: складено автором на основі [10].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Статистика свідчить, що кількість сертифікованих фармацевтичних компаній в Україні в порівнянні з іншими країнами дуже мала. На підставі цього можна зробити висновок, що міжнародна конкурентоспроможність українських компаній фармацевтичної галузі є низькою, водночас є перспективи її підвищення. Чому в Україні такі низькі показники сертифікації компаній у фармацевтичному секторі? Поясненням є декілька причин:

- по-перше, суттєво на вітчизняний фармацевтичний сектор вплинула світова фінансова криза 2008-2009 рр., коли впали показники сертифікації в галузі фармацевтики;

- по-друге, недовіра багатьох українських власників бізнесу до системи управління якістю, оскільки до сих пір обговорюється ідея «малопридатних» для пострадянських умов західних канонів ведення бізнесу. Така думка ґрунтується на неправильному уявленні очікуваного ефекту від впровадження системи управління якістю. Водночас зазначимо, що при більш ретельному вивченні даного питання завжди з'ясовується, що в таких випадках системи управління якістю впроваджували тільки формально, з метою отримання сертифіката, численні вимоги стандарту 9001 не виконані, або виконані неправильно, персонал не проходив навчання з управління якістю, а керівництво не брало участі в проєкті формування, впровадження та підтримки системи управління якістю, що є демотивуючим фактором для персоналу. За таких умов очікувати від системи управління якістю будь-якої користі не доводиться;

- по-третє, ще однією причиною низьких результатів сертифікації України є складна економічна й політична ситуація, яка продовжується всі роки незалежності. Загострення конкурентної боротьби на міжнародних ринках, побудова нових логістичних мереж, подорожчання енергоносіїв, антитерористична операція на сході країни та війна з лютого 2022 року, а також ще багато інших факторів негативно впливають на суб'єктів фармацевтичного ринку в Україні. Війна має безпосередній вплив на діяльність компаній у всіх галузях, у тому числі й фармацевтичної галузі. Так, зокрема, у цих компаній відбувається трансформація змін у комунікаціях із персоналом, прискорення процесів прийняття рішень, у тому числі в контексті скорочення витрат і економії (ресурсів, часу), розробка нових логістичних маршрутів, замороження інвестиційних проєктів (середньо- і довгострокових), проєктів розширення бізнесу та виходу на інші міжнародні ринки, зміни стратегій з урахуванням різних можливих сценаріїв тощо.

Деякі фармацевтичні компанії України були залучені до міжнародних виробничих мереж. Індекс участі України в міжнародних виробничих мережах та збільшення зусиль щодо впровадження системи управління якістю на фармацевтичних підприємствах позитивно вплинули на міжнародну конкурентоспроможність галузі та експорт фармацевтичної продукції. Загальні обсяги експорту за останнє десятиліття фармацевтичної продукції за роки, динаміка та відсоток у загальному експорті країни наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Експорт фармацевтичної продукції України за 2001-2020 рр.

Рік	Експорт, тис. дол.	% до попереднього року	УКТЗЕД 30 – фармацевтична продукція, тис. дол.	% до попереднього року	у % до загального обсягу експорту
1	2	3	4	5	6
2010	5 074 4291,2	129,5	198 731,4	132,5	0,39
2011	67 594 102,7	133,2	194 866,4	98,1	0,29
2012	67 779 842,2	100,3	243 106,9	124,8	0,36
2013	62 305 927,3	91,9	250 849,6	103,2	0,40
2014	53 901 689,1	86,5	255 591,6	101,9	0,47
2015	38 127 149,7	70,7	155 441,6	60,8	0,41
2016	36 361 711,2	95,4	184 182,8	118,5	0,51

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6
2017	43 264 736	119	192 111,3	104,3	0,44
2018	47 334 987	109,4	216 178	112,5	0,46
2019	50 054 605,8	105,7	250 792,2	116	0,50
2020	49 191 824,5	98,3	268 221,7	106,9	0,55

Джерело: складено автором самостійно за [11].

Рівень конкурентоспроможності вітчизняних фармацевтичних компаній можемо оцінити завдяки розрахунку участі України в міжнародних виробничих мережах. Авторські розрахунки наведені в таблиці 3.

Таблиця 3

Індекс участі України в міжнародній кооперації фармацевтичного сектору

Рік	Експорт України, млн дол.	Імпорт України, млрд дол.	Експорт та імпорт світу, млрд дол.	ВВП України, млн дол.	ВВП світу, млрд дол.	Індекс участі України в міжнародній кооперації
2010	209	2,23	436	136 419	66272,6	2,717593
2011	206	2,71	470	163 160	73684,4	2,801893
2012	257	3,16	471	175 781	75257,2	3,105991
2013	257	3,16	491	183 310	77394,2	2,93823
2014	264	2,48	524	131 805	79334,9	3,151993
2015	170	1,44	502	90 615	74985,7	2,653998
2016	188	1,65	513	93 270	76173,8	2,926118
2017	199	2,06	554	112 154	81056,9	2,947011
2018	225	2,3	608	130 832	86115,3	2,733532
2019	251	2,21	636	153 781	87445,1	2,200327
2020	-	-	-	142 250	84884,2	-

Джерело: [11; 12].

Для подальшого дослідження впливу якості продукції на міжнародну конкурентоспроможність компанії була побудована багатофакторна регресійна модель із використанням програмного продукту E-Views. Міжнародну конкурентоспроможність фармацевтичних компаній розглядаємо за допомогою одного з головних чинників – обсяг експорту вітчизняної фармацевтичної продукції. Наша гіпотеза полягає в тому, що на підвищення міжнародної конкурентоспроможності фармацевтичних компаній, а це, у свою чергу, засвідчує саме зростання обсягів експорту їхньої продукції, здійснюють вплив такі фактори, як обсяг реалізованої фармацевтичної продукції, препаратів та матеріалів (РНР), кількість сертифікатів фармацевтичних компаній (S, як ISO 9000, так і ISO 14001) та індекс участі України в міжнародній кооперації фармацевтичного сектору (I).

Загальний вигляд моделі факторів впливу зовнішніх змінних на експорт продукції фармацевтичних компаній, що визначає міжнародну конкурентоспроможність було описано рівнянням:

$$E = C(1)*RHP + C(2)*I + C(3)*S + C(4). \quad (1)$$

На основі регресії була побудована кореляційна матриця, яка дозволяє встановити взаємозв'язок між обраними змінними (табл. 4).

Таблиця 4

Кореляційна матриця

коефіцієнти	E	RHP	I	S
E	1	0,7901	0,6569	-0,2674
RHP	0,7901	1	0,5522	-0,5976
I	0,6569	0,5522	1	-0,6246
S	-0,26745	-0,5976	-0,6246	1

Джерело: побудовано автором.

Відповідно до даних матриці, спостерігаємо сильну позитивну кореляцію між Е (експортом) та РНР (виробництвом) – коефіцієнт кореляції становить 79 %; сильна кореляція між Е та І (Індекс Учасі України в міжнародній кооперації) – 65,7 % та наявна негативна кореляція між S та Е – коефіцієнт кореляції становить 26,7 %. Можна стверджувати, що збільшення рівня міжнародної конкурентоспроможності на основі експортної орієнтації фармацевтичної галузі відбувається передусім на основі збільшення обсягів виробництва й залучення України до міжнародної кооперації у фармацевтичному секторі; чинні сертифікати якості для галузі є необхідними і несуть витрати для фармацевтичних компаній.

Запропонована й побудована модель пройшла перевірку на прогнозну якість: звертаємо увагу на критерій MAPE (середня абсолютна похибка). Для кожного інтегрального показника ризику визначається підхід, який дозволяє покращити мінімальну помилку прогнозу. У нашому випадку критерій MAPE (в Actual $Y = E$) = 5,39 % (на цей відсоток відбуватиметься відхилення від фактичних значень), що означає досить високу точність прогнозу (рис. 1). Прогноз показує подальше зростання експорту вітчизняної фармацевтичної продукції з можливими скачками до падіння, що у фармацевтичній галузі буде пов'язане з впливом зовнішніх факторів.

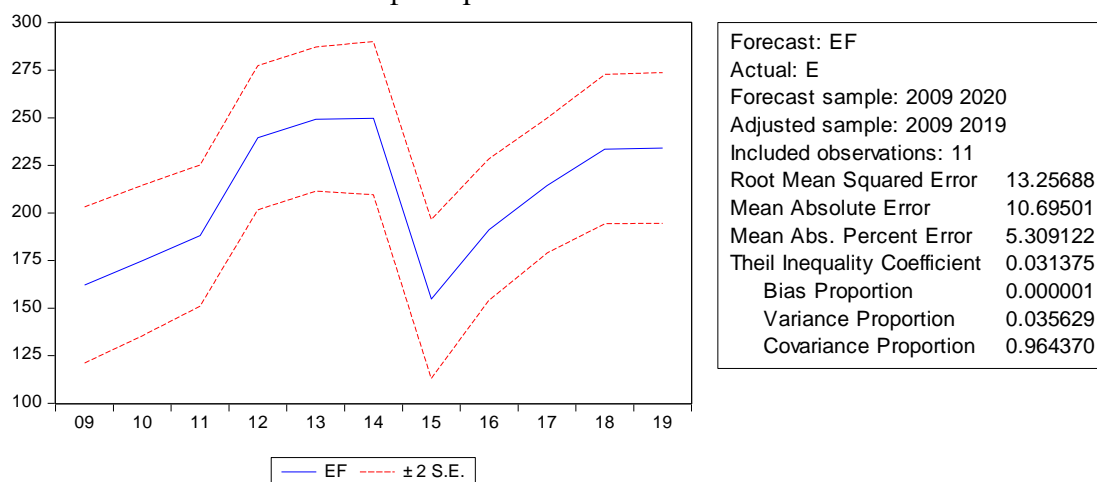

Рис. 1. Прогнозна модель факторів впливу зовнішніх змінних на експорт
Джерело: побудовано автором.

Було перевірено модель на гетероскедастичність та автокореляцію, залишки на нормальність (статистика Жакка-Бери). Перевірка на гетероскедастичність за різними критеріями засвідчує прийняття нульової гіпотези, перевірка на автокореляцію довела її відсутність. Таким чином, маємо загалом рівняння статистично значиме, високий коефіцієнт детермінації, усі змінні в моделі значимі, відсутня гетероскедастичність, автокореляція першого та вищого порядків. Результати моделі довели її адекватність та високу якість. Це рівняння показує залежність експорту фармацевтичної продукції від обсягу реалізованої продукції, наявності сертифікатів якості та індексу участі України у міжнародній кооперації у фармацевтичному секторі. Формула рівня міжнародної конкурентоспроможності фармацевтичної продукції на основі зростання експорту та зайнятті належної ніші на міжнародному ринку має вигляд:

$$E = 0,0953 * RHP + 115,3359 * I + 3,4586 * S - 291,5848. \quad (2)$$

Висновки. Якість, завдяки своїм властивостям здійснює вплив на міжнародну конкурентоспроможність фармацевтичних компаній. У процесі дослідження міжнародної конкурентоспроможності компаній нами було виявлено, по-перше, що в разі зростання обсягів виробництва зростає і обсяг експорту; по-друге, суттєво зростає експорт фармацевтичної продукції (на 115 одиниць) при зростанні на одну одиницю індексу участі України в міжнародній кооперації; по-третє, збільшення кількості сертифікатів якості у фармацевтичних виробників на одну одиницю сприятиме збільшенню експорту продукції на три одиниці.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Отже, у сукупності зростання якості фармацевтичних товарів в Україні та участь у міжнародній кооперації суттєво покращать конкурентні позиції вітчизняних фармацевтичних компаній на міжнародному ринку. Отже, ми стверджуємо, що перспективними заходами зростання конкурентоспроможності українських фармацевтичних підприємств є подальша розробка й запровадження системи управління якістю.

Водночас слід підкреслити, що останні двадцять років провідні українські фармацевтичні підприємства активно впроваджують у свою діяльність систему управління якістю, зокрема на основі моделі стандарту ISO 9001 при спільній реалізації принципів GMP, що є складним і відповідальним процесом. Серед таких вітчизняних компаній слід відзначити ПАТ «Фармак» (м. Київ), ВАТ «Науково-виробничий центр» Борщагівський хіміко-фармацевтичний завод (м. Київ), ПрАТ «Біофарма» (м. Київ), ТОВ «Фармацевтична компанія «Здоров'я» (м. Харків) тощо. Це сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності даних компаній як на національному ринку, так й на міжнародному.

Список використаних джерел

1. Anttila J. Understanding quality – conceptualization of the fundamental concepts of quality [Electronic resource] / J. Anttila & K. Jussila // *International Journal of Quality and Service Sciences*. – 2017. – Vol. 9(3/4) – Pp. 251-268. – DOI: <https://doi.org/10.1108/IJQSS-03-2017-0020>.
2. Setijono Djoko. Model and principles of stakeholders-oriented quality management based on radical (discontinuous) improvement – a modern re-interpretation of TQM and CWQC? [Electronic resource] / Setijono Djoko // *International Journal of Quality and Innovation*. – 2010. – № 1:2. – Pp. 167-183. – Accessed mode: <https://www.inderscienceonline.com/doi/abs/10.1504/IJQI.2010.034646>.
3. Garvin David A. Competing on the Eight Dimensions of Quality. *Harvard Business Review* [Electronic resource]. – Accessed mode: https://slunik.slu.se/kursfiler/F%C3%960349/10294.1314/Garvin_8_qual_dim.pdf.
4. Безродна С. М. Управління якістю / С. М. Безродна. – Чернівці, 2017. – 174 с.
5. Малиш С. В. Концепції якості: погляди основоположників / С. В. Малиш // *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія : Економіка*. – 2012. – № 2 (36). – С. 214-222.
6. Саліхова О. Високотехнологічне фармацевтичне виробництво в Україні: виклики євроінтеграції / О. Саліхова, Д. Гончаренко // *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. – 2021. – № 5. – С. 128-154. – DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(118\)08](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(118)08).
7. Продіус О. Управління якістю як фактор підвищення конкурентоспроможності продукції / О. Продіус // *Економіка та управління підприємствами*. – 2017. – Вип. 18. – С. 89-93.
8. Шаманська О. І. Система управління якістю як невід'ємна складова конкурентоспроможності підприємства [Електронний ресурс] / О. І. Шаманська // *Ефективна економіка*. – 2014. – № 9. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3363>.
9. Костюк Г. Конкурентоспроможність фармацевтичної промисловості України [Електронний ресурс] / Г. Костюк // *Ефективна економіка*. – 2013. – № 11. – Режим доступу: https://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_11_94.
10. ISO 9000:2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.istu.edu/docs/education/fgos_14/ISO_9000-2005rus.pdf.
11. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. The Observatory of Economic Complexity (OEC) [Electronic resource]. – Режим доступу: <https://oec.world/en/profile/hs92/pharmaceutical-products?yearSelector1=tradeYear11&yearSelector4=tradeYear6>.

References

1. Anttila J. & Jussila K. (2017). Understanding quality - conceptualization of the fundamental concepts of quality. *International Journal of Quality and Service Sciences*, 9(3/4), S. 251-268. <https://doi.org/10.1108/IJQSS-03-2017-0020>.
2. Setijono Djoko. (2010). Model and principles of stakeholders-oriented quality management based on radical (discontinuous) improvement – a modern re-interpretation of TQM and CWQC? *International Journal of Quality and Innovation*, (1:2), 167-183. <https://www.inderscienceonline.com/doi/abs/10.1504/IJQI.2010.034646>.

3. Garvin David A. Competing on the Eight Dimensions of Quality. *Harvard Business Review*. https://slunik.slu.se/kursfiler/F%C3%960349/10294.1314/Garvin_8_qual_dim.pdf.
4. Bezrodna, S.M. (2017). *Upravlinnia yakistiu [Quality Management]*.
5. Malysh, S. V. (2012). Kontseptsii yakosti: pohliady osnovopolozhnykiv [Concepts of quality: the views of the founders]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: Serii: Ekonomika –Scientific Bulletin of Uzhgorod University: Series: Economics*, (2(36)), 214–222.
6. Salikhova, O., Honcharenko, D. (2021). Vysokotekhnolohichne farmatsevytchne vyrobnytstvo v Ukraini: vyklyky yevrointehratsii [High-tech pharmaceutical production in Ukraine: challenges of European integration]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade: economics, finance, law*, (5), 128-154. [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(118\)08](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(118)08).
7. Prodius, O. (2017). Upravlinnia yakistiu yak faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti produktii [Quality management as a factor in increasing the competitiveness of products]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy – Economics and management of enterprises*, 18, 89-93.
8. Shamanska, O. I. (2014). Systema upravlinnia yakistiu yak nevidiemna skladova konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Quality management system as an integral part of enterprise competitiveness]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (9). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3363>.
9. Kostiuk, H. (2013). Konkurentospromozhnist farmatsevytchnoi promyslovosti Ukrainy [Competitiveness of the pharmaceutical industry of Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*. https://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_11_94.
10. ISO 9000:2005. https://www.istu.edu/docs/education/fgos_14/ISO_9000-2005rus.pdf.
11. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [State Statistics Committee of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. The Observatory of Economic Complexity (OEC). <https://oec.world/en/profile/hs92/pharmaceutical-products?yearSelector1=tradeYear11&yearSelector4=tradeYear6>.

Отримано 28.11.2021

UDC 336.3:339.17

Hatim Sidiq Mohamed Elguwiri

Graduate student

KROK University (Kyiv, Ukraine)

E-mail: gweri.hatem@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-3125-4211>

INFLUENCE OF PRODUCT QUALITY ON INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF DOMESTIC PHARMACEUTICAL COMPANIES

The article considers the issues of the impact of product quality on international competitiveness on the example of the pharmaceutical industry of Ukraine. In order to increase the level of competitiveness, companies must form competitive strategies and develop competitive behavior in international markets. Domestic companies in the pharmaceutical industry are involved in global production and sales chains, which help increase the level of international competitiveness of Ukrainian pharmaceutical companies. Ukraine imports most of its pharmaceutical products from abroad, and the country can provide about a third of its population with its own pharmaceutical products. Increasing the level of international competitiveness will contribute to the growth of exports, which is achieved through product quality management. The article analyzes the certification of some countries in the pharmaceutical sector. The author calculated the index of Ukraine's participation in the international cooperation of the pharmaceutical sector on the basis of export-import of domestic pharmaceutical products and GDP of Ukraine and the world. The author also constructed a multifactor regression model, which allowed to analyze the international competitiveness of pharmaceutical companies using one of the main factors - the volume of exports of domestic pharmaceutical products. Our hypothesis is that the increase in the international competitiveness of pharmaceutical companies, which in turn indicates the growth of exports of their products, is influenced by factors such as: the volume of sold pharmaceutical products, drugs and materials, the number of certificates of pharmaceutical companies and participation index of Ukraine in the international cooperation of the pharmaceutical sector. Thus, we proved the impact of product quality on the international competitiveness of domestic pharmaceutical companies.

Key words: international competitiveness, pharmaceutical products, product quality, quality management system, quality certificates.

Fig.: 1. Table: 4. Reference: 12.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-143-152

УДК [338.48-6:791]332

JEL Classification: L83

Олена Гонта

доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: e.gonta@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6434-357X>

Владислав Федоряка

здобувач вищої освіти
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: f.vladyslav2000@gmail.com

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КІНЕМАТОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ

Розглянута специфіка становлення інноваційного напрямку культурно-пізнавального туризму – кінематографічного. На основі узагальнення світового досвіду показано, як розвиток такого виду туризму може сприяти активізації туристичної сфери країни та створювати позитивні синергетичні ефекти для пожезавлення соціально-економічного середовища окремих регіонів, які мають туристичні об'єкти, пов'язані з певними кінолокаціями. Наголошено на необхідності узгодження інтересів представників влади, туристичного та кінематографічного бізнесу та територіальних громад.

Ключові слова: регіональна специфіка; туристичні дестинації; культурно-пізнавальний туризм; кінематографічний туризм; регіональні кінолокації.

Табл.: 2. Бібл.: 16.

Постановка проблеми. Розвиток туристичної індустрії є одним із пріоритетів більшості національних економічних систем, враховуючи, з одного боку, зростаючий попит на послуги, що дають можливість поповнювати ресурс життєздатності та працездатності людини в умовах сучасного шаленого розумового та психофізичного перевантаження, а з іншого – суто технологічні можливості забезпечення інноваційних форм туризму в умовах глобальної інформатизації. Люди прагнуть не тільки до відпочинку, але й до отримання певних вражень, емоцій, своєрідного «перенесення у часі і просторі». У цьому плані набирає популярності кінематографічний туризм, як новітній напрям культурно-пізнавального туризму та потужний мотиватор розвитку міжнародного туризму. Згідно з дослідженням UNWTO «Конкурентні дослідження туризму», нині щорічно 40 млн туристів обирають дестинації, пов'язані зі створенням відомих кінофільмів. Специфіка такого туризму полягає в його чіткій об'єктності, оскільки йдеться про регіонально визначену дестинацію, пов'язану зі зйомками того чи іншого кінофільму (художнього, документального або науково-популярного). Отже, туристи, які обирають такий вид відпочинку, попадають у певну ауру регіональної специфіки, що дає можливість просувати імідж регіону, активізувати розвиток його туристичної інфраструктури і супратруктури. Ми поділяємо думку фахівців, які вважають, що кінотуризм, за умов його продуманої організації, може стати своєрідним драйвером економіки певного регіону.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Окремі проблеми розвитку кінотуризму розглянуті в наукових працях вітчизняних та закордонних науковців. Так, у роботах Р. Райлі та Ван Дорен К. (США) власне вперше обґрунтована сама ідея кінематографічного туризму. Вітчизняні дослідники Д. Гурова, В. Бонтей, М. Сеньків, Д. Гросу висвітлюють питання розвитку самої вітчизняної кіноіндустрії, як передумови становлення кінотуризму в Україні; І. Писарева, А. Рарог, В. Машкіна, С. Салімон розглядають кінематографічний туризм з позицій його інноваційності в межах загальнонаціонального культурно-пізнавального туризму; О. Макар, Т. Шульган основну увагу приділяють комерційній складовій, зокрема впливу кінематографа на ринок туризму.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на зростаючу увагу з боку науковців на вказану проблематику й досі недостатньо дослідженою залишається саме регіональна складова розвитку кінотуризму. Практично кожен регіон країни має сукупність потенційних об'єктів кінематографічного туризму, проте здебільшого при організації таких турів недостатньо уваги приділяється налагодженню синергетичних ланцюгів у межах таких дестинацій. Практично відсутня систематизована інформація щодо регіональних зрізів розвитку такого виду туризму.

Мета статті полягає у висвітленні регіональних аспектів становлення кінематографічного туризму в Україні і, зокрема, особливості та перспективи його розвитку на Чернігівщині.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ динамічний, зазнає стрімких, перманентних змін, іноді – малопередбачуваних, які стосуються економічного та суспільного життя людей. Ці зміни обумовлені як процесами глобалізації, так і появою і поширенням різноманітних трендів та напрямів у всіх сферах діяльності, в тому числі в туристичній індустрії. Відбуваються якісні кардинальні зміни в суспільному житті: приходить нове покоління, світогляд та сприйняття навколишнього середовища якого значно відрізняється від попереднього, більш консервативного. Саме цим можна пояснити зростаючу жагу до духовного та культурного збагачення особистості через подорожі в різні куточки земної кулі та знайомство з культурно-історичними цінностями та надбаннями різних народів. Завдяки прогресивній динаміці розвитку індустрії туризму, вибухово з'являються його нові види, типи, форми, серед яких одне з провідних місць посідає культурно-пізнавальний туризм. Такий вид туризму передбачає подорожі як власною країною, так і зарубіжними країнами з метою ознайомлення з пам'ятками культури та історії, місцевими звичаями, традиціями, а також специфікою побуту, ментальності та стилю життя населення [1]. Ми поділяємо погляди фахівців, які вважають, що згідно зі своїми особливостями культурно-пізнавальний туризм здатен впливати на розвиток суспільства й людину загалом. Такий туризм недаремно вважається туризмом майбутнього, адже він здатен відобразити всі цінності, мотивацію, прагнення і потенційний розвиток людства. Зокрема, експертами ООН цей різновид туризму був віднесений до найбільш популярних видів туризму на найближчі 20 років [2].

Особливу увагу варто приділити порівняно новій формі туристичного сектору – *кінематографічному туризму, або кінотуризму*. Стосовно назви такого туризму зауважимо, що в англomовній літературі для його означення вживаються чимало подібних між собою термінів – «film tourism», «movie-tourism», «film-induced tourism», «movie-induced tourism», «screen tourism», «set-jetting». Проте незважаючи на різні акценти, кінотуризм являє собою своєрідний симбіоз отриманих людиною вражень і емоцій від перегляду улюблених фільмів та романтики подорожей і є одним зі швидкозростаючих секторів туристичної індустрії. Уперше концепцію «*movie induced tourism*» обґрунтували Р. Рилей і К. Ван Дорен ще у 1992 р., проаналізувавши, як кінофільми формують туристичний інтерес, зокрема на прикладі розвитку кінотуризму у США [3]. Загалом, кінотуризм – порівняно нове явище, яке сформувалось протягом останніх 25-30 років і виступає як специфічна інноваційна ніша культурно-пізнавального туризму [4]. Нині кіно переживає своєрідний ренесанс і є одним із найпопулярніших і доступних видів дозвілля (у тому числі за рахунок «кінопіратства»), аудиторія глядачів нараховує сотні мільйонів осіб, кількість випуску нових фільмів щороку збільшується. Справедливо констатувати своєрідний «культ кіно», особливо серед молоді, в тому числі в Україні.

Отже, сенс кінематографічного туризму полягає у подорожах з метою відвідування місць, побачених під час перегляду кінофільмів, відомих телепередач, відеореklam, а також музичних кліпів. У наш час справжні шанувальники та палкі «кіномани» готові

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

витрачати великі суми й переносити виснажливі перельоти, щоб тільки зануритись у ті місця і ту атмосферу, які вони бачили у своїх улюблених фільмах або серіалах. Цей напрям розвивається настільки швидко, що туроператори вважають популярні та культові фільми «віртуальними рекламними брошурами» та інтенсивно розробляють туристичні продукти у вигляді так званих «кінотурів», що користуються великою популярністю [5]. Сучасна індустрія кінотуризму стає надпотужним бізнесом, який стрімко розвивається, отримуючи значні прибутки від залучання відвідувачів, натхненних красивими пейзажами місць та певних локацій, які показані у кіно або через рекламу за допомогою історій, пов'язаних із місцями зйомки, що представлені як програма туру [2].

Як прилад значного економічного ефекту від кінематографічного туризму, можна назвати такі країни або популярні дестинації, як Нова Зеландія (де знята трилогія відомих фільмів «Володар кілець» і «Хоббіт»); Північна Ірландія (серіал «Гра престолів»); село Бамптон у Великій Британії (серіал «Абатство Даунтон»); кінолокації Барселони [6]. Відомо, що в Новій Зеландії доходи від прийому туристів, для яких серія фільмів «Володар кілець» стала однією з причин приїхати в країну, оцінюється в 130 млн дол., а у Великій Британії – в 197,8 млн євро [7; 8]. Після виходу серіалу «Гра Престолів» кількість відвідувачів на відомому курорті Дубровник (Хорватія) щороку збільшується на 10 %. Місцевому уряду навіть довелося обмежити відвідування міста до 4 тис. осіб у день [9].

Аналіз розвитку світового кінотуризму засвідчує, що з кожним роком розширюється його географія. Як зазначалось, одним із найбільш популярних напрямів для кінотуристів є Велика Британія. Так, за підрахунками соціальних опитувань Британської ради з туризму, близько 40 % туристів воліли б відвідати місця зйомок відомих фільмів про Шерлока Холмса, Джеймса Бонда та Гаррі Поттера. Серед популярних «кіношних» країн можна назвати Францію, Італію, Чехію, Хорватію, Ірландію, Китай, Індію, Австралію, Нову Зеландію тощо [4]. До речі, США можна вважати беззаперечним світовим лідером як у галузі кіноіндустрії, так і у сфері передових розважальних продуктів, заснованих на діяльності всесвітньо відомої «фабрики зірок» – Голлівуду. Цей всесвітньо відомий символ розважальної індустрії, приваблює туристів такими пам'ятками, як китайський театр TCL і зіркова Алея слави. Серед популярних місць – студія «Парамаунт Пікчерз», легендарна концертна зала «Голлівуд Боул» і театр «Долбі», де проводиться вручення нагород премії «Оскар». За рахунок наявності численних місць зйомок відомих фільмів, велетенських розважальних та тематичних парків (Діснейленд, Universal Studios, Paramount Pictures), Сполучені Штати приваблюють мільйонів туристів зі всього світу [4].

Стосовно розвитку кінотуризму в Україні, то цей вид туризму також є новим явищем, яке не набуло широкого розвитку і насамперед через гальмівний розвиток самої кіноіндустрії. Хоча за останнє десятиріччя спостерігаються значні зрушення у вітчизняному кіновиробництві. В останні роки Уряд почав надавати значну фінансову підтримку найбільшим кіностудіям та кінопроєктам країни, у результаті чого на вітчизняному ринку українського кіно стало більше, кінотеатри мають популярність, особливо серед молоді. Згідно зі статистичними даними, протягом останніх 5 років (2017-2021 рр.) державою виділяються кошти на виробництво приблизно 25 нових українських фільмів. Що стосується бюджету української кіноіндустрії, то на 2021 було закладено понад 1 млрд грн на розвиток українського кінематографу, у 2022 році попередньо передбачено 1,7 млрд грн на вітчизняне кіновиробництво. З них приблизно половина – для Держкіно, яке фінансує фільми українського виробництва, інші кошти планується використати на виробництво фільмів патріотичного спрямування, за це відповідає Міністерство культури і інформаційної політики [4; 10].

Нині кінематографічна індустрія України набирає значних обертів у розвитку і швидкими темпами випускає дедалі більше культових вітчизняних фільмів, такі як «Сторожова застава», «Поводир» та «Квіти мають очі» [11]. Відомо, що багато кінокар-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

тин було знято за мотивами відомих літературних творів, але додаткову цінність для розвитку популяризації нашого кінотуризму є її унікальні та різноманітні локації, починаючи з окремих будівель, пам'ятників, споруд і закінчуючи ландшафтом цілої країни. У табл. 1 представлені окремі приклади та характеристики DESTИНАЦІЙ кінотуризму, які орієнтовані та художні та документальні фільми, зняті в різних регіонах України.

Таблиця 1

Форми та характеристики окремих DESTИНАЦІЙ кіноіндустрії в регіонах України

Форма, характеристика DESTИНАЦІЙ	Кінофільм, що знімався в регіонах України
Реальні ландшафти, пейзажі або реальні навколишні локації, які використовувалися для зйомок кінокартин	у фільмі італійського режисера Вікторіо де Сіка « <i>Соняшники</i> », у головній ролі Софі Лорен, відображені красиві види полів з соняшниками Полтавської області. Американський блокбастер Французького продюсера Люка Бессона « <i>Перевізник-3</i> », що вийшов на екрани телевізорів в 2008-му році, частково знімали в Одесі. Кінематографістами були відзняті вулиці міста, порт, дороги та ринок на Молдаванці
Спеціально створені ландшафти та декорації зйомок	багато сцен кінокартини « <i>Тарас Бульба</i> » знімали на козацькому острові Хортиця. Тут були оновлені мазанки, виправлені дах з очерету, приведені в порядок побудови історико-культурного комплексу «Запорізька Січ» – корчма, церква, кузня і курені
«Модифіковані» ландшафти зйомок: реальні ландшафти, у яких після досягнення успіху фільму побудовані / встановлені туристичні об'єкти за мотивами кінокартини	кінофільм «За двома зайцями», знімалися в павільйонах кіностудії ім. О. Довженко, на Подолі, Контрактівій та Михайлівській площах. Нині на Андріївському узвозі, можна зустріти пам'ятник персонажам кінокомедії – Проні Прокопівні та Голохвостова
Вітчизняні кіностудії	«Національна кіностудія художніх фільмів імені Олександра Довженка», (Київ); «Одеська кіностудія», Victoria Film Studios (Київ)
Кінофестивалі, що проходять в Україні	Одеський міжнародний кінофестиваль, Київський міжнародний кінофестиваль, Київський міжнародний кінофестиваль «Молодість», Міжнародний фестиваль короткометражного кіно «Харківський бузок»
Місця, пов'язані з життям і творчістю життя видатних постатей та знаменитих особистостей	І. Мазепи, Т. Шевченко, М. Грушевський, В. Вернадський, О. Довженко, С. Корольов, С. Бандера, Л. Биков, Н. Матвієнко, С. Боклан, А. Солов'яненко та інших

Джерело: складено за [7; 12].

Варто зазначити, що також після виходу мінісеріалу «Чорнобиль» – історичної драми спільного виробництва американського кабельного каналу HBO та британського Sky Atlantic (2018) в Україні значно зріс попит на екскурсії в Зону відчуження, особливо серед іноземних туристів. Незважаючи на те, що зйомки відбувалися переважно за межами України (частка становить всього 30 %), кількість охочих побачити на власні очі місця локації із серіалу збільшилася на третину [5]. За даними звітів щодо відвідання Зони відчуження при «Чорнобильінтерінформ» у наступному ж році після виходу фільму там побувало близько 107 тис. туристів, з них 80 % іноземці [5].

Розглядаючи перспективи розвитку кінематографічного туризму в Чернігівському регіоні, варто брати до уваги той факт, що Україна багата на цікаві природні об'єкти, має багату історико-культурну спадщину, а її інфраструктура й містобудівельні особливості становлять значний інтерес для кінематографістів [4]. На наше переконання, Чернігівщина цілком здатна дати новий поштовх розвитку окремого виду культурно-пізнавального туризму – кінотуризму.

Так, Чернігівська область має практично всі складові для успішного розвитку будь-якої галузі туристичної індустрії, у тому числі для кінотуризму – унікальну природу, багате історичне минуле, різноманітні природно-рекреаційні ресурси [12]. Варто додати, що для більшості пересічних українців Чернігівщина завжди асоціюється з княжою

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

добою та, власне, сам Чернігів є одним із небагатьох місць уособлення давньої Київської Русі, завдяки найстарішій частині міста під назвою «Чернігівський Вал» або «Дитинець», а також знамениті «Болдині гори» зі славнозвісними монастирськими печерами, які відомі своїми легендами, підземними ходами та старовинними захороненнями у вигляді курганів. Взагалі весь регіон може бути впізнаний завдяки славетній гетьманській столиці Батурин або ж за графським палацово-парковим комплексом у Качанівці чи за тростянецьким дендропарком. Зупинимось на аналізі ресурсів та можливих перспектив, які здатні сприяти поширенню кінематографічного туризму на Чернігівщині.

Насамперед, окрім унікальності природних надбань Українського Полісся, Чернігівський край – це землі, які мають цінний історичний скарб у вигляді палацово-паркових комплексів та дворянських садиб, це і той самий Чернігівський Дитинець з комплексом унікальних давніх споруд, і Новгород-Сіверський з його приголомшливими краєвидами та цікавими туристичними об'єктами, і Батуринська фортеця та Палац Розумовського, палац Галагана у Сокиринцях і всесвітньо відома палеолітична стоянка первісної людини у с. Мезин Коропського району та ще багато іншого [13]. Ці пам'ятки архітектури збережені в порівняно непоганому стані, завдяки фінансуванню держави та користуються популярністю серед туристів. Проте є і багато таких об'єктів, які потребують термінового відновлення та часткової чи повної реставрації, зокрема, маєток Раковича (с. Соколівка, Бобровицький р-н), маєток Катеринича (м. Бобровиця), палац Мейендорфа (с. Новий Биків, Бобровицький р-н), садиба Дараганів «Покорщина» (сміт Козелець), палац поміщиків Пашковських (с. Чемер, Козелецький р-н), садиба Кочубеїв (с. Тиніца, Бахмачський р-н) тощо [14].

Варто зазначити, що окрім Чернігова окрасою Чернігівщини є ще такі міста та містечка, як вище згаданий Батурин, Ніжин, Прилуки, Козелець, Остер, Седнів, які слугують окремими туристичними «магнітами» у регіоні. У цих містах краю також збереглися православні культові споруди часів Київської Русі, а архітектурну спадщину XVII—XIX ст. демонструють різноманітні та унікальні зразки релігійного і цивільного будівництва — православні храми, палаци й маєтки з чудовими парками, міські адміністративні будинки і пам'ятники [14]. І завдяки такому історико-архітектурному розмаїттю вони здатні притягувати сучасних режисерів та кіноманів, оскільки багатьом із цих міст уже довелося слугувати так званими «живими декораціями» до численних фільмів та серіалів. У таблиці 2 наведено невеликий перелік кінострічок, знятих у різних куточках регіону.

Таблиця 2

Окремі кінокартини, зняті на Чернігівщині

<i>Назва фільму/серіалу</i>	<i>Жанр</i>	<i>Рік</i>	<i>Місце зйомок</i>
«Вій»	фільм жаху	1967	Свято-Георгіївська церква. Седнів
«В бій ідуть одні старики»	військовий фільм, драма	1973	Шестовиця, Чернігів
«За ніччю день іде»	ігровий фільм	1984	Ніжин
«Важкий пісок» (за романом письменника А. Рібакова, родом з Чернігівщини, помер у США)	телесеріал-екранізація роману	2008	Чернігів, Сновськ
«Терміново! Шукаю чоловіка»	мелодрама	2011	Чернігів
«За законами воєнного часу»	історичний детектив, драма	2016	Сновськ
«Припутни»	житейська комедія	2017	Ніжин, Чернігівська обл.
«Кіборги. Герої не вмирають»	військовий	2017	Крюковщина, (Київ. обл.), Гончарівськ та Чернігів
«Кріпосна»	історична драма	2019	Ніжин, НЗ «Качанівка»
«В чорній, чорній кімнаті»	детектив, кримінал	2020	Ніжин, Чернігівська обл.
"Неповнолітні"	мелодрама	2021	Корюківка

Джерело: складено за [12; 14; 15].

Яскравим прикладом, який посприяв збільшенню не тільки вітчизняних, а й іноземних туристів, є нещодавно відзнятий вітчизняний серіал «Кріпосна» – один із наймасштабніших проєктів за останні кілька років, який досяг величезної кількості переглядів не тільки в Україні, але й закордоном, зокрема в Польщі. Лише за перші тижні показу, серіал очолив рейтинги трансляцій усіх каналів України. Цікаво, що однією з причин успіху стрічки в Польщі вважається саме географічний фактор, тому що оскільки події в кінокартині розгортаються у середині XIX ст. – це час, коли Чернігів і Варшава, Люблін і Соснівець були частиною однієї країни та функціонували в однакових суспільно-політичних умовах [14]. Зауважимо, що сам серіал частково знімався в Ніжині, проте головні сцени відбувалися в Національному історико-культурному заповіднику «Качанівка», який є справжньою окрасою України. До речі, ми мали нагоду побачити, як студентська молодь (спеціальність «Туризм», НУ «Чернігівська політехніка», планова навчальна екскурсія), опинившись у Качанівці під час зйомок цього серіалу, з подвійним інтересом сприймали інформацію щодо Садиби та звичаїв того часу.

Слід зазначити, що на Чернігівщині останнім часом відбувається розвиток іншого виду туризму — сільський туризм завдяки чому постійно збільшується кількість екосадиб та туристичних комплексів, що також сприяє розвитку кінотуризму. У цьому випадку гарним прикладом може бути село Бреч Корюківського району, яке перетворилося на своєрідну перлину Чернігівщини, маючи статус найбільшого туристично-готельного та розважального комплексу в Україні. Що найбільш цікаве в цьому комплексі – те, що туристи можуть оселитися ніби в різних куточках світу: китайських котеджах-пагодах, будиночках альпійських мисливців, американському корпусі в континентальному стилі [14]. Крім села Бреч, варто згадати й такі екосадиби, як «Соколиний хутір» у с. Петрушівка та «Мисливська паланка» у Тростянці, які відносяться до найбільш відвідуваних туристичних комплексів у регіоні, відрізняючись тим, що там функціонують музеї, присвячені козацтву та народним ремеслам, створені спеціальні зони відпочинку в козацькому стилі. Самі гості комплексу живуть в українських хатах, яким близько 200 років, реконструйованих до найменшої дрібниці, а також займаються розвагами, які були характерні для доби Козаччини [16]. Подібні туристичні комплекси також можна з упевненістю використовувати задля зйомки фільмів, зокрема про історичні події, що відбувалися в Україні тих часів тощо.

І наостанок, необхідно згадати, що землі Чернігівщини – джерело творчого натхнення для цілої плеяди видатних представників культури і наукової еліти. Саме тут народився відомий мореплавець Ю. Лисянський, розпочала свою театральну кар'єру видатна Марія Заньковецька [14]. Що стосується сфери кінематографії, то на берегах Десни, у Сосниці, народився і провів дитячі роки видатний український кінорежисер Олександр Довженко. Варто також згадати про Седнів, як культурний центр минулого, де саме у свій час черпали натхнення відомі письменники: Тарас Шевченко, Афанасій Чужбинський, Леонід Глібов, Михайло Коцюбинський та інші [14].

Проаналізувавши наявні ресурси та можливості Чернігівського регіону можна дійти висновку, що розвиток кінотуризму має значний потенціал розвитку, проте існує ряд перешкод, які значною мірою впливають на розвиток самої туристичної індустрії Чернігівщини. Серед них слід виділити наступні: недорозвинена система управління туристичною галуззю на державному та регіональному рівні; відсутність впливових стратегій та чітких шляхів розвитку потенціалу туристичної галузі регіонального рівня з боку державних органів та місцевих громад; недостатньо розвинена інфраструктура більшості туристично-рекреаційних об'єктів, зокрема, це відображається у великій кількості напівзруйнованих (чи просто занедбаних) історико-архітектурних комплексів, споруд та пам'яток, крім того достатньо слабо розвинуте транспортне сполучення; незначні об-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

сяги фінансування та відсутність інвестицій з боку держави та місцевих громад в загальний розвиток туристичної галузі Чернігівщини; недостатній рівень інформаційно-рекламного забезпечення та популяризації регіону з туристичного боку як на зовнішньому і, особливо, на вітчизняному ринку щодо туристично-рекреаційного потенціалу області. Незважаючи на те, що область є однією з найбільших за територією областей України залишається невідомою навіть самим місцевим жителям, хоч тут є чудові природні об'єкти, маловідомі або ж зовсім забуті історичні місця та пам'ятки.

З огляду на значний потенціал кінотуризму на Чернігівщини, у найближчій перспективі потребують вирішення наступні завдання: коригування місцевими органами влади та Агенцією регіонального розвитку нової стратегічної програми для вдосконалення системи управління туристичною галуззю на державному та регіональному рівні з включенням окремого розділу «Перспективні форми кінотуризму у регіоні»; створення Асоціації Кінокомісії України, з метою стимулювання та контролю економічних та туристичних процесів регіону, також залучення в область нових індустрій, зростання та забезпечення робочих місць, зокрема серед нашої молоді; формування нових туристичних продуктів у вигляді туристичних кіно-маршрутів, кіностежок, екскурсій за мотивами відомих фільмів та серіалів (наприклад створити кінотури та екскурсії за мотивами серіалу «Кріпосна»), які будуть дуже популярними серед вітчизняних та зарубіжних кіноманів; проведення науково обґрунтованого брендування території та її промоцію через розвиток невеликих, але історично цікавих населених пунктів; розробка рекламно-маркетингових стратегій популяризації та розповсюдження інформації про Чернігівський регіон (за допомогою ЗМІ та різноманітних інтернет-ресурсів); формування інформаційних ресурсів, які представлятимуть регіональні бази даних об'єктів кінотуризму, висвітлюватимуть інформацію про видатні кінопостаті, причетні до цієї території; представлятимуть туристичні організації, зацікавлені у просуванні кінотуризму; створення різноманітних он-лайн та оф-лайн платформ у форматі кіносайтів, кінофорумів, віртуальних площадок демонстрації кінолокацій тощо; розширення на основі сучасних інформаційні технологій сегменту потенційних туристів (наприклад, електронні інформаційні довідники щодо готелів, транспортних маршрутів і переліком туристичних фірм з вказаною вартістю їх послуг давно вже використовуються по всьому світу як необхідність під час подорожі туриста); організація різноманітних кінофестивалів, на кшталт «Дні українського кіно» або ж «Чернігівщина – кінематографічний регіон України».

Висновки і пропозиції. Отже, поява нового сегмента туристичної індустрії – кінематографічного туризму здатна змінити напрямки розвитку культурно-пізнавального туризму не тільки на рівні світової спільноти, але й вітчизняного туристичного бізнесу, починаючи від загальнодержавного рівня і закінчуючи окремими регіонами, у тому числі й на Чернігівщині. Аналіз потенційних ресурсів для розвитку кінотуризму в регіоні, незважаючи на незадовільний стан окремих об'єктів, показує, що цей різновид туризму може стати своєрідним «локомотивом» прискореного розвитку загальної туристичної сфери області. На наше переконання, Чернігівська область є дуже привабливою для розвитку цього виду туризму, володіючи потужним набором унікальних природних, історико-культурних та туристичних ресурсів, а також з огляду на накопичений арсенал кінолокацій у межах привабливих туристичних дестинацій. Однак у регіоні, як було показано, є достатньо проблем, які уже нині гальмують туристичну сферу і можуть так само негативно вплинути на новий вид – кінематографічний туризм. Першочергово необхідно впроваджувати «точкові» спеціалізовані стратегії, розставляючи своєрідні акценти: де, у яких містах та територіальних громадах можливо і доцільно стимулювати розвиток кінотуризму. Це потребує, з одного боку, залучення інвесторів у туристичну сферу (у тому числі – з кола «кіношних фанів»), а з іншого – здійснення комплексу заходів щодо удосконалення системи управління туристичною галуззю на державному й

регіональному рівнях, спрямованої на покращення туристичної інфраструктури, продумане вистроювання ланцюга позитивних синергетичних ефектів від реалізації спільних інтересів представників туристичного бізнесу й кіноіндустрії та інтересів громад, на території яких розміщені потенційні локації кінематографічного туризму.

Список використаних джерел

1. Культурно-пізнавальний туризм: енциклопедичний словник-довідник з туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.leksika.com.ua/12940407/turizm/turizmkulturniy>.
2. Машкіна В. В. Кінотуризм – інноваційний напрямок розвитку культурно-пізнавального туризму / В. В. Машкіна, С. С. Салімон // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. – 2018. – Вип. 8. – С. 263-269.
3. Riley R. Movies as tourism promotion. A pull factor in a push location / R. Riley, C.S. Van Doren // *Tourism Management*. – 1992. – Рр. 267-274.
4. Гурова Д. Д. Кінотуризм – перспективний напрям розвитку туризму XXI століття / Д. Д. Гурова, В. М. Бонтей // Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Умань, 30-31.10.2019 р.). – Умань : Візаві, 2019. – С. 22-24.
5. Макар О. П. Аналіз впливу кінематографа на ринок туризму [Електронний ресурс] / О. П. Макар, Т. А. Шульган // Наукові підсумки 2019 року : XXXVII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (м. Вінниця, 09 грудня 2019 року). – Вінниця, 2019. – Ч. 3. – С. 21-27. – Режим доступу: https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2019/12/3частина_грудень.pdf.
6. Белова Е. Д. Кинематографический туризм на примере Барселоны / Е. Д. Белова // *Латинская Америка*. – 2017. – № 11(518). – С. 95–106.
7. Писарева І. В. Кінематографічний туризм, як перспективний напрям розвитку культурно-пізнавального туризму [Електронний ресурс] / І. В. Писарева, А. В. Парог // Сучасні тенденції розвитку індустрії туризму та гостинності у конкурентному середовищі : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків : Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, 2020. – С. 87-88. – Режим доступу: https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2020konf/17_04_2020_compressed.pdf
8. Quantifying Film and Television Tourism in England. Report for Creative England in association with VisitEngland by Olsberg [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://applications.creativeengland.321.co.uk/assets/public/resource/140.pdf>.
9. Сеньків М. І. Вплив кіноіндустрії на розвиток туристичних дестинацій [Електронний ресурс] / М. І. Сеньків, Д. В. Гросу // Реалії та перспективи розвитку індустрії гостинності в умовах інтеграційних процесів : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Мукачево: РВВ, МДУ, 2020. – С. 17-19. – Режим доступу: <https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D1%82%D0%B5%D0%B7-%D0%93%D0%A0%D0%A1-25.03.20.pdf>.
10. Гурова Д. Д. Українська кіноіндустрія як передумова розвитку кінотуризму в Україні [Електронний ресурс] / Д. Д. Гурова, В. М. Бонтей // Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10 квітня 2019 р.). – Одеса : ОНЕУ, 2019. – С. 51-54. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/.pdf>.
11. Сучасне українське кіно: від становлення до міжнародного визнання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://prtm.ua>.
12. Голлівуд по-українськи: де в Україні знімали відомі фільми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uamodna.com/articles/gollivud-po-ukrayinsjky-de-v-ukrayini-znimaly-vidomi-filjmy>.
13. Офіційний сайт департаменту культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cult.gov.ua>.
14. Антоненко І. Я. Розвиток туристичного потенціалу Чернігівського регіону [Електронний ресурс] / І. Я. Антоненко, В. С. Харенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2020. – № 2. – С. 24-28. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2020/6.pdf.
15. Марченко Т. Які фільми знімали у Ніжині? Перелік кінострічок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nizhyn.city/articles/107774/yaki-filmi-znimali-u-nizhini-perelik-kinostrichok>.

16. На Чернігівщині зелений туризм дає перші плоди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ridna.ua/2011/06/na-chernihivschyni-zelenyj-turyzm-daje-pershi-plody>.

References

1. Kulturno-piznavalnyi turizm: entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk z turizmu [Cultural and cognitive tourism: encyclopedic dictionary-reference book on tourism]. <http://www.leksika.com.ua/12940407/turizm/turizmkulturniy>.
2. Mashkina, V.V., Salimon, S.S. (2018). Kinoturizm – innovatsiyni napriamokrozvytku kulturno-piznavalnogo turizmu [Cinematic tourism - an innovative direction of the development of cultural and cognitive tourism]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Heohrafichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Geographical Sciences*, 8, 263-269.
3. Riley, R., C.S. Van Doren (1992). Movies as tourism promotion. A pull factor in a push location. *Tourism Management*, 267-274.
4. Hurova, D.D., Bontei, V.M. (2019). Kinoturizm – perspektyvy napriam rozvytku turizmu KhKhI stolittia [Cinematic tourism - a promising direction for the development of tourism in the XXI century]. *Stratehichni perspektyvy turystychnoi ta hotelno-restoranoi industrii v Ukraini: teoriia, praktyka ta innovatsii rozvytku: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Strategic prospects for the tourism and hotel, and restaurant industry in Ukraine: theory, practice and innovation: materials of the All-Ukrainian scientific -practical conference* (pp. 22-24). Vizavi.
5. Makar, O.P., Shulhan, T.A. (2019). Analiz vplyvu kinematohrafu na rynek turizmu [Analysis of the impact of cinema on the tourism market]. *Naukovi pidsumky 2019 roku: XXXVII Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferentsiia – Scientific results of 2019: XXXVII International scientific-practical Internet conference* (Vol. 3, pp. 21-27). https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2019/12/3chastyna_hruden.pdf.
6. Belova, E.D. (2017). Kinematograficheskiy turizm na primere Barselony [Cinematic tourism on the example of Barcelona]. *Latynskaia Ameryka – Latin America*, (11(518)), 95–106.
7. Pysareva, I.V., Raroh, A.V. (2020). Kinematografichniy turizm, yak perspektyvnyi napriam rozvytku kulturno-piznavalnogo turizmu [Cinematic tourism, as a promising direction for the development of cultural and cognitive tourism]. *Suchasni tendentsii rozvytku industrii turizmu ta hostynnosti u konkurentnomu seredovyshchi: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Modern trends in the development of the tourism industry and hospitality in the competitive environment: materials International scientific-practical conference* (pp. 87-88). Kharkivskiy natsionalnyi universytet miskoho hospodarstva imeni O. M. Beketova. https://science.kname.edu.ua/mages/dok/konferentsii/2020konf/17_04_2020_compressed.pdf.
8. Quantifying Film and Television Tourism in England. Report for Creative England in association with VisitEngland by Olsberg. <https://applications.creativeengland.321co.uk/assets/public/esource/140.pdf>.
9. Senkiv, M.I., Hrosu, D.V. (2020). Vplyv kinoindustrii na rozvytok turystychnykh destynatsii [Influence of the film industry on the development of tourist destinations]. *Realii ta perspektyvy rozvytku industrii hostynnosti v umovakh intehtatsiinykh protsesiv: tezy dopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Realities and prospects for the development of the hospitality industry in terms of integration processes: abstracts of the All-Ukrainian scientific-practical conference* (pp. 17-19). RVV, MDU. <https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D1%82%D0%B5%D0%B7-%D0%93%D0%A0%D0%A1-25.03.20.pdf>.
10. Hurova, D.D., Bontei, V.M. (2019). Ukrainska kinoindustriia yak peredumova rozvytku kinoturizmu v Ukraini [Ukrainian film industry as a prerequisite for the film tourism development in Ukraine]. *Turystychni ta hotelno-restoranni biznes: svitovi dosvid ta perspektyvy rozvytku dlia Ukrainy: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Tourist and hotel and restaurant business: world experience and prospects for development for Ukraine: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference* (pp. 51-54). ONEU. <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/.pdf>.
11. *Suchasne ukrainske kino: vid stanovlennia do mizhnarodnoho vyznannia [Contemporary Ukrainian cinema: from formation to international recognition]*. <https://prm.ua>.

12. *Hollivud po-ukrainsky: de v Ukraini znyaly vidomi filmy [Hollywood in Ukrainian: where famous films were shot in Ukraine]*. <https://uamodna.com/articles/gollivud-po-ukrayinsjky-de-v-ukrayini-znyaly-vidomi-filjmy>.

13. *Ofitsiyni sait departamentu kultury i turyzmu, natsionalnestei ta religii Chernihivskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii [Official site of the Department of Culture and Tourism, Nationalities and Religions of Chernihiv Regional State Administration]*. <https://www.cult.gov.ua>.

14. Antonenko, I.Ya., Kharenko, V.S. (2020). Rozvytok turystychnoho potentsialu Chernihivskoho rehionu [Development of tourist potential of Chernihiv region]. *Investysii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (2), 24-28. http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2020/6.pdf.

15. Marchenko, T. (2020). *Yaki filmy znyaly u Nizhyni? Perelik kinostrichok [What films were made in Nizhyn? List of films]*. <https://nizhyn.city/articles/107774/yaki-filmi-znyali-u-nizhini-perelik-kinostrichok>.

16. *Na Chernihivshchyni zeleni turyzm daie pershi plody [In Chernihiv region, green tourism is bearing fruit]*. (2011). <https://ridna.ua/2011/06/na-chernihivshchyni-zelenyj-turyzm-daje-pershi-plody>.

Отримано 25.11.2021

UDC [338.48-6:791]332

Olena Gonta

Doctor of Economics, Professor, Professor of Tourism

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: egonta@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6434-357X>

Vladyslav Fedoriaka

applicant for higher education

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: f.vladyslav2000@gmail.com

REGIONAL ASPECTS OF THE CINEMATIC TOURISM DEVELOPMENT

The specifics of the formation of an innovative direction of cultural and cognitive tourism, namely, cinematic, taking into account the renaissance of the cinema cult, especially among young people, is considered. It is justified that cinematic tourism becomes a powerful motivator of international tourism, because a modern person aspires not only to restore physical health, but to physical-emotional unloading due to new impressions associated with the feelings that were carved into memory while watching one's favorite movies. Based on the generalized world experience, it is shown how the development of this type of tourism contributes to the intensification of tourist sphere of the country and creates positive synergetic effects for the revitalization of economy of certain regions that have tourist facilities – film locations. The peculiarity of cinematic tourism, which consists of a clear objectivity, since it is about a regionally defined destination associated with the filming of a particular movie, is emphasized. Tourists that choose this type of vocation fall into the aura of regional specifics; this opens up the opportunity to promote the image of the region, development of the tourism infrastructure. It is proved that cinema tourism, under the conditions of its scientific based organization, can become a kind of a driver of economy of a separate region.

Issues of the formation of the domestic film industry in close connection with the development of the relevant direction of tourism are considered. Regionally defined forms of individual destinations of the domestic film industry, which can become a kind of tourist “magnets” for domestic and foreign visitors are systematized.

Prospects for the film industry development in Chernihiv region are revealed, the list of well-known films and serials that were shot on the territory of the region in different periods of time is presented. It is shown that these places can become the objects of film tours under the conditions of bringing them into proper state, ensuring a proper advertising company and coordination of logistic schemes of routes. The need to coordinate the interests of government officials, tourism and cinematographic business and territorial communities, as well as priority tasks to be solved for the intensification of the regional film industry of Ukraine, is stressed.

Keywords: regional specifics; tourism destinations; cultural and educational tourism; cinema tourism; regional film locations.

Table: 2. References: 16.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-153-162

УДК 338.43:004(477)

JEL Classification: G00

Тетяна Забаштанська

кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: tamza.cn@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5086-3651>
ResearcherID: [M-4471-2014](https://orcid.org/0000-0002-5086-3651)

Ольга Попело

доктор економічних наук, доцент кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: popelo.olha@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>
ResearcherID: [I-8572-2016](https://orcid.org/0000-0002-4581-5129). **Publons ID:** [AAC-1918-2019](https://publons.com/author/publons/19182019)

Марина Нікітенко

здобувачка вищої освіти
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: niki00@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-7437-5807>

**МАРКЕТИНГОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПЛАНУВАННЯ
ІННОВАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ**

У статті досліджено теоретико-методичні засади розвитку системи планування інновацій на підприємствах. Розглянуто сутність поняття інновація як економічної категорії. Досліджено еволюцію інноваційного процесу, який складається з шести поколінь. Визначено основні цілі, що забезпечують планування виробництва інновацій, та фактори, які визначають доцільність таких розробок. Узагальнено основні ризики та причини низької ефективності розробки та впровадження інновацій на підприємствах, що можуть мати як системний, так і фрагментальний характер в умовах цифровізації. Описано процес планування інновацій, що включає п'ять основних етапів. Доведено, що запорукою успіху інновацій є відповідність вимогам та потребам ринку.

Ключові слова: новий товар; інновації; життєвий цикл; маркетингові засади системи планування.

Табл.: 1. Бібл.: 17.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування будь-якого підприємства в умовах цифровізації залежить від його зв'язку з ринком, від можливостей підприємства в повному обсязі задовольняти потреби ринку своїми товарами. У наш час це завдання набуває першочергового значення, даючи можливість підвищити конкурентоспроможність як товару, так і підприємства загалом. Актуальність системи планування нового товару, інновацій, відіграє пріоритетну роль в умовах цифровізації та є неодмінною складовою розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розробки комплексної системи маркетингового управління інноваційною діяльністю підприємства при формуванні конкурентних переваг підприємства з урахуванням інтересів учасників ринку присвячені роботи багатьох учених, зокрема П. Харіва [1], І. Бойчик [2], М. Забаштанського [4], А. Рогового [6], О. Вострякова [8], В. Дарчук [14], О. Звягінцевої, В. Гришова [15] та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Високо оцінюючи внесок вищевказаних науковців у вирішенні зазначених питань, слід зауважити, що більшість авторів, які займаються проблемами життєвого циклу товару або економічними циклами життя виробів, розглядають їх щодо підприємства загалом із різним ступенем деталізації окремих стадій та етапів. При цьому не достатньо розкрито маркетингові засади системи планування інновацій на підприємствах в умовах цифровізації.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження теоретико-методичних маркетингових засад розвитку системи планування інновацій на підприємствах в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Новий товар – це вперше виготовлений товар на основі досягнень науково-технічного прогресу, що відповідає за своїми характеристиками кращим зразкам і цілком задовольняє нові потреби суспільства порівняно з товарами аналогічного призначення, що випускались раніше; це вироби, модернізовані на новій технічній основі, що отримали нові якісні характеристики та за своїми техніко-економічними властивостями відповідають сучасному рівню розвитку науки і техніки.

Виробництво нового товару характеризується кількістю створених та освоєних уперше зразків товару, тривалістю розробки зразків нових видів товарів; обсягом та питомою вагою нового товару в загальному обсязі товарів та іншими показниками [1].

Реалізовані в новому товарі, техніці, технології нововведення прийнято називати інноваціями (англ. – *innovation*).

Нині в науково-практичній літературі прийнято виділяти такі види інновацій:

– продуктові (*product innovation*) – новий товар, що використовується у виробництві (у вигляді засобів виробництва) або у сфері споживання (як предмет споживання або трудової діяльності);

– технологічні (*technological innovation*) – новітні технології (алгоритми) створення нового товару;

– організаційно-управлінські (*organizational-managerial innovation*) – нові способи організації діяльності та управління створенням інновацій.

Зупинимося докладніше на продуктових інноваціях, тобто нових видах товару, що випускаються підприємством.

Продукт – це «предмет... результат людської праці в будь-якій галузі виробництва. Товар – сукупність продуктів, вироблених будь-яким підприємством, будь-якою галуззю промисловості чи всім господарством країни в певний проміжок часу, наприклад товар машинобудування, готова продукція тощо» [2].

Деякі дослідники визначають продукт як «конкретний результат матеріального чи духовного виробництва з якість, що характеризують його цільове призначення, та властивостями, заради яких він купується та споживається» [3] чи бачать у новому товарі «результат творчої діяльності» [4].

Ф. Котлер вважає, що «до нового товару належать вироби, що зазнали будь-яких змін у формі, змісті чи упаковці, що можуть мати значення для споживача і бути основою для формування кращого ставлення до товару даного підприємства» [5].

Найчастіше поняття «інновація», «нововведення» і «новий товар» трактуються стосовно конкретної ситуації. При цьому не розкрито економічної основи інновації, немає чітких ознак визначення інновації щодо її результативності на кожному етапі формування. Для опису інновації як стадійного процесу розглянемо поняття «життєвий цикл». Виявляючи особливості використання цього поняття стосовно інновації [6] доцільно виділити життєві цикли інновації.

Життєвий цикл інновації доречно поділити на такі базові етапи, як її розробка (фундаментальне вивчення, прикладні дослідження, теоретичний аналіз); розробка проекту (оформлення документації, виготовлення конструкцій, креслень, втілення проектних розробок у дослідних зразках); виробництво пробної та повної серії товару; старіння (вичерпування можливостей, виникнення альтернативних інновацій).

Щодо інновацій поняття «життєвий цикл» має таку стадійність: виникнення (розуміння необхідності та можливості змін, пошук відповідної інновації); освоєння (введення на об'єкті, досвід, здійснення виробничих змін); дифузія (тиражування, багаторазове повторення інновацій на інших об'єктах); рутинізація (інновація реалізується у розмірених, постійно діючих деталях відповідних об'єктів). Обидва життєві цикли взаємообумовлені, але варто зауважити, що в першому випадку описується процес формування інновації, а в другому – процес її введення, реалізації.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

І той, і інший життєвий цикл виступають складовою загального поняття – інноваційний процес. Еволюцію інноваційного процесу докладно проаналізовано в таблиці.

Таблиця

Розвиток інноваційного процесу

Покоління	Рік	Вид моделі	Характеристика
Перше	до 1960-х років	Лінійна	Модель, що підштовхується технологіями. Традиційний лінійний процес з акцентом на роль науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) та ставленням до ринку як до покупця результатів технологічної активності виробництва
Друге	1961-1970 рр.	Лінійно-послідовна	По суті схожа на лінійну, але з акцентом на значущість ринку, на потреби якого орієнтовані НДДКР
Третє	1971-1980 рр.	Сполучена	Це значною мірою комбінація першого і другого поколінь з акцентом на взаємозв'язки науково-технічних можливостей із потребами ринку
Четверте	1981-2000 рр.	Японська інтерактивна	Увага акцентується на паралельній роботі вбудованих груп та на зовнішніх горизонтальних та вертикальних взаємозв'язках. Одночасна робота над теоріями кількох груп професіоналів у кількох напрямках прискорює вирішення задачі
П'яте	2001-2010 рр.	Модель стратегічних мереж	До паралельного процесу додаються нові функції. Впровадження НДДКР з використанням систем обчислювальної техніки та інформатики, за допомогою яких встановлюються стратегічні взаємозв'язки
Шосте	з 2011 року до теперішнього часу	Єдність фізичної та цифрової реальності	Збір та аналіз даних з різних серверів для забезпечення більш швидких, ефективних та гнучких процесів виробництва інноваційних товарів вищої якості за зниженими цінами. Характеризується появою абсолютно нових бізнес-моделей, що сприяють радикально новим способам взаємодії в ланцюгу вартості

Джерело: узагальнено авторами на основі [7; 9; 17].

Доцільно солідаризуватися з вітчизняними та закордонними дослідниками інноваційних процесів, які вважають, що власна інноваційна діяльність, орієнтована на створення нового товару або на значну зміну споживчих параметрів раніше випущеного, є пріоритетним способом збільшення конкурентоспроможного статусу підприємства, а два інші напрями введення інновацій (науково-технічні та організаційно-управлінські нововведення) слід вважати підрядними.

Основним завданням підприємства є забезпечення ефективності його функціонування, досягнення якого в умовах цифровізації вважається можливим лише за умови створення інноваційного товару, що найбільш повно задовольняє наявний платоспроможний попит або максимально відповідає потребам, що створюються, а в багатьох випадках (створення товарів з укороченим у плані морального зносу життєвим циклом – гаджетів, псевдокорисних предметів побуту, одягу та ін.) формує нові потреби. При цьому ефективно застосування маркетингової системи планування використання підпорядкованих напрямів інноваційної роботи у процесі створення нового товару дозволяє розраховувати на істотне збільшення віддачі від нововведень у продуктивній сфері за рахунок зниження витрат на планування, створення та збут нових товарів, мінімізації термінів створення інновацій, підвищення надійності та гнучкості виробничої системи, зменшення впливу можливих ризиків в умовах цифровізації.

Проектування продуктивних нововведень вважається завданням, що вирішується лише на рівні стратегічного планування. При цьому інноваційний процес слід розглядати як важливий, а в умовах цифровізації – як єдиний засіб досягнення конкурентних переваг. Таким чином, виробництво інноваційного товару стає головною складовою стратегії підприємства.

Стратегічне значення цієї проблеми вимагає дослідження різних підходів до сутності стратегії, пов'язаної з випуском інновацій та їх місцем у єдиній стратегії підприємства. Оскільки стратегію слід розглядати як безперервний процес формулювання – розробки – реалізації [8], то варто зосередитись на терміні «стратегія». У вітчизняній та зарубіжній літературі знаходимо різні трактування цього поняття. У частині економічних відносин поняття стратегії деталізується та визначається неоднозначно.

В умовах цифровізації стратегія сприймається як «патерн, чи план, інтегруючий основні цілі підприємства, його політику в узгоджену мету» [9]. Оскільки в згаданому контексті запроваджується поняття політики, тому, щоб дати аргументоване визначення стратегії, необхідно встановити взаємозв'язок цього поняття з іншими судженнями, що стосуються перспектив тривалого функціонування підприємства та його сталого розвитку.

Деякі автори розглядають планування довгострокового функціонування підприємства та його сталого розвитку шляхом застосування чотирьох інструментів: політики, стратегії, тактики та ресурсів. Власне, політика визначає, що саме має бути досягнуто. Стратегія вважається «планом чи проектом задля досягнення цілей і завдань політики підприємства» [10]. Отже, політика характеризує цілі та завдання підприємства та сферу його діяльності, стратегія описує, як ці цілі та завдання досягаються, а «тактика деталізує стратегію» [11].

Ресурси є необхідною умовою для реалізації стратегії: без необхідних ресурсів стратегія нічого не досягне. Ресурси визначають, що саме необхідно для реалізації стратегії та, отже, для досягнення цілей політики» [10].

Політика визначає напрямок дій програм, ключову орієнтацію цілей у межах єдиної стратегії. Програми дій реалізуються через тактичні прийоми та правила застосування ресурсів.

Роль стратегії випуску інновацій полягає у визначенні цілей, сфер та оптимальних шляхів впровадження нових товарів, можливостей для покращення вже наявних, виходячи з передових та прогнозованих на перспективу вимог розвитку підприємства.

Стратегію виробництва інновацій можна розуміти як комплекс цінностей, набір конкретних альтернатив, орієнтованих на досягнення завдань розробки, виробництва та реалізації нового товару з урахуванням технологічного і виробничого потенціалів підприємства [12], його ринково-збутових можливостей, вимог покупців із «моделюванням тенденцій їх зміни надалі» [11].

Ключовим елементом служить визначення способів взаємодії учасників розробки, виробництва та реалізації нового товару, можливостей забезпечення їх ресурсами та інформацією.

Стратегія, орієнтована на випуск інноваційного товару, сприяє пошуку компромісу між багатьма, як здається, суперечливими аспектами. З цією обставиною пов'язана проблема дослідження методології формування узгодженої стратегії підприємства, що функціонує в умовах цифровізації.

Маркетингові засади системи планування випуску інновацій відіграють вагомую роль як у ціновій, так і в асортиментній політиці підприємства. Вони також є важливим напрямом у виробничій та загальній стратегії розвитку підприємства.

Маркетингові засади системи планування випуску інновацій забезпечують досягнення таких цілей, як: нарощування та утримання частки ринкового сегмента, обсягу продажу; забезпечення певного сегмента ринку новим товаром; позиціонування підприємства та його товару на ринку; підвищення прибутковості підприємства [13].

До факторів, що впливають на необхідність розробки інновацій, можна віднести: зростання конкуренції; зростання потреб всіх груп споживачів; поява інноваційних товарів у певній галузі; виробничі можливості підприємства, можливості змінити технологію виробництва товару [14].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

У процесі створення нового товару підприємство може скористатися такими методами [14]:

1. Придбання франшизи – при покупці підприємства з готовим продуктом придбати право на новий товар;
2. Розробка абсолютно інноваційного товару самостійно, або вдаючись за допомогою до підприємств-експертів.

Відзначимо, що зовсім невелика частка інновацій може стати світовою новинкою (близько 10 %), оскільки етапи їх розробки та виробництва пов'язані з великими витратами, ризиками, тому підприємства переважно виробляють нові товари за рахунок поліпшення якості вже наявних.

Дуже часто в процесі розробки інновацій у підприємств може виникати низка перешкод, через що виробництво інноваційних товарів може виявитися економічно не доцільним. До основних причин виникнення таких перешкод належать [15]:

1. Наперед невдала ідея інновації.
2. Помилково визначений обсяг потенційного ринку інновації.
3. Недосконало опрацьована конструкція інновації.
4. Методично не обґрунтована система оцінювання витрат на виробництво інновації.
5. Поверхнева система аналізу та оцінки підприємств-конкурентів.

До основних причин, що можуть перешкоджати процесу розробки інновації доцільно віднести:

1. Не достатність інноваційних ідей у певній галузі господарювання.
2. Фрагментованість ринків.
3. Присутність та вплив на перебіг виробничої діяльності обмежень: державних, соціальних, економічних та інших.
4. Високовартісний процес розробки інновації.
5. Неможливість у визначені терміни розробити інновації.
6. Недостатній обсяг ресурсів для виробництва інновації.
7. Скорочення життєвого циклу інновації.

Зазначимо, що рівень новизни товару, що планується впровадити у виробничий процес, визначає саме підприємство, спираючись на власну товарну політику. При цьому рівень новизни товару буде залежати від активності поведінки підприємства на певному сегменті ринку, тобто чим активніше підприємство функціонує на ринку, вище позиціонує свої товари, тим, відповідно, і вищим буде рівень новизни товару, що розробляється підприємством.

В умовах цифровізації, коли ринки динамічно розвиваються, підприємства в рамках своїх товарних політик пропонують інновації для розширення товарного асортименту. Товар виробляється або певним чином модифікується конкретним виробником виходячи з наявних можливостей. Вихід на ринок інновацій здійснюється з урахуванням правил технічного прогресу, економічної ситуації країни, що дозволяє зробити висновок, що виробництво інновацій підприємствами є основним процесом підвищення його конкурентоспроможності.

Для того щоб інновація успішно реалізовувалась на ринку, необхідно ефективно організувати систему її планування, причому ця система має бути виміряна такими параметрами, як [15]:

- комплекс заходів з організації виробництва та управління ним;
- необхідний час для прийняття рішень, розробки, запуску у виробничий процес;
- структура витрат.

При організації системи планування інновацій на підприємствах необхідно залучати підрозділи підприємства, відповідальні за маркетинг, виробництво, фінансовий аналіз.

При цьому до основних маркетингових засад розвитку організації системи планування інновацій на підприємствах в умовах цифровізації варто віднести [16]:

1. Наділення команди Product-маркетингу відповідальністю за пошук нових ідей, моніторинг ринку аналогічних товарів.

2. У разі потреби – введення в штатний розклад нової посади Product-маркетолога, відповідального за інновації. Як показує практика, наявність на підприємствах посади Product-маркетолога забезпечує високий рівень професійного підходу до вирішення цього питання.

3. Організація на підприємстві комісії з розвитку інновацій. Комісія має розглядати та здійснювати відбір пропозицій щодо виробництва інноваційних товарів. У комісію доцільно включити управлінців вищого рівня з різних функціональних підрозділів підприємства.

4. Створення підрозділу з розробки інновацій, очолюваного керівником, наділеним більш широкими повноваженнями з безперешкодним доступом до вищого керівництва підприємства. До завдань такого відділу можуть входити: збір нових ідей, детальна їх перевірка, взаємодія з науково-технічним та дослідно-конструкторським відділом, проведення різних видів тестування, організація комерційного виробництва інновацій.

5. Створення ризик-команд з інновацій, що складаються з працівників різних підрозділів підприємства відповідальних за певні лише інноваційні товари, чи технологію. Ризик-команда повинна мати відокремлене фінансування та свій виробничий підрозділ у структурі підприємства.

В українській практиці функції планування інновацій на підприємствах старої форми виконують такі організаційні елементи, як планово-економічний, фінансово-збутовий, збутовий відділ, відділ головного конструктора, відділ головного технолога, відділ, зайнятий науково-технічними та дослідно-конструкторськими роботами. На підприємствах, створених в умовах цифровізації та орієнтованих на ринок і споживача, плануванням випуску інноваційних товарів займаються такі відділи, як відділ маркетингу, відділ фінансів, відділ продажу, відділ науково-технічних та дослідно-конструкторських робіт, відділи головного конструктора та головного технолога. На підприємствах з іноземними інвестиціями, що орієнтуються на стрімко зростаючі ринки, використовуються деякі організаційні форми із застосовуваних у світовій практиці.

Варто зазначити, що на ранніх стадіях розробки інновацій потрібно найменше матеріальних витрат, але цей процес вимагає великої кількості часу. Витрати найвищого рівня, як правило, виникають на етапі, коли інновація запускається у комерційне виробництво. Витрати значно зростають під час переходу з одного етапу на інший. Тому для окупності витрат необхідно тестувати нові продуктові ідеї. Причому «засиджуватися» на першому етапі підприємство теж не повинно. Конкуренти можуть випередити його та вийти на ринок із інноваційним товаром першими.

Для того, щоб вихід на ринок з інновацією в умовах цифровізації був успішним і конкурентоспроможним, підприємству доцільно вибрати одну із запропонованих стратегій [17]:

1. Раннє проникнення на ринок передбачає, що підприємства освоюють ринок першими з метою завоювання лідерських позицій, залучення основних дистриб'юторів та споживачів. Але у випадках, якщо інноваційний товар надходить на ринок поспіхом, без ретельного усунення виявлених у процесі тестування недоліків, підвищується ризик створення несприятливого іміджу.

2. Паралельний вихід на ринок з інновацією означає вибір однакового часу з підприємством-конкурентом для привернення особливої уваги до товару.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

3. Пізній вихід на ринок передбачає надання першості конкурентам, на плечі яких лягають усі витрати на ознайомлення аудиторії з новим товаром. У цьому випадку підприємство має можливість врахувати всі недоліки товарів підприємств-конкурентів, отримати уявлення про реальні розміри ринку, скоригувати надалі свій інноваційний товар.

Також у момент виходу на ринок з новим товаром враховуються такі моменти. Якщо новий товар покликаний замінити товари, які вже застаріли, то його вихід слід відкласти до закінчення складських запасів. Якщо товар сезонний, то доцільно притримати його до початку сезону.

Команда Product-маркетингу підприємства-виробника повинна ухвалити управлінське рішення щодо того, чи доцільно реалізовувати цю інновацію територіально в якійсь одній області, або в одному регіоні, можливо випуск буде здійснено відразу в декількох регіонах, або в територіальних межах країни, або буде здійснено у міжнародному чи глобальному масштабах.

При цьому необхідно врахувати, що стратегія раннього проникнення на ринок вимагає розуміння процесу сприйняття інновації споживачами. Тому необхідно організувати маркетингові заходи, що орієнтовані на активного споживача. При взаємодії з новою продукцією активні споживачі проходять такі стадії [17]:

1. Стадія знайомства: споживач дізнається про інновацію, але інформація про неї недостатня повна;
2. Стадія інтересу: на цій стадії відбувається стимуляція споживача до пошуку інформації про інновацію з різноманітних джерел;
3. Стадія оцінки: споживач розмірковує, чи варто спробувати інновацію;
4. Стадія проби: споживання інновації в незначній кількості для оцінки її якостей;
5. Стадія прийняття: споживач вирішує активно та регулярно користуватися новим товаром.

Висновки і пропозиції. Успіх реалізації інновацій на підприємствах в умовах цифровізації визначається реакцією активних споживачів та масштабами охоплення ринку. Серед основних маркетингових засад розвитку організації системи планування інновацій на підприємствах варто виділити: введення в штат посади Product-маркетолога та наділення команди Product-маркетингу відповідальністю за пошук нових ідей та моніторинг ринку аналогічних товарів; організація діяльності комісії з розвитку інновацій, що здійснюватиме відбір пропозицій щодо виробництва інноваційних товарів; створення підрозділу з розробки інновацій, що збиратиме нові ідеї, детально їх перевірятиме при взаємодії з науково-технічним та дослідно-конструкторським відділом, проводитиме різні види тестування, організуватиме комерційне виробництво інновацій у тісній співпраці з ризик-командою. Успіх інновації на ринку забезпечує покращення фінансового стану підприємства та підвищення конкурентоспроможності на ринку.

Список використаних джерел

1. Харів П. С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів / П. С. Харів. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 326 с.
2. Бойчик І. М. Економіка підприємства : підручник / І. М. Бойчик. – К. : Кондор-Видавництво, 2016. – 378 с.
3. Данніков О. В. Теоретичні основи маркетингу в сфері послуг / О. В. Данніков, О. В. Кирилова // Вчені записки : наук. зб. – 2008. – № 10. – С. 83-92.
4. Забаштанський М. М. Сучасні аспекти фінансового забезпечення інвестиційної діяльності на засадах державно-приватного / М. М. Забаштанський, А. В. Роговий, Т. В. Забаштанська // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С.121-128.
5. Котлер Ф. Основи маркетингу / Ф. Котлер, Г. Амстронг. – М. : Видавництво «Діалектика», 2020. – 880 с.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

6. Забаштанський М. М. Інноваційні підходи до фінансування концесійної діяльності / М. М. Забаштанський, А. В. Роговий, Т. В. Забаштанська // Фінансові дослідження. – 2017. – № 1(2). – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=find_2017_1_7.
7. Коломієць І. Ф. Еволюція теорій інноваційно-технологічного розвитку в ретроспективній оцінці / І. Ф. Коломієць, Г. В. Гошовська // Регіональна економіка. – 2014. – № 2(72). – С. 178-186.
8. Востряков О. В. Стратегічний процес на підприємстві в контексті теорії стратегії / О. В. Востряков // Вчені записки: зб. наук. пр. – 2012. – № 14, ч. 2. – С. 26-33.
9. Білявська Ю. В. Організація майбутнього в контексті еволюції менеджменту та маркетингу / Ю. В. Білявська, Є. В. Ромат // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. – 2019. – Вип. 33. – С. 80-85.
10. Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник / О. Берданова, В. Вакуленко ; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К. : ТОВ «Софія-А», 2012. – 88 с.
11. Матвіїшин Є. Г. Стратегічне управління людськими ресурсами : навчальний посібник / Є. Г. Матвіїшин. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 200 с.
12. Казьміна І. В. Механізми підвищення інноваційної активності промислових підприємств регіону / І. В. Казьміна // Організатор виробництва. – 2013. – № 4 (59). – С. 50-56.
13. Романченко Н. В. Економіка підприємства: навчальний посібник / Н. В. Романченко, Т. В. Кожемякіна, К. В. Пічик. – К. : НаУКМА, 2018. – 343 с.
14. Дарчук В. Г. Аналіз та планування маркетингової діяльності : навчальний посібник / В. Г. Дарчук. – К. : ДУТ, 2019. – 146 с.
15. Звягінцева О. Б. Механізм формування та впровадження інноваційного маркетингу підприємств / О. Б. Звягінцева, В. В. Гришов // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 3. – С. 141-145.
16. Галушак М. П. Навчальний посібник для виконання практичних завдань та самостійного вивчення дисципліни «Організація виробництва» / М. П. Галушак, Г. Б. Машлій, О. Б. Гевко. – Тернопіль : ТНТУ, 2017. – 139 с.
17. Котлер Ф. Маркетинг 4.0: від традиційного до цифрового / Ф. Котлер, Г. Катарджая, І. Сетьяван. – Київ : Видавництво: КМ-БУКС, 2019. – 224 с.

References

1. Khariv, P.S. (2003). *Innovatsiina diialnist pidpriyemstva ta ekonomichna otsinka innovatsiinykh protsesiv [Innovative activity of the enterprise and economic evaluation of innovative processes]*. Publishing Center Economic Thought.
2. Boichyk, I.M. (2016). *Ekonomika pidpriyemstva [Business Economics]*. Condor Books.
3. Dannikov, O.V., & Kyrylova, O.V. (2008). *Teoretychni osnovy marketynhu v sferi posluh [Theoretical foundations of marketing in services]*. *Vcheni zapysky: nauk. zb. –Collection of Scientific Papers «Scientific Notes»*, (10), 83-92.
4. Zabashtanskyi, M.M., Rohovyi, A.V., & Zabashtanska, T.V. (2020). *Suchasni aspekty finansovoho zabezpechennia investytsiinoi diialnosti na zasadakh derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Modern aspects of financial support of investment activity on the principle of public-private partnership]*. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin of Polissia*, (2(21)), 121-128.
5. Kotler, F., & Amstronh, H. (2020). *Osnovy marketynhu [Marketing: An Introduction]*. Dialektika.
6. Zabashtanskyi, M.M., Rohovyi, A.V., & Zabashtanska, T.V. (2017). *Innovatsiini pidkhody do finansuvannia kontsesiinoi diialnosti [Innovative approaches to financing concession activity]*. *Finansovi doslidzhennia – Financial Research*, (1(2)). http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=find_2017_1_7.
7. Kolomiets, I.F., & Hoshovska, H.V. (2014). *Evolutsiia teorii innovatsiino-tehnolohichnoho rozvytku v retrospektyvni otsintsi [Evolution of the theories of innovation and technological development in retrospective evaluation]*. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, (2(72)), 178-186.

8. Vostriakov, O.V. (2012). Stratehichnyi protses na pidpriemstvi v konteksti teorii stratehii [Strategic process in the enterprise in the context of strategy theory]. *Vcheni zapysky: zb. nauk. pr. – Collection of Scientific Papers «Scientific Notes», 14(2), 26-33.*

9. Biliavska Yu.V, & Romat Ye.V. (2019). Orhanizatsiia maibutnoho v konteksti evoliutsii menedzhmentu ta marketynhu [Inventing organization in the context of the evolution of management and marketing]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Economic Sciences», (33), 80-85.*

10. Berdanova, O., & Vakulenko, V. (2012). Stratehichne planuvannya mistsevoho rozvytku [Strategic planning of local development.]. *Shveitsarsko-ukrainskyi projekt «Pidtrymka detsentralizatsii v Ukraini DESPRO – Swiss-Ukrainian Decentralization Support Project DESPRO. Softpro.*

11. Matviishyn, Ye.H. (2011) *Stratehichne upravlinnia liudskymy resursamy [Strategic human resource management].* Lviv Regional Institute for Public Administration, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine.

12. Kazmyna, Y.V. (2013). Mekhanyzmy povysheniya ynnovatsyonnoi aktyvnosti promyshlennykh predpriaty rehyona [Mechanisms to enhance innovative activity of industrial enterprises in the region]. *Orhanyzator proyzvodstva – Organizer of Production, (4(59)), 50-56.*

13. Romanchenko, N.V., Kozhemiakina, T.V., & Pichyk, K.V. (2018). *Ekonomika pidpriemstva [The Economics of Enterprise].* KMAIR.

14. Darchuk, V.H. (2019). *Analiz ta planuvannya marketynhovoї diialnosti [Analysis and planning of marketing activities].* State University of Telecommunications.

15. Zviahintseva, O.B., & Hryshov, V.V. (2012). Mekhanizm formuvannya ta vprovadzhennia innovatsiinoho marketynhu pidpriemstv [Mechanism of formation and introduction of innovative marketing of enterprises]. *Oblik i finansy APK – Accounting and Finance, (3), 141-145.*

16. Halushchak, M.P., Mashlii, H.B., & Hevko, O.B. (2017). *Orhanizatsiia vyrobnytstva [Organization of production].* Ternopil Ivan Puluj National Technical University.

17. Kotler, F., Katardzhaia, H., & Setiavan, Yi. (2019). *Marketynh 4.0: vid tradytsiinoho do tsyfrovoho [Marketing 4.0: Moving from Traditional to Digital].* KM-BOOKS.

Отримано 23.11.2021

UDC 338.43:004(477)

Tetiana Zabashtanska

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Marketing, PR Technologies and Logistics
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: tamza.cn@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5086-3651>
ResearcherID: [M-4471-2014](https://orcid.org/0000-0002-5086-3651)

Olha Popelo

Doctor of Economics, Associate Professor, Department of Management and Public Administration
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: popelo.olha@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>
ResearcherID: [I-8572-2016](https://orcid.org/0000-0002-4581-5129). **Publons ID:** [AAC-1918-2019](https://publons.com/author/publons/19182019)

Maryna Nikitenko

An applicant for higher education
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine).
E-mail: niki00@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-7437-5807>

MARKETING PRINCIPLES DEVELOPMENT OF INNOVATION PLANNING SYSTEM AT ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

The effective functioning of any enterprise in the conditions of digitalization depends on its connection to the market, on the possibilities of the enterprise in full to satisfy the market needs of its goods. The actuality of the system of planning of new goods, innovations, plays a priority role in the conditions of digitalization and is an indispensable component of the enterprise development.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

In this article the theoretical and methodical principles of development of the system of innovation planning at enterprises are studied. The essence of the concept of innovation as an economic category is considered. The evolution of the innovation process, which consists of six generations, has been studied. At present, enterprises apply approaches of the sixth generation of innovation process, which implies unity of physical and digital reality. These processes are characterized by the emergence of completely new business models, which promote radically new ways of interaction in the value chain. Implementation is carried out by collecting and analyzing data from different servers to provide faster, more efficient and flexible processes of production of innovative products of higher quality at lower prices.

The main goals of innovation production planning and the factors determining the feasibility of such development are defined. Effective application of marketing system of planning of usage of subordinated directions of innovation work in the process of creation of new goods allows to count on significant increase of the return from innovations in the product sphere due to reduction of expenses on planning, creation and sale of new goods, minimization of terms of creation of innovations, increase of reliability and flexibility of production system, reduce the impact of possible risks in a digitalized environment.

It has been established that the object of product innovations is considered a task to be decided at the level of strategic planning. The role of the strategy of innovation is to define the goals, spheres and optimal ways of introduction of new goods, opportunities for improvement of existing ones based on the advanced and projected requirements for the future development of the enterprise.

It is noted that marketing principles of the system of planning of innovation release ensure achievement of such goals as: Increase and maintenance of the share of the market segment, volume of sales; provision of a certain segment of the market with new goods; positioning of the enterprise and its goods on the market; increase of profitability of the enterprise.

The main risks and causes of low efficiency of development and introduction of innovations at enterprises, which can be both systemic and fragmented in the conditions of digitalization, are summarized.

The process of innovation planning, which includes five main stages, is described. It is proved that the key to success of innovations is compliance with the market requirements and requirements.

Keywords: *new product, innovations, innovations, life cycle, system, marketing principles of innovation planning.*

Table: 1. References: 17.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-163-169

УДК 330.1:338.2

JEL Classification: D29; D69

Тетяна Ткаченко

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Київ, Україна)
E-mail: tatvla@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2424-6123>
Scopus Author ID: [57216484536](https://orcid.org/57216484536). ResearcherID: [ABC-3504-2021](https://orcid.org/ABC-3504-2021)

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В КОНКУРЕНТНИХ УМОВАХ

У статті виокремлено особливості функціонування економічної безпеки промислових підприємств через власності, що характеризуються залежністю між технічно-організаційною ланкою виробництва та підсистемами якості й конкурентоспроможності продукції на ринку. Запропоновано етапи оцінювання ефективності системи економічної безпеки промислового підприємства, через встановлення цілей та завдань оцінювання ефективності економічної безпеки, формалізацію економіко-математичного інструментарію оцінювання; факторного аналізу середовища функціонування промислового підприємства; обґрунтування вибору методичного підходу щодо оцінювання ефективності економічної безпеки; формалізацію показників та забезпечення ефективності економічної безпеки з урахування відхилення показників та тенденцій їх зміни, контроль за впровадженням заходів щодо підвищення ефективності економічної безпеки промислового підприємства, досягнення поставлених цілей забезпечення економічної безпеки та показниками стійкого розвитку підприємства.

Ключові слова: промислове підприємство; економічна безпека; ефективність системи економічної безпеки; конкурентні умови.

Рис.: 1. Бібл.: 13.

Постановка проблеми. Останнім часом дедалі актуальнішими стають питання щодо забезпечення економічної безпеки діяльності промислових підприємств та оцінювання ефективності системи економічної безпеки. Це пов'язано з наростанням ресурсних дисбалансів, що спостерігаються на всіх рівнях економічних систем. Наростання ресурсних загроз притягує увагу саме до промислових підприємств та забезпечення їх економічної безпеки, що сприятиме підвищенню їхньої конкурентоспроможності та стійкості в сучасних умовах нарощення загроз та ризиків різного характеру.

Оцінювання економічної безпеки підприємства загалом, наявних та можливих загроз та ризиків дає можливість вчасно запровадити управлінські рішення щодо забезпечення сталості розвитку промислового підприємства в конкурентних умовах. Особливо важливим у сучасних умовах різноманітних глобалізаційних процесах нарощення загроз та ризиків виступає оцінювання ефективності економічної безпеки промислових підприємств. Моніторинг ефективності економічної безпеки повинен враховувати особливості функціонування промислових підприємств та передбачати не тільки оцінку ефективності економічної діяльності, а й прийняття відповідних управлінських рішень, що сприятимуть розвитку промислового підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням економічної безпеки діяльності підприємств присвячено велика кількість праць як іноземних, так і вітчизняних науковців серед яких: О. Ареф'єва [12], Н. Бабіна, Т. Васильців [1; 10], О. Вовк, Н. Гавловська [2], О. Груніна, М. Денисенко, С. Ілляшенко [4], Н. Іванова, О. Качан, А. Козаченко, А. Кретов, А. Ляшенко [5], Н. Матвеев, В. Марченко, В. Пономарев, С. Тульчинська [7-10], С. Шкарлет [11] та інших [1-13].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість публікацій, питання, пов'язані з оцінюванням ефективності системи економічної безпеки промислових підприємств, залишають недостатньо розкритими та потребують подальших наукових розвідок. Це пов'язано також з тим, що економічна безпека підприємства має багатогранну сутність та може розглядатися з погляду:

- ефективності використання ресурсів,
- комплексу заходів щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємства та його стійкого розвитку,
- розроблення системи заходів щодо моніторингу та запобігання загрозам розвитку промислового підприємства з боку зовнішніх та внутрішніх чинників тощо.

Така розгалуженість сутності поняття економічна безпека підприємства призводить до розмаїття систем забезпечення економічної безпеки на промислових підприємствах та вимагає комплексного підходу до оцінки їхньої ефективності.

Мета статті. Метою цього дослідження виступає узагальнення основних особливостей, що притаманні функціонуванню економічної безпеки промислових підприємств та розроблення послідовності етапів оцінювання ефективності системи економічної безпеки промислового підприємства.

Методологічним базисом цього дослідження виступає системний підхід, що забезпечує оцінювання ефективності системи економічної безпеки з урахуванням усіх принципів системності. Також для обґрунтування ефективності системи економічної безпеки промислового підприємства було використано загальнонаукові та специфічні методи наукового пізнання.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи ефективність системи економічної безпеки промислового підприємства необхідно виокремити основні особливості, що притаманні функціонуванню економічної безпеки промислових підприємств. До таких особливостей слід віднести:

- цілісність та синергічність ланок виробничо-технологічних елементів, що характеризуються залежністю між технічно-організаційною ланкою виробництва та підсистемами якості й конкурентоспроможності продукції на ринку;
- ефективність системи економічної безпеки промислового підприємства буде проявлятися тільки за умов комплексності функціонування підприємства та всіх його процесів;
- крім інструментарію оцінювання економічної безпеки промислового підприємства, потрібно обґрунтовувати методичні підходи щодо вибору векторності превентивних заходів забезпечення економічної безпеки в напрямі протидії наявним ризикам і загрозам;
- оцінка економічної безпеки промислових підприємств повинна включати не тільки фінансові, вартісні, інвестиційні критерії функціонування підприємства, а й базуватись на аналізі просторових, ресурсно-енергетичних, інфраструктурних, логістичних, інформаційних, екологічних та інших параметрах оцінки економічної безпеки.

Для оцінювання економічної безпеки промислових підприємств використовують різні підходи, але найчастіше застосовується ресурсно-функціональний підхід, що дає можливість оцінити економічну безпеку промислового підприємства за використанням великої кількості різномірних факторів, поділяючи, частіше всього, їх на певні групи. Визначення інтегрованого впливу на захищеність, стійкість, витрати, доходи промислового підприємства здійснюється постійний моніторинг та застосовується відповідний інструментарій щодо подолання та запобігання кризовим явищам.

Для оцінювання ефективності системи економічної безпеки промислового підприємства недостатньо визначати тільки її стан та зміни, необхідно також розмежовувати етапи аналізу та функції окремих складових системи економічної безпеки.

Процес оцінювання ефективності системи економічної безпеки промислового підприємства повинен відбуватися в певній послідовності етапів оцінювання. Зупинимося на них більш детально (рис. 1).

Перший початковий етап оцінювання ефективності економічної безпеки промислового підприємства повинен передбачати формалізацію економіко-математичного інструментарію здійснення оцінювання економічної безпеки. Обґрунтування його мето-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

дичного забезпечення з урахуванням специфіки промислового підприємства. Виокремити з урахуванням цього інформаційну вибірку показників оцінювання ефективності системи економічної безпеки. Від цього в подальшому залежить якість аналізу ефективності системи та її вплив на забезпечення розвитку промислового підприємства в конкурентних умовах. Цей етап передбачає:

- встановлення факторів та складових елементів системи економічної безпеки;
- встановлення цілей та завдань оцінювання загроз та результативність системи економічної безпеки щодо їх запобігання та протидії;
- формалізація інструментарію економіко-математичного інструментарію здійснювання оцінювання економічної безпеки промислового підприємства.

Другий етап передбачає факторний аналіз середовища функціонування промислового підприємства. Оцінювання системи економічної безпеки фокусується на встановленні закономірностей безпечного стану функціонування промислового підприємства. Формалізації взаємовпливів чинників ендогенного та екзогенного середовища промислового підприємства з акцентуванням уваги на його конкурентні позиції. У процесі факторного аналізу особлива увага повинна приділятися характеристикам конкурентного стану підприємства та його продукції на ринку для встановлення напрямів та орієнтирів домінант у забезпеченні ефективної системи економічної безпеки промислового підприємства. Факторний аналіз у подальшому дасть можливість оптимізувати витрати підприємства на забезпечення економічної безпеки його функціонування. Таким чином, другий етап передбачає:

- формалізацію інформаційної бази дослідження ефективності економічної безпеки промислового підприємства;
- визначення повноти даних;
- встановлення залежності змін факторів впливу на ефективність економічної безпеки підприємства;
- встановлення вагомості факторів впливу;
- обґрунтування взаємозалежностей впливу різнорідних факторів на ефективність системи економічної безпеки промислового підприємства.

Третій етап оцінювання ефективності економічної безпеки промислового підприємства передбачає обґрунтування вибору методичного підходу щодо оцінювання ефективності системи економічної безпеки промислового підприємства. Третій етап передбачає:

- обґрунтування застосування методичного інструментарію проведення аналізу ефективності економічної безпеки;
- адаптивність методичного підходу до специфіки промислового підприємства, а також ринкового та інституційного середовища функціонування;
- формалізація обґрунтованого методичного підходу відповідно до встановлених вимог.

Четвертий етап оцінювання ефективності економічної безпеки промислового підприємства передбачає формалізацію показників та забезпечення ефективності економічної безпеки з урахування відхилення показників та тенденцій їх зміни, що дає можливість розробляти сценарії змін рівня економічної безпеки та витрати на превентивні заходи щодо підвищення її ефективності.

Таким чином, четвертий етап передбачає:

- обґрунтування рівня припустимих значень та еталонів показників оцінювання;
- встановлення діапазону відхилень отриманих результатів оцінювання системи економічної безпеки від еталонних орієнтирів;
- формалізація окремих рівнів захищеності промислового підприємства;
- обґрунтування заходів для кожного рівня системи економічної безпеки промислового підприємства.

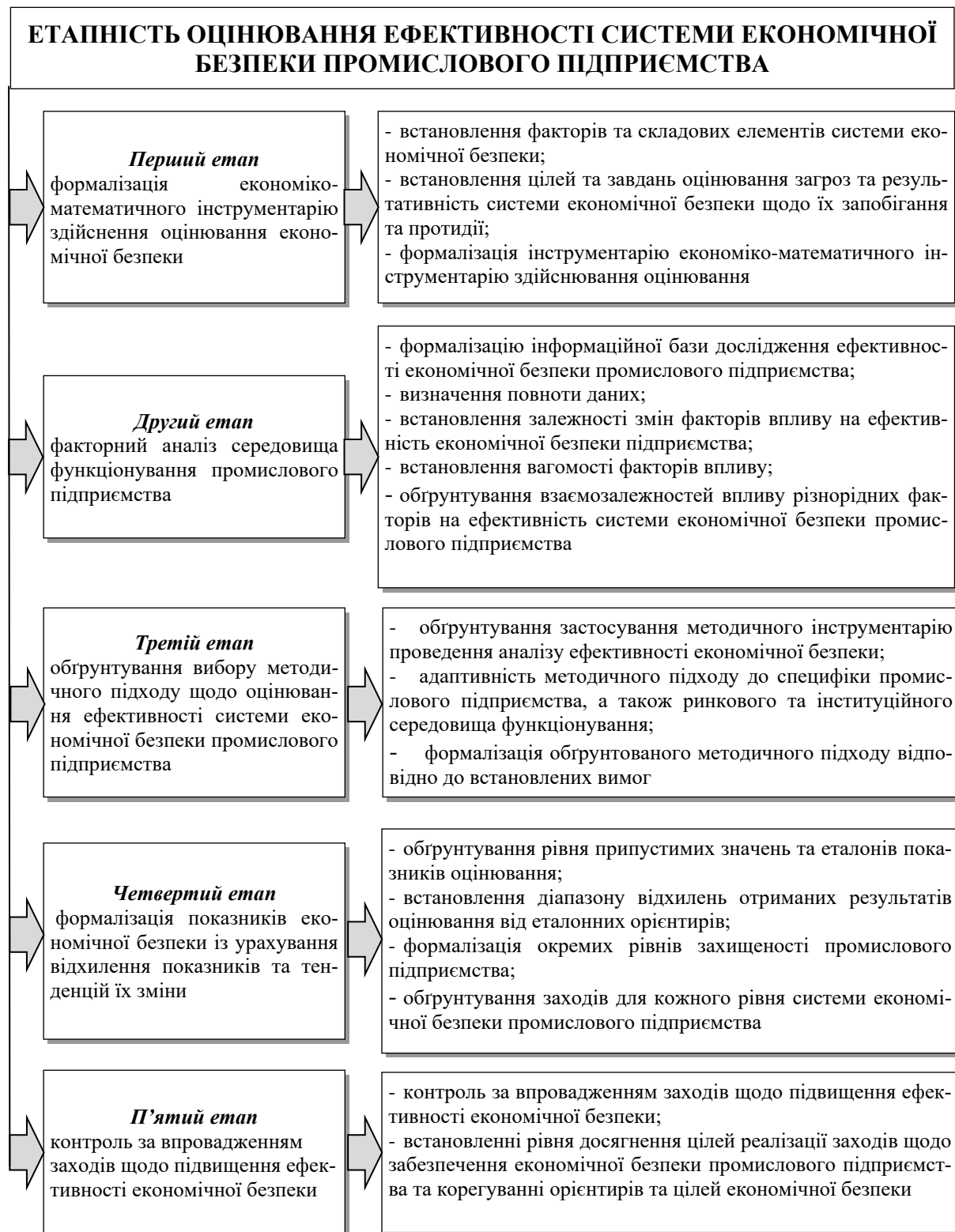

Рис. 1. Етапність оцінювання ефективності системи економічної безпеки промислового підприємства

Джерело: побудовано авторкою.

П'ятий, заключний етап передбачає контроль за впровадженням заходів щодо підвищення ефективності економічної безпеки промислового підприємства, досягненням поставлених цілей забезпечення економічної безпеки та показниками стійкого розвитку

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

підприємства. Основна мета цього етапу оцінювання полягає у встановленні рівня досягнення цілей реалізації заходів щодо забезпечення економічної безпеки промислового підприємства та корегування орієнтирів та цілей економічної безпеки підприємства у разі виникнення такої необхідності.

Оцінка ефективності системи економічної безпеки промислового підприємства має враховуватися та лягати в основу управління економічною безпекою та розвитку підприємства. Така оцінка дає можливість спрогнозувати потенційно негативні впливи екзогенних та ендегенних факторів. На основі цього розробити та застосувати політику підприємства, спрямовану на зменшення або мінімізацію втрат підприємства внаслідок таких загроз. Крім того, повнота та достовірність оцінки забезпечує ефективність та оптимальність економічних витрат ресурсів на превентивне управління й результативність системи економічної безпеки у конкурентних умовах, зберігаючи наявні конкурентні переваги за рахунок прогнозування змін і відповідної адаптації до них.

Висновки і пропозиції. Авторкою запропоновано етапність оцінювання ефективності системи економічної безпеки промислового підприємства, що передбачає урахування змін факторів середовища та специфічні особливості промислових підприємства та передбачає послідовність таких етапів:

- по-перше, встановлення цілей та завдань оцінювання ефективності економічної безпеки промислового підприємства, передбачає формалізацію економіко-математичного інструментарію здійснення оцінювання економічної безпеки;
- по-друге, факторний аналіз середовища функціонування промислового підприємства;
- по-третє, обґрунтування вибору методичного підходу щодо оцінювання ефективності системи економічної безпеки промислового підприємства;
- по-четверте, формалізація показників та забезпечення ефективності економічної безпеки із урахування відхилення показників та тенденцій їх зміни,
- по-п'яте, контроль за впровадженням заходів щодо підвищення ефективності економічної безпеки промислового підприємства, досягнення поставлених цілей забезпечення економічної безпеки та показниками стійкого розвитку підприємства.

Застосування оцінювання ефективності системи економічної безпеки промислового підприємства сприятиме нарощенню рівня захищеності підприємства, підвищення його конкурентоспроможності як на внутрішньому так і зовнішніх ринках.

Така етапність оцінювання ефективності системи економічної безпеки промислового підприємства дає можливість здійснити не тільки аналіз фактичних значень оціночних показників, розробляти перспективні сценарії зміцнення рівня економічної безпеки, оптимізувати витрати на превентивні заходи щодо забезпечення економічної безпеки, а також встановити рівень досягнення цілей реалізації захисних та превентивних заходів щодо забезпечення ефективності системи безпеки.

Подальші дослідження у напрямі забезпечення оцінки системи економічної безпеки промислових підприємств необхідно спрямувати на визначення методичного забезпечення, яке б враховувало уже формалізовані характеристики і властивості, специфіку забезпечення стану конкурентної захищеності й економічної доцільності ресурсних витрат та досягнення цілей системи безпеки промислового підприємства із урахуванням сучасних дестабілізуючих викликів зовнішнього середовища.

Список використаних джерел

1. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
2. Гавловська Н. І. Еволюція концептів економічної безпеки підприємства / Н. І. Гавловська // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2014. – № 26 (II). – С. 171-182.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

3. Доценко І. О. Формування системи оцінювання рівня економічної безпеки підприємства з урахуванням впливу підприємницьких ризиків / І. О. Доценко // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2013. – Т. 18, Вип. 1. – С. 69-78.
4. Ілляшенко С. М. Складові економічної безпеки підприємства та підходи до її оцінки / С. М. Ілляшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 12-19.
5. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія / О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 348 с.
6. Сак Т. В. Підходи до оцінювання рівня економічної безпеки підприємств / Т. В. Сак // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2017. – Вип. 4. – С. 114-117.
7. Тульчинська С. О. Актуальні проблеми підвищення прибутковості комунальних підприємств як фактору економічної безпеки / С. О. Тульчинська, С. О. Солосіч // Агросвіт. – 2019. – № 22. – С. 54-59.
8. Тульчинська С. О. Механізм оцінювання залучення інвестиційних ресурсів як засіб забезпечення економічної безпеки промислових підприємств : монографія / С. О. Тульчинська, Б. П. Чорній, С. В. Салоїд. – К. : Вид-во ФОП Кожуковський І., 2018. – 170 с.
9. Тульчинська С. Вплив діджиталізації управлінських процесів на систему забезпечення економічної безпеки підприємства / С. Тульчинська, О. Солосіч, В. Чорній // Інвестиції: практика та досвід. – 2021. – Вип. 9. – С. 54-58.
10. Тульчинська С. О. Загрози економічної безпеки малого підприємництва / С. О. Тульчинська, Т. П. Ткаченко, М. В. Гращенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 23. – С. 31-33.
11. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія / С. М. Шкарлет. – К., 2007. – 436 с.
12. Arefieva O. V. Diagnostics of external environment effects upon enterprise competitive positions in the context of its economic security / O. V. Arefieva, I. M. Miahkykh, M. S. Shkoda // Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. Series: Economic sciences. – 2019. – № 135(3). – Pp. 8-17.
13. Kovalchuk A. The imperatives of structuring an enterprise economic safety system in an adaptive development environment / A. Kovalchuk // Znanstvena Misel. – 2020. – № 49-1. – Pp. 25-27.

References

1. Vasylytsiv, T.H. (2008). Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiya ta mekhanizmy zmitsnennia [Economic security of entrepreneurship in Ukraine: strategy and mechanisms of strengthening]. *Aral*.
2. Havlovska, N.I. (2014). Evoliutsiia kontseptiv ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Evolutsiia kontseptiv ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva]. *Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo – Economy. Management. Entrepreneurship*, 26(II), 171-182.
3. Dotsenko, I.O. (2013). Formuvannia systemy otsiniuvannia rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva z urakhuvanniam vplyvu pidpriemnytskykh ryzykiv [Formation of the system of assessing the level of economic security of an enterprise taking into account the impact of business risks]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika – Bulletin of Odessa National University. Economy*, 1(18), 69-78.
4. Illiashenko, S.M. (2013). Skladovi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva ta pidkhody do yii otsinky [Components of economic security of the enterprise and approaches to its evaluation]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current problems of the economy*, 3, 12-19.
5. Lyashenko, O.M. (2015). *Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Conceptualization of management of economic security of the enterprise]*. NISS.
6. Sak, T.V. (2017). Pidkhody do otsiniuvannia rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv [Approaches to assessing the level of economic security of enterprises]. *Shhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economy, Business and Governance*, 4, 114-117.
7. Tulchynska, S.O., & Solosich, S.O. (2019). Actual problems of increasing the profitability of communal enterprises as a factor of economic security [Aktualni problemy pidvyshchennia prybutkovosti komunalnykh pidpriemstv yak faktoru ekonomichnoi bezpeky]. *Ahrosvit – Agrosvit*, 22, 54-59.

8. Tulchynska, S.O., Chorniy, B.P., & Saloyid, S.V. (2018). *Mekhanizm otsiniuvannia zaluchennia investytsiinykh resursiv yak zasib zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky promyslovykh pidpriemstv [Mechanism for evaluating the attraction of investment resources as a means of ensuring the economic security of industrial enterprises]*.

9. Tulchynska, S., Solosich, O., & Chornii, V. (2021). Vplyv didzhytalizatsii upravlynskykh protsesiv na systemu zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Influence of digitalization of management processes on the system of economic security of the enterprise]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 9, 54-58.

10. Tulchynska, S.O., Tkachenko, T.P., & Hrashchenko, M.V. (2017). Zahrozy ekonomichnoi bezpeky maloho pidpriemnytstva [Threats of economic security of small business]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 23, 31-33.

11. Shkarlet, S.M. (2007). *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: innovatsiynny aspekt [Economic security of an enterprise: an innovative aspect]*.

12. Arefieva, O.V., Miahkykh, I.M., & Shkoda, M.S. (2019). Diagnostics of external environment effects upon enterprise competitive positions in the context of its economic security. *Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. Series: Economic sciences*. 135(3). 8-17.

13. Kovalchuk, A. (2020). The imperatives of structuring an enterprise economic safety system in an adaptive development environment. *Znanstvena Misel*, (49-1), 25-27.

Отримано 21.11.2021

UDC 330.1:338.2

Tatiana Tkachenko

PhD in Economics, Associate Professor of Economics and Entrepreneurship
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute” (Kyiv, Ukraine)

E-mail: tatvla@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-2424-6123>

Scopus Author ID: [57216484536](https://orcid.org/57216484536). **ResearcherID:** [ABC-3504-2021](https://orcid.org/ABC-3504-2021)

EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISE IN COMPETITIVE CONDITIONS

The article highlights the main features inherent in the functioning of economic industrial enterprises are characterized by security dependencies: properties of the systemic nature of industrial enterprises, which is between the technical and organizational link of production and subsystems of quality and competitiveness of products on the market; the effectiveness of the system of economic security of the industrial enterprise, which is manifested only in the complex functioning of the enterprise and all its processes; needs substantiation of methodological approaches to the choice of the vector of preventive measures to ensure economic security in the direction of counteracting existing risks and threats; assessment of economic security of industrial enterprises should be based not only on financial, cost, investment and space of the enterprise, as well as resource and energy, infrastructure, logistics, information, environmental and other parameters of economic security assessment. The stages of assessing the effectiveness of the security system of an industrial enterprise are proposed, which seeks to take into account changes in environmental factors and characteristics of industrial enterprises and achieves a sequence of such stages: setting goals and assessing the effectiveness of economic security of industrial enterprises; factor analysis of the operating environment of an industrial enterprise; justification of the choice of methodological approach to assessing the effectiveness of the economic security system of an industrial enterprise; formalization of indicators and ensuring the effectiveness of economic security, taking into account deviations of indicators and trends in their changes, control over the implementation of measures to improve the efficiency of economic security of industrial enterprises, achieving economic security goals and indicators of sustainable development.

Key words: industrial enterprise, economic security, efficiency of economic security system, competitive conditions.

Fig.: 1. References: 13.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-170-176

УДК 330.34:332.142

JEL Classification: R11; R13; O10

Семен Ханін

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту,
маркетингу та публічного адміністрування
ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая» (Київ, Україна)
E-mail: felix@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-1520-9504>

Марта Дергалюк

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Київ, Україна)
E-mail: marta17.06@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-9244-1625>
ResearcherID: [ABG-1612-2021](https://orcid.org/0000-0002-9244-1625)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ АКТИВІЗАЦІЇ ДЕТЕРМІНАНТ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ
В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ**

У статті за використанням системно-функціонального підходу обґрунтовано організаційно-економічні засади активізації детермінант інтелектуально-інноваційного розвитку регіональних економічних систем в умовах цифровізації економічних процесів. З'ясовано, що детермінуючим чинником забезпечення розвитку регіону виступає наявний інтелектуальний капітал та інноваційний потенціал, а також результативний організаційно-економічний механізм їх активізації та використання в умовах цифровізації економічних процесів. Для проведення дослідження було використано системно-функціональний підхід. Обґрунтовано складові організаційно-економічного забезпечення активізації детермінант інтелектуально-інноваційного розвитку регіонів в умовах цифровізації, до яких відносяться: фінансово-інвестиційна, техніко-технологічна, інституційно-правова, інформаційно-логістична та матеріально-ресурсна складові. Формування організаційно-економічних засад за використанням системно-функціонального підходу до формалізації активізації детермінант інтелектуально-інноваційного розвитку регіональних економічних систем в умовах цифровізації сприятиме досягненню поставлених цілей стратегічного розвитку регіонів.

Ключові слова: детермінанти; організаційно-економічні засади; цифровізація; регіон; регіональна економічна система; інтелектуально-інноваційний розвиток регіонів; постіндустріальна економіка.

Рис.: 1. Бібл.: 9.

Постановка проблеми. Глобалізаційні відносини сприяють постіндустріальному суспільному розвитку, що зокрема проявляється і в розвитку цифрових технологій та провокує трансформацію всіх сфер соціально-економічного життя. Сьогодні спостерігається швидкий перехід від індустріального розвитку до постіндустріального, зокрема, загальна цифровізація економіки, зміна соціально-економічного укладу, що формує новітню культурну, економічну, соціальну, технологічну реальність та повністю модернізує звичні системи, у тому числі таку, як регіональна економічна система. Такі трансформаційні зміни зумовлюють пошук нових організаційно-економічних основ залучення інтелектуально-інноваційних детермінант розвитку, що зумовлює необхідність їх ґрунтовного вивчення та наукову спрямованість цього дослідження.

Сучасні умови розвитку постіндустріального суспільства доводять безальтернативність розвитку економічних систем за рахунок інтелектуально-інноваційних детермінант. У свою чергу, нові виклики становлення постіндустріального суспільства, такі як цифровізація економічних процесів, зумовлюють необхідність активізації розвиткових процесів економічних систем, у тому числі регіонального рівня.

Детермінуючим чинником забезпечення розвитку регіону виступає наявний інтелектуальний капітал та інноваційний потенціал, а також результативний організаційно-економічний механізм їх активізації та використання в умовах цифровізації економічних процесів. Консолідація інтелекту та інновацій у економічних системах створює нові, нестандартні та конкурентні рішення, які за допомогою цифровізації економіки забезпечують стійкість розвитку економічних систем різних рівнів, у тому числі й регіональної економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними науковцями, що сформували теоретичні засади інноваційної теорії та інтелектуалізації розвитку вітчизняної економіки та її регіонів, вважають О. Амошу, П. Бубенка, М. Бутка, З. Варналія, В. Гейця, Н. Верхоглядову, Б. Гаврилишина, Б. Данилишина, Я. Жаліла, Д. Клинового, С. Тульчинську, Л. Федулову [1; 2; 4-8] та інших економістів. На рівні організаційно-економічного управління процесами активізації регіонального розвитку у напрямі приділення уваги інтелектуально-інноваційним детермінантам як основним чинникам забезпечення стійкості розвитку регіональних економічних систем зосереджено увагу у публікаціях О. Попело, Р. Тульчинського, Б. Дергалюка [2; 3; 9] та інших науковців.

Виділення недосліджених частин загальної потреби. Проте економічні та суспільні виклики останньої світової кризи поставили нові завдання перед економістами в напрямку активізації детермінуючих чинників економічного розвитку на рівні регіонів. Тому необхідно формалізувати процеси інтелектуальної та інноваційної трансформації економічних систем та їхній вплив на результативність розвитку регіонів в умовах цифровізації економіки.

Незважаючи на велику кількість публікацій щодо проблеми інтелектуально-інноваційного розвитку, ефективності застосування інтелектуального капіталу та становлення цифрової економіки в суспільних науках маємо констатувати відсутність публікацій щодо активізації економічних стимулів, засадничих концепцій, механізмів економічного розвитку регіонів в контексті організаційно-економічних засад активізації інтелектуально-інноваційної активізації інтенсифікації розвитку регіонів. Це зумовлює поглиблення наукового пошуку в напрямку обґрунтування організаційно-економічних засад активізації детермінант інтелектуально-інноваційного розвитку регіонів в умовах цифровізації.

Метою дослідження виступає обґрунтування організаційно-економічних засад активізації детермінант інтелектуально-інноваційного розвитку регіонів в умовах цифровізації. Для окресленої мети в дослідженні було поставлено та вирішено такі завдання:

- доведено доцільність наукового пошуку щодо обґрунтування організаційно-економічних засад активізації детермінант інтелектуально-інноваційного розвитку регіонів в умовах цифровізації;
- обґрунтовано використання системно-функціонального підходу щодо об'єкта дослідження;
- розглянуто управлінські засади активізації інтелектуально-інноваційних детермінант, що базуються на різних концептуальних положеннях щодо типу управлінського реагування на імпульси розвитку, методи управління, способи організації управлінського впливу;
- обґрунтовано складові організаційно-економічного забезпечення активізації інтелектуально-інноваційних детермінант розвитку регіонів в умовах цифровізації.

Методологічний базис дослідження. Для обґрунтування організаційно-економічних засад активізації інтелектуально-інноваційних детермінант розвитку регіонів із урахуванням процесів цифровізації у дослідженні було використано системно-функціональний підхід. Системний підхід дає можливість системно підійти до розгляду організаційних та економічних засад щодо регіональної економічної системи з урахуванням усіх принципів системності, відповідно до яких система, складаючись із певних підсистем, виступає підсистемою вищого порядку, у цьому випадку національної економіки. Докладання зусиль стосовно інтелектуально-інноваційних детермінант сприятиме отриманню синергійного ефекту щодо всієї регіональної економічної системи та її суб'єктів.

Функціональний підхід дає можливість визначити функціональні пріоритети у спрямуванні детермінант економічного розвитку регіонів в умовах цифровізації, до яких відносять інтелектуально-інноваційні детермінанти. Відповідно до функціональ-

ного підходу організаційно-економічні засади мають певне пріоритетне спрямування відповідно до напрямів розвитку регіональних систем. При цьому, застосування функціонального підходу до активізації інтелектуально-інноваційних детермінант розвитку регіонів в умовах цифровізації визначає не лише стратегічно-орієнтовані напрями докладання зусиль, а й концентрується на розподілі ресурсних, енергетичних, інформаційних потоків та забезпеченні економічної безпеки розвитку регіональних систем. Функціональна спрямованість розподілення ресурсів дозволяє оптимізувати інфраструктурне забезпечення інтелектуально-інноваційних процесів, адаптувати регіональну економічну систему до змін та створювати нестандартні, нові, функціонально-орієнтовані структури, рішення, процеси тощо, які спроможні дати детермінуючий поштовх для розвиткових процесів регіонів. Також необхідно зазначити, що використання системно-функціонального підходу дає можливість усунути та нівелювати недоліки окремо системного та функціонального підходів.

Виклад основного матеріалу. Як уже зазначалось, інтелектуально-інноваційні детермінанти розвитку регіональної економічної системи досліджуються сучасними науковцями в різних інтерпретаціях, що ще раз актуалізує даний напрям дослідження. Розглядаючи інтелектуально-інноваційні зрушення, колектив авторів під керівництвом Л. Федулової стверджує, що відбувається перехід економічних систем на інтелектуалізовану парадигму розвитку [4]. Автори зауважують, що процеси перетворення знаннєвої активності на інтелектуальну економіку сприяють становленню постіндустріальної економіки. При цьому інновації виступають активізатором інтелектуальної економіки, що проявляється через перехід виробничих, ресурсоемних економічних систем на знаннєвою продукцію [4]. Отже, з погляду сутності інтелектуально-інноваційні детермінанти є взаємодоповнюваними каталізаторами переходу регіональної економіки на новий рівень економічного розвитку відповідно до парадигми становлення постіндустріальної економіки.

В активізації та результативності інтелектуально-інноваційних детермінант розвитку економічних систем інші науковці віддають пріоритетну роль знанням та творчому потенціалу персоналу [1, с. 40]. Не применшуючи значення інтелектуального капіталу та компетенцій персоналу в розробці й освоєнні нових технологій, на регіональному рівні інтелектуально-інноваційні детермінанти активізуються, на нашу думку, накопиченим інтелектуальним потенціалом та вмотивованістю трудових ресурсів до модернізаційних змін в умовах цифровізації економічних процесів.

Досліджуючи процеси економічного розвитку, Б. Дергалюк стверджує, що інтелектуально-інноваційний розвиток регіонів має бути результатом структурних змін національного господарства під впливом глобалізаційних трансформацій [3, с. 18]. Зазначений вчений розкриває систему заходів та умов, необхідних для активізації інтелектуально-інноваційної модернізації економічної системи:

- встановлення економічних відносин між науковими та освітніми установами регіонів з секторами виробництва продукції із урахуванням специфічних можливостей та регіональних потреб;
- інституційна підтримка технологічно-орієнтованих сфер економічної діяльності, що розробляють та реалізують інноваційномістку, конкурентоспроможну на глобальних ринках продукцію;
- мотивування приватного сектору економіки до виробництва інноваційної продукції, освоєння інтелектуальних цифрових технологій, проведення науково-дослідних робіт;
- акцентування інтелектуально-інноваційних процесів на екологічних засадах сталого розвитку [3, с. 19].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Одним із найважливіших аспектів у процесах обґрунтування організаційно-економічних засад активізації детермінант інтелектуально-інноваційного розвитку регіонів в умовах цифровізації є забезпечення ефективного управлінського впливу на цей процес. Із різноманіття концепцій щодо управління розвитком регіонів та інтелектуально-інноваційними детермінантами для забезпечення результативності та ефективності розвитку в умовах цифровізації слід виокремити такі управлінські засади, що базуються на різних концептуальних положеннях щодо:

- типу реагування (реактивний та проактивний) на імпульси розвитку внаслідок впровадження інтелектуально-інноваційних засад розвитку регіонів;
- методів здійснення управлінського впливу на процес активізації інтелектуально-інноваційних детермінант розвитку регіонів в умовах цифровізації через нормативно-правові норми та регіональні інституції;
- характеру залучення інтелектуального капіталу та компетенцій населення, особливо щодо цифровізації економічних процесів до формування напрямів регіонального розвитку та відповідальності за отримані результати;
- способу організації управлінського впливу через створення інноваційної економічної структури регіону.

Цифровізація економічних процесів вимагає уваги до обґрунтування нових засад організаційно-економічного забезпечення активізації інтелектуально-інноваційних детермінант розвитку регіонів.

До складових організаційно-економічних засад активізації інтелектуально-інноваційних детермінант розвитку регіональних економічних систем в умовах цифровізації слід віднести наступні складові (рис. 1):

- фінансово-інвестиційну, що передбачає ефективне перерозподілення та залучення інвестиційних процесів для активізації інтелектуальної праці та науково-інноваційної діяльності в регіонах та фінансування проектів, що пов'язані із сучасними тенденціями цифровізації економічних процесів. Також ця складова організаційно-економічного забезпечення має вагомe значення для загального ресурсозабезпечення регіонального розвитку в умовах становлення постіндустріальної економіки;
- техніко-технологічну, що передбачає розподіл функцій із генерації, комерціалізації, дифузії креативних інтелектуально-інноваційних ідей та інноваційних розробок в умовах цифровізації економіки, стимулювання впровадження нових процесів, технологій та ідей у виробничій сфері, у тому числі в напрямі формування смартспеціалізації регіонів, що спроможне підвищити їхню конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках;
- інституційно-правова, що гарантує збереження базових принципів та дотримання в нових стандартах етичних, моральних, ринкових засад ефективності активізації детермінант розвитку регіональних економічних систем в умовах цифровізації, а також створення нових інституціональних стимулів для регіонального розвитку на інтелектуально-інноваційній основі в умовах цифровізації економіки;
- інформаційно-логістичну, яка спрямовує функціональний вплив організаційно-економічних засад на поширення та актуальність даних про середовище активізації інтелектуально-інноваційних детермінант, закономірності й тенденції розвитку регіонів з урахуванням наявних можливостей та загроз економічного розвитку, креативність і можливості цифрових технологій та їх узгодженість зі стратегічними завданнями розвитку регіону, передбачає аналітику та логістизацію інформаційних потоків між сферами економічної діяльності й певними територіями регіону, включаючи у процеси розвитку депресивні, відсталі райони;

- матеріально-ресурсну, що забезпечує активізацію інтелектуально-інноваційних детермінант; її функціонування спрямовується на адаптацію та інституалізацію цифровізації відповідно до наявних матеріально-ресурсних можливостей регіонів та використання їх латентного потенціалу для економічного розвитку за умов активізації інтелектуально-інноваційних детермінант.

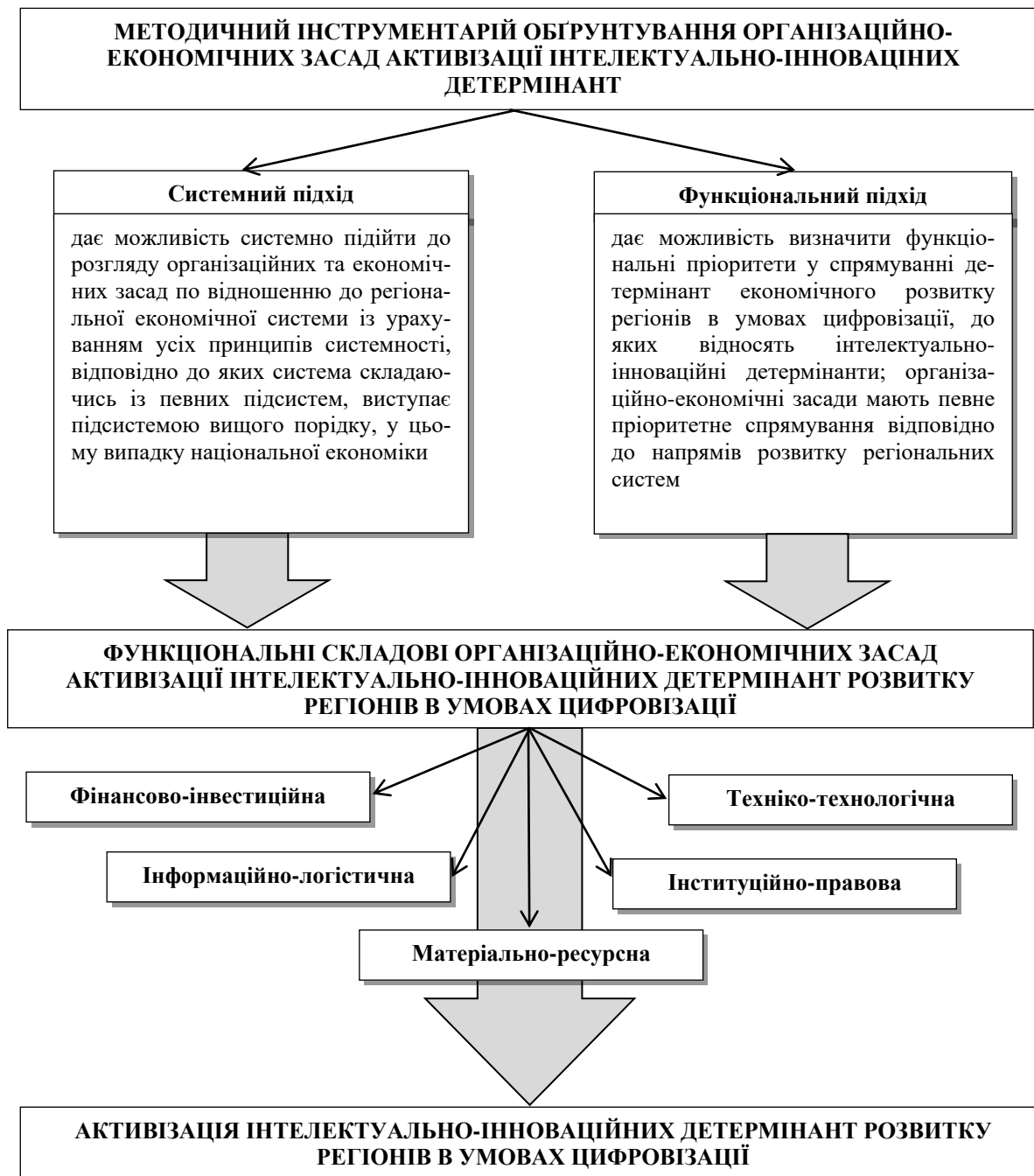

Рис. 1. Організаційно-економічні засади активізації інтелектуально-інноваційних детермінант розвитку регіонів в умовах цифровізації

Джерело: побудовано авторами дослідження

Висновки та пропозиції. Формування організаційно-економічних засад за використанням системно-функціонального підходу до формалізації активізації інтелектуально-інноваційних детермінант розвитку регіональних економічних систем в умовах цифровізації сприятиме досягненню поставлених цілей стратегічного розвитку регіонів.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

У результаті використання системно-функціонального підходу було обґрунтовано складові організаційно-економічних засад активізації інтелектуально-інноваційних детермінант розвитку регіональних економічних систем в умовах цифровізації економіки, до яких належать: фінансово-інвестиційна, техніко-технологічна, інституційно-правова, інформаційно-логістична, матеріально-ресурсна складові.

Подальших досліджень вимагають питання оцінювання ефективності впровадження організаційно-економічних засад активізації розвитку інтелектуально-інноваційних детермінант розвитку регіонів в умовах цифровізації.

Список використаних джерел:

1. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні : аналіт. доп. /за ред. С. О. Білої. – К. : НІСД, 2011. – 80 с.
2. Бутко М. П. Інтелектуальний капітал як чинник модернізації регіонального економічного простору : монографія / М. П. Бутко, О. В. Попело. – Ніжин : Аспект-Поліграф. 2014. – 372 с.
3. Дергалюк Б. В. Роль інтелектуального капіталу для здійснення структурної модернізації регіональної економіки / Б. В. Дергалюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2020. – Вип. 5-6. – С. 17-20.
4. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика : монографія / за ред. Л. І. Федулової. – К. : Основа, 2005. – 552 с.
5. Краус Н. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку [Електронний ресурс] / Н. М. Краус, О. П. Голобородько, К. М. Краус // Ефективна економіка. – 2018. – № 1. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.
6. Куценко Т. М. Теоретичні основи формування стратегії інноваційного розвитку в контексті інтенсифікації інноваційних процесів / Т. М. Куценко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 4. – С. 308-317.
7. Тульчинська С. О. Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти : монографія / С. О. Тульчинська. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – 488 с.
8. Тульчинська С. О. Перспективи та доміанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія/ С. О. Тульчинська. – Херсон : Вид-во «ПП Вишемирський В.С.», 2014. – 210 с.
9. Тульчинський Р. В. Детермінанти становлення нового регіоналізму: теорія, методологія, практика : монографія / Р. В. Тульчинський. – Херсон : Вид-во «ПП Вишемирський В.С.», 2018. – 400 с.

References

1. Bila, S.O., Zhalilo, Ya.A., Shevchenko, O.V., & Zhuk, V.I. (2011). *Innovatsiyni pidkhody do rehional'noho rozvytku v Ukraini [Innovative approaches to regional development in Ukraine]*. NISS.
2. Butko, M.P., & Popelo, O.V. (2014). *Intelektualnyi kapital yak chynnyk modernizatsiyi rehional'noho ekonomichnoho prostoru [Intellectual capital as a factor in the modernization of the regional economic space]*. Aspect-Polygraph.
3. Dergalyuk, B.V. (2020). Rol intelektual noho kapitalu dlia zdiisnennia strukturnoi modernizatsii rehionalnoi ekonomiky [The role of intellectual capital for the structural modernization of the regional economy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 5-6, 17-20.
4. Fedulova, L. (2005). *Innovatsiyni rozvytok ekonomiky: model, systema upravlinnia, derzhavna polityka [Innovative economic development: model, management system, public policy]*. Osнова.
5. Kraus, N.M., Holoborodko, O.P., & Kraus, K.M. (2018). Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanhardnoho kharakteru rozvytku [Digital economy: trends and prospects of avant-garde development]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.
6. Kutsenko, T.M. (2012). Teoretychni osnovy formuvannia stratehii innovatsiinoho rozvytku v konteksti intensyfikatsii innovatsiinykh protsesiv [Theoretical bases of formation of strategy of innovative development in the context of intensification of innovative processes]. *Marketing i menedzhment innovatsii – Marketing and innovation management*, 4, 308-317.

7. Tulchynska, S.O. (2009). *Intelektual'no-innovatsijna modernizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoretyko-metodolohichni aspekty [Intellectual-innovative modernization of the Ukrainian economy: theoretical and methodological aspects]*. NTUU «KPI».

8. Tulchynska, S.O. (2014). *Determinanty stanovlennia novoho rehionalizmu: teoriia, metodolohiia, praktyka [Determinants of the emergence of a new regionalism: theory, methodology, practice]*. Vyd-vo «PP Vyshemyrskyi V.S.».

9. Tulchynskyi, R.V. (2018). *Determinanty stanovlennia novoho rehionalizmu: teoriia, metodolohiia, praktyka [Determinants of the emergence of a new regionalism: theory, methodology, practice]*. Vyd-vo «PP Vyshemyrskyi V.S.».

Отримано 24.11.2021

UDC 330.34:332.142

Semen Khanin

PhD in Economics, Associate Professor getter
in the Management, Marketing and Public Administration
PHEI “Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University” (Kyiv, Ukraine)
E-mail: felix@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-1520-9504>

Marta Derhaliuk

PhD in Economics, Assistant Professor of Economics and Entrepreneurship Department
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute” (Kyiv, Ukraine)
E-mail: marta17.06@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-9244-1625>
ResearcherID: [ABG-1612-2021](https://orcid.org/ABG-1612-2021)

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF ACTIVATION OF DETERMINANT OF INTELLECTUAL AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF REGIONS IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

The article substantiates the use of system-functional approach of organizational and economic principles of activation of determinants of intellectual and innovative development of regional economic systems in terms of digitalization of economic processes. It was found that the determining factor in ensuring the development of the region is the available intellectual capital and innovation potential, as well as an effective organizational and economic mechanism for their activation and use in the context of digitalization of economic processes. A system-functional approach was used to conduct the study. The system approach allows a systematic approach to the consideration of organizational and economic principles in relation to the regional economic system, taking into account all the principles of systematization, according to which the system consists of certain subsystems and is a subsystem of higher order, in this case the national economy. The functional approach makes it possible to determine the functional priorities in the direction of the determinants of economic development of regions in the context of digitalization, which include intellectual and innovative determinants. According to the functional approach, organizational and economic principles have a certain priority in accordance with the directions of development of regional systems. The managerial principles of activation of intellectual and innovative determinants based on various conceptual provisions concerning the type of managerial response to development impulses, management methods, ways of organizing managerial influence are considered. The components of organizational and economic support for the activation of intellectual and innovative determinants of regional development in terms of digitalization, which include: financial and investment, technical and technological, institutional and legal, information and logistics, material and resource components. The formation of organizational and economic principles using a system-functional approach to formalizing the activation of intellectual and innovative determinants of regional economic systems in the context of digitalization will contribute to achieving the goals of strategic development of regions.

Key words: intellectual and innovative determinants; organizational and economic principles; digitalization; region; regional economic system; regional development; post-industrial economy.

Fig.: 1. References: 9.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-177-185

УДК 336.76

JEL Classification: G20

Юлія Коваленко

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансових ринків та технологій
Державний податковий університет (Ірпінь, Україна)

E-mail: kovalenko0202@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5678-3185>**ResearcherID:** [H-4742-2018](https://orcid.org/0000-0002-5678-3185)**Анатолій Гулей**

доктор економічних наук, доцент, голова правління
Українська міжбанківська валютна біржа (Київ, Україна)

E-mail: a.guley@uice.com.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-0703-8936>**Валентина Унінець-Ходаківська**

кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри фінансових ринків та технологій
Державний податковий університет (Ірпінь, Україна)

E-mail: hodakivska_v@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-7263-9637>**ResearcherID:** [GLT-5709-2022](https://orcid.org/0000-0001-7263-9637)**Марина Рябокін**

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансових ринків та технологій
Державний податковий університет (Ірпінь, Україна)

E-mail: marina.riabokin@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-6724-9498>**ResearcherID:** [AGZ-6858-2022](http://orcid.org/0000-0002-6724-9498)**СЕК'ЮРИТИЗАЦІЯ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ: СУТНІСТЬ ТА ПРИЧИНИ ПОШИРЕННЯ В ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСАХ**

У статті досліджено сутність та основні риси сек'юритизації фінансових активів. Для цього було проаналізовано зміст категорії «сек'юритизація», виокремлено основні наукові підходи до розгляду її сутності. Також на основі аналізу окремих видів сек'юритизації визначено сутність сек'юритизації фінансових активів, що дозволило конкретизувати її особливості та відмінності як інноваційного способу фінансування економічних процесів. Визначено характеристики сек'юритизації, які визначають її інноваційність. Ідентифіковано фактори, що спонукали поширення сек'юритизації в економічних процесах.

Ключові слова: сек'юритизація; фінансові активи; цінні папери; кредити; банки; фінансовий ринок.

Рис.: 1. Бібл.: 19.

Постановка проблеми. Традиційні форми фінансування не завжди відповідають потребам ринку капіталу та можливостям щодо їх застосування його учасниками. Під впливом глобалізаційних процесів зростання взаємозалежності ринків капіталу, посилення нестійкості фінансових систем загалом почали виникати різні новітні форми фінансування. Фінансові інновації були та залишаються невід'ємною складовою економічного розвитку країн протягом останніх десятиліть.

У 70–80-х рр. ХХ ст. через різке збільшення темпів інфляції, волатильності валютних курсів і процентних ставок стали з'являтися фінансові інновації. За таких умов істотно зросла потреба в ефективних інструментах і технологіях, які дозволили б хеджувати, управляти ринковими ризиками, що в підсумку позначилось на бурхливій появі нових фінансових інструментів, механізмів торгівлі й технологій, використання яких породжувало нові фінансові відносини, що здатні вирішувати зазначені проблеми. Іншим чинником, який спричинив появу різних фінансових інновацій, можна вважати зміну вимог державного регулювання, зокрема посилення вимог до достатності капіталу фінансових установ і до якості їх активів. Через це банківські установи спрямували свої зусилля в ті сфери діяльності, які не мають вимог щодо такої достатності капіталу і якості активів. Зазначене спричинило появу таких інноваційних форм фінансування, як

сек'юритизація фінансових активів. Зазначене сприяло бурхливому зростанню попиту на інноваційні форми фінансування, що здатні забезпечити покращення системних ефектів та зменшити і диверсифікувати системні ризики, підвищити ліквідність з метою збільшення вільних ресурсів кредитних організацій і, відповідно, зміцнення їхнього фінансового стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема розвитку сек'юритизації фінансових активів стала предметом досліджень провідних іноземних і вітчизняних учених-економістів. Методологія аналізу її основних засад і концептуальних підходів викладена в роботах закордонних дослідників, таких як Г. Бер [2], К. Гілл, Е. Девідсон, А. Джобст, В. Котарі, Дж. Кравітт, Л. Обей [17], Дж. Сінкі [13], Дж. Стігліц, С. Стоун, Ф. Фабоцці [16], Л. Хейр, В. Шарп, С. Шварц [19] та ін. Вагомий внесок у вивчення процесів сек'юритизації фінансових активів та її місця на фінансовому ринку здійснили також і вітчизняні вчені, зокрема О. Бажанов [1], М. Бурмака, О. Бутенко, З. Васильченко, Н. Версаль, О. Вовчак, Н. Дегтярьова, О. Дзюблюк, С. Єгоричева, Р. Квасницька, О. Мозговий, С. Науменкова, О. Новак [9], С. Онишко [10], А. Пересада [18], Н. Шелудько, О. Чуб та ін.

Виділення недосліджених частин загальної потреби. Незважаючи на велику кількість досліджень сутності та самого процесу сек'юритизації, багато аспектів цієї проблеми залишаються недостатньо висвітленими, особливо в частині сек'юритизації фінансових активів як інноваційної форми фінансування, причин її поширення.

Мета статті. Основною метою статті є поглиблення теоретичних положень процесу сек'юритизації фінансових активів, особливостей та причин її поширення в економічних процесах.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з того, що термін «сек'юритизація» вперше було вжито в колонці «Чутки зі Стріт» Wall Street Journal у 1977 р. Його було вжито головою іпотечного департаменту Salomon Brothers Льюїсом Ранієрі (Lewis S. Ranieri). Саме це слово Л. Ранієрі запропонував використати репортеру Wall Street Journal Анн Монро (Ann Monroe) у статті, що була присвячена андерайтингу першого випуску забезпечених цінних паперів за іпотечними кредитами. Угоду було засновано на використанні структур прямого розподілу (pass-through), за яких спеціальна юридична особа (SPV) розподіляє всі акумульовані пулом кредитів на момент чергової виплати за цінними паперами грошові кошти між їх власниками. Андерайтером на той час виступив Salomon Brothers, а угода отримала назву Bank America issue (емісія Банку Америки) [5; 6; 15].

Наразі існують різні підходи до визначення сутності сек'юритизації фінансових активів. Так, С. Шварц, який порівнює сек'юритизацію з алхімією, коли з простого каменю (грошових вимог), одержують дорогоцінний метал (високоліквідні фінансові інструменти), звертає увагу на те, що вона є вигідною, оскільки дозволяє сформувати капітал саме за рахунок фінансового ринку, вартість капіталу на якому завжди є порівняно нижчою. Ним також зазначено, що передача грошових вимог спеціалізованої організації (SPV) дозволяє відокремити такі вимоги від ризику банкрутства первісного кредитора, якому належали ці вимоги, що істотно підвищує їхню цінність в очах інвесторів на ринку [19]. У Словнику сучасної економіки МакМілана сек'юритизація визначена як синонім звільнення від посередників, пряме фінансування потреб компанії у фондах через ринок капіталу та використання таких інструментів як тратта й акцепт або емісії облігацій замість запозичення у банках. У вузькому трактуванні це поняття тлумачиться як продаж банками неспроможних боргів, переважно країн, що розвиваються, за будь-які гроші, що їх можна отримати на ринку. При цьому банківська позика перетворюється на цінні папери [14]. Як вважають К. Пасс, Б. Лоус, Е. Пендлтон, Л. Чедвік, сек'юритизація є договором, який включає складання претензії на визначені активи бізнесу, які згодом продаються як цінні папери на фінансовому ринку [1, с. 51].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

В українській економічній літературі можна виділити такі найпоширеніші концепції сек'юритизації.

Відповідно до першого підходу сек'юритизація трактується відповідно до її буквального розуміння (від англ. *Securities* – цінні папери). У цьому випадку сек'юритизацією вважається процес залучення коштів за допомогою випуску цінних паперів замість одержання банківських кредитів. Поява деривативів у 60-70-і рр. ХХ ст. прискорила цей процес. Банки більшою мірою стали практикувати випуски не стільки традиційних облігацій, як різних сертифікатів – депозитних, ощадних, інвестиційних, через що банки стали активними емітентами на ринку цінних паперів, а сам ринок, у свою чергу, став серйозним конкурентом банківській системі щодо акумулювання фінансових ресурсів. Так, у Німеччині, де традиційно цінні папери мають порівняно невелику питому вагу в залученні інвестиційних ресурсів, останніми роками їх частка в останніх зросла до 25 % загального обсягу залучених коштів комерційними банками.

Представники другої концепції розглядають сек'юритизацію виключно як процес заміщення банківських кредитів емісією цінних паперів, що забезпечені зобов'язаннями (пакетом зобов'язань) за виданими кредитами, так само як і Дж. Сінкі, який визначає сек'юритизацію як продаж активів, яким надана форма цінних паперів або просто – продаж кредитів для залучення коштів [13].

Ще одна група економістів розглядає сек'юритизацію як метод структурування неліквідних кредитів. З її допомогою банки намагаються покращити якість активів, перетворити проблемні кредити в забезпечені цінні папери й виключити з балансів безнадійну заборгованість. Наприклад, за утворення із зобов'язань банку пулу заставних оформити їх у вигляді цінних паперів і реалізувати на вторинному ринку, що дозволить банку виключити довгострокові активи зі свого балансу й тим самим підвищити його ліквідність [7].

На думку Х. Бера [2], термін «сек'юритизація» можна використовувати у широкому й вузькому сенсі. У широкому розумінні вона означає спосіб залучення коштів на ринку капіталів не шляхом традиційних позичок, а за допомогою випуску цінних паперів. Однією з форм прояву такої сек'юритизації є швидкий розвиток ринку цінних паперів, що супроводжується збільшенням частки залучення коштів за допомогою випуску цінних паперів у загальній сумі ресурсів компаній. Інша форма сек'юритизації в широкому розумінні – сек'юритизація державного боргу, коли уряд замість одержання прямих банківських позичок випускає цінні папери. Різновидом сек'юритизації в широкому розумінні є сек'юритизація банківської діяльності, що проявляється у збільшенні питомої ваги ресурсів, що отримані у результаті випуску банками боргових цінних паперів (облігацій, векселів, депозитних та ощадних сертифікатів) і в зростанні в активах банків частки вкладень у цінні папери. У вузькому розумінні сек'юритизація є «конверсією» у цінні папери, що обертаються на ринку боргових вимог (сек'юритизація активів) і зобов'язань (сек'юритизація пасивів) банку. Тобто сек'юритизація у вузькому розумінні має два різновиди – сек'юритизацію активів і сек'юритизацію пасивів. Прикладом першої може бути випуск облігацій на основі іпотечних або споживчих позичок, заборгованостей за кредитними картками. Приклад другої – видача вкладникам облігацій внутрішньої державної валютної позики або банківських векселів замість коштів. Найбільшого поширення набула сек'юритизація активів [2, с. 26].

Сек'юритизація активів є порівняно недавньою інновацією в діяльності банків. Причинами появи й розвитку сек'юритизації банківських активів слугували, з одного боку, розвиток ринку цінних паперів, розширення видів цінних паперів, різке підвищення їх питомої ваги у сумарному обсязі операцій банків, можливість за допомогою

цінних паперів створити вторинний ринок кредитів, а, з іншого боку, необхідністю знизити ризики, збільшити можливості залучення дешевих грошових ресурсів унаслідок рефінансування [11, с. 184].

Спершу сек'юритизацією називали тільки реалізацію боргів унаслідок перетворення неповернених (прострочених) кредитів у дисконтні цінні папери, які можуть бути досить швидко продані на вторинному ринку. У цьому випадку банк-емітент одержує певну суму грошей, знижуючи так величину своїх втрат від непогашення кредиту. Крім того, банк збільшує свою ліквідність і платоспроможність унаслідок залучення грошей у цей момент, не чекаючи остаточного повернення повної суми кредиту. При цьому банк втрачає певну суму (дисконт), однак може зменшити величину втрат за рахунок відсотка за кредитом, який він видасть за рахунок отриманих від продажу боргу грошей. Крім того, банк захоче одержати хоча б частину грошей, ніж нічого [12, с. 211].

О. Новак пропонує визначення сек'юритизації як інноваційної техніки фінансування та/або передачі фінансових ризиків, за допомогою якої оригінатор трансформує неліквідні активи у високоліквідні цінні папери з метою залучення додаткових джерел фінансування та/або мінімізації ризиків, пов'язаних з цими активами. Проте зазначає, що в процесі проведення операцій із сек'юритизації активів певні переваги отримує й інвестор. Цінні папери, що забезпечені сек'юритизованими активами здебільшого мають вищий рейтинг, ніж звичайні боргові цінні папери (іноді навіть вищий, ніж рейтинг країни), а також більшу надійність. Крім того, вкладаючи кошти в такі цінні папери, інвестор приймає на себе лише ризики, пов'язані із сек'юритизованими активами. Також спрощується процес оцінки надійності емітента, оскільки інвестора буде цікавити не вся господарська діяльність емітента, а лише якість сек'юритизованих активів [9].

На думку О. Бажанова, сек'юритизація – це вид рефінансування та фінансовий механізм перетворення у ліквідні цінні папери пулу активів (зокрема, іпотечних) з метою регулювання та опосередкування руху позичкового капіталу. А роль сек'юритизації як фінансового механізму, передусім полягає в регулюванні та опосередкуванні руху позичкового капіталу. У такий спосіб здійснюється виконання ключової функції сек'юритизації – залучення довгострокових фінансових ресурсів в іпотечне кредитування [1, с. 60].

На основі різних підходів і досліджень можна запропонувати авторське тлумачення сек'юритизації фінансових активів як інноваційної форми фінансування, яка передбачає отримання фінансовими установами прибутку від продажу пулу фінансових активів, що генерують стабільні грошові потоки, спеціально створеній юридичній особі, яка здійснить емісію цінних паперів із новими властивостями та формами забезпечення.

Незважаючи на те, що сек'юритизація набула поширення з 1970-х рр., з'являються її нові різновиди, використовуються дедалі більші види активів. Однією з основних відмінностей сек'юритизації фінансових активів від традиційних форм фінансування є те, що, крім основної мети – залучення фінансування, при сек'юритизації досягаються інші цілі (покращення показників балансу, підвищення ліквідності, управління ризиками тощо).

Інноваційність сек'юритизації підтверджують такі її характеристики:

1) «старі» довгострокові активи (переважно кредити) зумовлюють виникнення «нових» ліквідних активів (цінних паперів), тобто відбувається перехід з одного якісного стану активів до іншого;

2) активи зі схожими, але не однаковими характеристиками перетворюються в новий продукт (цінні папери), при чому в кожному конкретному випадку новим способом. Тобто завдяки різноманітності активів, оригінаторів, учасників угоди та чинних норм регулювання сек'юритизація в кожному випадку її реалізації є оригінальною та відрізняється від інших угод;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3) основні учасники сек'юритизації можуть узгодити свої інтереси, а саме: оригіна-тор залучить додаткове фінансування за рахунок довгострокових активів, а інвестор отримає цінні папери з певними характеристиками. Унаслідок цього відбуваються зміни на ринку, спрямовані на постійне покращання наявної системи його функціонування. Фактично сек'юритизація відіграє роль еволюційної сили на фінансовому ринку, адже конкуренція змушує його учасників використовувати інноваційні форми фінансування, зокрема сек'юритизацію, що приводить до появи новітніх продуктів, форм управління, організацій тощо.

У країнах із розвинуеною ринковою економікою у другій половині ХХ ст. відбувалося активне запровадження фінансових інновацій у банках та інших фінансових установах. Наслідком поширення фінансових інновацій стало посилення конкуренції між ними. Банки змушені були шукати шляхи кращого використання конкурентної переваги на фінансових ринках, вони переключилися на отримання доходу від комісійних за рахунок позабалансової діяльності. У цьому випадку банки мали менші транзакційні та інформаційні витрати для задоволення фінансових потреб вкладників і позичальників. Такі види діяльності є «позабалансовими», оскільки не потребують активного капіталу для підтримки, чого вимагає звичайне володіння кредитами та цінними паперами [2, с. 46].

До позабалансових інструментів кредитування належать три важливі банківські інновації: 1) листи кредитної підтримки; 2) кредитні зобов'язання; 3) торгівля кредитами, тобто значне розширення вторинного ринку кредитів за рахунок сек'юритизації активів.

З розвитком фінансового ринку з'являються нові тенденції, інструменти та процеси, які дозволяють активізувати ринок, укріпити фінансові можливості учасників ринку, підвищити їхню ліквідність.

Рис. 1. Тенденції розвитку фінансового ринку

Джерело: розроблено авторами.

Основними тенденціями в розвитку фінансового ринку є (рис. 1): глобалізація, яка сприяє інтеграції учасників ринку, фінансових інструментів, механізмів торгівлі цінними паперами та органів регулювання; дезінтермедіація – зниження частки банківського сектору в перерозподілі фінансових ресурсів за рахунок активізації інститутів ринку;

сек'юритизація, яка у широкому розумінні означає підвищення ролі ринку цінних паперів. З другої половини ХХ ст. фінансові установи починають звертати свою увагу на саме на цей ринок як джерело для отримання додаткових ресурсів. Разом із традиційними акціями та облігаціями з'являються похідні цінні папери. До появи та поширення такої фінансової інновації як сек'юритизація призвели спроби банківських установ не тільки залучити додаткові ресурси, але й підвищити ліквідність та зменшити ризики своїх операцій. Це супроводжувалося серйозними змінами механізмів банківського посередництва.

У працях західних науковців запропоновано декілька підходів щодо пояснення виникнення сек'юритизації. Найчастіше її поява пояснюється як діяльність компаній у відповідь на державне регулювання в сфері банківської діяльності. У Сілбер висунув гіпотезу, згідно з якою сек'юритизація з'явилась як спосіб зниження витрат, які породжуються регулюванням, як спроба зменшити його негативні фінансові наслідки. Це стосувалось насамперед проведення Федеральною резервною системою США політики кредитної рестрикції з метою зменшення грошової маси. Для обмеження кредитування центральний банк збільшував відсоткові ставки за кредитами, що призводило до збільшення витрат щодо залучення ресурсів та викликало необхідність пошуку альтернативного джерела залучення коштів у вигляді випуску цінних паперів [1, с. 18].

Вважається також, що сек'юритизація стала наслідком суперечності між органами регулювання та окремими фінансовими установами. Фінансові установи вдаються до сек'юритизації у відповідь на зниження вартості компанії та добробуту її власників, яке породжується регулюванням. Це, у свою чергу, примушує регулюючі органи вводити нові нормативні обмеження. Суперечності між регулюючими органами та фінансовими установами посилюється під дією інформаційної та податкової асиметрії. Під інформаційною асиметрією розуміється невідповідність в обсягах інформації, якою володіють банки та регулюючі органи. Інформація банків зазвичай більш повна та точна. Податкова асиметрія пов'язана з особливостями розрахунку бази оподаткування, передбаченої податковим законодавством. На думку Ф. Фабоцці, сек'юритизація була введена з метою усунення та зниження податкових зобов'язань [16].

Причинами виникнення сек'юритизації стали такі фактори:

1. Переміщення міжнародних ощадних та інвестиційних потоків (заміщення індивідуальних заощаджень колективними формами; зміна структури міжнародного платіжного балансу; дефіцит платіжного балансу США по рахунку поточних операцій).

2. Міжнародні тенденції лібералізації та інтеграції (зняття законодавчих обмежень; усунення перешкод для міграції капіталу; зняття обмежень доступу на ринок; допуск нових фінансових інструментів; політика обходу банками обмежень).

3. Міжнародна боргова криза та її наслідки (дефолт традиційних банківських клієнтських груп; навантаження на банківські баланси та погіршення показників надійності; підвищення ризиків у банківському секторі та криза довіри; посилення конкуренції та зниження відсоткової маржі; підвищення вимог до власного капіталу і виникнення тенденції до збільшення прибутковості діяльності; пошук нових джерел доходів і фінансування).

4. Виникнення нових інформаційних та комунікаційних технологій (підвищення ринкової прозорості та ефективності фінансових посередників; тенденція інтеграції та зростання обсягів транскордонних угод; нові можливості для побудови фінансових стратегій; зниження комунікаційних затрат; цілодобова торгівля) [15, с. 90].

Сек'юритизація фінансових активів являє собою економічний інститут, який, зважаючи на його сутність, можна трактувати як сукупність формальних правил і неформальних норм, які регулюють поведінку економічних суб'єктів у процесі їхньої діяльності.

Висновки та пропозиції. Поява сек'юритизації стала наслідком тисячолітнього процесу еволюції фінансових відносин від простого пошуку забезпечення до сучасного розуміння сек'юритизації активів як форми фінансування. Сек'юритизація фінансових активів за своїм характером є інноваційною формою фінансування, оскільки їй характе-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

рні такі ознаки: перехід з одного якісного стану активів до іншого; різноманітність (оригінальність) структур реалізації угод; узгодження інтересів учасників угоди; відіграє роль рушійної сили розвитку фінансового ринку. Передумови для виникнення та розвитку сек'юритизації з'явилися багато років тому як поєднання пошуку забезпечення зобов'язання та обмеження відповідальності. Активний розвиток сек'юритизації в її сучасному розумінні розпочався з 1970-х рр. Сек'юритизація має здатність перетворювати «старі» довгострокові активи зі схожими характеристиками в «нові» ліквідні, причому в кожному випадку структура угоди є оригінальною. Також важливою характеристикою сек'юритизації є те, що вона дозволяє основним учасникам угоди узгодити свої ринкові інтереси, а також відіграє роль рушійної сили розвитку фінансового ринку. Сек'юритизація фінансових активів передбачає отримання фінансовими установами прибутку від продажу пулу фінансових активів, які генерують стабільні грошові потоки, спеціально створеній юридичній особі, яка в подальшому здійснює емісію цінних паперів з новими властивостями та формами забезпечення.

Важливість запропонованого дослідження зумовлена необхідністю визначити шляхи вдосконалення сек'юритизації фінансових активів в Україні та її використання як потужного фактору зміцнення конкурентних позицій української банківської системи.

Список використаних джерел

1. Бажанов О. Є. Організація залучення довгострокових фінансових ресурсів при іпотечному кредитуванні : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / О. Є. Бажанов. – К., 2010. – 250 с.
2. Бер Х. П. Сек'юритизація активів: сек'юритизація фінансових активів – інноваційна техніка фінансування банків : пер. с нем. [Електронний ресурс] / Ю. М. Алексеев, О. М. Иванов]. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – Режим доступу: <http://surl.li/chibh>.
3. Інноватика на фінансових ринках: монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. С. В. Онишко. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2018. – 466 с.
4. Коваленко Ю. М. Фінансові інструменти, їх класифікації та напрями інноваційних розвідок / Ю. М. Коваленко, Я. А. Літвін // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 1. – С. 132-142.
5. Коваленко Ю. М. Сучасні тенденції процесу сек'юритизації іпотечних активів / Ю. М. Коваленко, В. О. Пшеничний // Науковий вісник. – Ірпінь, 2010. – Вип. 1. – С. 80-86.
6. Коваленко Ю. М. Управління фінансовими активами: підручник: у 2 ч. / Ю. М. Коваленко – Ірпінь : ДФСУ, 2019. – Ч. 1. – 498 с.
7. Матук Ж. Финансовые системы Франции и других стран: учеб. пособие / Ж. Матук ; под общ. ред. Л. П. Павловой. – М. : Финстатинформ, 1994. – 284 с.
8. Модернізація фінансової системи України в процесі євроінтеграції : колективна монографія у 2 т. / за ред. О. В. Шлапака, Т. І. Єфименко. – К. : ДННУ «Академія фінансового управління», 2014. – Т. 2. – 784 с.
9. Новак О. С. Концепція формування та розвитку ринку сек'юритизації в Україні / О. С. Новак // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. – 2012. – Вип. 9 (2). – С. 486-498.
10. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів: колективна монографія / за ред. С. В. Онишко. – Ірпінь : НУДПСУ, 2016. – 452 с.
11. Рябокін М. В. Сек'юритизація фінансових активів у контексті розвитку фінансового інжинірингу в Україні / М. В. Рябокін // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2009. – № 1 (44). – С. 182-188.
12. Рябокін М. В. Сек'юритизація фінансових активів як інновація на фінансовому ринку (теоретичний аспект) / М. В. Рябокін // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2008. – Вип. 4. – Т. 2. – С. 210-215.
13. Синки Дж. Ф. Управление финансами в коммерческих банках : пер. с англ. / Дж. Ф. Синки – М. : Catallaху. 1994. – 962 с.
14. Словник сучасної економіки МакМілана : пер. з англ. / ред. Девид В. Пірс. – К. : АртЕк, 2000. – 640 с.
15. Фінансовий ринок: підручник : у 2 т. / Ю. М. Коваленко, Ю. В. Ковернінська, С. В. Онишко та ін. ; кер. авт. кол. і наук. ред. Ю. М. Коваленко. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2018. – Т. 2. – 388 с.

16. Fabozzi J. F. *Asset-Backed Securities. New Hope*. – Pennsylvania, 1996. – 410 p.
17. Obay L. *Financial innovation in the banking industry. The case of asset securitization*. – N. Y., L.: Garland publ., 2016. – 212 p.
18. *Investing: Teach method. Guide to Self-Examine* / Ed. Peresada A. A. – Kyiv : Kyiv National University of Economics, 2001. – 251 p.
19. Schwarcz S. L. *The Alchemy of Asset Securitization* / S. L. Schwarcz // *Stanford Journal of Law, Business & Finance*. – 1994. – Vol. 1: 133. – Pp. 133–154.

References

1. Bazhanov, O.Ye. (2010). *Orhanizatsiia zaluchennia dovhostrokovykh finansovykh resursiv pry ipotechnomu kredyuvanni [Organization of attracting long-term financial resources in mortgage lending]* [PhD dissertation, Kyiv].
2. Ber, H.P. (2006). *Sekiurytyzatsiia aktyvov: sekiurytyzatsiia fynansovykh aktyvov – ynnovatsyonnaia tekhnika fynansirovaniia bankov [Securitization of assets: securitization of financial assets - an innovative technique of financing banks]*. Volters Kluver. <http://surl.li/chibh>.
3. Onishko, S. (Ed.). (2018). *Innovatyka na finansovykh rynkakh [Innovation in financial markets]*. Universytet DFS Ukrainy.
4. Kovalenko, Yu.M., Litvin, Ya.A. (2019). *Finansovi instrumenty, yikh klasyfikatsii ta napriamy innovatsiinykh rozvidok [Financial instruments, their classifications and directions of innovative explorations]*. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1), 132–142.
5. Kovalenko, Yu.M., Pshenychnyi, V.O. (2010). *Suchasni tendentsii protsesu sekiurytyzatsii ipotechnykh aktyviv [Modern trends in the process of securitization of mortgage assets]*. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy (ekonomika, pravo) – Scientific Bulletin of the National University of the State Tax Service of Ukraine (economics, law)*, 1, 80–86.
6. Kovalenko, Yu.M. (2019). *Upravlinnia finansovymy aktyvamy [Management of financial assets]* (Vol. 1). Universytet DFS Ukrainy.
7. Matuk, G. (1994). *Fynansovye systemy Frantsyy y druhykh stran [Financial systems of France and other countries]*. Fynstatynform.
8. Shlapak, O.V., Yefymenko, T.I. (Eds.). (2014). *Modernizatsiia finansovoi systemy Ukrainy v protsesi yevrointehratsii [Modernization of the financial system of Ukraine in the process of European integration]* (Vol. 2). DNU «Akademiia finansovoho upravlinnia».
9. Novak, O.S. (2012). *Kontseptsiiia formuvannia ta rozvytku rynku sekiurytyzatsii v Ukraini [The concept of formation and development of the securitization market in Ukraine]*. *Ekonomichni nauky – Economic sciences*, 9(2), 486–498.
10. Onyshko, S.V. (Ed.). (2016). *Rehuliatyvnyi potentsial finansovoho rynku v umovakh hlobalnykh vyklykiv [Regulatory potential of the financial market in the face of global challenges]*. NUDPSU.
11. Riabokin, M.V. (2009). *Sekiurytyzatsiia finansovykh aktyviv u konteksti rozvytku finansovoho inzhynirynhu v Ukraini [Securitization of financial assets in the context of the development of financial engineering in Ukraine]*. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy (ekonomika, pravo) – Scientific Bulletin of the National University of the State Tax Service of Ukraine (economics, law)*, (1(44)), 182–188.
12. Riabokin, M.V. (2008). *Sekiurytyzatsiia finansovykh aktyviv yak innovatsiia na finansovomu rynku (teoretychnyi aspekt) [Securitization of financial assets as an innovation in the financial market (theoretical aspect)]*. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Actual problems of economic development of the region*, 4(2), 210–215.
13. Synky, Dzh.F. (1994). *Upravlenye fynansamy v kommercheskykh bankakh [Financial management in commercial banks]*. Catallaxy.
14. *Slovyk suchasnoi ekonomiky MakMilana [Dictionary of modern economics McMillan]*. (2000). ArtEk.
15. Kovalenko, Yu.M. (Ed.). (2018). *Finansovyi rynek [Financial market]*. (Vol. 2). Universytet DFS Ukrainy.
16. Fabozzi, J. F. (1996). *Asset-Backed Securities. New Hope*. Pennsylvania.
17. Obay, L. (2016). *Financial innovation in the banking industry. The case of asset securitization*. N. Y., L.: Garland publ. 212 p.

18. Peresada, A. A. (Ed.). (2001). *Investing: Teach method. Guide to Self-Examine*. Kyiv National University of Economics.

19. Schwarcz, S. L. (1994). The Alchemy of Asset Securitization. *Stanford Journal of Law, Business & Finance*, 1(133), 133-154.

Отримано 21.11.2021

UDC 336.76

Yuliia Kovalenko

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Financial Markets and Technologies
State Tax University (Irpın, Ukraine)

E-mail: kovalenko0202@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5678-3185>

ResearcherID: [H-4742-2018](https://orcid.org/0000-0002-5678-3185)

Anatoliy Guley

Doctor of Economics, Associate Professor, Chairman of the Board
Ukrainian Interbank Currency Exchange (Kyiv, Ukraine)

E-mail: a.guley@uice.com.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-0703-8936>

Valentyna Unynets-Khodakivska

PhD in Economics, Associate Professor, Professor of the Financial Markets and Technologies
State Tax University (Irpın, Ukraine)

E-mail: hodakivska_v@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-7263-9637>

ResearcherID: [GLT-5709-2022](https://orcid.org/0000-0001-7263-9637)

Maryna Riabokin

PhD in Economics, Associate Professor of the Financial Markets and Technologies
State Tax University (Irpın, Ukraine)

E-mail: marina.riabokin@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-6724-9498>

ResearcherID: [AGZ-6858-2022](http://orcid.org/0000-0002-6724-9498)

SECURITIZATION OF FINANCIAL ASSETS: ESSENCE AND REASONS OF DISTRIBUTION IN ECONOMIC PROCESSES

Financial innovations have been and remain an integral part of the economic development of countries in recent decades. The need for effective tools and technologies that would allow hedging, managing the market risks, which ultimately affected rapid emergence of new financial instruments, trading mechanisms and technologies has significantly increased. Their use accelerates new financial relationships that can solve these problems.

The main purpose of the article is to deepen theoretical provisions of the securitization process of financial assets, features and reasons for its dissemination in economic processes.

There are different approaches to determining the essence of securitization of financial assets. The securitization in the narrow sense has two types – securitization of assets (bonds issue on the basis of mortgage or consumer loans, debts on credit cards) and securitization of liabilities (issuing to depositors of bonds of the domestic state currency loan or bank bills instead of funds). It has been proved that securitization of assets has been the most widespread. The author's interpretation of the securitization of financial assets as an innovative form of financing, which involves obtaining profits by financial institutions from the sale of a pool of financial assets generating stable cash flow, specially created legal entity that will issue securities with new properties and forms of collateral has been submitted. With the financial market development, new trends, tools and processes appear that allow to activate the market, strengthen financial capabilities of market participants, increase their liquidity. The main trends in the financial market development are globalization and dissemination. There are several approaches to explaining the occurrence of securitization. Most often, its occurrence is explained as the activities of companies in response to state regulation in the field of banking.

Keywords: securitization; financial assets; securities; credits; banks; financial market.

Fig.: 1. References: 19.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-186-193

УДК 330.33.012

JEL Classification: G10

Алла Абрамова

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)E-mail: alla1labramova@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3364-8316>Scopus ID: [57213158224](https://scopus.com/authid/detail.url?authorID=57213158224). ResearcherID: [W-2085-2017](https://www.researcherid.com/w/2085-2017)

СИСТЕМА РИЗИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

У статті представлено основні тенденції банківської діяльності в сучасних глобалізаційних умовах господарювання. Досліджено теоретичні засади природи ризиків банківської діяльності та здійснено їх класифікацію. Визначено категорії найбільш впливових серед них, зокрема: стратегічні ризики, операційні ризики, зростаючі труднощі у виконанні комплаєнс-вимог та стандартів, комплаєнс-ризик, ризики третіх сторін, кіберризики, ризик ліквідності та ризики, пов'язані з використанням хмарних технологій. Це дало можливість систематизувати та поглибити положення контролінгу та менеджменту діяльності банків. Представлено механізм управління ризиками цифровізації в комерційних банках. Таким чином, лише правильний підхід та підбір елементів та інструментів управління ризиками банківської діяльності в майбутньому може забезпечити стабільність та ефективність функціонування.

Ключові слова: ризики; цифровізація; причини ризиків; види ризиків; контролінг; управління ризиками.

Рис.: 1. Бібл.: 17.

Постановка проблеми. Кризово-пандемійні умови діяльності зумовлюють формування особливого інформаційного забезпечення та застосування нових технологій, які чинять значний вплив на всі сфери господарювання, зокрема сферу банківської діяльності. Зростає важливість стратегічного вибору та пошуку нових пріоритетних моделей розвитку банківського бізнесу в умовах цифровізації. Використовуючи досконаліші технології, банки здатні знижувати витрати та збільшувати доходи, а клієнти, у свою чергу, частіше отримують від використання кращ, ніж раніше, умови.

Одночасно спостерігається значний попит на послуги дистанційного банківського обслуговування. Сьогодні більшість клієнтів комерційних банків користуються мобільним банкінгом, обираючи смартфон як кращий метод для отримання банківських послуг та здійснення банківських операцій. Однак зазнають суттєвих змін характер та масштаби ризиків, до яких схильні банківські інститути в умовах розвитку цифрових технологій. Усе це зумовлює не тільки перетворення банківських бізнес-моделей, а також виникнення нових завдань управління та контролінгу.

Регулювання складної комбінації технологічних та конкурентних змін може адекватно здійснюватися лише в тому випадку, якщо належним чином буде враховано особливості нової фінансової діяльності. Багато нововведень, пов'язаних із цифровізацією, не можуть бути розглянуті через призму традиційних підходів управління. Наглядово-контрольні органи повинні відстежувати такі технологічні проблеми та розробляти відповідні маршрути управлінського реагування. У зв'язку з цим проблема трансформації банківського управління в умовах цифровізації та пошуку ефективних механізмів її здійснення є досить актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вплив цифрових технологій на банківську діяльність та трансформацію банківських бізнес-моделей досліджували закордонні автори V. A. Shestak, A. G. Volevodz, V. A. Alizade та інші, а також вітчизняні вчені В. Гончарук, А. Долгушина, М. Івлєва, А. Писарев, О. Соснін та інші. У своїх роботах В. Гончарук, М. Івлєва розглядаються ризики, супутні впровадження цифрових технологій у банківську діяльність.

Виділення недосліджених частин загальної потреби. Аналіз праць науковців та практиків виявив, що досі недостатньо дослідженими залишаються питання трансформації банківського управління та контролю в умовах розвитку цифрових технологій. Зокрема, не встановлено, які законодавчі та практичні заходи необхідно здійснити для забезпечення умов розвитку інновацій у банківському секторі за умов мінімізації управлінських ризиків.

Мета статті. Метою статті є розробка теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо управління банківськими ризиками в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах діяльності комерційних банків цифровізація процесів прийняття рішень та різноманітних операцій допомагає зберегти клієнтську базу та розширити банківський бізнес за допомогою нових електронних каналів та онлайн-кредитування. Це сприяє підвищенню ефективності та конкурентоспроможності банків, а також скороченню часу на обслуговування клієнтів. Створення платформ для банків підвищує їх привабливість для клієнтів та зацікавлених сторін взаємопов'язаного бізнесу, надаючи тим самим можливості для створення екосистеми банків. Соціальні фактори та розвиток нових цифрових інформаційних технологій позитивно впливають на інвестиції в банки.

Перспектива створення нових сервісів, таких як онлайн-облік, оперативний облік, оподаткування, прогнозування прибутку, створення екосистем, дає можливість враховувати потреби клієнтів у майбутньому. Однак оцифрування даних створює близько 70 % цифрових ризиків для банків. За даними аналізу, 22 % банків у всьому світі інвестували понад 25 % свого річного бюджету на оцифрування управління ризиками [1].

Ключовими трендами банківської цифровізації в Україні сьогодні є: оптимізація віддаленої роботи працівників банку, зростання операцій онлайн, спрощення доступу до послуг банку, розвиток каналів дистанційного продажу, боротьба з шахраями та хакерами, широке застосування технологій штучного інтелекту, перехід до управління на основі даних, програми тотальної персоніфікації, імпортозаміщення, розвиток екосистем, розробка власного програмного забезпечення та зростання потреби в ІТ-фахівцях

І хоча інноваційні банківські технології відкривають нові можливості, вони також створюють нові джерела ризиків. Як зазначає у своєму звіті Базельський комітет із банківського нагляду, банки, що покладаються на інноваційні технології, повинні забезпечувати ефективні процеси управління ризиками, а також системи контролю, які ефективно усувають джерела їх виникнення [13; 16].

Характер і масштаби ризиків, яким піддаються банківські інститути в їхній традиційній діяльності, зазнають суттєвих змін за умов розвитку цифрових технологій. Існує тезис, що впровадження цифрових технологій чинить найбільший вплив на категорію нефінансових ризиків, зокрема на кібербезпеку, комплаєнс-ризик, ризик шахрайства, а також ризик, пов'язані зі схильністю банків бути учасниками процесів відмивання коштів, отриманих незаконним шляхом та фінансування тероризму.

Найбільш значущим дослідженням, присвяченим аналізу впливу фінтеху на банківську діяльність (у тому числі трансформації банківських ризиків) є документ Базельського комітету з банківського нагляду [10]. Відповідно до нього, ключовими ризиками, пов'язаними з розвитком цифрових технологій, визначається стратегічний ризик, операційний ризик, кіберризик, комплаєнс-ризик.

Ще одним вагомим дослідженням є глобальний огляд банківського ризик-менеджменту, підготовлений аудиторською та консалтинговою компанією Ernst & Young спільно з Інститутом міжнародних фінансів. Відповідно до нього [8] визначено такий комплекс ризиків банківської діяльності в умовах диджиталізації:

1. Ризики впливу на споживачів: конфіденційність даних, безпека даних, припинення окремих видів банківських послуг та шахрайські маркетингові практики.

2. Ризики впливу на банки та банківську систему: стратегічний ризик та ризик прибутковості, кіберризик, операційний ризик, підвищення взаємозв'язку між учасниками банківського сектору, ризик ліквідності та волатильність джерел банківського фінансування, комплаєнс-ризик (включаючи ризик невідповідності вимогам законодавства про захист персональних даних), ризики фінансових технологій, ризики третіх сторін (або ризик аутсорсингу).

Найбільший вплив на банківську діяльність при впровадженні цифрових технологій чинять такі ризики:

1. Стратегічні ризики. Можливість входу на ринок та швидкого розвитку фінтех-компаній, для яких у багатьох західних країнах уже було змінено законодавство та створено спеціальні регуляторні режими, збільшує ризик втрати прибутковості окремих банків. Діючі фінансові установи можуть втратити значну частину своєї частки ринку, якщо нові учасники зможуть краще використати технології та надавати аналогічні, але менш дорогі послуги, які краще відповідають очікуванням клієнтів. У сучасних умовах погіршення прибутковості через відсутність гнучкості у взаємодії з клієнтами може послабити здатність діючих банківських установ витримувати цикли ділової активності.

2. Операційні ризики. Широке застосування цифрових технологій призводить до збільшення взаємозалежності між учасниками ринку, що використовують ті самі платформи, що може призвести до того, що збій у роботі IT-інфраструктури перетворився у системну кризу. Крім того, розширення складу учасників банківського сектору збільшує складність системи та призводить до появи суб'єктів, які можуть мати обмежений досвід та знання в управлінні ризиками. Як зазначає у своєму дослідженні колектив експертів Європейської ради з системних ризиків, застарілі банківські IT-системи дуже складно адаптувати до нових умов [16]. Крім того, багато банків використовують значну кількість третіх осіб або через аутсорсинг (використання хмарних розрахунків), або через інші партнерські відносини з технологічними компаніями, що підвищує складність управління ризиками та загалом знижує прозорість операцій.

Практика широкого залучення послуг третіх осіб може призвести до збільшення ризиків, пов'язаних із безпекою даних, конфіденційністю, відмиванням грошей та кіберзлочинністю. Зазначені ризики набувають ще більшого характеру, якщо регуляторний режим не забезпечує достатній рівень ефективності в дотриманні нормативних стандартів та забезпеченні засобів контролю для управління цими ризиками. Крім того, використання сторонніх провайдерів послуг може збільшити ризики, пов'язані з неформальними зобов'язаннями банку щодо підтримки контрагентів: банки можуть опинитися в положенні, коли їм доведеться надавати підтримку провайдеру, який має фінансові труднощі, а інакше вони зіткнуться з припиненням надання критично важливих послуг.

3. Зростаючі складнощі у виконанні комплаєнс-вимог та стандартів. Цифровізація породжує нові ризики та проблеми. Нові вразливі області банківської діяльності можуть розвиватися через появи нових фінансових продуктів та технологій. Поширення цифрових технологій призводить до збільшення кількості фінтех-компаній, поява яких у багатьох країнах, з одного боку, полегшила і здешевило транскордонні транзакції, а з іншого – зробила моніторинг транзакцій складнішим. Нарешті, хоча нові учасники фінансового сектору значною мірою здатні змінити банківську систему, вони можуть виходити за рамки регулювання банківського сектору.

Крім того, якщо банки співпрацюють з фінтех-компаніями і здійснюють від імені їх клієнтів транзакції, їм потрібно включити дані операції у периметр своїх систем моніторингу існуючі ризики. Це відрізняється від поточної практики, оскільки в даний час,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

коли клієнт здійснює платежі за допомогою банківської картки або рахунку, банк несе відповідальність за належну ідентифікацію клієнта та надання йому можливості провести сумнівні операції [11]. Результатом може стати більш високий рівень автоматизації серед банків та фінтех-компаній, менше прозорості у тому, як виконуються транзакції та хто несе відповідальність за дотримання нормативних вимог. Таким чином, залучення фінтех-компаній збільшує ризики для банків, оскільки вони несуть підвищену відповідальність за їхні дії.

4. Комплаєнс-ризик (включаючи ризик невідповідності вимогам законодавства про захист персональних даних). Ризик недотримання вимог конфіденційності даних багаторазово зростає у випадку, коли банки співпрацюють з великою кількістю третіх сторін, кожна з яких прагне отримати доступ та використовувати персональні дані клієнтів у своїх цілях.

5. Ризики третіх сторін (або ризик аутсорсингу). Банки все частіше вдаються до використання сторонніх постачальників послуг для надання операційної підтримки їх продуктів, заснованих на застосуванні цифрових технологій. Як зазначає міжнародна аудиторська та консалтингова компанія Deloitte, основними драйверами розвитку аутсорсингу в банківському секторі є зниження витрат, експлуатаційна гнучкість та підвищення безпеки та операційної стійкості [9]. Водночас, згідно зі стандартами Базельського комітету з банківського нагляду, хоча частина функціоналу банку може бути передана на аутсорсинг, ризики та зобов'язання, пов'язані з цим, залишаються за банками.

6. Кіберризики – ризики втрати цілісності даних і несанкціонованого доступу до даних клієнта, ризики порушення функціонування технічної системи в інформаційному просторі, ризики кібератак. Зростання кіберризиків було визначено як банками, так і наглядовими органами як одна з основних зон впливу при використанні цифрових технологій, згідно з одним з останніх досліджень Базельського комітету з банківського нагляду [14]. Нові технології та бізнес-моделі значною мірою збільшують схильність банків до кіберризиків, якщо його системи управління є застарілими і не встигають за змінами. Крім того, велика залежність від нових технологій, що підвищують взаємопов'язаність з організаціями та секторами, не охопленими еквівалентними банківськими нормативними вимогами, потенційно може зробити банківську систему більш вразливою до кіберризиків і піддати великі обсяги персональних даних потенційних порушень.

Іншими проблемами, пов'язаними з кіберризиками, є кібератаки на системно значущі фінансові установи або навіть на іншу критично важливу інфраструктурну галузь, таку як телекомунікаційні або хмарні провайдери. Враховуючи злиття проблем забезпечення конфіденційності даних та кібербезпеки, не дивно, що банки найбільше стурбовані втратою даних клієнтів. Разом з тим, банки також переймаються доступом і цілісністю даних – в одному в двох (51%) фінансових інститутах ці проблеми розглядаються як ключові ризики протягом наступних п'яти років.

7. Ризик ліквідності. Використання нових технологій та сучасних мобільних пристроїв дозволяє клієнтам миттєво перемикатися між різними банківськими рахунками, вкладками, інвестувати в різні цінні папери або купувати паї інвестиційних фондів, щоб отримувати більшу прибутковість. Надання широкого вибору інвестиційних продуктів, з одного боку, підвищує лояльність клієнтів, але, з іншого боку, збільшує волатильність коштів, що є на депозитних рахунках банку. Усе це, у свою чергу, може призвести до збільшення ризику ліквідності для банків.

8. Ризики, пов'язані з використанням хмарних технологій. Використання провайдерів хмарних технологій для зберігання конфіденційних банківських даних пов'язане з низкою потенційних впливів, якими є можлива втрата даних, підтримання їх цілісності та доступності в будь-який момент на вимогу. Застосування даних технологій викликає певну зане-

покоєність і серед регуляторів. Водночас, згідно з експертними опитуваннями, банки більше стурбовані репутаційним ризиком, ніж регулятори, тоді як державні органи більше непокоїть географічне розташування даних та серверів, на яких вони зберігаються [8].

Отже, систематизація основних ризиків і загроз, з якими зіштовхуються банки при впровадженні цифрових технологій, дозволяє узагальнити основні положення того, як банки реагують на ризики, що виникають, і керують ними.

На першій стадії цифровізації банківської діяльності (у відповідь реакція на конкуренцію) банки намагаються підтримувати свої застарілі технологічні системи, а також проводити роботу з усунення недоліків у системі ідентифікації особистості як базової технологічної розробки на даному етапі. Оскільки на аналізованому проміжку банками здійснюється розробка основних елементів системи управління ризиками для її подальшого використання, основний фокус робиться на фінансові ризики. З метою їх мінімізації банки розширюють чисельність персоналу, зайнятого у створенні систем ризик-менеджменту.

На стадії технологічної адаптації банки прагнуть цифровізації клієнтського досвіду – переведення більшості банківських продуктів та послуг в онлайн-режим, впровадження системи управління кіберризиками. Основна увага на цій стадії приділяється нефінансовим ризикам, для чого використовується розроблена раніше операційна система ризик-менеджменту.

На завершальній стадії цифровізації (стратегічне позиціонування) банки модернізують свої бек-офіси, впроваджують стандарти кібербезпеки в усі бізнес-процеси (злиття та поглинання, перевірка контрагентів, розробка нових продуктів). На цьому проміжку основний фокус робиться на управлінні та досягненні балансу між фінансовими та нефінансовими ризиками. З метою мінімізації ризиків застосовується система ризик-менеджменту з використанням технологій автоматизації, машинного навчання та штучного інтелекту.

Отже, управління ризиками банків базується на визначенні джерел ризику, ідентифікації ризиків, оцінці операційних ризиків, моніторингу ризиків, а також контролю та мінімізації таких ризиків (рис. 1).

Таким чином, вважаємо, що основними причинами кіберризиків для комерційного банку може бути: відсутність постійного оновлення законодавства та єдиних стандартів безпеки, відсутність власного банківського фінансування, а також відсутність корпоративної культури у сфері кібербезпеки в банку.

Вказані причини зумовлюють застосування таких елементів контролінгу та менеджменту діяльності комерційних банків:

1. Навчання персоналу правилам кібербезпеки у довільному форматі, у будь-який час і в будь-якому місці (навчальні матеріали подавати спрощено для сприйняття: через анімацію, відео та інші «зручні» інструменти). Після кожного етапу навчання має бути організоване формальне та приховане тестування (фішингові листи для перевірки реакції персоналу).

2. Розробка плану на випадок. Обговорення плану дій з професійною модерацією дозволить визначити ключові проблеми. Необхідно вирішити проблему до того, як банківську систему буде зламано. Також важливо створити центри безпеки, які здійснюють кіберрозвідку, відстежують загрози та вчасно реагують на них.

3. Регулярне проведення аудитів кібербезпеки (важливий аспект – кваліфікація аудитора, який повинен мати достатню компетенцію для виявлення вузьких місць у безпеці банку).

4. Навчання клієнтів основним правилам безпеки (це допоможе знизити додаткові ризики несанкціонованого доступу до інформації через одноразові паролі та двофакторну аутентифікацію).

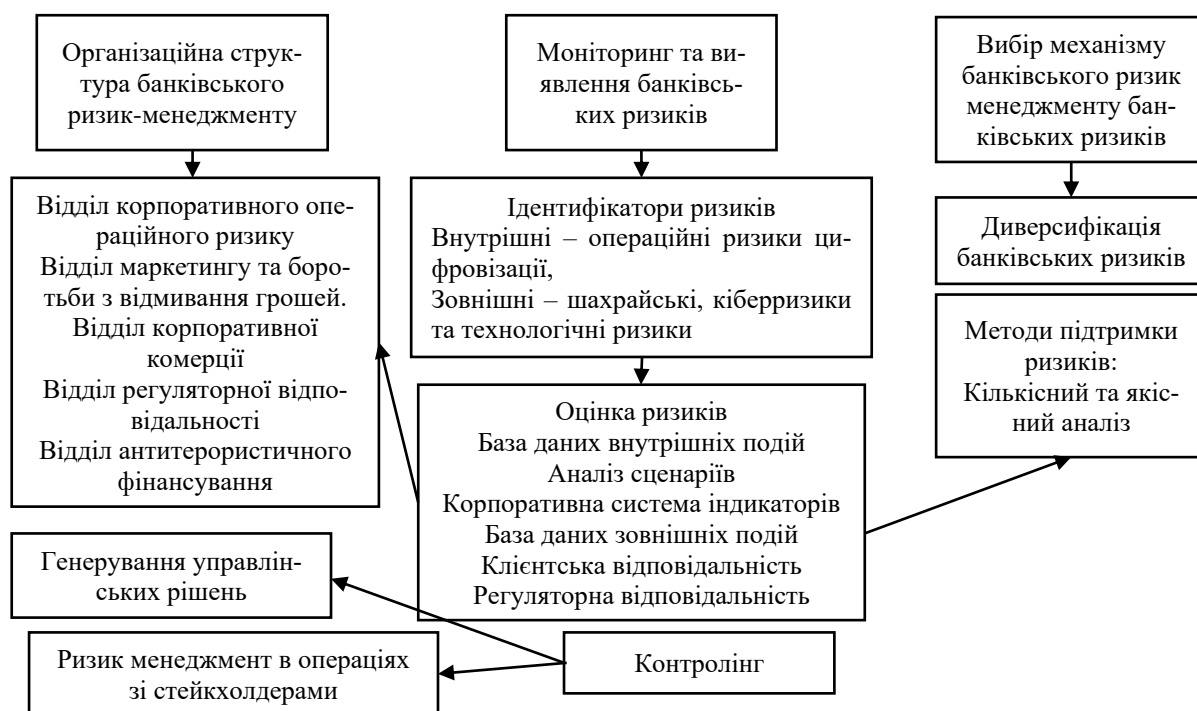

Рис. 1. Механізм управління ризиками цифровізації в комерційних банках
Джерело: розроблено автором на основі [1; 7; 9].

Критично важливим питанням управління банківськими ризиками в умовах цифровізації виступає посилення правових положень, які б регулювали сферу дистанційного банківського обслуговування.

Вважаємо, що комерційним банкам доцільно управляти банківськими ризиками шляхом їх диверсифікації з метою підвищення їх фінансової стійкості. Диверсифікація банківських ризиків при сталому фінансуванні позитивно вплине на капіталізацію банків, дозволить їм збільшити грошові потоки та отримати додатковий дохід. Також, в умовах глобалізації банківським установам необхідно залучати додаткові інвестиції для управління кіберризиками й побудови відносин із зацікавленими сторонами для обміну інформацією та покриття ризиків, пов'язаних з кібератаками, і тим самим сприяти стабільному зростанню фінансових ресурсів.

Список використаних джерел

1. An endurance course: surviving and thriving through 10 major risks over the next decade. Tenth annual EY [Electronic resource]. – Accessed mode: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-risk-survey2019/\\$FILE/ey-global-risk-survey-2019.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-risk-survey2019/$FILE/ey-global-risk-survey-2019.pdf).
2. Basel Committee on Banking Supervision: The Joint Forum on Outsourcing in Financial Services [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.bis.org/publ/joint12.pdf>.
3. Basel Committee on Banking Supervision: Sound Practices – Implications of fintech developments for banks and bank supervisors [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d431.pdf>.
4. Carbó-Valverde S. The Effect of Banks' IT Investments on the Digitalization of their Customers / S. Carbó-Valverde, P.J. Cuadros-Solas, F. Rodríguez-Fernández // Glob. Policy. – 2020. – № 11. – Pp. 9-17.
5. Gilje E. P. Exporting liquidity: Branch banking and financial integration / E. P. Gilje, E. Loutschina, P. E. Strahan // J. Financ. – 2016. – № 71. – Pp. 1159-1184.
6. Ernst & Young: Global FinTech Adoption Index 2019 [Electronic resource]. – Accessed mode: https://www.ey.com/en_gl/ey-global-fintech-adoption-index.
7. ING Bank. Ecosystems: The Future for Banks? 2020 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://view.ingwb.com/ecosystemsthe-future-for-banks>.

8. Institute of International Finance. The Future of Risk Management in the Digital Era; McKinsey&Company Report; 2017 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Business%20Functions/Risk/Our%20Insights/The%20future%20of%20risk%20management%20in%20the%20digital%20era/Future-of-risk-management-in-the-digital-era-IIF-and-McKinsey.ash>.

9. Outsourcing banking processes – Deloitte research [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/advisory/articles/outsourcingbanking-processes.html>.

10. Regulatory complexity and the quest for robust regulation: Reports of the Advisory Scientific Committee [Electronic resource]. – Accessed mode: https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/asc/esrb.asc190604_8_regulatorycomplexityquestrobustregulation~e63a7136c7.en.pdf.

11. Shestak V. A. On the possibility of doctrinal perception of artificial intelligence as the subject of crime in the system of common law: using the example of the U.S. / V. A. Shestak, A. G. Volevodz, V. A. Alizade // Criminal legislation. – 2019. – Vol. 13. – Pp. 547-554.

12. The Global Innovation Index 2020. [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-full-report-2020.pdf#>.

13. Гончарук В. В. Інновації фінансової структури в умовах цифрової економіки / В. В. Гончарук // Розвиток банківських послуг та інновацій в цифровій економіці : матеріали наук.-практ. інтерн. конф. студ. аспір. і молод. вчених. Київ, 14 квітня 2019 р. – К. : КНЕУ, 2019. – С. 12-15.

14. Долгушина А. Я. Цифрова модель банківського обслуговування [Електронний ресурс] / А. Я. Долгушина // π-Економу. – 2016. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-model-bankovskogo-obsluzhivaniya>.

15. Івлева М. І. Тенденція цифровізації банківської галузі [Електронний ресурс] / М. І. Івлева // Молодий вчений. – 2020. – № 2 (292). – С. 268-270. – Режим доступу: <https://moluch.ru/archive/292/66194>.

16. Писарев А. Освоили технологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://minfin.com.ua/2019/10/18/39314319>.

17. Соснін О. Цифровізація як нова реальність України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tsyfrovizatsiya-yak-nova-realnist-ukrayiny>.

References

1. An endurance course: surviving and thriving through 10 major risks over the next decade. Tenth annual EY. [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-risk-survey2019/\\$FILE/ey-global-risk-survey-2019.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-risk-survey2019/$FILE/ey-global-risk-survey-2019.pdf).

2. Basel Committee on Banking Supervision: The Joint Forum on Outsourcing in Financial Services. <https://www.bis.org/publ/joint12.pdf>.

3. Basel Committee on Banking Supervision: Sound Practices – Implications of fintech developments for banks and bank supervisors. <https://www.bis.org/bcb/publ/d431.pdf>.

4. Carbó-Valverde, S., Cuadros-Solas, P.J., Rodríguez-Fernández, F. (2020). The Effect of Banks' IT Investments on the Digitalization of their Customers. *Glob. Policy.*, (11), 9-17.

5. Gilje, E.P., Loutskina, E., Strahan, P.E. (2016). Exporting liquidity: Branch banking and financial integration. *J. Financ.*, (71), 1159-1184.

6. Ernst & Young: Global FinTech Adoption Index 2019. https://www.ey.com/en_gl/ey-global-fintech-adoption-index.

7. ING Bank. Ecosystems: The Future for Banks? 2020. <https://view.ingwb.com/ecosystemsthe-future-for-banks>.

8. Institute of International Finance. The Future of Risk Management in the Digital Era; McKinsey&Company Report; 2017. <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Business%20Functions/Risk/Our%20Insights/The%20future%20of%20risk%20management%20in%20the%20digital%20era/Future-of-risk-management-in-the-digital-era-IIF-and-McKinsey.ash>.

9. Outsourcing banking processes – Deloitte research. <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/advisory/articles/outsourcingbanking-processes.html>.

10. Regulatory complexity and the quest for robust regulation: Reports of the Advisory Scientific Committee. https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/asc/esrb.asc190604_8_regulatorycomplexityquestrobustregulation~e63a7136c7.en.pdf.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

11. Shestak, V.A., Volevodz, A.G., Alizade, V.A. (2019). On the possibility of doctrinal perception of artificial intelligence as the subject of crime in the system of common law: using the example of the U.S. *Criminal legislation.*, 13, 547-554.
12. The Global Innovation Index 2020. <https://www.globalinnovationindex.org/gii-full-report-2020.pdf#>.
13. Honcharuk, V.V. (2019). Innovatsii finansovoi struktury v umovakh tsyfrovoy ekonomiky [Innovations of financial structure in terms of digital economy]. *Rozvytok bankivskykh posluh ta innovatsii v tsyfrovii ekonomitsi : materialy nauk.-prakt. intern. konf. stud. aspir. i molod. vchenykh – Development of banking services and innovations in digital economy: materials of scientific practice. intern. conf. stud. aspir. and young. Scientists* (pp. 12-15). KNEU.
14. Dolhushyna, A.Ya. (2016). Tsyfrova model bankivskoho obsluhovuvannya [Digital model of banking services]. *π-Economy*. <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-model-bankovskogo-obsluzhivaniya>.
15. Ivlieva, M.I. (2020). Tendentsiia tsyfrovizatsii bankivskoi haluzi [Tendency of digitalization of the banking industry]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, (2(292)), 268-270. <https://moluch.ru/archive/292/66194>.
16. Pysarev, A. (2019). *Osvoyly tekhnolohyy [Mastered technologies]*. <https://minfin.com.ua/2019/10/18/39314319>.
17. Sosni, O. (2020). *Tsyfrovizatsiia yak nova realnist Ukrainy [Digitalization as a new reality of Ukraine]*. <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tsyfrovizatsiya-yak-nova-realnist-ukrayiny>.

Отримано 25.10.2021

UDC 330.33.012

Alla Abramova

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Public, Corporate Finance and Financial Intermediation
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine)
E-mail: alla11abramova@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3364-8316>
Scopus ID: [57213158224](https://scopus.com/authid/detail.uri?https://orcid.org/0000-0003-3364-8316). **ResearcherID:** [W-2085-2017](https://publons.com/urn:li:person:W-2085-2017)

**SYSTEM OF RISKS OF ACTIVITY OF COMMERCIAL BANKS
IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION**

The trend of modern commercial banks is the digitalization of decision-making processes and various operations, which ensures the preservation of the customer base and the expansion of the banking business through new electronic channels and online lending. It is established that innovative banking technologies create new sources of risk and should ensure effective processes of their management and control. The complex of risks of banking activity in the conditions of digitalization from the standpoint of consumer interests (data confidentiality, data security, termination of certain types of banking services and fraudulent marketing practices, as well as from the standpoint of banks and the banking system) is identified. , increasing the relationship between participants in the banking sector, liquidity risk and volatility of sources of bank financing, compliance risk, financial technology risks, outsourcing risk.

Among the most influential in the implementation of digital technologies in the implementation of digital technologies are the following: strategic, operational risks, growing difficulties in complying with compliance requirements and standards, compliance risk, third party risks, cyber and liquidity risks, and related risks using cloud technologies. The main causes of cyber risks for a commercial bank are stated, which can be solved by constantly updating legislation and uniform security standards, increasing its own bank financing, as well as cultivating a corporate culture in the field of cybersecurity in the bank. These reasons lead to the use of certain elements of controlling and management of a commercial bank, the system of which includes training staff in cybersecurity rules in any format, developing a fraud plan, regular cybersecurity audits, training customers in basic security rules. A critical issue in the management of banking risks in the context of digitalization is the strengthening of legal provisions governing the field of remote banking.

Keywords: risks, digitalization; causes of risks; types of risks; controlling; risk management.

Fig.: 1. References: 17.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-194-202

УДК 36:368.013

JEL Classification: G22

Олена Панченко

кандидат економічних наук, доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: pan68@ukr.net, **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-8071-4983>**ResearcherID:** [F-6779-2016](https://orcid.org/0000-0001-8071-4983)**Наталія Холявко**

доктор економічних наук, доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: natasha290186@ukr.net**Марія Колоток**

здобувачка вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: masha_kolotok@ukr.net, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3557-6459>**СТРАХОВА ГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ
ЯК КЛЮЧОВА УМОВА РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ**

У статті зазначено, що економічні суб'єкти беруть на себе дедалі більше відповідальності за особисту безпеку та фінансове благополуччя. Це зумовлює необхідність розкриття сутності та змісту фінансової грамотності як важливої умови розвитку економіки. Встановлено, що страхова грамотність є важливою складовою фінансової грамотності, яка базується на сукупності знань про страхування, вмінь та навичок, які формують ставлення та відповідну модель поведінки людей на страховому ринку. На основі визначення переваг для всіх суб'єктів страхових відносин обґрунтовано необхідність підвищення страхової грамотності в сучасних умовах. Крім цього, надано класифікацію страхової грамотності за ознаками, на основі яких можна розробити модель поведінки суб'єктів страхування при виборі страховика і страхової послуги, у процесі обслуговування договору страхування та у разі настання страхового випадку.

Ключові слова: фінансова грамотність; фінансова культура; страховий ринок; страхова культура; страхова грамотність.

Табл.: 1. Рис.: 3. Бібл.: 10.

Постановка проблеми. В останні десятиліття фінансовий ринок суттєво змінився, оскільки розширився доступ населення до фінансових ресурсів та вибору власного фінансового майбутнього. Водночас система фінансових відносин суттєво ускладнилась появою нових фінансових інструментів, цифрових фінансових послуг та виникненням нових проблем і ризиків. У результаті з'явилась необхідність враховувати й мінімізувати вплив ризиків, застосовувати прогресивні методи управління індивідуальними фінансами. Тому в сучасних умовах важливо мати відповідні знання та навички для прийняття фінансових рішень, оскільки вони можуть мати довгострокові наслідки не тільки для споживачів фінансових послуг, а й суспільства загалом.

В умовах, коли економічні суб'єкти беруть на себе дедалі більше відповідальності за особисту безпеку та фінансове благополуччя, особлива увага повинна приділятися підвищенню фінансової освіченості у сфері страхування. Важливість підвищення страхової грамотності населення зумовлена також необхідністю підвищення рівня культури всіх учасників страхових відносин, що в кінцевому підсумку забезпечить зростання ефективності інституту страхування та економіки країни. Тому підвищення страхової грамотності населення є одним із ключових завдань на сучасному етапі розвитку страхового ринку та потребує всебічного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні проблеми підвищення страхової грамотності населення вивчають як вітчизняні, так і закордонні вчені. Теоретичні та практичні аспекти підвищення страхової грамотності населення розглядаються в багатьох працях таких науковців, як Т. Артюх, В. Бабенко, Н. Внукова, О. Гаманкова, Т. Говорущко, М. Клапків, О. Корват, С. Осадець, Я. Шумелда, Т. Яворська та ін.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте залишаються незгодженими та дискусійними питання сутності та змісту страхової грамотності, а також визначення алгоритму її підвищення. Немає єдиного підходу до трактування категорій, які використовуються при визначенні фінансової обізнаності в страхуванні.

На сьогодні в науковій літературі відсутній єдиний підхід до формування механізму реалізації страхової грамотності та співвідношення її зі страховою культурою. Тому в межах цього дослідження зробимо спробу розкрити більш детально особливості, переваги та недоліки процесу підвищення страхової грамотності населення.

Мета статті. Основою метою дослідження є розкриття сутності та значення страхової грамотності для забезпечення населення та обґрунтування необхідності її підвищення в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах відбуваються стрімкі зміни в усіх сферах життєдіяльності суспільства, які супроводжуються фінансовими, соціально-економічними кризами, а також негативними тенденціями у сфері зайнятості та демографії, що суттєво збільшує навантаження на державний і місцеві бюджети. Тому домашні господарства повинні більше брати відповідальність за власне фінансове благополуччя та застосовувати прогресивні методи управління власними фінансовими ресурсами. Отже, виникає нагальна потреба активно розвивати фінансові навички споживачів для забезпечення власної фінансової безпеки та фінансової стійкості.

Водночас на фінансовому ринку спостерігається значний спад довіри до фінансових установ через високі тарифи, страх бути ошуканим, особисті переконання тощо. Як свідчать дані статистики, в Україні повністю фінансовим установам довіряє лише 3 % населення, у той час як у деяких країнах світу цей показник сягає 80 %. Однією з причин такої ситуації також є низький рівень фінансової грамотності населення, що тягне за собою відсутність необхідних знань щодо співпраці з фінансовими установами не тільки фізичних осіб, а й підприємницьких структур, які розпочинають свою діяльність і розраховують швидко отримати прибутки.

Організація економічного співробітництва та розвитку наводить визначення поняття «фінансова грамотність», у якому згадуються такі елементи, як знання, навички, вміння, ставлення та поведінка [6]. Тому фінансово грамотною вважається модель поведінки людей на основі сукупності знань, навичок та вмінь у галузі фінансів.

Нині населення України не має достатнього рівня обізнаності у сфері фінансів та посідає низькі позиції в рейтингу країн за фінансовою грамотністю [4].

Більшість українців не мають навіть базових знань щодо необхідності робити заощадження, як правильно формувати бюджет домогосподарства, навіщо сплачувати податки тощо. Тому з метою підвищення фінансової грамотності запроваджується багато програм як для учнів у школах, так і для дорослого населення.

Необхідність фінансової грамотності полягає у формуванні навичок планування та обліку фінансових потоків, використання додаткових джерел доходів, правильного ставлення до фінансів, формування довіри до фінансових організацій та правильної взаємодії з ними, грамотного інвестування капіталу та ін. [5]. Усі ці вміння дають можливість людям розумно використовувати фінансові ресурси та розпоряджатись грошовими надходженнями. Зрештою результатом підвищення фінансової грамотності є формування певного рівня фінансової культури в суспільстві.

Залежно від фінансових інструментів можна виділити складові фінансової грамотності: грошова, валютна, кредитна, інвестиційна, страхова, податкова грамотність (рис. 1).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Фінансова грамотність					
Грошова грамотність	Валютна грамотність	Кредитна грамотність	Інвестиційна грамотність	Страхова грамотність	Податкова грамотність
Знання		Навички		Вміння	
Ставлення			Поведінка		
Фінансова культура					

Рис. 1. Складові фінансової грамотності

Джерело: розроблено авторами.

Однією з основних складових фінансової грамотності є страхова грамотність, яка полягає у формуванні системи необхідних фінансових знань та навичок у галузі страхування. При цьому необхідно звернути увагу на те, що визначення страхової грамотності ґрунтується на сукупності знань про страхування, умінь та навичок, які формують ставлення та відповідну модель поведінки людей на страховому ринку. Тому головним завданням страхової грамотності є підвищення страхової компетентності населення і як наслідок зростання потреби у страхуванні.

На жаль, страховій грамотності приділяється надзвичайно мало уваги, оскільки у програмах підвищення фінансової обізнаності населення, страхуванню зазвичай виділяється мало часу або не виділяється взагалі. Це свідчить про те, що страхова грамотність не сприймається як важлива складова фінансової грамотності й не вважається першочерговою необхідністю.

При цьому вважається, що певні групи населення мають деякі знання про процес страхування, але у більшості людей відсутні навіть базові навички та вміння для формування раціональної поведінки на страховому ринку. Потенційні споживачі страхових послуг у більшості випадків навіть і не намагаються розібратися з термінологією і змістом договору страхування. У результаті споживачі страхових послуг до кінця не розуміють сутності страхового захисту і не відчують нагальної потреби у страхуванні.

У результаті в потенційних страхувальників не виникає потреби в убезпеченні, а довіра до страхових компаній знаходиться на низькому рівні, оскільки більша частина населення не має необхідних знань про те, як працює страховий ринок, як обрати страхову компанію, що собою являє страхова послуга, як отримати виплату, які права мають страхувальники, як захистити себе від недобросовісної поведінки страховика тощо.

Актуальність підвищення страхової грамотності населення збільшується, якщо враховувати, що на страховому ринку серед страхових посередників переважають страхові агенти, які захищають інтереси страхових компаній і відсутні в необхідній кількості страхові посередники – брокери, які працюють від свого імені й захищають інтереси страхувальників. Тобто потенційним клієнтам страхових компаній необхідно самостійно опанувати всі особливості механізму страхування, якщо вони бажають отримати позитивний результат від співпраці зі страховиками.

Проте ширше використання населенням страхових послуг сприяє розширенню можливостей громадян у фінансовій сфері та активізує їхню економічну діяльність, підвищує ефективність використання власних грошових коштів і як результат забезпечує зростання рівня добробуту людей.

Також раціональне управління власними фінансовими ресурсами та їх накопичення у страхових компаніях з урахуванням фінансових ризиків та здійсненням оцінки кінцевої вигоди суттєво підвищує фінансову безпеку населення. У свою чергу, збільшення обсягу і підвищення потужності страхового ринку за рахунок залучення коштів населення приводить до зростання ефективності реального сектору економіки.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Страхова грамотність населення впливає і на діяльність страхових компаній, оскільки освіченість споживачів суттєво обмежує їхні можливості до зловживань і вимагає іншого ставлення до клієнтів. Сприйняття населенням інституту страхування як об'єктивної необхідності й відображення його страхової грамотності на діяльності страховиків, позначиться і на розвитку ринку страхових послуг.

Отже, підвищення страхової грамотності здійснює позитивний вплив на страхувальників, страховиків і рівень розвитку економіки загалом (табл. 1).

Таблиця 1

Вплив страхової грамотності на суб'єктів страхових відносин

Вплив страхової грамотності		
на страхувальників	на страховиків	на економіку
Поглиблення знань, вмінь, навичок у сфері страхування	Підвищення довіри до страхування	Підвищення довіри населення до фінансового ринку
Рациональне управління власними фінансовими ресурсами	Зростання попиту на страхові послуги	Збільшення учасників страхового ринку
Підвищення ефективності використання страхових послуг	Збільшення кількості страхових послуг	Підвищення потужності страхового ринку
Можливість довгострокового планування	Збільшення обсягу залучених коштів населення	Збільшення внутрішніх інвестиційних ресурсів
Можливість контролю за діяльністю страховиків	Зменшення кількості зловживань	Активізація економічної діяльності
Розширення можливостей при використанні страхових послуг	Збільшення реального сектору страхового ринку	Забезпечення безперервності суспільного виробництва
Активізація економічної діяльності суб'єктів	Формування цивілізованого ставлення до клієнтів	Зростання ефективності реального сектору економіки
Зростання рівня прибутку й добробуту	Зростання стійкості страхових компаній	Зменшення навантаження на систему соціального захисту населення
Підвищення фінансової безпеки економічних суб'єктів	Підвищення страхової безпеки	Підвищення фінансової безпеки держави

Джерело: складено авторами на основі джерел [7; 8].

При більш докладному вивченні процесу підвищення «страхової грамотності» варто зазначити, що важливе значення у його втіленні відіграє врахування особливостей страхування та різних етапів реалізації страхових послуг.

Тому «страхова грамотність» – це наявність необхідного набору знань та вмінь і навичок у сфері страхування, які дають можливість приймати свідомі та ефективні рішення щодо вибору страхової компанії і страхової послуги, укладання угоди та контролю за відшкодуванням збитків страховиком у разі настання страхового випадку.

У результаті формується певна модель поведінки потенційних споживачів страхових послуг та страховиків на етапі аквізиції, поточного обслуговування договору страхування та у разі настання страхового випадку. При цьому можна розробити й запропонувати алгоритм поведінки суб'єктів страхування при виборі страховика і страхової послуги, у процесі обслуговування договору страхування та в разі настання страхового випадку.

При розробці такого алгоритму підвищення страхової грамотності необхідно враховувати властивості та особливостей страхування відповідно до загальної класифікації (рис. 2).

За суб'єктом страхування	
<i>Страхова грамотність страхувальників</i>	
<i>фізичних осіб</i> за віком, освітою за місцем проживання за рівнем доходів за способом життя	<i>юридичних осіб</i> за видами діяльності
За етапом реалізації страхових послуг	
На етапі аквізиції (подання заяви, проведення андеррайтингу, укладання угоди)	
На етапі поточного обслуговування	
На етапі при настанні страхового випадку	
За інвестиційною складовою в договорі страхування	
Страхова грамотність у сфері страхуванні життя	
Страхова грамотність у загальному страхуванні	
За об'єктом страхування	
Страхова грамотність у майновому страхуванні	
Страхова грамотність в особистому страхуванні	
Страхова грамотність у страхуванні відповідальності	
За формою проведення страхування	
Страхова грамотність у добровільному страхуванні	
Страхова грамотність в обов'язковому страхуванні	
За родом небезпеки	
Страхова грамотність за видами ризиків	

Рис. 2. Класифікація страхової грамотності за ознаками

Джерело: розроблено авторами.

До того ж можна виділити два рівні страхової грамотності – базовий (початковий) та розширений. Складові цих рівнів зображено на рисунку 3.

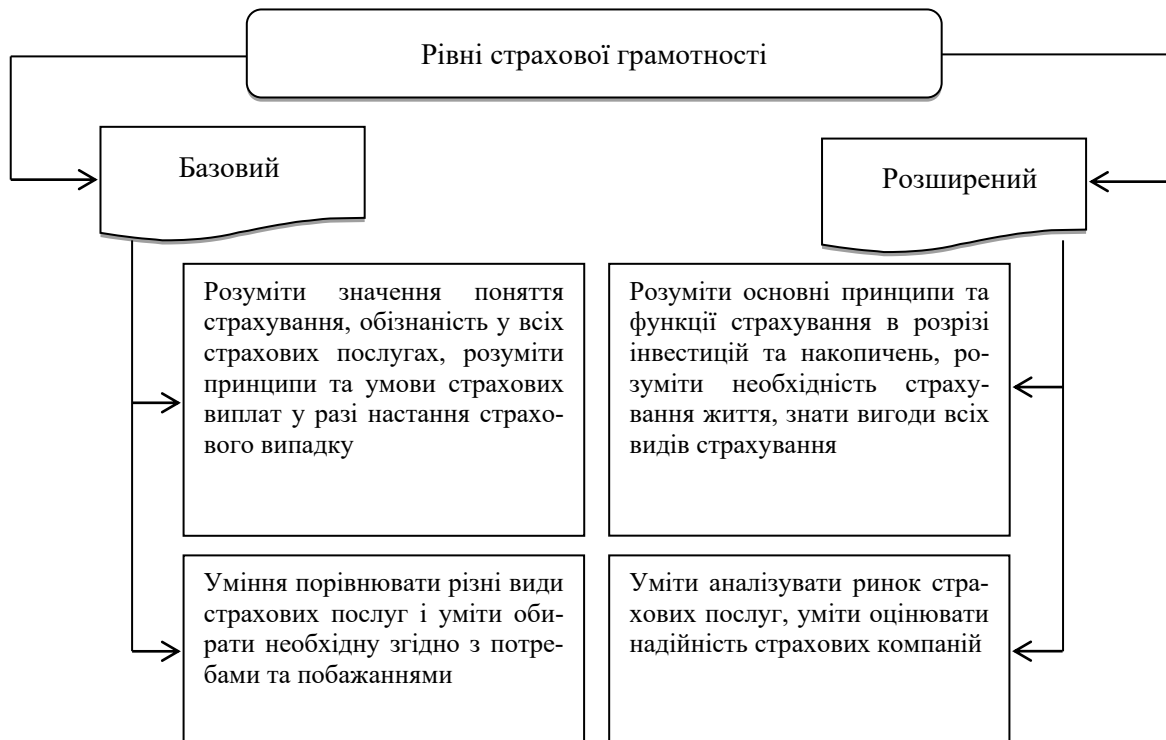

Рис. 3. Характеристика рівнів страхової грамотності

Джерело: складено авторами на основі джерела [3].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На перших етапах підвищення страхової грамотності насамперед необхідно приділити увагу базовому рівню, оскільки він містить усі необхідні знання та вміння для розуміння функціонування страхового ринку. Розширений рівень буде доречним у межах окремої програми з підвищення страхової грамотності.

На необхідність підвищення страхової грамотності також впливають чинники, які підвищують зацікавленість або навпаки стримують її. До чинників, які сприяють підвищенню попиту на страхову грамотність, належать:

1. Цифровізація – створення додатків від страхових компаній, що дають можливість оформлювати страхові послуги онлайн, що значно спрощує процедури оформлення страхових послуг та економлять час.

2. Активний розвиток туризму – подорожі закордон створюють необхідність вибору необхідного страхового поліса з медичного страхування, страхування відповідальності автовласника, страхування багажу тощо.

3. Постійні зміни на ринку страхових послуг – створення нових страхових полісів (страхування COVID-19) або удосконалення нових (перехід на нові умови).

4. Підвищення попиту на автотранспортні засоби – активний розвиток автотранспортного страхування, яке забезпечує страховий захист транспортного засобу, його власника та пасажирів, вантажу та багажу, якщо станеться страхова подія.

5. Нестабільність соціально-економічної ситуації в країні загрожує населенню можливістю втратити роботу та залишитись без доходу – страхування життя надає можливість накопичити кошти за рахунок попередніх внесків за договором страхування.

6. Підвищення кількості шахрайства з грошовими коштами населення – створює необхідність страхування банківських карток та інших фінансових інструментів.

Такі чинники впливають на посилення інтересу та уваги до страхування, а також на необхідність впровадження страхової грамотності з метою підвищення обізнаності населення, як правильно обрати необхідну страхову послугу, з якими страховими компаніями співпрацювати, як себе поводити у разі настання страхового випадку тощо.

Проте водночас є чинники, які стримують активне впровадження страхової грамотності. Одним із таких чинників є невеликі доходи населення, що тягне за собою відсутність можливості застрахуватись. Також одним із важливих факторів є менталітет людей, який базується на недовірі населення до страхового ринку та його складових. Крім цього, варто згадати сплеск пандемії коронавірусу COVID-19. Незважаючи на те, що це дало змогу страховим компаніям впровадити нові страхові послуги та перейти працювати в режим онлайн, все ж таки пандемія значно скорочує можливість реалізації програм з фінансової та страхової грамотності.

Попри те, що чинників, які посилюють зацікавленість у розвитку страхування більше, проте стримуючі фактори є достатньо вагомими. Тому варто звертати більше уваги на те, як оминати негативні чинники, які стримують зростання страхової грамотності та зробити наголос на чинниках, які здійснюють позитивний вплив на розвиток страхової сфери.

Загалом страхова грамотність є також складовою страхової культури населення. Страхова культура об'єднує ознаки, зв'язки та відносини страхової діяльності з метою розширенню знань у сфері страхування, а також навичок із використання цих знань у повсякденному житті [2].

Визначення страхової культури є дещо схожим на страхову грамотність, проте варто зазначити, що страхова грамотність є складовою та своєрідним інструментом для посилення страхової культури. Варто також зазначити, що страхова культура стосується не лише населення, а і страховиків.

Страхові компанії повинні створювати свій імідж та реалізовувати клієнтоорієнтовану стратегію, яка полягає у відсутності затримань чи зменшень страхових виплат, ввічливості та обізнаності персоналу, сервісі обслуговування тощо. Високий імідж страховика є одним із головних показників конкурентоспроможності страхової компанії на ринку.

Отже, достатній рівень страхової грамотності страхувальників та високий рівень страхової культури всіх суб'єктів страхових відносин є запорукою досконалого та ефективного розвитку страхового ринку загалом.

Висновки і пропозиції. Таким чином, страхова грамотність є важливою функціональною складовою фінансової грамотності, оскільки вона здійснює суттєвий вплив не тільки на економічних суб'єктів, а й на розвиток економіки країни. Тому одним із найважливіших аспектів подальшого розвитку страхового ринку в сучасних умовах виступає підвищення рівня страхової грамотності населення. Роль страхової грамотності полягає у формуванні знань та умінь за головними напрямками діяльності страхових компаній, оскільки страхові послуги, які надаються населенню, відіграють важливу роль у житті кожної людини.

Підвищення страхової грамотності населення є одним із ключових завдань на сучасному етапі розвитку економіки, тому необхідно більше приділяти уваги розробці та реалізації проєктів, спрямованих на просування фінансової обізнаності у страховій сфері, створенню відповідних громадських організацій для підготовки консультантів, які на волонтерських засадах будуть допомагати населенню освоювати питання страхового захисту.

Для формування програми підвищення страхової грамотності важливо визначити рівень знань населення про механізм організації страхового захисту та чинники, які забезпечують його ефективність для страхувальників. На основі проведених досліджень необхідно розробити алгоритм підвищення страхової грамотності для формування моделі поведінки суб'єктів страхування на всіх етапах реалізації страхових послуг.

З метою підтвердження значення фінансової обізнаності у сфері страхування населення не тільки для підвищення його добробуту, а і для зростання економіки країни необхідно розробити та прийняти стратегію підвищення страхової грамотності в Україні.

Список використаних джерел

1. Бочкарникова Н. В. Страховая культура: две стороны одной медали / Н. В. Бочкарникова // Дискусия: журнал научных публикаций. – 2010. – № 6. – С. 6-8.
2. Журавка О. С. Страховая культура как один из факторов влияния на развитие страхования [Електронний ресурс] / О. С. Журавка, С. Г. Лопатченко // Эффективная экономика. – 2015. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4102>.
3. Закирова О. В. Страховая грамотность населения: оценка составляющих / О. В. Закирова, Е. Р. Мингазинова // Вестник НГИЭИ. – 2020. – № 9(112). – С. 126-136.
4. Навіщо українцям потрібна фінансова грамотність. Розповідає експертка [Електронний ресурс] // Суспільне Новини. – Режим доступу: <https://suspilne.media/114223-naviso-ukraincam-potribna-finansova-gramotnist-rozpovidae-ekspertka>.
5. Що таке фінансова грамотність - основи для початківців + ТОП-9 порад, з чого почати вивчення фінансової грамотності [Електронний ресурс] // Бізнес кіт – інтернет-журнал. – Режим доступу: <https://biznescat.com/informatsiia/74-shcho-take-finansova-gramotnist.html>.
6. Важливість фінансової грамотності та міжнародний досвід / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=83136318.
7. Ситник Н. С. Роль страхування у забезпеченні фінансової безпеки держави в умовах пандемії COVID-19 / Н. С. Ситник, Я. В. Кунинець // Економіка та підприємництво. – 2021. – № 3(120). – С. 122-127.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

8. Сокіл Л. Вплив фінансової грамотності населення на формування раціональної споживчої поведінки на ринку страхових послуг / Л. Сокіл // Світ фінансів. – 2012. – № 1. – С. 155-162.
9. Панченко О. І. Типологізація фінансових ризиків як основа організації їх страхового захисту / О. І. Панченко // Бізнес-інформ. – 2019. – № 3. – С. 350-357.
10. Результати аналізу звітності страховиків за 2020 рік. Наглядові дії за виявленими порушеннями у звітності за 9 місяців 2020 року / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://xn--80affa3aj0al.xn--80asehdb/9d488471-3316-4eec-935e-e649bca11ac3>.

References

1. Bochkarnikova, N.V. (2010). Strakhovaia kultura: dve storony odnoi medali [Insurance culture: two sides of the same coin]. *Diskussii: zhurnal nauchnykh publikatsii – Discussion: journal of scientific publications*, (6), 6-8.
2. Zhuravka, O.S., & Lopatchenko, S.G. (2015). Strahova kultura yak odin z chynnivkiv vplyvu na rozvytok strakhuvannia [Insurance culture as one of the factors influencing the development of insurance]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (5). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4102>.
3. Zakirova, O.V., & Mingazinova, E.R. (2020). Strakhovaia gramotnost naseleniia: otsenka sostavliaiushchikh [Insurance literacy of the population: assessment of components]. *Vestnik NGIEI – Vestnik NGIEI*, (9(112)), 126-136.
4. *Suspilne Novyny [Public News]*. (n.d.). Navishcho ukraintsiam potribna finansova hramotnist. Rozpovidae ekspertka [Why Ukrainians need financial literacy. The expert tells]. <https://suspilne.media/114223-naviso-ukraincam-potribna-finansova-gramotnist-rozpovidae-ekspertka>.
5. Shcho take finansova hramotnist – osnovy dlia pochatkivtiv TOP-9 porad, z choho pochaty vyvchennia finansovoi hramotnosti [What is financial literacy - the basics for beginners + TOP-9 tips on how to start studying financial literacy]. *Biznes kit – Internet-zhurnal – Business cat - online magazine*. <https://biznescat.com/informatsiia/74-shcho-take-finansova-gramotnist.html>
6. *Natsionalnyi bank Ukrainy [National Bank of Ukraine]*. (n.d.). Vazhlyvist fiInansovoi hramotnosti ta mizhnarodnyi dosvid [The importance of financial literacy and international experience]. https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=83136318.
7. Sytnyk, N.S., & Kunynets, Ya.V. (2021). Rol strahuvannia u zabezpechenni finansovoi bezpeky derzhavy v umovah pandemii COVID-19 [The role of insurance in ensuring the financial security of the state in the context of the COVID-19 pandemic]. *Ekonomika ta pidpriemnistvo – Economics and Entrepreneurship*, (3(120)), 122-127.
8. Sokil, L. (2012). Vpliv finansovoyi gramotnosti naselennya na formuvannya ratsionalnoyi spozhivchoyi povedinki na rinky strahovih poslug [The impact of financial literacy of the population on the formation of rational consumer behavior in the insurance market]. *Svit finansiv – World of Finance*, (1), 155-162.
9. Panchenko, O.I. (2019). Tipologizaciya finansovih rizikiv yak osnova organizacii ih strahovogo zahistu [Typology of financial risks as a basis for organizing their insurance protection]. *Biznes Inform – Business Inform*, (3), 350-357.
10. *Natsionalnyi bank Ukrainy [National Bank of Ukraine]*. (n.d.). Rezultati analizu zvitnosti strahovikiv za 2020 rik. Naglyadovi diyi za viyavlenimi porushennyami u zvitnosti za 9 misyatsiv 2020 roku [Results of the analysis of insurers' reporting for 2020. Supervisory actions on identified violations in the reporting for 9 months of 2020 / National Bank of Ukraine]. <https://xn--80affa3aj0al.xn--80asehdb/9d488471-3316-4eec-935e-e649bca11ac3>.

Отримано 03.12.2021

UDC 36:368.013

Olena Panchenko

PhD in Economics, Associate Professor

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: pan68@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8071-4983>ResearcherID: [F-6779-2016](https://orcid.org/0000-0001-8071-4983)

Nataliia Kholiavko

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: natasha290186@ukr.net

Mariia Kolotok

Student

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine).

E-mail: masha_kolotok@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3557-6459>

**INSURANCE LITERACY OF THE POPULATION AS A KEY CONDITION
FOR THE DEVELOPMENT OF THE INSURANCE MARKET**

In the conditions where economic entities are increasingly taking responsibility for personal security and financial well-being, special attention should be paid to improving financial literacy in insurance. The importance of improving insurance literacy of the population is also due to the need to raise the level of culture of all participants in insurance relations, which will ultimately increase the efficiency of the insurance institution and economy of the country. Therefore, increasing insurance literacy of the population is one of the key objectives at the present stage of the insurance market development and requires a comprehensive study.

Within the article it is stated that the purpose of the study is to reveal the essence and importance of insurance literacy to ensure the population and justify the need to increase it in modern conditions.

In the article, the essence and the content of financial literacy as an important condition for economic development is revealed. It is established that insurance literacy is an important component of financial literacy, which is based on a set of knowledge about insurance, skills and abilities that shape the attitude and appropriate pattern of the people's behavior in the insurance market.

Within the article, the author's approach to the classification of insurance literacy based on which you can develop a model of behavior of insurance entities in choosing the insurer and insurance services, in the process of servicing the insurance contract and in the event of an insured event is revealed. The main features of the classification are the following ones: subjects of insurance, stages of the implementation of insurance services, presence of the invest component, objects of insurance, form of insurance, and type of danger.

It is found within the study that improving insurance literacy has a positive impact on policyholders, insurers, and the level of economic development in general. Based on the definition of benefits for all subjects of insurance relations, the need to increase financial literacy in modern conditions is justified.

In the article, the factors that influence the increase in interest in improving financial literacy, or conversely, constrain it are considered.

Key words: financial literacy; financial culture; insurance market; insurance culture; insurance literacy.

Table: 1. **Fig.:** 3. **References:** 10.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-203-209

УДК 657.7

JEL Classification: M41; M42

Наталія Стельмах

кандидат економічних наук, доцент кафедри аудиту

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

E-mail: nataliastelmakh1405@gmail.com, **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-4105-2301>**ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ**

Головна місія судово-бухгалтерської експертизи полягає у виявленні та запобіганні економічній злочинності. У статті розглянуто джерела інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи. Зазначено, що, крім якісного нормативно-правового забезпечення, необхідне і фактографічне. Об'єктом судово-бухгалтерської експертизи є сукупність документально зафіксованих фактів господарської діяльності, що стали предметом досудового розслідування чи судового розгляду у сфері економічної злочинності. Виділено критерії, за якими характеризують якість наданих документів. Визначено вплив наданих на експертизу документів на якість висновку експерта.

Ключові слова: інформаційне забезпечення; бухгалтерська експертиза; документ; експерт; фактографічна інформація; нормативно-правове забезпечення.

Бібл.: 8.

Постановка проблеми. Судово-бухгалтерська експертиза є важливим інструментом запобігання, боротьби та викриття економічних злочинів і порушень фінансово-господарської дисципліни. Своєчасність та правильність її застосування впливає на ефективність розслідування. Дотримання чинного законодавства, якісне інформаційне забезпечення судово-бухгалтерської експертизи та належне використання її матеріалів допомагають розкрити злочини, визначити справжні розміри заподіяних збитків, зберегти майно власників.

Ефективність судово-бухгалтерської експертизи визначається не лише комплексом методів та прийомів і необхідними знаннями експерта-бухгалтера, а й інформаційним забезпеченням експертизи, призначення якого полягає в багатоаспектному та комплексному інформуванні безпосередніх виконавців експертного дослідження про реальний стан і зміни у функціонуванні визначених об'єктів судово-бухгалтерської експертизи. Для забезпечення превентивного ефекту судово-бухгалтерської експертизи потрібно систематизувати інформаційну базу для її провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування і розвиток теорії та методології судово-бухгалтерської експертизи здійснено в дослідженнях таких учених, як М. Базась [1], І. Голяш, Л. Михальчишина, Д. Павлюк [3], І. Панченко [4], Л. Парфентій [5], О. Разборська [6], С. Романів [7], Т. Ротару, Д. Тищенко [5], А. Ужва [8] та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Актуальність теми зумовлена тим, що при зростанні ролі судово-бухгалтерської експертизи недостатньо уваги приділяється її інформаційному забезпеченню.

Мета статті. Метою статті є оцінка інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи.

Виклад основного матеріалу. Бухгалтерський облік забезпечує постійний моніторинг різноманітних бізнес-операцій і процесів, що відбуваються на підприємстві. Підґрунтям для відображення інформації про здійснені господарські операції в бухгалтерському обліку є первинні документи. Вони є джерелом інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень, контролю за збереженням товарно-матеріальних цінностей та коштів, мають юридичну силу в разі виникнення претензій і позовів, є джерелом відомостей про фінансово-господарську діяльність господарюючого суб'єкта з метою економічного аналізу та контролю.

Серед науковців поширена думка, що у процесі судово-бухгалтерської експертизи досліджуються лише документи, які пройшли перевірку при відображенні зазначених у них фактів господарської діяльності в бухгалтерському обліку.

У визначенні об'єкта судово-бухгалтерської експертизи в літературі відзначається безліч напрямів та думок. Частина науковців вважає, що об'єктом судово-бухгалтерської експертизи є господарські операції, які відображені в документах бухгалтерського обліку, що стали об'єктом слідства чи судового розгляду. Інші вважають, що об'єктом судово-бухгалтерської експертизи є документи бухгалтерського обліку, які долучені до справи. На основі проведеного аналізу думок різних авторів, можна зробити висновок, що об'єктами судово-бухгалтерської експертизи, згідно із визначення, об'єкт судово-бухгалтерської експертизи поєднує характеристики об'єктів бухгалтерського обліку та судової експертизи і являє собою документально зафіксовані факти господарської діяльності, що стали предметом досудового розслідування чи судового розгляду у сфері виявлення, розслідування та запобігання економічній злочинності.

У процесі вивчення господарських операцій експерту-бухгалтеру доводиться працювати з величезною кількістю документів. У кримінально-процесуальному та цивільному праві документи мають значення як речові докази у справі, що розслідується. Для експерта-бухгалтерський документ має значення письмового доказу [1].

Так, з погляду судово-бухгалтерської експертизи під «документом розуміють письмовий акт, що містить певні реквізити та відображає господарські операції та інші факти, з якими закон пов'язує настання економіко-правових наслідків» [2]. У господарській діяльності підприємств документи є носієм не тільки економічної, а й правової інформації. Оскільки відображення господарських операцій здійснюються через документи, вони стають носіями економічної інформації. Економічна інформація документа – це інформація, яка відображає динаміку змін у власності. Документи стають носіями правової інформації, оскільки, як фізичні об'єкти, вони містять дані, необхідні для отримання всебічної картини операцій.

Документ матиме доказове значення тільки тоді, коли він відповідає встановленій законодавством формі.

Кожна господарська операція породжує у документації складні інформаційні ланцюги та мережі. Для їх ефективного вивчення необхідно побудувати схему документообігу та інформаційних зв'язків між документами. Чітке формування системи документообігу сприяє отриманню повної та своєчасної інформації про роботу господарюючого суб'єкта та окремих осіб, що підвищує дієвість бухгалтерського контролю. Документообіг регламентується графіком, який складається головним бухгалтером. Графік, що затверджується наказом керівника підприємства, повинен сприяти покращенню бухгалтерської роботи, посиленню контрольних функцій бухгалтерського обліку, підвищенню рівня автоматизації облікових робіт.

Вивчення бухгалтерських документів з урахуванням їх інформаційних зв'язків є дуже важливим. Якщо фактично якась із господарських операцій не виконувалася або була здійснена в іншому в порівнянні з документальними даними вигляді, розмірі або іншим способом, це неодмінно має проявитися у невідповідності даних, які в різних документах. Ця закономірність зумовлена насамперед тим, що в різних документах відображаються різні складові частини однієї і тієї ж операції, і якщо які-небудь їх дані не відповідають реальним процесам, що відбуваються, то показники в документах не можуть бути взаємопов'язані [2].

У документах відображені різноманітні за змістом господарські операції. Щоб документ мав юридичну силу, потрібен повний опис операції, що здійснюється, тобто наявність реквізитів. Аналіз експертної практики показує відсутність єдиного підходу до виявлення недоброякісних документів з метою їх подальшого вивчення та визначення

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

наслідків їх використання господарюючим суб'єктом з погляду суттєвості спотворення обліку та звітності загалом. Коли потрібно знайти підроблені (недоброякісні) документи потрібно зважати на те, що:

- найпростіше приховати сліди злочину в бухгалтерському обліку за допомогою приписування та інформаційного зв'язку документів;
- виправлення заднім числом взаємопов'язаних документів, що були складені раніше сумнівного періоду;
- деякі документи захищені системою нумерації в підшитих журналах, що ускладнює взаємозв'язок усієї системи даних документів;
- так звані «первинні документи» в загальному інформаційному ланцюгу не є істинно початковими.

Тому всі зазначені зв'язки також мають бути перевірені. Коли виявляють відсутність одного чи кількох взаємозалежних документів постає питання достовірності як первинних документів, так і даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Водночас відсутність документів не означає, що їх взагалі не було. Документи могли бути втрачені, викрадені, знищені тощо. Якщо слідчим шляхом не вдається отримати відсутню, проте необхідну для справи інформацію, доцільно проконсультуватися з експертом-бухгалтером про можливість її реконструкції.

Для класифікації документів за якісними ознаками (тобто для поділу їх на доброякісні та недоброякісні) підприємствам, ревізорам та експертам доцільно використовувати критерії доброякісності документів: формальний критерій, критерій законності, критерій реальності, критерій дійсності здійснених операцій [1].

Формальний критерій. Будь-який якісний документ повинен бути складений за певною формою, мають бути заповнені всі необхідні реквізити, починаючи з назви господарюючого суб'єкта та закінчуючи підписами осіб, які оформляли та санкціонували дану господарську операцію. Одним з найбільш грубих порушень, що негативно впливають на захисні функції бухгалтерського обліку є складання взаємозалежних документів у зворотній послідовності [1]. Наприклад, документи про прибуткування готової продукції з цеху на склад (акт приймання-передачі, накладна внутрішньогосподарського призначення, реєстр зданої на склад готової продукції і т. ін.) складаються пізніше й на основі накладних про відпуск цієї ж продукції покупцям, внаслідок чого з'являється неврахована кількість готової продукції на складі.

При цьому порядку вилучення цінностей на будь-якому проміжному етапі (в цьому випадку неопробування або неповне опробування на склад продукції) не викликає нестачі або невідповідності в документах. Таке порушення може розглядатися як умовне, що сприяє вчиненню протиправних дій.

Критерій законності. Господарська операція, відображена в документі, має бути законною за своїм змістом. Забороняється приймати до виконання та оформлення первинних документів за операціями, що суперечать чинному законодавству.

Контроль за відповідністю здійснюваних господарських операцій відповідно до чинного законодавства має забезпечувати головний бухгалтер [1].

Критерій реальності. Документ повинен відображати зміст саме тієї господарської операції, на яку він був створений, причому відображати цей зміст у неспотвореному вигляді щодо обсягів, дати, учасників тощо. Своєчасне та якісне оформлення первинних облікових документів, передача їх у встановлені терміни для відображення в бухгалтерському обліку, а також достовірність їхніх даних повинні забезпечувати особи, які склали та підписали ці документи [1].

Критерій дійсності здійснених операцій. Первинні документи, які відповідають усім передбаченим вимогам, що визнаються доброякісними, можуть бути прийняті до обліку та використані в судово-слідчій діяльності як письмові речові докази. Документи, що не відповідають хоча б одному з перерахованих критеріїв, є недоброякісними.

Саме в недоброякісних документах можна знайти ознаки та дані про допущені економічним суб'єктом помилки та відхилення від норм, значна частина яких може бути навіть класифікована як зловживання персоналу чи адміністрації.

Питання про випадкове або навмисне походження недоброякісних та недостовірних документів не слід вирішувати лише документальним дослідженням. Для цього доцільно використати комплекс прийомів документальної та фактичної перевірки, що дозволить найбільш об'єктивно та повно оцінювати досліджувані документи та відображені в них господарські операції.

Водночас документи можуть переглядатися без попереднього їх групування або класифікації, у тому порядку, як вони надані. При такому несистематизованому перегляді з'являється можливість встановлення правильності чи неправильності кожного документа окремо. Проте експерт буде неспроможний охопити перевіркою якусь господарську операцію загалом – можуть залишитися невідкритими такі факти, як, наприклад, спотворення собівартості продукції внаслідок невчасного списання витрачених матеріалів та понесених витрат, виплати за відрядними нарядами за роботи, які фактично не виконувались тощо. Тому несистематизований перегляд документів не є достатньо надійним та доцільним методом документальної перевірки. Ним слід користуватися за умови загального попереднього ознайомлення з документами економічного суб'єкта.

Використовуючи дані бухгалтерського обліку, експерти часто роблять категоричний висновок про недостачі, порушення, зловживання, розмір матеріальних збитків. При цьому обов'язковою умовою є те, що зафіксовані в документах операції дійсно мали місце. Перевірка бухгалтерського обліку дає певну характеристику фінансово-господарської діяльності, проте окреслена строгими межами власної методології, система бухгалтерського обліку є частиною загальної інформаційної системи, яка краще чи гірше взаємодіє з іншими її частинами. Крім того, вивчення лише бухгалтерських документів не дає можливості розкривати всі скоєні економічні злочини та умови [6].

З досвіду видно, що частина господарських операцій не відображаються в документах або знаходять своє відображення частково. Це приклади несанкціонованого переміщення коштів, цінних паперів, товарно-матеріальних цінностей тощо. Такі процедури можуть здійснюватися без формування документів і є повністю або частково нетоварними чи немонетарними. Стає складно встановити такі факти через деякий час, тому що відповідні матеріальні цінності можуть вилучатися за допомогою списання у витрату за підвищеними нормами, використовуватися для виробництва неврахованої продукції і т. ін. Найбільш точні дані можуть бути отримані в процесі оперативного контролю, що здійснюється на момент вчинення незаконних операцій.

Позиція фахівців, згідно з якою найбільш повна інформація про шукані обставини з високою гарантією її достовірності міститься в різноманітних офіційних документах, що є формалізованим відображенням подій, складених відповідно до прийнятого порядку та правил, що відповідають встановленим вимогам щодо їхнього змісту, форми та реквізитів, не є безперечною. Обмеження дослідження перевіркою документів і методично й процесуально не можна визнати правильним, оскільки при цьому можуть бути втрачені суттєві обставини справи, що розслідується. Якість узагальнюючого документу за результатами перевірок за завданням правоохоронних органів залежить від всебічного дослідження операцій та фактів, що стосуються поставлених на вирішення питань, шляхом:

- вивчення всієї наданої експерту-бухгалтеру як фахівцю з бухгалтерського обліку, аналізу та контролю встановленої офіційної та залученої до справи будь-якої іншої інформації, що висвітлює обставини справи;

- повного використання всіх можливих методів та прийомів дослідження документальних даних;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- правильної оцінки документальних даних та аргументації свого висновку для того, щоб цей висновок логічно впливав із дослідження і виключав можливість двоякого тлумачення.

З кримінально-процесуальних норм, що регламентують судово-бухгалтерську експертизу, впливає вимога конкретного відображення в постанові слідчого тих матеріалів, які вирішено піддати спеціальному дослідженню. Чіткий перелік матеріалів потрібен для оцінки об'єктивності підбору й достатності матеріалів для дослідження та вирішення інших питань, що виникають під час оцінювання експертизи. Важливо, щоб перелік матеріалів був складовою постанови (ухвали) про призначення експертизи, давав чітке уявлення про те, які саме матеріали надсилаються експерту бухгалтеру.

При поданні матеріалів експерту вказують кількість томів та аркушів у кожному томі, вид, кількість та номери документів, якій установі вони належать і до якого періоду часу належать. Постанова про призначення експертизи містить конкретний перелік документів та інших матеріалів, що спрямовуються на експертизу. Проте зазвичай потрібен спеціальний відбір для експертизи тієї частини матеріалів справи, що справді належить до предмета дослідження.

Такий підхід до дослідження питань, поставлених перед експертом, дозволяє виділити такі групи об'єктів судово-бухгалтерської експертизи:

- що містять у собі факти, що підлягають дослідженню;
- відображають виникнення і зміни досліджуваних фактів;
- полегшують з'ясування сенсу і межі дослідження фактів.

Використання такої класифікації об'єктів дослідження експертом-бухгалтером в експертній практиці сприятиме покращенню якості проведення та результатів судово-бухгалтерської експертизи.

Експерт-бухгалтер, маючи матеріали бухгалтерського обліку для відповіді на поставлені питання, не повинен відмовлятися від використання інших даних, зокрема від дослідження необлікової документації. Зазвичай необлікові документи фіксують економічні явища та складаються матеріально відповідальними та іншими особами. Вони характеризують рух товарно-матеріальних цінностей, розмір матеріальної шкоди та період її виникнення, розподіл сум матеріальних збитків між посадовими та матеріально відповідальними особами тощо. Такі документи перебувають поза бухгалтерським контролем і самостійного доказового значення не мають, але можуть бути успішно використані правоохоронними органами при оцінці виявлених фактів та визначенні ступеня вини окремих працівників у допущених порушеннях та зловживаннях [8].

Однак важливо надавати експертам-бухгалтерам лише той матеріал, який дійсно необхідний для повного вирішення питання експертизи. Вивчення зайвих матеріалів викликає невиправдану витрату сил та коштів, подовжує терміни експертизи. І навпаки, необґрунтовані обмеження щодо досліджуваного матеріалу можуть звужити можливість перевірки та спричинити її неповну. Неповнота матеріалів, наданих експерту, є результатом недостатніх знань специфіки економічних процесів органів, що призначили експертизу.

Необлікова документація має досліджуватися експертом-бухгалтером у межах її долучення до справи. Проблеми її використання в експертизі багато в чому пов'язані з різноманіттям форм цих документів та різним ступенем їх оформлення. Експертна практика показує, що у складі зазначеної документації трапляються неповноцінні документи, що містять такі недоліки, як недбалість оформлення, виправлення, відсутність підписів осіб, які здійснили операції, неясно або неповністю вказані операції, найменування, прізвища та ін. У деяких випадках така документація не охоплює весь обліковий період і є уривчастою. У зв'язку з цим виникає потреба у визначенні порядку оцінки необлікових документів та меж їх використання в бухгалтерській експертизі. У

судово-слідчій практиці у справах про розтрата, розкрадання та недостачі товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів важливим та визначальним для встановлення об'єктивної істини є достовірність документів за їхньою суттю. За цих умов необлікові документи та копії документів бухгалтерського обліку (фотознімки, письмові дублікати, засвідчені нотаріально, компетентною установою або органом розслідування), залучені до справи, можуть досліджуватися та оцінюватись як будь-які інші офіційні документи. Необхідними даними такого необлікового документу слід вважати відомості про те, ким, коли і яка зроблена операція, про точні розміри операції (найменування товарно-матеріальних цінностей, кількість, сорт, ціна, сума).

Таким чином, межі використання необлікової документації для обґрунтування висновків експерта-бухгалтера повною мірою визначаються її оформлення, конкретним змістом поставлених перед бухгалтерською експертизою питань та обставинами справи. Тому заздалегідь визначити повний перелік випадків можливого використання необлікової документації та її обсягів неможливо. Водночас у багатьох випадках дослідження облікової та необлікової документації без додаткових пояснень осіб, які мали відношення до їх складання або відання, а також здійснення операцій, відображених у документах, не дозволяє всебічно та правильно відповісти на поставлені питання слідства. Іноді оформлені за формою документи не відображають фактично здійснених операцій по суті або є неясними за своїм змістом. Повний облік показань свідків та обвинувачених, що належать до предмета бухгалтерської експертизи, сприяє більш глибокому вивченню пред'явлених матеріалів, тобто роз'яснення сутності документально оформлених операцій, порядку складання та проходження документів. Одночасно це сприяє вибору правильного способу (прийому) дослідження облікових даних.

Висновки і пропозиції. Аналіз інформаційного забезпечення судово-бухгалтерської експертизи засвідчує, що крім нормативно-правових документів, які регламентують її здійснення, важливу роль відіграють документи, сформовані на підприємстві. Проте експерт-бухгалтер повинен володіти не лише знаннями з обліку, аналізу та контролю, а і знати специфіку роботи суб'єкта господарювання (галузь економіки: будівництво, торгівля, сільське господарство), щоб надати якісний висновок.

Список використаних джерел

1. Базась М. Ф. Теоретико-методологічні засади судово-бухгалтерської експертизи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Базась М. Ф. – К. : МАУП, 2007. – 488 с.
2. Легенчук С. Ф. Документування в бухгалтерському обліку: процесний підхід : монографія / С. Ф. Легенчук, К. О. Вольська, О. В. Вақун. – Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2016. – 228 с.
3. Павлюк Д. Є. Проблеми підвищення ефективності проведення судово-економічних експертиз / Д. Є. Павлюк, Л. Г. Михальчишина // *Фінанси, облік і аудит*. – 2012. – № 5. – С. 22–24.
4. Панченко І. А. Організація судово-бухгалтерської експертизи в Україні: сутність та порядки здійснення / І. А. Панченко // *Міжнародний збірник наукових праць*. – 2010. – Вип. 1(4). – С. 335–340.
5. Парфентій Л. А. Слабкі сторони судово-бухгалтерської експертизи в Україні та основні напрями її вдосконалення / Л. А. Парфентій, Д. О. Тищенко // *Інформаційні технології в соціокультурній сфері, освіті та економіці : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. – К., 2018. – С. 221–223.
6. Разборська О. О. Роль судово-бухгалтерської експертизи у вирішенні кримінальних та цивільних справ / О. О. Разборська // *Бухгалтерський облік, аналіз і аудит*. – 2014. – Вип. III (55). – С. 309–317.
7. Романів С. Р. Основні напрями вдосконалення правового регулювання судово-економічної експертизи в Україні / С. Р. Романів, І. Д. Голяш // *Економіка і суспільство*. – 2017. Вип. 10. – С. 796–802.
8. Ужва А. М. Проведення судово-бухгалтерської експертизи як складової економічного контролю / А. М. Ужва, Т. В. Ротару // *Фінанси, учет, банки*. – 2014. – № 1 (20). – С. 264–269.

References

1. Bazas, M.F. (2007). *Teoretyko-metodolohichni zasady sudovo-bukhhalterskoi ekspertyzy [Theoretical and methodological principles of forensic accounting]*. MAUP.
2. Lehenchuk, S.F., Volska, K.O., Vakun, O.V. (2016). *Dokumentuvannia v bukhhalterskomu obliku: protsesnyi pidkhid [Documentation in accounting: a process approach]*. Vydavets Kushnir H. M.
3. Pavliuk, D.Ye., Mykhalchyshyna, L.H. (2012). Problemy pidvyshchennia efektyvnosti provedennia sudovo-ekonomichnykh ekspertyz [Problems of increasing the efficiency of forensic economic examinations]. *Finansy, oblik i audyt – Finance, Accounting and Auditing*, (5), 22–24.
4. Panchenko, I.A. (2010). Orhanizatsiia sudovo-bukhhalterskoi ekspertyzy v Ukraini: sutnist ta poriadok zdiisnennia [Organization of forensic accounting in Ukraine: the essence and procedure]. *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats – International collection of scientific papers*, 1(4), 335-340.
5. Parfentii, L.A., Tyshchenko, D.O. (2018). Slabki storony sudovo-bukhhalterskoi ekspertyzy v Ukraini ta osnovni napriamy yii vdoskonalennia [Weaknesses of forensic accounting in Ukraine and the main directions of its improvement]. *Informatsiini tekhnolohii v sotsiokulturnii sferi, osviti ta ekonomitsi : materialy Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii – Information technologies in the socio-cultural sphere, education and economy: materials of the International scientific-practical conference* (pp. 221-223).
6. Razborska, O.O. (2014). Rol sudovo-bukhhalterskoi ekspertyzy u vyrishenni kryminalnykh ta tsyvilnykh sprav [The role of forensic accounting in resolving criminal and civil cases]. *Bukhhalterskyi oblik, analiz i audyt – Accounting, analysis and audit*, III (55), 309-317.
7. Romaniv, S.R., Holiash, I.D. (2017). Osnovni napriamy vdoskonalennia pravovoho rehuliuвання sudovo-ekonomichnoi ekspertyzы v Ukraini [The main directions of improving the legal regulation of forensic economic examination in Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and Society*, 10, 796-802.
8. Uzhva, A.M., Rotaru, T.V. (2014). Provedennia sudovo-bukhhalterskoi ekspertyzы yak skladovoi ekonomichnoho kontroliu [Conducting forensic accounting examination as a component of economic control]. *Finansy, uchet, banki – Finance, accounting, banks*, (1(20)), 264-269.

Отримано 24.11.2021

UDC 657.7

Natalia Stelmakh

PhD in Economic Sciences, Associate Professor of Audit
Vadym Hetman Kyiv National University of Economics (Kyiv, Ukraine)

E-mail: nataliastelmakh1405@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-4105-2301>

INFORMATION PROVISION OF FORENSIC ACCOUNTING

An important mission of forensic accounting expertise is to identify and prevent economic crime. Today, scientists and practitioners mostly study procedural issues of forensic accounting expertise. Organizational and methodological principles of the prevention, identification and termination of economic offenses in the conditions of the accounting reform are not studied efficiently. At the same time, today the possibilities of committing violations have expanded, state control over the activities of economic entities has significantly weakened, motivation for theft and other abuses has significantly increased.

Practical need for forensic accounting expertise is due to the fact that investigators often experience difficulties in detecting distortions in the fact of economic activities of the enterprise and violations of financial discipline that caused material losses for the enterprise. Thus, forensic accounting expertise is an important means of collecting evidence in many criminal and civil cases of violation and abuse. A qualified opinion of an expert accountant contributes to the establishment of objective truth and a fair court decision. To provide the expert's opinion, it is necessary to provide sources of information. Information sources of forensic accounting expertise are divided into legislative, normative, and factual. Authentic sources of information provided to the expert for study must meet the quality criteria (formal criterion, legality criterion, reality criterion, and validity criterion of carried out transaction).

Documents, both accounting and non-accounting, reflect a variety of economic transactions. To identify unfavourable documents, the experts needs to consider that prescribing, paperwork can take place in hindsight, etc. To establish these violations, you must check all related documents. However, the expert accountant must have not only knowledge of accounting, analysis and control, but also know the specifics of the business entity (branch of economy: construction, trade, agriculture) to provide a qualitative conclusion.

Keywords: information support; accounting expertise; document; expert; factual information; regulatory support.

References.: 8.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-210-216

УДК 35.078.5:332.12

JEL Classification: G19; G23; O18; R11

Олена Парубець

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: olena.parubets@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5357-7581>

ResearcherID: [H-5503-2015](https://orcid.org/0000-0001-5357-7581)

Максим Забаштанський

доктор економічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту
бізнесу, природокористування і туризму

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: mazani@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8966-8116>

ResearcherID: [G-6145-2014](https://orcid.org/0000-0002-8966-8116)

**ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ФІНАНСОВОГО ІНЖИНІРИНГУ
ЯК ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**

У статті розкрито сутність поняття «фінансовий інжиніринг» як теоретико-практичного підґрунтя розробки і впровадження стратегій фінансового забезпечення розвитку територіальних громад, забезпечення фінансової автономії органів місцевого самоврядування та фінансової самостійності місцевих бюджетів на основі застосування сучасних фінансових інновацій, фінансових технологій для вирішення фінансових проблем та використання фінансових можливостей. Розкрито й обґрунтовано роль фінансового інжинірингу у фінансовому забезпеченні розвитку територіальних громад у сучасних умовах. Наведено типологію інструментів фінансового інжинірингу та сферу їх практичного застосування.

Ключові слова: фінансовий інжиніринг; інструменти; фінансове забезпечення; територіальні громади; розвиток; фінансові технології

Табл.: 1. Рис.: 1. Бібл.: 17.

Постановка проблеми. Проблеми фінансового забезпечення територіальних громад є актуальними протягом тривалого періоду. Неможливість у повному обсязі формувати дохідну частину місцевих бюджетів призводить до скорочення видатків та невиконання в повному обсязі власних і делегованих повноважень, що покладаються на органи місцевого самоврядування. Одним із дієвих напрямів вирішення зазначених проблем є застосування інструментів фінансового інжинірингу для покращення фінансового забезпечення територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансовий інжиніринг, будучи досить новим поняттям, не має єдиного визначення в науковій економічній літературі. Відсутнє тлумачення цього терміна й у нормативно-законодавчих актах, що регулюють діяльність фінансового сектору. Представимо наявні в науковій літературі визначення поняття «фінансовий інжиніринг» у табличній формі (див. таблицю).

Згідно з наведеними в таблиці визначеннями та перекладаючи їх у сферу фінансового забезпечення територіальних громад, фінансовий інжиніринг можна розуміти як:

- процес управління фінансами територіальних громад, прийняття фінансових рішень, спрямованих на збільшення місцевих фінансових ресурсів;
- фінансові технології – створення нових фінансових інновацій, спрямованих на забезпечення місцевого соціально-економічного розвитку, використання фінансових можливостей територіальних громад; впровадження сучасних фінансових технологій у взаємодію органів місцевого самоврядування, бізнес-структур, мешканців територіальних громад;
- інструмент – управління фінансовими ризиками, що виникають на рівні територіальних громад у сучасних умовах; зменшення загроз фінансовій безпеці на рівні територіальних громад; фінансового забезпечення; досягнення фінансової самостійності місцевих бюджетів та фінансової автономії органів місцевого самоврядування.

Дефініція поняття «фінансовий інжиніринг»

Автор	Визначення
О. В. Глушенко	Фінансовий інжиніринг – це сукупність інноваційних прийомів, методів та технологій штучного створення фінансових інструментів, послуг та продуктів з визначеними раніше якостями [1].
Дж. Маршалл, В. Бансал	Фінансовий інжиніринг – це розробка та застосування фінансової технології для виконання фінансових завдань та створення вартості через розпізнавання сприятливих фінансових можливостей [2].
І. О. Бланк	Фінансова інженерія – це процес цілеспрямованої розробки нових фінансових інструментів або нових схем здійснення фінансових операцій [3].
В. О. Величкін, М. В. Тимошенко	Фінансовий інжиніринг розв'язуючи складну проблему управління суб'єктом господарювання, розчленовує її на підпроблеми, здатні сприйняти ті або інші апробовані практикою фінансові інструменти або для досягнення мети конструює інновації [4].
І. В. Котьякалова-Литвин	Фінансовий інжиніринг відіграє роль теоретичного та практичного підґрунтя для побудови таких фінансових інструментів, які б забезпечували рух бажаних грошових потоків, підвищення ринкової вартості підприємства та здійснення ефективного ризик-менеджменту [5].
В. С. Хвостенко, Л. О. Меренкова, М. Ю. Агапова	Предметом фінансового інжинірингу є фінансові інновації. Фінансові інновації, своєю чергою, містять нові фінансові продукти, технології та інструменти [6].
Д. Фінерті	Фінансовий інжиніринг охоплює проектування, розроблення та реалізацію інноваційних фінансових інструментів і процесів, а також творчий пошук нових підходів до вирішення проблем у сфері фінансів [7].

Джерело: складено авторами на основі [1-7].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Фінансовий інжиніринг може застосовуватися в різних сферах фінансової системи, але найбільш активно використовується на фінансовому ринку, в діяльності банківської системи України та на рівні корпоративних фінансів.

Враховуючи необхідність диверсифікації джерел фінансового забезпечення розвитку територіальних громад постає нагальна потреба дослідження інструментів фінансового інжинірингу. Останні не набули достатнього розповсюдження на місцевому рівні й потребують теоретико-практичного обґрунтування можливих напрямів їх використання з метою зростання рівня фінансової автономії, зменшення рівня фінансових ризиків і зміцнення фінансової безпеки територіальних громад, а також залучення інвестицій, покращення життєвого рівня населення, розвитку малого і середнього бізнесу на місцях.

Мета статті полягає в дослідженні економічної сутності поняття фінансовий інжиніринг та обґрунтуванні можливостей застосування його інструментів для покращення фінансового забезпечення територіальних громад України.

Виклад основного матеріалу. Збалансований соціально-економічний розвиток територіальних громад України в умовах проведення реформи фінансової децентралізації, як зазначалося вище, потребує застосування сучасних інструментів фінансового інжинірингу. Практичне використання інструментарію фінансового інжинірингу на рівні територіальних громад потребує науково-теоретичного обґрунтування їх застосування у процесі розробки і впровадження стратегій соціально-економічного розвитку громад, використання фінансових інновацій, схем фінансової взаємодії органів місцевого самоврядування з інвесторами, представниками місцевого бізнесу, мешканцями громад.

В. А. Замлинський до інструментів фінансового інжинірингу відносить цінні папери, інноваційні фінансові продукти та послуги, нововведення в процесах та технологіях, зміни у взаємозв'язках структурних підрозділів, що пов'язані з фінансовою діяльністю [8].

Автор роботи [5] зазначає, що інструменти фінансового інжинірингу застосовуються для управління ризиками, ліквідністю та дохідністю; перерозподілу грошових ресурсів та інформації, з метою оптимізації фінансової, податкової, виробничої та маркетингової діяльності з урахуванням законодавчих та ринкових недосконалостей.

Саме недосконалість чинного законодавства насамперед зумовлює обмеженість використання інструментів фінансового інжинірингу на місцевому рівні.

У Законі України «Про джерела фінансування органів державної влади» зазначено, що фінансове забезпечення діяльності центральних органів виконавчої влади і місцевих державних адміністрацій, здійснюється виключно за рахунок бюджетного фінансування. Останнє передбачає виділення коштів з державного бюджету та місцевих бюджетів для виконання делегованих законами України повноважень органів місцевого самоврядування. При цьому як і у статті 3 зазначеного Закону, так і в підпункті 9 статті 13 Бюджетного кодексу України вказується на те, що органам державної влади та місцевого самоврядування забороняється створення позабюджетних фондів, відкриття позабюджетних рахунків тощо [9; 10].

У статті 16 Закону України «Про місцеве самоврядування» зазначено, що «матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є в комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад» [11].

З 2015 р. в Україні проводиться реформа фінансової децентралізації, яка передбачає створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ). У статті 10 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» зазначено, що фінансова підтримка ОТГ з боку держави надається у вигляді субвенцій на формування відповідної інфраструктури відповідно до плану соціально-економічного розвитку територіальної громади. Загальний обсяг зазначених субвенцій розподіляється між бюджетами ОТГ відповідно до їхньої площі та кількості населення, зазначається в Законі України про Державний бюджет на відповідний рік. При цьому порядок їх надання визначає Кабінет Міністрів України [12].

Розгляд аспектів нормативно-правового регулювання фінансового забезпечення територіальних громад дозволяє зробити висновок про необхідність їх диверсифікації і впровадження сучасних інструментів фінансового інжинірингу, оскільки наявні фінансові інструменти не завжди є результативними й ефективними. Факторами, що зумовлюють необхідність застосування в діяльності територіальних громад інструментів фінансового інжинірингу, виступають:

- диспропорції в соціально-економічному розвитку громад і життєвому рівні їхніх мешканців;
- виникнення різноманітних ризиків і необхідність мінімізації їх негативного впливу;
- дефіцит власних місцевих фінансових ресурсів;
- низька інвестиційна привабливість територіальних громад;
- неефективна система управління фінансами територіальних громад;
- відсутність чіткої стратегії і тактики забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку територіальних громад;
- перевищення темпів зростання видаткової частини місцевих бюджетів над дохідною частиною;
- скорочення масштабів місцевого бізнесу, зростання безробіття серед місцевого населення [16].

Вищезазначені фактори спричиняють появу різноманітних ризиків на рівні територіальних громад, а саме бюджетних, інвестиційних, кредитних, депозитних, зовнішньо-економічних, правових, політичних, інформаційних та інших ризиків, які спричиняють неспроможність органів місцевого самоврядування виконати свої фінансові зобов'язання та забезпечити місцевий соціально-економічний розвиток.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Для усунення існуючих проблем на рівні територіальних громад пропонуємо застосовувати інструменти фінансового інжинірингу, наведені на рис. 1.

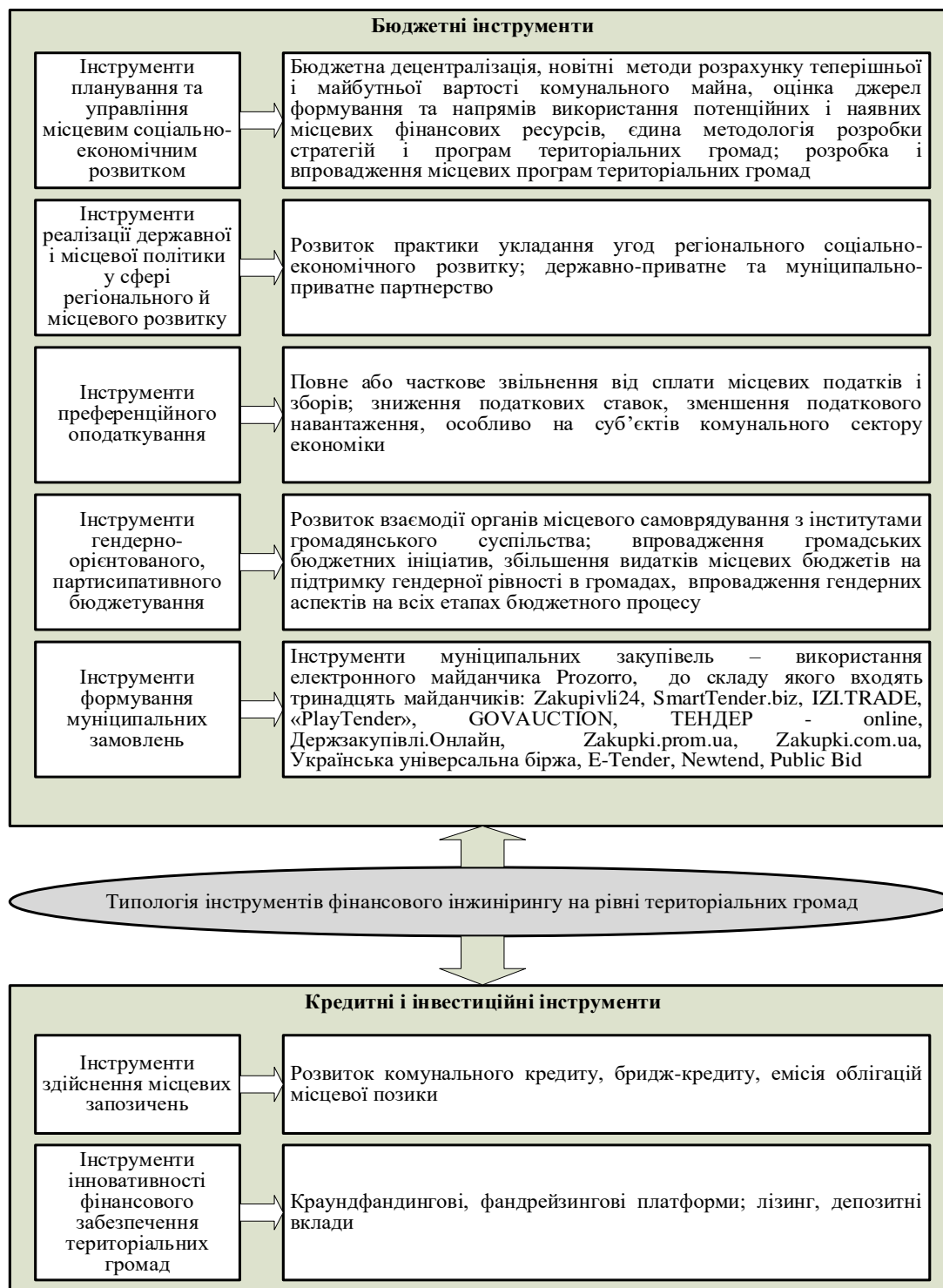

Рис. 1. Інструменти фінансового інжинірингу на рівні територіальних громад
Джерело: розроблено авторами на основі [14-17].

Наведені на рис. 1 інструменти лягають в основу побудови концепції фінансового інжинірингу. Остання спрямована на розробку нової інвестиційної стратегії територіальних громад; пошуку додаткових джерел їх фінансування в сучасних умовах, розширення можливостей застосування новітніх фінансових технологій тощо. Метою

розробки і впровадження концепції фінансового інжинірингу на рівні територіальних громад є необхідність поступової заміни наявних традиційних форм фінансово-економічних відносин на нові, що передбачають застосування сучасних фінансових інновацій, що базуються на новітніх інструментах та фінансових технологіях, на основі яких досягається баланс місцевих та приватних інтересів для забезпечення подальшого соціально-економічного розвитку територіальних громад України. Концепція базується на використанні методів стратегічного, вартісно-орієнтованого, антикризового управління територіальним розвитком.

Висновки і пропозиції. Впровадження інструментів фінансового інжинірингу на практиці потребує передусім внесення відповідних змін до чинних нормативно-законодавчих актів у сфері регулювання фінансів територіальних громад та фінансової діяльності органів місцевого самоврядування. На законодавчому рівні необхідно чітко закріпити визначення фінансового інжинірингу, з описом його інструментів, які можуть застосовуватися на рівні територіальних громад, враховуючи проблеми і перспективи їх розвитку, докладно описати повноваження і відповідальність органів місцевого самоврядування у випадку їх використання.

Також, на нашу думку, доцільним було б створення на місцевому рівні центрів розвитку фінансового інжинірингу, які можуть функціонувати як окремі структури, так і на базі закладів вищої освіти економічного профілю. Метою діяльності зазначених центрів є розробка інструментів фінансового інжинірингу, спрямованих на фінансове забезпечення збалансованого економічного розвитку територіальних громад в умовах обмеженості власних фінансових ресурсів та підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності, перспектив розвитку міжтериторіального, міжрегіонального та транскордонного співробітництва.

Практичне використання на рівні територіальних громад інструментів фінансового інжинірингу дасть змогу застосувати фінансові технології для вирішення наявних фінансових проблем та збільшити потенційні фінансові можливості.

Список використаних джерел

1. Глушенко О. В. Фінансовий інжиніринг: інновації та загрози [Електронний ресурс] / О. В. Глушенко // Ефективна економіка. – 2011. – № 5. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_5_10.
2. John F. Marshall. Financial Engineering: A Complete Guide to Financial Innovation / John F. Marshall, Vipul K. Bansal. – New York Inst of Finance, 1992.
3. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр. 1998. – 481 с.
4. Величкін В. О. Фінансовий інжиніринг : навчальний посібник / В. О. Величкін, М. В. Тимошенко. – Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2019. – 124 с.
5. Котькалова-Литвин І. В. Фінансовий інжиніринг як драйвер світової фінансової системи [Електронний ресурс] / І. В. Котькалова-Литвин // Ефективна економіка. – 2014. – № 5. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_5_81.
6. Хвостенко В. С. Фінансовий інжиніринг : навчальний посібник / В. С. Хвостенко, Л. О. Меренкова, М. Ю. Агапова. – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. – 120 с.
7. John D. Finnerty. Project Financing: Asset-Based Financial Engineering / John D. Finnerty. – Wiley Finance, 2013. – 560 p.
8. Замлинський В. А. Фінансовий інжиніринг: механізм здійснення [Електронний ресурс] / Замлинський В. А. // Економіка: реалії часу. – 2018. – № 6(40). – С. 25-37. – Режим доступу: <https://economics.opu.ua/files/archive/2018/No6/25.pdf>. DOI: 10.5281/zenodo.2598290.
9. Про джерела фінансування органів державної влади [Електронний ресурс]: Закон України 30 червня 1999 року № 783-XIV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-14#Text>.
10. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

11. Про місцеве самоврядування [Електронний ресурс] : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
12. Про добровільне об'єднання територіальних громад [Електронний ресурс] : Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.
13. Децентралізація дає можливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/11572>.
14. New statistical and econometric approaches to the modeling of budget policy on the example of tax revenues and information management / S. Zakharin, A. Duka, O. Parubets, M. Zabashtansky, N. Ryzhikova // *Journal of Information Technology Management*. – 2021. – Special Issue. – Pp. 115-127.
15. Парубець О. М. Проблеми впровадження партисипативного бюджетування в Україні та напрямки їх вирішення / О. М. Парубець // *Публічне управління та сучасний менеджмент в інформаційному суспільстві : колективна монографія / за заг. ред. О. В. Михайловської*. – К. : Кондор, 2019. – С. 179-185.
16. Парубець О. М. Дослідження впливу реформи фінансової децентралізації на стан місцевих бюджетів України [Електронний ресурс] / О. М. Парубець, Д. О. Сугоняко, М. С. Парубець // *Ефективна економіка*. – 2017. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5593>.
17. Парубець О. М. Місцеві фінанси : навчальний посібник / О. М. Парубець, В. П. Ільчук, Д. О. Сугоняко. – Чернігів, 2020. – 344 с.

References

1. Hlushchenko, O.V. (2011). Finansovyi inzhynirynh: innovatsii ta zahrozy [Financial engineering: innovations and threats]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (5). http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_5_10.
2. John, F. Marshall, & Vipul, K. Bansal (1992). *Financial Engineering: A Complete Guide to Financial Innovation*. New York Inst of Finance.
3. Blank, Y.A. (1998). *Slovar-spravochnyk fyansovoho menedzhera [Dictionary-reference book of financial manager]*. Nyka-Tsentr.
4. Velychkin, V.O., & Tymoshenko, M.V. (2019). *Finansovyi inzhynirynh [Financial engineering]*. Dnipro University of Customs and Finance.
5. Kotkalova-Lytvyn, I.V. (2014). Finansovyi inzhynirynh yak draiver svitovoi finansovoi systemy [Financial engineering as a driver of the global financial system]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (5). http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_5_81.
6. Khvostenko, V.S., Merenkova, L.O., & Ahapova, M.Yu. (2020). *Finansovyi inzhynirynh [Financial engineering]*. KhNEU im. S. Kuznetsia.
7. John D. Finnerty (2013). *Project Financing: Asset-Based Financial Engineering*. Wiley Finance.
8. Zamlynskiy, V.A. (2018). Finansovyi inzhynirynh: mekhanizm zdiisnennia [Financial engineering: implementation mechanism]. *Ekonomika: realii chasu – Economy: realities of time*, 6, 25–37. <https://economics.opu.ua/files/archive/2018/No6/25.pdf>. DOI: 10.5281/zenodo.2598290.
9. Pro dzherela finansuvannia orhaniv derzhavnoi vlady [About sources of financing of state authorities], Law № 783-XIV (July 30, 1999). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-14#Text>.
10. Biudzhetni Kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine]. Law № 2456-VI (July 8, 2010). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text>.
11. Pro mistseve samovriaduvannia [About local self-government]. Law № 280/97 (May 21, 1997). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
12. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad [About the voluntary association of territorial communities]. Law № 157-VIII (February 5, 2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.
13. Detsentralizatsiia daie mozhlyvosti [Decentralization provides opportunities]. <https://decentralization.gov.ua/news/11572>.
14. Zakharin, S., Duka, A., Parubets, O., Zabashtansky, M., & Ryzhikova, N. (2021). New statistical and econometric approaches to the modeling of budget policy on the example of tax revenues and information management. *Journal of Information Technology Management*, Special Issue, 115-127.

15. Parubets, O.M. (2019). Problemy vprovadzhennia partysypatyvnoho biudzhetuвання v Ukraini ta napriamky yikh vyrishennia. In O. V. Mykhailovska (Ed.), *Publichne upravlinnia ta suchasnyi menedzhment v informatsiinomu suspilstvi [Problems of implementation of participatory budgeting in Ukraine and directions for their solution. Public administration and modern management in the information society]* (pp. 179-185). Condor.

16. Parubets, O.M., Sugonyako, D.O., & Parubets, M.S. (2017). Doslidzhennia vplyvu reformy finansovoi detsentralizatsii na stan mistsevykh biudzhetyv Ukrainy [Study of the impact of the financial decentralization reform on the state of local budgets of Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (5). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5593>.

17. Parubets, O.M., Ilchuk, V.P., & Suhoniako D.O. (2020). *Mistsevi finansy [Local finances guide]*.

Отримано 10.12.2021

UDC: 35.078.5:332.12

Olena Parubets

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: olena.parubets@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-5357-7581>

ResearcherID: [H-5503-2015](https://orcid.org/0000-0001-5357-7581)

Maksym Zabashtanskyi

Doctor of Economics, Professor, Director Educational-Scientific Institute of Business, Environmental
Management and Tourism, Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine).

E-mail: mazani@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-8966-8116>

ResearcherID: [G-6145-2014](https://orcid.org/0000-0002-8966-8116)

USE OF FINANCIAL ENGINEERING TOOLS AS A BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

The issues connected with financial support for territorial communities were relevant for an extended period of time and have become especially acute recently. One of the effective ways for financial problem-solving at the level of territorial communities is the practical use of financial engineering tools.

Financial engineering can be applied in various areas of the financial system; however, it is most actively used in the financial market and in the banking system of Ukraine. Financial engineering is a relatively new concept that does not have a single definition both at the legislative level and in scientific economic literature.

Considering all the above-mentioned, the purpose of the article is to study the economic essence of financial engineering and to substantiate the possibilities of using its tools at the level of local finances to improve the financial support for territorial communities in Ukraine.

To achieve the goal, the article examines the financial risks of the functioning of territorial communities in modern conditions. The goals and concepts of financial engineering at the level of territorial communities have been identified and substantiated.

The article reveals the essence of financial engineering as a theoretical and practical basis for the development and implementation of strategies for financial support for the development of territorial communities, ensuring the financial autonomy of local self-government bodies and financial independence of local budgets based on the use of modern financial innovations, financial technologies for financial problem-solving and the use of financial opportunities. The role of financial engineering in financial support for the development of territorial communities in modern conditions has been revealed and substantiated. The typology of financial engineering tools and the scope of their practical application have been presented.

It has been noted that financial engineering tools are aimed at achieving the financial goals of territorial communities.

Keywords: financial engineering; tools; financial support; territorial communities; development; financial technologies.

Table: 1. Fig.: 1. References: 17.

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-4(28)-217-226

УДК [330.341.1:330.322]338.43

JEL Classification: Q13; P45; O31

Ірина Косач

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри публічного управління та менеджменту організацій
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: irish_kos@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-1730-7140>

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА СИСТЕМА АПК: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

У статті обґрунтовано основні засади функціонування інноваційно-інвестиційної системи АПК як комплексної взаємодії суб'єктів, відповідних інститутів, об'єктів інноваційної та фінансової інфраструктури, які сприяють розробці, поширенню та впровадженню інновацій в агропромислому виробництві. Мета статті полягає у формуванні концептуальних засад інноваційно-інвестиційної системи АПК в кризових макроекономічних умовах господарювання. Обґрунтовано важливість та виокремлено основні аспекти інноваційно-інвестиційної системи АПК на основі системного підходу. Проаналізовано стан фінансування інноваційної діяльності в Україні. Визначено пріоритетні завдання та умови функціонування інноваційно-інвестиційної системи АПК. Запропоновано теоретичну організаційну модель інноваційно-інвестиційної системи АПК у контексті реалізації державної інноваційної політики.

Ключові слова: агропромисловий комплекс; інноваційна політика; інновації; інвестиції; система.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 13.

Постановка проблеми. Сучасні економічні трансформації, глобалізаційні процеси та макроекономічне зростання, загрози продовольчій безпеці країн, життєвий рівень населення та подолання пандемічної кризи перебувають під впливом науково-технічного розвитку насамперед такої галузі, як агропромисловий комплекс. Нині внесок інноваційних досягнень до економічного зростання виробництва в більшості розвинених країн світу становить 80-85 %. У свою чергу, інноваційний розвиток забезпечує довгострокове стає функціонування підприємств агропромислового комплексу [1]. Проте інноваційний процес, виступаючи необхідною передумовою економічного зростання, недостатньо активізується завдяки відсутності ефективного апарату прийняття рішень та оцінки їхніх наслідків.

Економічна криза, спричинена пандемією, вимагає від державного управління відповідних дій, спрямованих на активізацію інноваційної діяльності, підвищення інвестиційної мотивованості, підтримки економічно та соціально важливих сфер діяльності. На думку багатьох дослідників, зокрема, Н. І. Патики, формування конкурентоспроможного агропромислового виробництва вимагає якісних перетворень, мобілізації всіх ресурсів, ефективного використання національних конкурентних переваг, активну участь у зовнішньоекономічній діяльності, що може бути забезпечене шляхом активізації інноваційної діяльності [2]. Водночас, на думку вчених [3; 4], інноваційно-інвестиційний розвиток є єдиною реальною основою соціально-економічних перетворень. Отже, метою державного управління має стати стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку АПК як одного з важелів впливу на соціально-економічне зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інноваційного розвитку АПК та його результативного інвестиційного забезпечення є сферою наукових інтересів багатьох вітчизняних та світових дослідників. Так, інноваційна діяльність підприємств АПК знаходиться у фокусі досліджень О. Гончаренко, О. Гудзинського, П. Саблука, Н. Сіренко, О. Шпикуляка, які зробили вагомий внесок у розвиток теоретико-методологічних засад інноваційно-інвестиційного розвитку аграрного сектору економіки. Дослідниками сформульовано концептуальні засади впровадження інноваційних процесів в агропромислому виробництві та формування системи інвестиційного забезпечення.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте реалії сьогодення, а саме пріоритетність державного впливу на інноваційно-інвестиційний розвиток вимагають удосконалення запропонованих теоретико-методологічних підходів.

Мета статті. Отже, мета дослідження полягає в розробці концептуальних положень формування інноваційно-інвестиційної системи АПК України з урахуванням процесів, що відбуваються в системі аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу. В умовах інтеграції України до європейського співтовариства пріоритетним завданням є підвищення конкурентоспроможності національної економіки шляхом масштабного впровадження у виробництво новітніх технологій та інновацій як основного засобу структурних зрушень в економіці України [5]. При цьому деякі автори наголошують на необхідності переходу від «економічної» до «інноваційної» парадигми стратегії розвитку підприємств АПК [6, с. 90-91]. Нині перешкодою в нарощуванні необхідних обсягів продовольства й ефективного використання наявного ресурсного потенціалу є недостатня технічна й технологічна модернізація АПК; низькі темпи процесів інтенсифікації виробництва в межах реалізованих цільових програм; недостатнє використання наявних конкурентних переваг окремих регіонів [7]. Водночас дослідження досвіду провідних країн свідчить про досягнення ефективності агропромислового виробництва завдяки активізації інноваційно-інвестиційної діяльності, а саме успішного функціонування науково-технічної сфери галузі.

Основними особливостями формування і розвитку інноваційних процесів в агропромисловому виробництві є: різноманітність видів продукції, відмінності в технологіях виробництва продукції; залежність технологій виробництва від природних і погодних чинників; відокремленість виробників від розробників інновацій; відсутність ефективного організаційно-економічного механізму трансферу інновацій виробникам, різноманіття організаційних форм виробництва, які мають суттєві відмінності за характером функціонування і фінансування [8]. Проте основними факторами стримування інноваційно-інвестиційного розвитку АПК України слід вважати такі:

- відсутність тісної взаємодії держави та бізнесу в інноваційному процесі;
- недостатнє інвестування в розвиток агропідприємств та фінансування аграрної науки;
- скорочення державної підтримки та інноваційних програм як на макро-, так і на мезорівні;
- недостатня дієвість механізмів державної політики стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку АПК.

Пріоритетні напрями розвитку України, які в умовах євроінтеграції дедалі більше визначають місце країни на міжнародному ринку й виступають важливим чинником трансформації економіки, значною мірою пов'язані з аграрною сферою [9]. Досягнення багатофункціональної конкурентоспроможності агропродовольчих підприємств, забезпечення її соціальної, економічної, екологічної, інноваційної, інформаційної та інших складових, має бути стратегічною метою інноваційної державної політики у сфері АПК. Незважаючи на сучасну макроекономічну ситуацію, інвестиційні проблеми держави та окремих підприємств, що негативно впливає на інноваційні процеси в галузі, саме нововведення здатні подолати економічний спад та забезпечити настання етапу технологічного зростання в руслі інноваційного розвитку.

Процеси глобалізації, сучасні економічні трансформації формують такі тренди розвитку вітчизняного АПК на наступні роки:

- перехід на новий технологічний уклад, у результаті залежності сільськогосподарського виробництва та підприємств переробної промисловості від технологій підвищення врожайності та продуктивності; це дозволить в подальшому нівелювати вплив кліматичних та біологічних факторів;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- концентрація доданої вартості в наукомістких секторах (генетика та селекція, IT-сектор, промисловий дизайн та інжиніринг, що має вплив на зміну логістичних ланцюгів;
- зростання впливу великих агропромислових бізнес-формувань, що функціонують на декількох ділянках продовольчих систем; саме інтеграційні агропромислові структури володіють достатнім потенціалом для впровадження інноваційних технологій та формування ланцюгів створення доданої вартості;
- зростання попиту на продукцію сільськогосподарського виробництва, що відповідає сучасним трендам «зеленої економіки», та покращені споживчі властивості;
- удосконалення процесів забезпечення безпеки продукції за рахунок впровадження нових та посилення існуючих стандартів виробництва та систем сертифікації, які в перспективі можуть використовуватись для регулювання міжнародної торгівлі.

Інноваційно-інвестиційний розвиток АПК має тісно корелювати з мотиваційною складовою, що передбачає такі види мотивації агробізнесу до впровадження інноваційних процесів:

1. Прагнення до скорочення витрат та зниження ризикованості, що за умов глобалізаційних процесів на ринку сільськогосподарської продукції та коливань кон'юнктури виступає ключовим фактором забезпечення конкурентоспроможності як галузі, так і окремих підприємств АПК. Цей напрям передбачає насамперед впровадження як технологічних, так і процесних та організаційних інновацій.

2. Диверсифікація агробізнесу (у тому числі вертикальна інтеграція), що потребує виходу на пріоритетні позиції в галузі та збільшення відриву від конкурентів, які використовують більш консервативні технології та традиційні моделі бізнесу.

3. Впровадження продуктових і маркетингових інновацій, що передбачає появу на ринку нових або унікальних продуктів з високою маржинальністю.

Попри те, що Україна є одним із провідних постачальників сільськогосподарської сировини у світі, тим не менш, суттєво відстає від інших лідерів ринку у сфері переробних технологій, оновлення технологічної бази виробництва. При цьому роль державного управління та державної підтримки залишається провідною в забезпеченні економічної підтримки інноваційних проєктів. Наявність бюджетних обмежень як на державному, так і на регіональному рівнях виступає стримуючим фактором як для уряду, так і органів публічної влади регіонального рівня.

У нинішніх трансформаційних економічних умовах саме завдяки державному втручанням стає можливим підвищення інноваційної активності, оновлення матеріально-технічної бази галузі, перетворення України з постачальника сировини на світового виробника конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції. Державна підтримка інноваційної діяльності, зокрема і стосовно АПК, закріплена в Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» від 10 липня 2019 року № 526-р, яке містить стратегічні орієнтири щодо розвитку аграрного сектору як підструктури агропромислового комплексу. Зазначений документ визначає аграрний сектор як провідний важіль економічного зростання країни, насамперед за рахунок значного наявного потенціалу. Саме він здатен виконувати роль імпульсу до інноваційного розвитку та посприяти розвитку промислового та аграрного секторів.

Фінансування інноваційних процесів в Україні характеризується такими тенденціями. Так, відповідно до табл. 1, за період 2015-2019 рр. 1-е місце серед наявних джерел фінансування посідають власні кошти підприємств (у 2019 р. обсяг фінансування з цього джерела збільшився на 1732,9 млн грн більше, ніж у попередньому періоді) [10].

Таблиця 1

Обсяг фінансування інноваційної діяльності

Джерело витрат	2015		2018		2019	
	млн грн	у % до загального обсягу	млн грн	у % до загального обсягу	млн грн	у % до загального обсягу
Всього	13813,7	100,0	12180,1	100,0	14220,9	100,0
Власні кошти підприємств	13427,0	97,2	10742,0	88,2	12474,9	87,7
Кошти державного бюджету	55,1	0,4	639,1	5,2	556,5	3,9
Кошти місцевих бюджетів	38,4	0,3	13,4	0,1	109,9	0,8
Кошти інвесторів-резидентів	74,3	0,5	109,7	0,9	72,3	0,5
Кошти інвесторів-нерезидентів	58,6	0,4	107,0	0,9	42,5	0,3
Кредити	113,7	0,8	473,9	3,9	853,2	6,0
Кошти інших джерел	46,6	0,4	95,0	0,8	111,6	0,8

Джерело: сформовано авторкою за [10].

Водночас у 2019 р. питома вага коштів державного бюджету в структурі витрат знизилась у порівнянні із 2018 р. на 1,3 %, що в абсолютному виразі становило 82,6 млн грн відповідно. Проте за той самий період відбулось збільшення фінансування інноваційної діяльності за кошти місцевих бюджетів – на 96,5 млн грн порівняно з 2018 р., унаслідок розширення залучення органів місцевої влади до реалізації державної інноваційної політики. Достатньо активно також використовуються кредитні ресурси – у 2019 р. фінансування з цього джерела збільшилось на 379,3 млн грн у порівнянні з попереднім періодом. Також треба зауважити, що залучення інвестицій насамперед переважає у великих бізнес-структур, оминаючи при цьому малий та середній агробізнес [10].

Формування та подальша реалізація політики інноваційно-інвестиційного розвитку АПК як складової державної економічної політики зумовлені наявністю інституційних передумов національної інноваційної системи. Проте залежність інноваційного процесу від наявних інвестиційних ресурсів галузі АПК, а також численні проблеми розвитку інноваційної діяльності вимагають розробки та впровадження цілісної інноваційно-інвестиційної самоорганізованої системи для АПК. Отже, специфіка формування інноваційно-інвестиційної системи АПК пов'язана з необхідністю подолання негативних факторів, що впливають на розвиток інноваційної діяльності, впровадження інвестиційних проєктів розвитку підприємств агробізнесу та одночасно пов'язані з поглибленням кризи в економіці.

Взагалі формування концепції національних інноваційних систем відбулось у 80-х роках ХХ століття на основі поєднання загальної теорії систем; інноваційної теорії Й. Шумпетера; теорії інституційних змін Д. Норта [11]. При цьому наявні в сучасній управлінській науці підходи, що конкретизують поняття «інноваційна система», достатньо різноманітні. Наприклад, В. Грига визначає, що національна інноваційна система функціонує на засадах органічного поєднання системи генерації знання та системи його застосування, а також держави та інноваційної інфраструктури, віддаючи при цьому державі роль пріоритетного суб'єкта [12]. Узагальнюючим серед них є розгляд інноваційної системи як сукупності інститутів приватної та державної форми власності, які індивідуально та у взаємодії один з одним зумовлюють розвиток та поширення нових знань та технологій у межах конкретної держави.

У досліджуваному контексті інноваційно-інвестиційна система АПК – це комплексна взаємодія суб'єктів, відповідних інститутів, об'єктів інноваційної та фінансової інфраструктури, які сприяють розробці, поширенню та впровадженню інновацій в агропромисловому виробництві. У результаті взаємодії зазначених суб'єктів та інститутів відбуваються процеси генерування та дифузії інновацій в аграрній сфері, технологічне оновлення основних фондів сільськогосподарських підприємств, підвищення якості продукції, формування конкурентоспроможного АПК.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

До пріоритетних задач функціонування інноваційно-інвестиційної системи АПК слід віднести:

- удосконалення інституційного середовища інноваційно-інвестиційного розвитку та забезпечення нормативно-правового захисту інтересів його учасників;
- здійснення прямої та непрямой підтримки підприємств АПК у створенні та освоєнні інновацій;
- розвиток ефективних форм співробітництва держави та бізнесу на основі довгострокового партнерства та кооперації з паралельним формуванням відповідних організаційно-економічних структур в АПК;
- підготовка висококваліфікованих кадрів у сфері організації та проведення інноваційної діяльності для АПК на мікро-, мезо- та макрорівні;
- сприяння розвитку матеріально-технічної бази АПК;
- розвиток міжнародного співробітництва у сфері інновацій.

Формування інноваційно-інвестиційної системи АПК є можливим за таких умов.

По-перше, забезпечення системного підходу до забезпечення інноваційного розвитку АПК. Це може бути реалізовано завдяки побудові ієрархії відносин елементів системи державного управління, спрямованої на оптимальну взаємодію сільськогосподарських виробників та переробних підприємств; налагодження максимального обліку ресурсної, технологічної, кадрової та організаційної складової потенціалу конкретного підприємства. Розвиток системи сприяння інноваційному розвитку АПК також включає проведення технологічного аудиту, трансферт зарубіжних технологій, сприяння впровадженню та поширенню технологій, комерціалізацію технологій. Важливим у цьому контексті, на наш погляд, є вплив організаційно-управлінського фактору, прояв якого полягає в інтеграції підприємств АПК з науково-дослідними установами, освітніми закладами, внаслідок чого виникають нові організаційні форми, що забезпечують розвиток інноваційної діяльності. Найбільш перспективними з них є: технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори, регіональні науково-промислові комплекси, науково-технічні центри, спеціалізовані підрозділи фірми (творчі бригади, проєктні групи), венчурні фірми та ін.

По-друге, своєчасне визначення проблем та ризиків, пов'язаних з інноваційною діяльністю підприємств АПК, що сприяє мінімізації негативних наслідків для їхнього подальшого розвитку.

Основними принципами побудови інноваційно-інвестиційної системи АПК нами пропонується вважати науковість, системність та цілісність.

Принцип науковості вимагає об'єктивності аналізу організації інноваційного процесу, використання наукових закономірностей у процесі прийняття державно-управлінських рішень, що стосуються інноваційної політики у сфері АПК, обґрунтованості та доказовості висновків та рекомендацій.

Принцип системності обумовлює розгляд явищ у всебічності, взаємозв'язку та повноті компонентів інноваційно-інвестиційної системи АПК у їхній системній ієрархії та процесу взаємодії.

Принцип цілісності забезпечує побудову єдиної цілісної інноваційно-інвестиційної системи АПК на основі єдності ідеології, цілей діяльності, мережевих технологій, єдиного інформаційного простору, єдиного економічного та правового середовища, що інтегрує роль органів публічної влади та інноваційної культури суспільства. Дотримання принципу цілісності сприяє взаємодії компонентів системи як єдиного цілого, зменшує втрати часу, усуває дублювання функцій та засобів.

Дотримуючись цих принципів, інноваційно-інвестиційна система АПК зможе сформувавши базис для розробки інноваційної політики АПК та її подальшої реалізації за допомогою органів державної влади та місцевого самоврядування, трансформувати економіку галузі на інноваційний шлях розвитку (рис. 1).

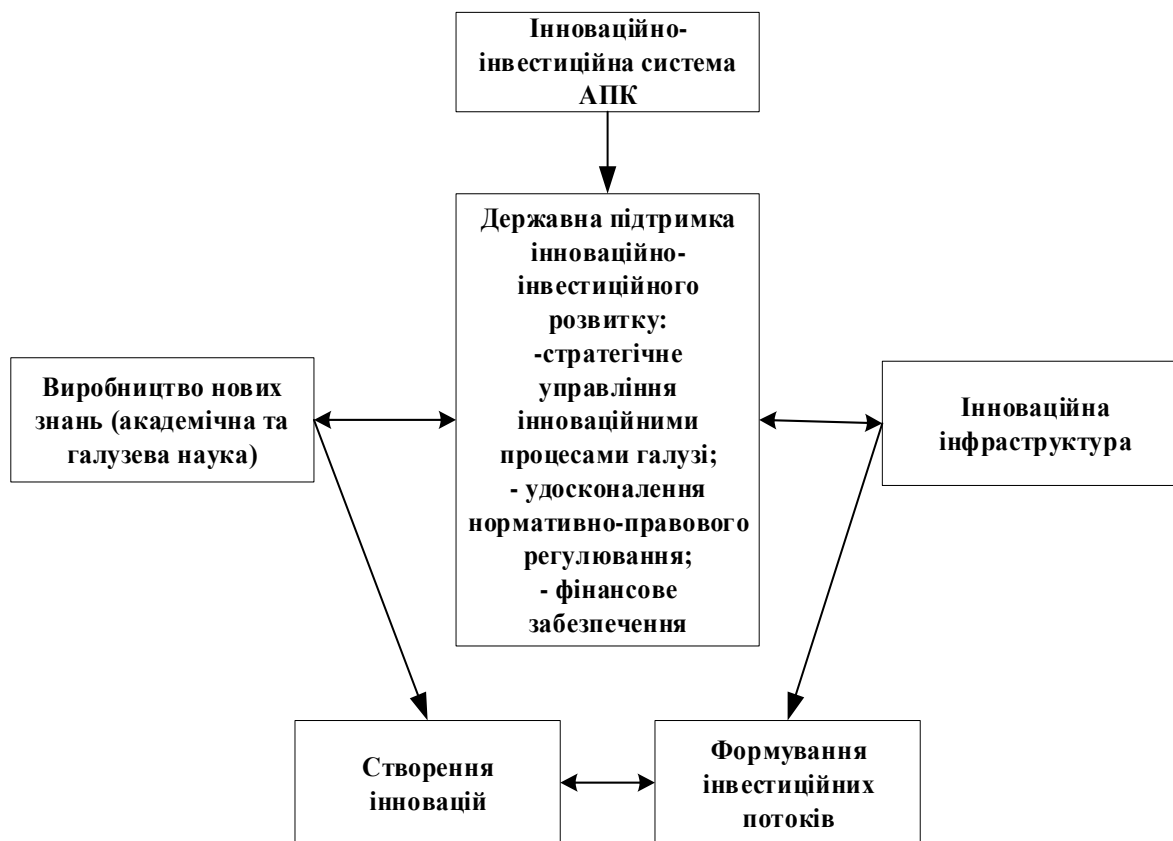

Рис. 1. Інноваційно-інвестиційна система АПК у контексті державної інноваційної політики

Джерело: складено авторкою.

Оскільки інноваційні процеси включають у себе генерацію, поширення, застосування, комерціалізацію знань, теоретична організаційна модель інноваційно-інвестиційної системи АПК у контексті реалізації державної інноваційної політики включає відповідні підсистеми.

Зокрема, найбільш важливою, на наш погляд, є підсистема формування знаннєвого потенціалу, елементами якої є науково-технічні організації державного та приватного секторів, сферою діяльності яких є фундаментальні, прикладні дослідження та розробки. До них доцільно віднести наукові центри, науково-дослідні інститути, університети, дослідні станції.

Підсистема освіти включає університети, ЗВО, коледжі, інші заклади середньої та професійної освіти, які здатні сформувати потужний науковий та кадровий потенціал для майбутнього використання в інноваційній діяльності тощо.

Підсистема інноваційної діяльності, виробництва й реалізації продукції та послуг включає в себе малі, середні та великі підприємства, галузеві та регіональні інноваційно-технічні центри, а також концерни, корпорації та фінансово-промислові групи, торгові (дилерські) мережі, центри сервісу, мережі ремонту та оновлення продукції і т. ін.

Підсистема технологічної інфраструктури охоплює центри підтримки інноваційного підприємництва, технопарки, телекомунікаційні мережі, бізнес-інкубатори та бізнес-інноваційні структури, консалтингові та інжинірингові фірми, інформаційні центри та центри трансферу технологій, систему науково-технічних комунікацій, включаючи систему науково-технічної інформації, демонстраційні зали тощо.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Підсистема фінансової інфраструктури включає організаційні та правові механізми фінансування та ресурсного забезпечення всіх стадій інноваційного циклу, у тому числі інвестиційні компанії, банки та інші фінансові структури, інвестиційні та інноваційні фонди, венчурні фонди, бюджетне фінансування, якщо завдання (замовлення) ставить держава [13].

Підсистема інформаційної інфраструктури – інформаційні ресурси, технології та системи, інформаційно-телекомунікаційні мережі, ринок ІКТ, що опосередковують та з'єднують усі сегменти національної інноваційної системи [13].

Метою діяльності органів державної влади та публічного управління у сфері формування та впровадження інноваційно-інвестиційної системи АПК є формування сприятливих умов для створення та виведення на ринок конкурентоспроможної інноваційної продукції на користь реалізації стратегічних національних пріоритетів. При цьому доцільно врахувати такі детермінанти зазначеної системи (табл. 2).

Таблиця 2

Узагальнюючі характеристики інноваційно-інвестиційної системи АПК

Детермінанта	Інноваційно-інвестиційна система АПК
Мета	Зміцнення потенціалу для впровадження інновацій у сфері сільськогосподарського виробництва та інших сфер АПК
Елементи	Підприємства та організації як державного сектору, так і приватного, що задіяні в процесі створення, поширення, адаптації та використання всіх видів знань, пов'язаних із сільськогосподарським виробництвом
Результати	Поєднання технологічних, організаційних, маркетингових інновацій у всіх сферах АПК
Принцип діяльності	Нове використання знань для соціально-економічного розвитку галузей АПК
Базис для зростання інноваційного потенціалу	Підсилення взаємодії між елементами, інституціональний розвиток з метою забезпечення інноваційного процесу

Джерело: складено авторкою.

Розвиток інновацій та сприяння технологічній модернізації АПК України шляхом функціонування інноваційно-інвестиційної системи АПК має бути спрямовано на сталий розвиток агропромислових підприємств через:

- орієнтування прикладної науки на завдання модернізації сільського господарства, створення ефективної системи генерації та використання інновацій у сільській економіці;
- формування та розвиток системи управління інноваційно-технологічним розвитком, що включає систему технологічного прогнозування та планування, розробку й реалізацію програм інноваційно-технологічного розвитку агропромислових підприємств.

Отже, для активізації інноваційної діяльності підприємств АПК у межах зазначеної інноваційно-інвестиційної системи необхідно здійснити низку впроваджень, які передусім мають стосуватися:

- нормативно-правового забезпечення щодо методів управління галуззю;
- активізації розвитку досліджень у сфері аграрної науки та розвитку інтелектуального потенціалу АПК;
- формування новітніх організаційно-економічних та мотиваційних механізмів інноваційного розвитку АПК;
- активізація державної фінансової підтримки підприємств, що задіяні в реалізації інноваційних проєктів;
- програмне управління на основі розробки цільових програм і стратегій інноваційного розвитку;

- виважена інвестиційна політика щодо фінансування залучення інвестицій щодо впровадження наукових розробок ;
- підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції в контексті «зеленого» розвитку.

Висновки та пропозиції. Розвиток наукового потенціалу та впровадження інноваційних рішень стає критично важливим для забезпечення стійкості подальшого розвитку вітчизняного АПК, до того ж технологічний розвиток на глобальному рівні характеризується початком нового етапу – «AgroTech 4.0» (АПК 4.0). Специфіка зазначеного етапу інноваційного розвитку передбачає орієнтацію на штучний інтелект, впровадження біо- та нанотехнологій, формування нових ціннісних орієнтирів. Це вимагає переорієнтації уваги органів державної влади та місцевого самоврядування на формування політики сприяння впровадженню ключових інноваційних трендів, що дозволяє зробити чіткішим визначення проблематики національного науково-технічного та економічного розвитку. Це стає можливим за умов результативного функціонування інноваційно-інвестиційної системи АПК. Нехтування зазначеними тенденціями в стратегічному й тактичному плані призведе до втрати потенційних ринків як сільськогосподарської продукції, так і безпосередньо переробних галузей АПК.

Список використаних джерел

1. Косач І. А. Концептуальні засади політики управління інвестиційним потенціалом сільського господарства / І. А. Косач // Науковий вісник Полісся. – 2019. – № 2 (18). – С. 126-131.
2. Патица Н. І. Іноземні інвестиції в сільському господарстві України: сучасний стан та вплив на його розвиток / Н. І. Патица // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 5. – С. 26-31.
3. Дубина М. В. Проблеми активізації формування та залучення інвестицій у розвиток національної економіки / М. В. Дубина, Д. С. Пілевич // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2014. – № 1(26). – С. 94-101.
4. Problems of competitive development of industry in Ukraine [Electronic resource] / V. Marhasova, N. Shmygol, O. Galtsova, O. Solovyov, A. Zhavoronok // European Journal of Accounting, Finance & Business. – 2020. – № 14(24). – Access mode: http://www.accounting-management.ro/getpdf.php?paperid=24_10.
5. Кичко І. І. Перспективи використання інвестиційної політики держави як інструменту структурної перебудови економіки / І. І. Кичко, А. В. Холодницька // Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – 2017. – № 192. – С. 18-24.
6. Крисанов Д. Ф. Стратегії нарощування інноваційного потенціалу підприємствами харчової промисловості / Д. Ф. Крисанов, Л. Д. Водянка // Економіка і прогнозування. – 2015. – № 1. – С. 89-104.
7. Косач І. Державно-приватне партнерство в АПК України: стратегічні аспекти / І. Косач, С. Журман // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 4(20). – С. 127-136.
8. Етапність інноваційного процесу та оцінка ефективності інноваційної діяльності / О. Г. Шпикуляк, С. О. Тивончук, С. В. Тивончук, О. М. Супрун // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 109–116.
9. Власова К. Стратегічні напрями розвитку підприємств АПК у сучасний період / К. Власова // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2018. – № 3(15). – С. 83-89.
10. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm.
11. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Й. Шумпетер. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2011. – 242 с.
12. Грига В. Особливості формування національних інноваційних систем / В. Грига // Вісник Національної академії наук України. – 2009. – № 10. – С. 22-35.
13. Косач І. А. Управління інноваційними проектами підприємств пивобезалкогольної галузі регіону : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.10.01 / І. Косач ; Чернігів. держ. ін-т екон. і упр. – Чернігів, 2005. – 192 с.

References

1. Kosach, I. (2018). Kontseptualni zasady rozrobky stratehii rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v APK Ukrainy [Conceptual basics for the formation of the strategy of public-private partnership development in Ukrainian AIC]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(13)), 24-31.
2. Patyka, N.I. (2018). Inozemni investytsii v silskomu hospodarstvi Ukrainy: suchasnyi stan ta vplyv na yoho rozvytok [Foreign investments in Ukrainian agriculture: current state and impact on its development]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*,. 5, 26-31. http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2018/7.pdf.
3. Dubyna, M.V., & Pilevych, D.S. (2014). Problemy aktyvizatsii formuvannia ta zaluchennia investytsii u rozvytok natsionalnoi ekonomiky [Problems of activation of formation and attraction of investments in the national economy development]. *Naukovyi Visnyk: finansy, banky, investytsii – Scientific Bulletin: finance, banks, investments – Scientific Bulletin: Finances, Banks, Investments*, 1(26), 94–101.
4. Marhasova, V., Shmygol, N., Galtsova, O., Solovyov, O., & Zhavoronok, A. (2020). Problems of competitive development of industry in Ukraine. *European Journal of Accounting, Finance & Business*, 14(24). http://www.accounting-management.ro/getpdf.php?paperid=24_10.
5. Kychko, I.I., & Kholodnitska, A.V. (2017). Perspektiviruyte ustanovku investitsionnoy politiki, podderzhivayushchuyu strukturnuyu perestroiku ekonomiki [Prospect the investment policy setting supporting the structural restructuring of the economy]. *Vestnik Kiyevskogo natsional'nogo universiteta im. T. G. Shevchenka – Bulletin of Kyiv National University T. G. Shevchenko*, (192), 18-24.
6. Krysanov, D.F., & Vodianka, L.D. (2015). Stratehii naroshchuvannia innovatsiinoho potentsialu pidpriemstvamy kharchovoi promyslovosti [Strategies for building innovation potential of food industry enterprises]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and forecasting*, (1), 89-104.
7. Kosach, I., & Zhurman, S. (2019). Derzhavno-pryvatne partnerstvo v APK Ukrainy: strategichni aspekty [Public-private partnership in AIC of Ukraine: strategic aspects]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(20)), 127–136.
8. Shpykuliak, O.H., Tyvonchuk, S.O., Tyvonchuk, S.V., & Suprun, O.M. (2011). Etapnist innovatsiinoho protsesu ta otsinka efektyvnosti innovatsiinoi diialnosti [The stage of the innovation process and the assessment of the innovation activities effectiveness]. *Ekonomika APK – Economics of APC*, (12), 109–116.
9. Vlasova, K. (2018). Stratehichni napriamy rozvytku pidpriemstv APK u suchasnyi period [Strategic directions of the development of agro-industrial complex enterprises in the modern period]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(15)), 83-89.
10. Derzhavna sluzhba statystyky [State Statistics Service]. (n.d.). http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm.
11. Shumpeter, J. (2011). *Teoriia ekonomichnoho rozvytku: doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsykladu* [Theory of economic development : research of incomes, capital, credit, percent and economic cycle]. VD “Kyievo-Mohylianska akademiia”.
12. Griga V. (2009). Osoblyvosti formuvannia natsionalnykh innovatsiinykh system [Features of the formation of national innovation systems]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, (10), 22-35.
13. Kosach, I.A. (2005). *Upravlinnia innovatsiinyimi proektamy pidpriemstv pyvobezalkoholnoi haluzi rehionu* [Management of innovative projects enterprises of the non-alcoholic beer industry of the region]. (PhD dissertation; Chernihiv State Institute of Economics and Management).

Отримано 03.12.2021

UDC [330.341.1:330.322]338.43

Iryna Kosach

Doctor of Economics, Professor,

Professor of the Department of Public Administration and Management of Organizations
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)**E-mail:** irish_kos@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-1730-7140>**INNOVATION AND INVESTMENT SYSTEM OF AIC: CONCEPTUAL BASIS**

The article substantiates the basic principles of the functioning of the innovation-investment system of the agro-industrial complex as a complex interaction of subjects, relevant institutions, objects of innovation and financial infrastructure, which contribute to the development, dissemination and implementation of innovations in agro-industrial production. The purpose of the article is to form the conceptual foundations of the innovation-investment system of the agro-industrial complex in the crisis macroeconomic conditions of management. The importance is substantiated and the main aspects of the innovation-investment system of the agro-industrial complex based on a systemic approach have been highlighted. The specifics of the formation of the innovation-investment system of the agro-industrial complex is related to the need to overcome negative factors that affect the development of innovative activities, the implementation of investment projects for the development of agribusiness enterprises and, at the same time, are related to the deepening of the crisis in the economy. The priority tasks and conditions of operation of the innovation-investment system of the agro-industrial complex have been determined such as: improvement of the institutional environment of innovation and investment development; implementation of direct and indirect support of agro-industrial complex enterprises in the creation and development of innovations; the development of effective forms of cooperation between the state and business based on long-term partnership; training of highly qualified personnel in the field of organization and implementation of innovative activities for agro-industrial complex at the micro, meso, and macro levels; promoting the development of the material and technical base of the agro-industrial complex; development of international cooperation in the field of innovation. A theoretical organizational model of the innovation-investment system of the agro-industrial complex in the context of the implementation of the state innovation policy is proposed. It is justified that the components of the system are the subsystem of formation of knowledge potential, the subsystem of education, the subsystem of innovative activity, the subsystem of technological infrastructure, the subsystem of financial infrastructure, and the subsystem of information infrastructure.

Key words: agro-industrial complex; innovation policy; innovations; investments; system.

Fig.: 1. Table: 2. References: 13.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

**ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ
НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ
«ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»**

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Процедура подачі рукописів:

1. Для публікації статті в науковому виданні «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно спочатку в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б).

Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) **подаються повністю.**

2. Розгляд статті складається з **таких етапів:**

- технічна перевірка статті на відповідність основним вимогам щодо її оформлення;

Зверніть увагу: у кінці статті обов'язково подається інформація про ID автора (у системі наукової ідентифікації) у ORCID, ResearchID або у SCOPUS.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

- наукове рецензування статті;
- перевірка статті на відсутність плагіату.

У разі позитивного висновку стаття приймається до друку.

3. Після прийняття статті до друку автор повинен:

- надіслати згоду на обробку персональних даних (Додаток В)
- надіслати розширену структуровану анотацію (вимоги наведені нижче);
- підготувати проект рецензії на статтю (без підписів рецензентів у довільній формі);
- сплатити вартість публікації.

Основні вимоги до оформлення рукописів:

1. Вимоги до наукової статті. Статтю можна подавати двома мовами: українська, англійська.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 7 сторінок, максимум – 15 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на $\frac{3}{4}$).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-32@ukr.net**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

За потреби редакція надає послуги з **перекладу анотацій, статей.**

2. Вимоги до анотації та ключових слів

Стаття повинна містити анотацію мовою статті (обсягом не менше 600 знаків), а також розширену анотацію англійською (якщо мова статті українська) або українською (якщо мова статті англійська) мовою, обсягом не менше 1800 знаків (з пробілами).

Ключових слів та словосполучень має бути не менше п'яти.

3. Параметри сторінки повинні бути такими:

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

**КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ
РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ.
УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ В РУЧНОМУ РЕЖИМІ!**

4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

4.1. УДК – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 12), вирівнювання по ширині, без абзацного відступу, одинарний інтервал. За необхідності редакція може самостійно визначати JEL Classification.

4.3. Ім'я та прізвище автора (ів) – шрифт Times New Roman (кегель 12), напівжирний, курсив, розміщення по центру, без абзацного відступу.

Після ім'я та прізвище автора (з нового рядка) подаються такі дані:

- науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 11;
- місце роботи автора (ів) – кегель 11;
- електронна адреса автора (ів) – кегель 11.
- ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearchID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearchID:

Scopus Author ID:

Після відомостей про першого автора аналогічно подаються дані про співавторів.

4.4. Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу.

4.5. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг не менше 600 знаків з пробілами**).

4.6. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. Кількість ключових слів – не менше п'яти, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 12), абзац 0,75 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 12, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення недосліджених частин загальної проблеми (**обов'язково!!!**).
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Назва рисунку – шрифт Times New Roman, кегель 12, курсив, вирівнювання по центру без абзацу. Пояснювальні підписи (експлікація) – шрифт Times New Roman, кегель 10, курсив, вирівнювання по центру без абзацу.

Наприклад:

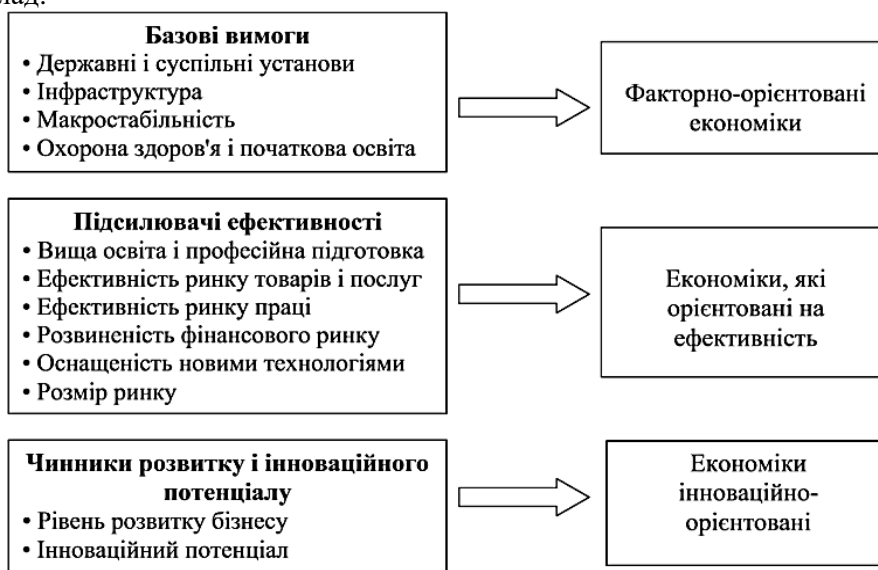

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 10. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Усі графи таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі й нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримують інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);
 h – період дії знижки (днів);
 z – тривалість відстрочки платежу (днів).

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи в послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше 7 джерел.

Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і не має наукового підґрунтя.

Зверніть увагу! Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел)!!!

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка. Після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою в квадратних дужках. Назви журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) також у перекладі англ. мовою.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliterations> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://www.transliterations.ru/transliterations-imeni-i-familii-dlya-zagranpasporta>.

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Г.

У разі необхідності редакція **надає послуги з підготовки References**.

4.10. У кінці статті необхідно подати **англійською мовою** такі дані:

- **ім'я та прізвище автора (ів)** – шрифт Times New Roman (кегель 12), напівжирний, курсив, розміщення по центру, без абзацного відступу.

Після ім'я та прізвище автора (з нового рядка) подаються такі дані:

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 11;

– місце роботи автора (ів) – кегель 11;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 11.

– ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID**, **ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

- **назва статті** – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу.

- **анотація** – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг не менше 1800 знаків з пробілами**).

- **ключові слова** – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. Кількість ключових слів – не менше п'яти, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

5. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **60 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією.

Реквізити для оплати можна знайти за посиланням:

<https://www.stu.cn.ua/staticpages/fahovividannya>

Реквізити для оплати:

14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Національний університет «Чернігівська політехніка».

банк ДКСУ у м. Київ, МФО 820172.

Код ЗКПО: 05460798.

Номер рахунку: UA728201720313271002201006996

Призначення платежу: за публікацію статті в журналі _____ автор _____ ПІБ

До переліку документів додати квитанцію

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-32@ukr.net**

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: +38 (099) 376-32-87

Viber: +38 (099) 376-32-87

*Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління»
розміщено на сайті Національного університету «Чернігівська політехніка»,
де можна переглянути останні номери видання:
<http://ppeu.stu.cn.ua>*

**Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.
Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи,
що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.**

*Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).
Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формах журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому, без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно із Законами України «Про інформацію» № 2657-XI та «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XII.*

Примітка. Редакція може не поділяти світоглядних переконань і концептуальних позицій авторів. Відповідальність за зміст статті покладається на автора.

Редакція залишає за собою право:

- вносити редакційні правки, які не впливають на зміст статті (узгоджуються з автором);
- повертати матеріали авторам на доопрацювання.

Додаток А

Приклад оформлення статті

УДК 332.12

JEL Classification: G00

Максим Дубина

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: maksim-32@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearchID: [F-3291-2014](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815)

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Не менше
600 знаків із
пробілами!!!

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. ... (обов'язково!!!!)

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. Дерій Ж. В. Роль домашніх господарств у циркулярній економіці / Ж. В. Дерій // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал. – 2017. – № 3. – С. 39–45.
2. Малярченко Т. А. Економічна безпека : навчально-методичний посібник / Т. А. Малярченко. – Донецьк : ДонДУУ, 2009. – 129 с.
3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
4. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / С. В. Науменко ; Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2007. – 21 с.
5. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс] : Закон України від 24 червня 2004 року № 1861-IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
6. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. 254 с.
7. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В. Є. Реутов // Ефективна економіка. 2011. № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
8. Старостенко Г. Г. Національна економіка : навчальний посібник / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.
9. Чучка І. М. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України / І. М. Чучка, Р. І. Молдавчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 92–98.

References

1. Derii, Zh.V. (2017). Rol domashnikh gospodarstv u tsyrkuliarnii ekonomitsi [Households role in the circular economy]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, (3), 39–45.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

2. Maliarenko, T.A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. DonDUU.
3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. IRD NAN Ukraine.
4. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]* [Abstract PhD dissertation, National Institute for Strategic Studies].
5. Pro transkordonne spivrobitnytstvo [On Cross-Border Cooperation], Law № 1861-IV (June 24, 2004). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
6. Pukhtaievych, H.O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.
7. Reutov, V.Ye. (2011). *Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]*. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, 55–66. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
8. Starostenko, H.H., Onyshko, S.V., & Posnova, T.V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Lira-K.
9. Chuchka, I.M., & Moldavchuk, R.I. (2010). *Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]*. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9(111), 92–98.

UDC 332.12

Maksym Dubyna

Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: maksim-32@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

Credit by its nature is a classic economic category which has been already researched in considerable number of scientific works. However, multi aspects character of credit and credit relations in general, its constant transformation in society lead to increased interest concerning cognition of this definition by scientists, Credit relations , as well as money relations, as of today penetrate the whole society and its economic sphere. Actually, credit is one of the movable forces of the country's economic development. Importance of money-credit relations within economic system of the state and its further functioning stipulates increase of scientific interest of peculiarities arise study and credit development as an economic category. Objective of the article is defining types of credits, their systematization and classification by definite peculiarities. Within the article, main types of credits were analyzed, which can be defined as of today by analyzing of the peculiarities of credit relation functioning and development. Classification of all types of credits was implemented on account of the main peculiarities identification, to the number of which the following were related: under the order of provision, under creditor character, or by the character of the borrowers and by the terms depending on the crediting object, under percentage rate, by means of funds issue and by branch direction of credit, under risk level, by means of credit remuneration and credit payment, at presence of collateral. Combined, all defined peculiarities and relevant types of credit, shall create integrated system of credits classification, which at the present moment comprises the most known and distributed their types. As any other object, system of credits types is constantly in the process of its dynamic development. Transformation of the state's economic state, change of political configuration of the society development and other exogenous factors stipulate as well continuous change of credit system itself, search and creation of new mechanisms of credits submission by different types of credit institutions, etc. As it is presented by experience of credit market development of Ukraine, it is in continuous state of its dynamic development, and difficulties arise in development of some financial institutions is being changed by activation and rapid development of other credit institutions. Thus, system of credits types classification is constantly being added by new types of credits and relevant peculiarities, under which they can be studied and separated as a single group.

Keywords: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

Fig.: 2. Table: 1. References: 8.

1800 знаків із
пробілами!!!

Додаток Б
Бланк для оформлення
довідки про автора

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською МОВОЮ	Російською МОВОЮ	Англійською МОВОЮ
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Наукові профілі	ORCID		
	ResearcherID		
	Scopus Author ID		
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Ми (Я), _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

Автор (и) наукової статті « _____

_____».
(назва статті)

у журналі:
«Проблеми і перспективи економіки та управління» № _____ за 20 _____ р.

ознайомлені з:

- організацією збору, обліку, обробки та захисту персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;
- законодавчим актом України щодо відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних».

З умовами та вартістю оплати за публікацію ознайомлений (на)

« _____ » _____ 2020 р.

(підпис)

(підпис)

(підпис)

Додаток Г

Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерелПриклади оформлення бібліографічних посилань
у списку використаних джерел згідно з АРА (7th ed.)**Книга**

Не наводять у бібліографічному посиланні такі параметри:

- кількість сторінок;
- місто видання;
- номер ISBN.

Книга з автором (авторами)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Кормишкін, Ю. А. (2018). *Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва*. МНАУ.
Врублевська, О. О., Катеруша, Г. П., & Гончарова, Л. Д. (2013). *Кліматологія*. Екологія.

Книга з автором (авторами) і редактором

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані редактора, Ред.). Видавництво.

Приклади оформлення:

Вихованець, І. Р., & Городенська, К. Г. (2004). *Теоретична морфологія української мови*
(І. Р. Вихованець, Ред.). Університетське видавництво «Пульсари».

Книга без автора (з редактором)

Базовий шаблон оформлення:

Дані редактора (редакторів) (Ред.). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Роговий, Ю. А. (Ред.). (2014). *Енциклопедія українознавства*. Проспект-К.

Перекладена книга

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані перекладача, Пер.). Видавництво. (Оригінал
опубліковано рік опублікування оригіналу)

Приклади оформлення:

Мандзоні, А. (2009). *Заручені* (П. Соколовський, Пер.). Фоліо. (Оригінал опубліковано
1823 р.)

Перевидання книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (номер видання). Видавництво.

Приклади оформлення:

Лукашевич, В. М. (2007). *Глобалістика* (2-ге вид.). Новий Світ-2000.

Книга – частина багатотомного видання

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Т. номер тому). Видавництво.

Приклади оформлення:

Комарницька, Т. К., & Комісаров, К. Ю. (2012). *Сучасна японська літературна мова*
(Т. 2). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Частина книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). Назва частини книги. В Дані редактора, Ред., *Назва книги* (сторінки).
Видавництво.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ**Приклади оформлення**

Іваненко, О. М. (2016). Особливості міжнародного морського права. В О. Г. Артюх, Ред., *Міжнародне право* (с. 24–26). Правнича спілка.

Woll, B., & Adam, R. (2012). Sign language and the politics of deafness. In M. Martin-Jones, A. Blackledge, & A. Creese, Eds., *The Routledge Handbook of Multilingualism* (pp. 100–115). Routledge.

Сайт

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Дата опублікування). *Назва матеріалу або сторінки*. Назва сайту. Адреса URL

Зверніть увагу: якщо дані автора та назва сайту збігаються, у позатекстовому посиланні наводять лише дані автора.

Якщо на сайті не зазначений автор матеріалу, оформлювати посилання слід за таким шаблоном:

Назва матеріалу або сторінки. (Дата опублікування). Назва сайту. Взято дата звернення з Адреса URL

Приклади оформлення

Kyiv Dictionary. (2020, 10 березня). «Міккі Маус» чи «Мікі Маус»? <https://www.kyivdictionary.com/uk/grammar/uk/consulenza-linguistica/vypusk3/mickey-mouse/>

Ben Khemis, S. (2020, June 1). *Is Deno the Node.JS killer?* Medium. <https://medium.com/javascript-in-plain-english/is-deno-the-nodejs-killer-5fdf903191f7>

Наукова робота. (б. д.). Бердянський державний педагогічний університет. Взято 11 червня 2020 р. з <http://bdpu.org/naukova-robota/>

Стаття в журналі

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва статті. *Назва журналу, номер тому* (номер випуску), с. сторінки. Адреса DOI або URL.

Зверніть увагу: номер тому й номер випуску наводять без пропуску між ними.

Приклади оформлення

Повх, В. Л., Черешнюк, І. Л., Ходаківський, О. А., & Ходаківський, М. А. (2016). Аналіз впливу деяких модуляторів активності NMDA-рецепторів: мемантину, амантадину або магнію сульфату та адемоу на коливання внутрішньоочного тиску в нормі, за умов гострої модельної офтальмогіпертензії та конузійної травми зорового аналізатора. *Вісник Вінницького національного медичного університету*, 20(2), с. 352–357.

Харченко, С. В. (2019). Мовне оформлення реєстрів зелених насаджень (цінних рослин) парків і скверів як різновиду довідкових видань. *Міжнародний філологічний часопис*, 10(3), с. 52–60. <https://doi.org/10.31548/philolog2019.03.052>

Стародубцев, А. А., & Стебелєв, А. М. (2019). Теоретико-правовий аналіз етичних засад адвокатської діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, (28), с. 90–96. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-28-11>

Стаття в газеті

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік, дата випуску). Назва статті. *Назва газети*, (номер випуску), сторінки.

Приклади оформлення

Мороз, В. (2017, 21 лютого). Закрите небо, або чому в Україні не розвивається ринок авіаперевезень. *Юридична газета*, (8), 18–19.

Чорний, А., & Бурнацький, М. (2016, 11 березня). До роковин смерті Тарас Шевченка. *Канівська газета*, (16), 2.

Матеріали конференцій (тези)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва доповіді. В Дані редактора (Ред.), *Назва збірника конференції* (сторінки). Видавництво. Адреса URL

Приклади оформлення

Кінджибала, О. С. (2018). Сучасний стан дослідження корейської міфології, її мовне відображення. В *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (с. 103–107). Класичний приватний університет.

Мартинюк, Д. (2020). Вихід біетанолу з урожаю зерна сортів пшениці озимої залежно від видів, норм і строків застосування азотних добрив. В П. Ясній, Б. Андрушків, О. Ляшук, І. Стадник, А. Довгань, А. Криськов, В. Андрійчук, А. Лупенко, С. Лупенко, І. Луців, М. Михайлишин, М. Пилипець, В. Ніконенко, Р. Рогатинський, П. Стухляк, М. Паламар, Н. Кирич, М. Підгурський, М. Приймак, . . . М. Петрик, Ред., *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання: матеріали міжнародної студентської науково-практичної конференції* (с. 67–68). Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя.
http://tntu.edu.ua/storage/pages/00000808/zbirnyk_2020.pdf

Дисертація**Опублікована дисертація або дипломна робота**

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Тип роботи, Університет]. База даних. Адреса URL

Зверніть увагу: для параметра «Тип роботи» слід зазначати назву типу й ступінь (наприклад, «Doctoral Dissertation», «Master's Thesis»); для українських дисертацій слід наводити скорочено ступінь і галузь наук (наприклад, «Дис. канд. фіз.-мат. наук»).

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Неопублікована тип роботи]. Університет. База даних. Адреса URL

Приклади оформлення**Опублікована дисертація або дипломна робота**

Місячна, Н. М. (2019). *Соціально-психологічні чинники готовності безробітних до зміни професії та перенавчання* [Дис. канд. психол. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка].

Назаренко, К. Г. (2016). *Циклічні амідини, енаміни та похідні 2-хлор-1,4-бензотіазин-3-ону в синтезі поліядерних гетероциклічних систем і ω -гетероарилалкіламінів* [Дис. д-ра хім. наук, Інститут органічної хімії Національної академії наук України].

Moss, C. L. (2015). *Expanded Internet Art and the Informational Milieu* [PhD dissertation, New York University]. ProQuest. <https://pqdtopen.proquest.com/doc/1753118023.html?FMT=AI>

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Lowly, J. (2018). *Hibernation of Mammals in Botanical Gardens* [Unpublished doctoral thesis]. University of Missouri.

Автореферат

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Автореф. тип роботи, Університет]. База даних. Адреса URL

Зверніть увагу: в параметрі «тип роботи», якщо йдеться про український автореферат, слід зазначати скорочено ступінь і галузь знань.

Приклади оформлення

Заїнчківська, І. П. (2020). *Етнорелігійні виміри творчої спадщини І. Огієнка* [Автореф. дис. канд. філос. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова].

Зварич, І. Я. (2020). *Парадигма глобальної інклюзивної циркулярної економіки* [Автореф. дис. д-ра екон. наук, Тернопільський національний економічний університет]. <https://www.tneu.edu.ua/index.php?do=download&id=8737>

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ**Стандарт**

Базовий шаблон оформлення:

Організація, що розробила стандарт. (Рік). *Назва стандарту* (Код і номер стандарту). Видавництво (організація, що видала стандарт).

Зверніть увагу: якщо назва організації, що видала стандарт, та видавництва, у якому відповідний стандарт надруковано, збігаються, в бібліографічному записі назви видавництва не наводять.

Приклади оформлення

НВФ «Інпроект». (2013). *Настанова щодо визначення загальнопромислових і адміністративних витрат та прибутку у вартості будівництва* (ДСТУ-Н Б Д.1.1-3:2013). Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

International Organization for Standardization. (2013). *Information technology — Security techniques — Information security management systems — Requirements* (ISO/IEC 27001:2013).

Закон (акт)

Базовий шаблон оформлення з урахування вимог «The Bluebook»:

Назва акта, тип акта № номер акта (Рік) (Країна або юрисдикція). Реквізити джерела, в якому опубліковано акт.

Приклади оформлення

Про відпустки, Закон України № 504/96-ВР (2020) (Україна).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою підвищення спроможності системи охорони здоров'я України протидіяти поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), Закон України № 587-IX (2020) (Україна). *Відомості Верховної Ради України*, (22), с. 19.

Патент

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва патенту* (Країна патент № номер патенту). Орган, що видав патент.

Приклади оформлення

Васильєв, О. М., Поважний, В. А., & Хан, В. Є.-І. (2018). *Адсорбент для видалення цезію з води* (Український патент № 122396). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Осипенко, В. І., Некоз, О. І., Хандюк, М. В., & Батраченко, О. В. (2015). *Вузол екструдера для нагрівання сировини* (Український патент № 116022). Державна служба інтелектуальної власності України. <http://uapatents.com/5-101661-vuzol-ekstrudera-dlya-nagrivannya-sirovini.html>

Примітки:

1. Не наводять у бібліографічному посиланні таких параметрів:
 - загальну кількість сторінок;
 - місто видання;
 - номер ISBN.
2. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
3. Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англійською мовою.

Звертаємо Вашу увагу!

Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів англійською мовою категорично заборонено!!!

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 4(28)

Відповідальні за випуск
Редактор
Технічний редактор

М. П. Бутко, В. П. Ільчук
О. С. Смілова
І. М. Мекшун

Підписано до друку 14.12.2021. Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 27,9.
Тираж 100 пр. Замовлення № 01/22.

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.